

E-ISSN: 2147-1185

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF THE HUMAN AND
SOCIAL SCIENCE RESEARCHES

itobiad

YIL- YEAR: 2024

Cilt-Volume : 13

Sayı- Issue : 4

Special Issue on Digitalization and Society

Dijitalleşme ve Toplum Özel Sayısı

İSTANBUL / TÜRKİYE

Since 2012 -13 th Years

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi

Journal of the Human and Social Science Researches
itobiad

Cilt/Volume:13 Sayı/ Issue: 4

Special Issue on Digitalization and Society / Dijitalleşme ve Toplum Özel Sayısı 2024

e-ISSN: 2147-1185

www.itobiad.com & https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Yayıncı / Publisher

Mustafa Süleyman ÖZCAN- publisher@itobiad.com

itobiadmuhasebe@gmail.com

 0000-0003-1091-6314

Eyüp-İstanbul

www.itobiad.com

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU itobiad@itobiad.com

mustafayigitoglu@ibu.edu.tr-www.mustafayigitoglu.com

 0000-0001-6308-1475

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology,
Bolu-TURKIYE

Baş Editör/ Editor in Chief

Assoc. Prof. Dr. Mehmet HABERLİ –

mehmethaberli@gmail.com

 0000-0001-9942-6527

Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Science

Bilecik- TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative
Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Assist. Prof. Dr. Eyüp AKBULUT-

eyupakbulut@ibu.edu.tr

 0000-0003-4314-8462

Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu- TURKIYE

Veri Girişi/Data Entry

Assist. Prof. Dr. Eyüp AKBULUT-

eyupakbulut@ibu.edu.tr

 0000-0003-4314-8462

Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu- TURKIYE

E-Yayın/Electronic Publication

28.10.2024

<https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Yönetim Yer /Executive Office

Yesilpınar Mah. Ruzgarlı Sokak. No:8/10 Eyüp
Sultan -İSTANBUL

publisher@itobiad.com ; itobiad@itobiad.com

www.itobiad.com

Dizinlenme Bilgileri / Abstracting And Indexing Services

[itobiad] Tubitak-Ulakbim **TR Dizin**, Ebsco (Sociology Source Ultimate) , Index Islamicus, **Modern Language Association (MLA)**, Education Full Text (H. W. Wilson) Database Coverage List, IPSA, **CNKI**: China National Knowledge Infrastructure, **Erih Plus**, The Belt and Road Initiative Reference Source (Ebsco), **RILM Abstracts of Music Literature (EBSCO)**, EBSCO - SocINDEX For detailed information, please click here: <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Digital Platforms

ULRICH'S (Proquest), JGate, Academic Journal Database, Asos, SJournals, Academic Journals Database, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), EuroPub, İlahiyat Atif Dizi (Davet), Sobiad **For detailed information, please click here:** <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences
Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics and
Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-
TURKIYE

Doç. Dr. Hanudin AMİN- hanudin@ums.edu.my

 0000-0003-3645-287X

Universiti Malaysia Sabah- Malasia

Dr. Maciej MILCZANOWSKI – macm@poczta.onet.pl

 0000-0002-2322-2074

Rzeszow University-POLAND

Dr. Mohammad Manzoor MALİK-uhaibm@yahoo.com

 0000-0001-7309-3832

Assumption University of Thailand-THAILAND

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN –

sukrumaden@karabuk.edu.tr

 0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Dr. Nagmi AİMER-najmimuftah@gmail.com

 0000-0003-1739-2509

Higher Institute of Marine Sciences Techniques,
SabrathaLIBYA

Prof. Dr. Ihor HURAK-ihorhurak@gmail.com

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-
Frankivsk- UKRAINE

 0000-0003-1739-2509

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of
Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy

Kuala Lumpur / Malasia

Prof. Dr. Ieva MEIDUTĖ-KAVALIUSKIENĖ

ieva.meidute@gmail.com

 0000-0003-0435-7632

Vilnius Gediminas Technical University (Vilnius Tech)

LITHUANIA

Dr. Merve YİĞİTOĞLU- merve56yigitoglu@gmail.com

 0009-0006-7833-7131

Presidency of Religious Affairs- Bolu- TURKIYE

Prof. Dr. Esmail ABOUNOORİ-

esmaiel.abounoori@semnan.ac.ir

 0000-0003-4168-7163

Semran University-IRAN

Assoc. Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

 0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-
TURKEY

Dr. Maksym DOICHYK- maksvdoc@ukr.net

 0000-0001-5081-1336

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, UKRAINE

Assist Prof. Dr. Ahmad ALI- ahmadali.pak@yandex.com

 0000-0001-6739-9384

Abdul Wali Khan University-Pakistan

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Fine Arts,

Bolu-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR –

gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir- TURKIYE

 0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyedli Eylül University

Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

 0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology Konya-TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Badri ZUBİR - badri@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of
Economics and Management Sciences

 0000-0003-3301-9448

Alan Editörleri/Section Editors

İktisadi İdari Bilimler Editörleri / Economic Administrative Sciences Editors

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics and Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Assist. Prof. Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

 0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Prof. Dr. Ieva MEIDUTĖ-KAVALIAUSKIENĖ

ieva.meidute@gmail.com

 0000-0003-0435-7632

Vilnius Gediminas Technical University (Vilnius Tech)

LITHUANIA

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy, Kuala Lumpur / Malasia

Dr. Khoirul UMAM- khoirulumam@unida.gontor.ac.id

University Darussalam Gontor (unida),

 0000-0002-5530-8884

Indonesia

Dr. Oğuz ÖZCAN- oguzozcan@ticaret.edu.tr

 0000-0003-4031-615X

Eğitim Editörleri / Educaciton Editors

Assoc. Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR –

gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir- TURKIYE

 0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyedi Eylül University

Assoc. Prof. Dr. Sıdı Zubadah ISMAIL- szubaida@um.edu.my

University of Malaya- Malaysia

 0000-0003-3381-4943

Felsefe ve Dini Araştırmalar Editörleri / Philosophy and Religious Studies Editors

Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

 0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology, Konya- TURKIYE

Dr. Merve YİĞİTOĞLU- merve56yigitoglu@gmail.com

 0009-0006-7833-7131

Presidency of Religious Affairs- Bolu- TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

 0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN –

sukrumaden@karabuk.edu.tr

 0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Nelofar ARA- nelofarara2017@gmail.com

 0000-0003-1366-1505

Lovely Professional University, Pencap-INDIA

Assist Prof. Dr. Ahmad ALI- ahmadali.pak@yandex.com

 0000-0001-6739-9384

Abdul Wali Khan University-Pakistan

Tarih Kültür Sanat Editörleri / History, Culture and Arts Editors

Prof. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR-gulcin.yahya@hbv.edu.tr>

 0000-0001-6056-2564

Ankara Hacı Bayram Veli University State Conservatory of Turkish Music Instrument Education Department

Ankara-TURKIYE

Prof. Dr. Aşkın ÇELİK- a_celik36@hotmail.com

 0000-0003-4056-0371

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Education, Manisa-TURKIYE

Assist Prof. Dr. Mahmut Sami KANBAŞ-

sami.kanbas@marmara.edu.tr

 0000-0001-6970-3669

Marmara University Theology Faculty, İstanbul- TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Badri ZUBİR - badri@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of Economics and Management Sciences

 0000-0003-3301-9448

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics And Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Fatma DEMİRAY AKBULUT-

demiray_f@ibu.edu.tr

 0000-0003-0689-8483

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Assist. Prof. Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

 0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Fransızca Dil Editörü / French Language Editor

Assist Prof. Dr. Zeynep BÜYÜKSARAC-

zeynepbuyuksarac@ibu.edu.tr

 0000-0001-7683-0965

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Rusça Dil Editörü / Russian Language Editor

Assist. Prof. Dr. Gulzira ZHAXYGULOVA-

gulzirazhaxygulovala@ibu.edu.tr

 0000-0002-3797-6803

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSİT- Bolu-TURKIYE

Almanca Dil Editörü / German Language Editor

Assist Prof. Dr. Muhammet Ali CAN

muhammetalican@gmail.com

 0000-0001-8781-0812

Çanakkale Onsekiz Mart University, Theology Faculty, Çanakkale- TURKIYE

İndeks Editörü & Index Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -

itobiad@itobiad.com , mustafayigitoglu@ibu.edu.tr

 0000-0001-6308-1475

Address: Bolu Abant İzzet Baysal University, Prof. Dr. Fuat Sezgin Library, Scientific Publications and Journals Coordinatorship / **Coordinator**

3rd Floor, Room 220, Golkoy, 4030, Bolu / TURKIYE

Hakem Kurulu / Referee Board

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Bu konuda genel bilgi için** www.itobiad.com **Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad]** uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential. **For detailed information, please click here:** <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Telif Hakları/Copyrights

Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmalarını [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

Authors own the copyright to their work published in the journal and their work is licensed under [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)

İçindekiler/Contents

i/vii | Jenerik/Generic

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

- 1/28 | Ali Gürel GÖKSEL & Kaan ÇOLAKOĞLU & Mustafa AKTOP
Kurumsal ve Örgütsel İletişim: Bibliyometrik Bir Analiz
Corporate and Organizational Communication: A Bibliometric Analysis
- 29/53 | Zafer Başkaya
Coğrafi Koşullar ve Beşeri Coğrafya Bağlamında Türkiye’de İnternet Kullanım Oranlarındaki Değişimler ve İnternetin Etkileri
Changes in Internet Usage Rates and Effects of the Internet in Turkey in the Context of Geographical Conditions and Human Geography
- 54/77 | Erol Tekin
E-Öğrenmeye Yatkınlığın Akademik Performansa Etkisinde Dijital Okuryazarlığın Düzenleyici Rolü: Geleceğin Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma
The Regulatory Role of Digital Literacy in the Impact of E-Learning Readiness on Academic Performance: A Study on Future Teachers
- 78/97 | Bülent Öztürk
Yeni Medya Platformlarındaki Etkileşimler: Geçmiş Dönem Milli Eğitim Bakanı Instagram Hesabı
Interactions on New Media Platforms: Past Period Minister of National Education Instagram Account
- 98/113 | Ahmet Yasin Şenyurt
Dijitalleşen Dünyada Komplo İnançları: Pandemiye İlişkin Komplo İnançlarının Twitter İçerik Analizi ile İncelenmesi
Conspiracy Beliefs in the Digitalized World: Examining Pandemic-Related Conspiracy Beliefs Through Twitter Content Analysis
- 114/138 | Nuh Özbey & Mehmet Fatih Özmantar
Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Etkinlik Tercihlerinde Belirleyici Olan Dijital Materyal Özellikleri: Bir Durum Çalışması
Digital Material Features in Middle School Mathematics Teachers' Activity Preferences: A Case Study
- 139/163 | Münevver Çetin & Gizem Yıldız Baklavacı
Öğretmenlerin Dijital Vatandaşlık Kavramına Yönelik Algıları: Nitel Bir Analiz
Teachers' Perceptions Towards the Concept of Digital Citizenship: A Qualitative Analysis

- 164/191 | Gözde Koca & zm Egilmez & Yeşim Ankara
İsrail-Filistin Savaşında Siyasi Liderlerin X (Twitter) İçeriklerinin Analizi
Analysis of X (Twitter) Contents of Political Leaders in the Israel-Palestine War
- 192/213 | Temel Alper Karşlı
Yapay Zeka ve Bilinç: Anlamsal ve Duygusal/Heyecansal Boyutları zerinden Bir Değerlendirme
Artificial Intelligence and Consciousness: An Evaluation on Semantic and Emotional Dimensions

2024, 13 (4), 1-28 | Araştırma Makalesi

Kurumsal ve Örgütsel İletişim: Bibliyometrik Bir Analiz

Ali Gürel GÖKSEL¹

Kaan ÇOLAKOĞLU²

Mustafa AKTOP³

Öz

İletişim daima varlığını koruyan bir kavram olduğu gibi farklı dallarda karşımıza çıkabilmektedir. Bu dallardan biri de işletmeler için değerli bir kavram olan kurumsal iletişim ve alt boyutu olan örgütsel iletişimdir. Bu iletişim türü işletmelerin devamlılığı ve verimliliği için önemli rol oynamaktadır. Böylece bu iletişim türü, bilimsel çalışmalara konu olan önemli kavramlardan biridir. Bu doğrultuda çalışmada kurumsal ve örgütsel iletişim kavramlarıyla ilgili Ulusal Tez Merkezi'nde yayınlanan tezler üzerine bibliyometrik analiz yapılması amaçlanmıştır. Mevcut durumu ortaya koymak amacıyla çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, akademik yayınların niceliksel yönünü ve çalışılan konuyla ilgili literatürün mevcut durumunu ortaya koymaktadır. Veri toplama sürecinde, Tez Merkezi'nin "gelişmiş tarama" özelliği kullanılmıştır. Başlıklarında "Kurumsal İletişim" ve "Örgütsel İletişim" ifadeleri geçen erişime açık 267 tez araştırmaya tâbi tutulmuştur. Bu tezler, çeşitli üniversitelerde ve yıllarda yapılan tüm lisansüstü çalışmaları kapsamaktadır. Tezlerin; yayın dilleri, türleri, tamamlandığı yıllar, yayımlandığı üniversiteler ve bu üniversitelerin türleri, ana bilim dalları, danışman unvanları, yazar cinsiyetleri, sayfa ve kaynak sayıları, anahtar kelimeleri ve araştırma modelleriyle ilgili bilgiler öncelikle Excel dosyasında kategorize edilmiş, ardından Word dosyasında tablolar ve grafikler oluşturularak analiz edilmiştir. Sonuç olarak tezler en çok 2018-2020 yılları arasında, yüksek lisans düzeyinde ve Türkçe dilinde yazılmıştır. Nicel metodun daha çok kullanıldığı tezler 51-100 ve 101-150 kaynak aralığında yoğunlaşmış ve kadın yazarlar tarafından daha çok tercih edilmiştir. Tezlere çoğunlukla Profesör unvanlı akademisyenler danışmanlık yapmıştır. Tezlerin büyük kısmı devlet üniversitelerinde gerçekleştirilmiş olup en çok Marmara Üniversitesinde yapılmıştır. Ana bilim dalı olarak en fazla İşletme ABD'de yapıldığı tespit edilmiştir. En çok kullanılan anahtar kelimenin ise "kurumsal iletişim" olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İletişim, Örgütsel İletişim, Bibliyometrik Analiz, Ulusal Tez Merkezi, Lisansüstü Tezler

Göksel, A. G., Çolakoğlu, K., & Aktop, M. (2024). Kurumsal ve Örgütsel İletişim: Bibliyometrik Bir Analiz. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(4), 1-28. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1480716>

Geliş Tarihi	08.05.2024
Kabul Tarihi	13.09.2024
Yayın Tarihi	25.10.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Muğla, Türkiye, aligoksel@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3873-1322

2 Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı, Muğla, Türkiye, colakoglukaan48@gmail.com, ORCID: 0009-0009-4702-9103

3 Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Kayseri, Türkiye, mustafaaktop@erciyes.edu.tr, ORCID: 0009-0002-1716-8347

2024, 13 (4), 1-28 | Research Article

Corporate and Organizational Communication: A Bibliometric Analysis

Ali Gürel GÖKSEL¹

Kaan ÇOLAKOĞLU²

Mustafa AKTOP³

Abstract

Communication is a concept that always preserves its existence and can be encountered in different branches. One of these branches is corporate communication, which is a valuable concept for businesses, and its sub-dimension, organizational communication. This type of communication plays an important role for the continuity and efficiency of businesses. Thus, this type of communication is one of the important concepts subject to scientific studies. In this direction, this study aims to conduct a bibliometric analysis on the theses published in the National Thesis Center on the concepts of corporate and organizational communication. In order to reveal the current situation, bibliometric analysis method, which is one of the quantitative research methods, was used in the study. This method reveals the quantitative aspect of academic publications and the current state of the literature on the subject under study. In the data collection process, the "advanced scanning" feature of the Thesis Center was used. A total of 267 theses with the phrases "Corporate Communication" and "Organizational Communication" in their titles were subjected to the research. These theses cover all postgraduate studies conducted in various universities and years. Information on the publication languages, types, years of completion, universities and types of these universities, main disciplines, advisor titles, author genders, number of pages and references, keywords and research models of the theses were first categorized in Excel file and then analyzed by creating tables and graphs in Word file. As a result, theses were mostly written between 2018-2020, at the master's level and in Turkish. The theses in which the quantitative method was used more were concentrated in the 51-100 and 101-150 source range and were preferred more by female authors. The theses were mostly supervised by academics with the title of Professor. Most of the theses were conducted in state universities, and the highest number of theses were conducted in Marmara University. It was determined that most of the theses were conducted in the Department of Business Administration. It was concluded that the most commonly used keyword was "corporate communication".

Keywords: Corporate Communication, Organizational Communication, Bibliometric Analysis, National Thesis Center, Graduate Theses.

Göksel, A. G., Çolakoğlu, K., & Aktop, M. (2024). Corporate and Organizational Communication: A Bibliometric Analysis, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(4), 1-28. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1480716>

Date of Submission	08.05.2024
Date of Acceptance	13.09.2024
Date of Publication	25.10.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1 Assoc. Prof, Mugla Sitki Kocman University, Faculty of Sport Sciences, Sport Management, Mugla, Türkiye, aligoksel@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3873-1322

2 Master's Student, Mugla Sitki Kocman University, Institute of Social Sciences, Sport Management, Mugla, Türkiye, colakoglukaan48@gmail.com, ORCID: 0009-0009-4702-9103

3 Res. Asst., Erciyes University, Faculty of Sport Sciences, Sport Management, Kayseri, Türkiye, mustafaaktop@erciyes.edu.tr, ORCID: 0009-0002-1716-8347

Giriş

İletişim geçmişten günümüze kadar varlığını sürdüren ve her geçen gün önemi artan bir kavram olduğu bilinmektedir. İletişim sosyal bir varlık olan insanın birbirleriyle anlaşması için oldukça önemli bir olgudur. Gerek örgütler gerekse insanlar için iletişim kavramının önemi yadsınamaz bir gerçektir. Literatür incelendiğinde iletişim ile ilgili yapılmış birçok tanım bulunmaktadır. Aktaş, Gültekin, Kacı, Sarıca ve Karaçam (2023, s. 517) iletişimi, birbirleri ile etkileşim içinde bulunan kişilerin kendi aralarında ortak anlama ulaşma süreci olarak tanımlamaktadır. Cüceloğlu'na (2006, s. 36) göre ise iletişim, aralarında karşılıklı ilişki olan mesajların iki unsur arasında gönderilmesi ve alınması sürecidir (Korucuk, 2022, s. 1242). Yahşi ve Aydın'a (2020, s. 258) göre ise iletişim, bir ortamda farklı iletişim unsurlarının etkileşimiyle iletilerin aktarıldığı bir durumu ifade etmektedir.

Yapılan tanımlardan da anlaşılmaktadır ki iletişim kişilerarasında bir dizi bilgi ve düşünce alışverişini gerektirmektedir. Bu bilgi ve düşünce alışverişi birçok insanın bir arada bulunduğu kurumlar ve örgütler için büyük önem taşımaktadır. Çünkü başarıya ve planlanan hedeflere ulaşabilmek ancak etkili iletişimin tam anlamıyla gerçekleştiği bir ortamda yapılabilmektedir. Bu kapsamda, ele alınması gereken iki kavram kurumsal ve örgütsel iletişimdir.

Kurumsal İletişim

Kurum ya da örgüt, önceden planlanmış bir yapı ve bu yapının oluşturduğu bir grup etkinlikleri ifade etmektedir (Mert, 2019, s. 1514). Bir başka deyişle kurum, belirli amaçlar etrafında kurulan, diğer kurumlarla etkileşim içinde olan, süreklilik özelliğine sahip ve kendine özgü değerleri bulunan sistemler bütünü şeklinde ifade edilebilir (Batu, 2024, s. 2; Özdemirci, 1999, s. 367). Kurumların her biriminde insan unsuru bulunmaktadır ve sosyal bir varlık olan insanın bulunduğu her yerde iletişim kavramı karşımıza çıkmaktadır. İletişim herkes için vazgeçilmez bir kavram olmasının yanı sıra kurumlar içinde hayati bir öneme sahiptir. Bu sebeple her kurum hedeflerine ulaşmak için iletişimi doğru bir şekilde kullanmak ve hedef kitlenin gözünde olumlu imaj oluşturmak istemektedir. Bu da ancak doğru, anlaşılır ve etkili bir iletişim yoluyla yapılabilir. Bu bağlamda karşımıza kurumsal iletişim kavramı çıkmaktadır.

Kurumsal iletişim, marka itibarını ve imajını güçlendirmek ve kurumların amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik yapılan çeşitli plan ve programların uygulanmasına yönelik tüm iletişim sürecini kapsayan bir bütündür (Yaraş ve Göksel, 2021, s. 149). Bu bağlamda kurumsal iletişimi benimseyen işletmeler, kurumsal iletişimi fonksiyonel bir strateji şeklinde değerlendirmektedir (Hooghiemstra, 2000, s. 64). İletişim stratejisi ise işletmenin vizyonunu gerçekleştirmek ve işletmenin amaçlarını desteklemek adına paydaşlar ile gerçekleşen etkileşim sürecinin ne şekilde geliştirileceği ile ilgili bir kavramdır (Mohr ve Nevin, 1990, s. 44; Ozan, 2019, s. 744).

Kurumsal iletişim, işletmelerin tüm paydaşlarıyla etkileşim kurduğu kritik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kurumsal iletişim, işletmelerin imajına, itibarına ve marka değerine yön ve şekil veren araç olmasından dolayı, yalnızca dış paydaşlarla kurduğu iletişimi değil, aynı zamanda iç paydaşlarla da olan iletişimlerini kapsar niteliktedir. Bu kapsamda kurumsal iletişimin işletmenin tüm iletişim çalışmalarını içerdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Batu ve Yanık, 2020, s. 101).

Literatürde kurumsal iletişim ile ilgili birçok görüş ve tanım bulunmaktadır. Kurumsal iletişim, kurumların hedeflerine varması ve işleyişlerini devam ettirmesi için gerekli üretim ve yönetim sürecinde işletme ve paydaşları arasında bilgi alışverişini, motivasyonu, bütünlüğü, değerlendirmeyi, eğitimi, karar alma sürecini ve denetimi temin etmek amacıyla belirli kurallar dahilinde gerçekleşen iletişim sürecidir (Karatepe ve Ozan, 2017, s. 85; Tabak, 2013, s. 2). En genel anlamıyla kurumsal iletişim, bir kurum veya kuruluşun iç ve dış paydaşları ile gerçekleştirdiği iletişim süreci olarak tanımlanabilir (Kasaroğlu ve Güler, 2024, s. 21; Koçer, 2017, s. 759). Gökler ve Onay'a (2020, s. 312) göre ise kurum ve hitap ettiği hedef kitlesi arasında gerçekleşen iletişim süreci olarak tanımlanabilen kurumsal iletişim, kurum hakkındaki bilgileri hedef kitleye sunmaktadır.

Kurumların amaçlarına ulaşmak için gerçekleştirdiği bütün iletişim süreçlerinde yer alan kurumsal iletişim kavramının pazarlama iletişimi, yönetim iletişimi ve örgütsel iletişim olmak üzere üç temel yapı taşı bulunmaktadır (Tosun, 2003, s. 174). Diğer bir ifadeyle kurumsal iletişim, kurumun paydaşları ile etkileşim kurulmasını sağlayan, paydaşların gözündeki kurum algısının olumlu yönde etkilenmeye çalışıldığı ve medya kanallarının etkin şekilde kullanıldığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Ünal, 2024, s. 119; Melewar, 2003). Bu kapsamda kullanılan araçlar ve uygulama alanları yönünde farklılık göstermekte olan kurumsal iletişim, iç ve dış hedef kitlenin gözünde işletmenin değerinin artırmaya yönelik bir uygulama şeklinde dikkat çekmektedir (Karayel Bilbil ve Kasar, 2019, s. 90-91; Taşkıran, 2021, s. 5). Genellikle kurumsal iletişimin felsefesinde, kamu ve özel örgüt arasındaki farklar dikkat çekmektedir. Kamudaki kurumsal iletişimin hedefleri, devlet politikalarını tanıtmak, halkla olan ilişkileri iyileştirmek ve küresel çapta barışa katkı sağlamak gibi belirginleşirken, özel örgütler bakımından bu amaçlar müşteri ile olan ilişkilerin üstüne çıkmak, örgütün korunmasını sağlamak ve finansal güçlenmeyi hedeflemek ile özel girişimciliği teşvik etmek olarak söylenebilir (Ünal, 2022, s. 65).

Örgütsel İletişim

Bu araştırma kapsamında inceleyeceğimiz diğer bir kavram olan örgütsel iletişim; aynı hedefe ulaşmak için çaba harcayan örgüt içindeki bireylerin etkileşiminden kaynaklanan bir iletişim ağı olarak ifade edilebilmektedir. Başka bir tanıma göre örgütsel iletişim, kurum ve kuruluşlarda bireyler arasında sürdürülmesi gerekli olan etkileşimin devamlılığını sağlayan bir olgudur (Polat, Yalçın ve Köroğlu, 2024, s. 182; Vural, 2003). Örgütlerde başarının sağlanabilmesi, çalışanların pozitif geri dönüşlerini ve çalışanların tecrübelerini veya duygu ve düşüncelerini doğru ve şeffaf bir şekilde ifade edebilecekleri bir çalışma iklimi oluşturulmasına bağlıdır (Derin, 2017, s. 64; Doğan ve Derin, 2022, s. 615). Bu şekilde bir çalışma ortamı sağlayabilmek ve buna ek olarak verimliliği artırabilmek amacıyla örgüt yöneticileri yapısal değişiklikler yapmalı ve çalışanların etkili iletişim kurabileceği bir ortam tahsis etmelidir (Arslan ve Yener, 2016, s. 174; Doğan ve Derin, 2022, s. 615). Örgütteki bu etkili iletişimin sağlanabilmesi de ancak doğru bir örgütsel iletişim yoluyla sağlanabilmektedir.

Örgütsel iletişim, bir kurumun biçimsel ya da biçimsel olmayan grubu dahilinde örgütün çeşitli iletileri gönderme ve alma işlemleri şeklinde tanımlanmaktadır (Aydemir, 2023, s. 195). Diğer bir tanımda, kişiler veya departmanlar arasında meydana gelen iletişim süreci ve yapısı olarak tanımlanmaktadır (Doğan ve Derin, 2022, s. 616; Redding ve Tompkins, 1988). Örgütsel iletişimi tanımlayan araştırmacılar arasında tanımı diğer yazarlara oranla

daha geniş ve kapsamlı olan Goldhaber (1990, s. 16) ise örgütsel iletişimi, üç bölümde tanımlamıştır: İlk olarak örgütsel iletişimin hem içinde bulunduğu çevreyi etkileyen hem de o çevreden etkilenen karmaşık bir yapıda ortaya çıkacağını, ikinci olarak ileti ve iletinin amacını, kapsamını, akışını ve yönünü içinde bulunduracağını, son olarak iş görenleri ve iş görenlere ait yetenek, his, tutum ve ilişkileri içereceğini ifade etmiştir (Doğan ve Derin, 2022, s. 616).

Literatüre bakıldığında örgütsel iletişimin çeşitli fonksiyonlardan ve amaçlardan oluştuğunu ifade eden çalışmalar mevcuttur. Çetin (2014, s. 128) örgütsel iletişimin temel fonksiyonlarını; bilgi, kontrol, duygusal ifade ve motivasyon şeklinde sıralamıştır (Aygün ve Özmutaf, 2020, s. 428). Kreps (1986), kültürel bakımdan örgütsel iletişimin fonksiyonlarından birini, örgüt kültürüyle alakalı bilgileri sağlamak olarak görmekteyken diğer bir fonksiyonunu örgütteki kültürel yapı vasıtasıyla iş görenlerin birbirleriyle kaynaşmasının önünü açmak şeklinde görmektedir (Aygün ve Özmutaf, 2020, s. 428; Güçlü, 2003, s. 156). Örgütsel iletişimin amaçları ise, örgütün gerçekleştirilmiş olduğu faaliyetlerden iç paydaşların ve dış paydaşların haberdar olmasını sağlamak, çalışanlara örgütün izlediği politikaların ve kararların iletilmesini sağlamak, kurumsal alanda örgütün meşrulaştırılmasına olanak sağlamak vb. gibi örnekler verilebilirken (Karasoy, 2021, s. 85; Sabuncuoğlu ve Gümüş, 2016, s. 113) yönetici ve iş görenlerin kurumun temel amaç, sorun ve uygulamalarını fark etmelerini sağlamak, kurum ve iş görenleri etkileyebilecek kayda değer gelişmeler ile ilgili hem yönetici hem de iş görenlere bilgi vermek, dayanışmayı sağlamak ve iş görenleri teşvik etmek, iş görenlerin yönetime aktif katılımını sağlamak ve bilgilendirilme isteklerini yerine getirmek gibi amaçlardan da bahsedilebilir (Ekinci, 2006, s. 14; Teyfur, 2023, s. 90).

Alanyazında örgütsel iletişim ile ilgili biçimsel iletişim ve biçimsel olmayan iletişim şeklinde iki türlü iletişim şekli karşımıza çıkmaktadır. Biçimsel (resmi) iletişim, faaliyetlerine devam eden herhangi bir kuruluşta önceden planlanmış örgüt şeması kapsamında uygulanan kurumsal kurallar aracılığıyla hiyerarşik şekilde gerçekleşen iletişim türüdür (Albayrak ve Tiyek, 2024, s. 117) ve aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya, çapraz ve yatay iletişim olarak dört grupta ele alınabilir (Aygün ve Özmutaf, 2020, s. 428; Çetin, 2014, s. 128-129; Özdemir, 2014, s. 19-20; Robbins ve Coulter, 2012, s. 413). Biçimsel olmayan iletişim ise, kurallardan bağımsız, örgütte kendiliğinden oluşan uydurma, dedikodu veya söylenti bilginin olduğu bir iletişim biçimidir (Tutar, Yılmaz ve Erdönmez, 2003). Karcıoğlu, Timuroğlu ve Çınar (2009, s. 66) ise biçimsel olmayan iletişimi, genel anlamda kişi veya gruplar arasında meydana gelen gayri resmi bir iletişim türü şeklinde tanımlamaktadır.

Bu bilgilerden hareketle bu çalışmada Yüksek Öğretim Kurulu/Ulusal Tez Merkezi'nde bulunan yüksek lisans ve doktora seviyesinde gerçekleştirilmiş, kurumsal iletişim ve örgütsel iletişim alanında yazılmış tezlerin bibliyometrik analizinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma amacı kapsamında tezlerde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- 1) Lisansüstü tezler hangi dilde yazılmıştır?
- 2) Lisansüstü tezler hangi üniversitelerde yayınlanmıştır?
- 3) Lisansüstü tezler hangi ana bilim dalında yapılmıştır?

- 4) Lisansüstü tezler hangi yıllarda yayınlanmıştır?
- 5) Lisansüstü tezlerin kaynak sayıları kaçtır?
- 6) Lisansüstü tezlerin sayfa sayıları kaçtır?
- 7) Lisansüstü tezlerin araştırma modelleri nelerdir?
- 8) Lisansüstü tez yazarlarının cinsiyetleri nelerdir?
- 9) Lisansüstü tez danışmanlarının unvanları nelerdir?
- 10) Lisansüstü tezlerin yayınlandıkları üniversitelerin türleri nelerdir?
- 11) Lisansüstü tezlerin anahtar kelimeleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Kapsamı, Verilerin Toplanması ve Sınırlılıklar

Araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometri, Pritchard tarafından 1969'da öne sürülen bir kavramdır (Thanuskodi, 2010, s. 1) ve bir konuyu farklı değişkenler tarafından inceleyip görselleştiren yöntem şeklinde tanımlanmaktadır (Kocabaş, 2023, s. 94). Bibliyometrik analiz, belli bir zaman aralığında gerçekleştirilen araştırma yönelimi ile ilgili bilgi sunmakla birlikte literatüre atfedilen bilgileri kıyaslama olanağı da sunmaktadır (Saf, 2023, s. 95).

Örgütsel iletişim kurumsal iletişimin önemli bir alt dalı olması nedeniyle örgütsel iletişimin verilerine de yer verilerek iki iletişim türünün toplamları ele alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde, YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin "gelişmiş tarama" özelliği kullanılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin ana sayfasında yer alan "gelişmiş tarama" kısmından "aranacak kelime(ler)", "arama tipi" ve "izin durumu" bölümleri kullanılarak veriler toplanmıştır. "aranacak kelime(ler)" kutucuklarına ayrı ayrı "kurumsal iletişim" ve "örgütsel iletişim" ifadeleri yazılmış; "arama tipi" bölümünde 'içinde geçsin' seçeneği seçilmiş ve sadece erişime açık tezleri kapsam dahiline almak için "izin durumu" bölümünden 'izinli' seçeneği seçilerek arama yapılmıştır. Sonuç olarak erişime açık toplam 269 teze ulaşılmıştır. 2024 yılına ait erişime açık 2 tez araştırmaya dahil edilmediğinden 267 tezdən veri toplanmıştır.

Sınırlılıkları olarak 23.04.2024 tarihine kadar, yalnızca başlıklarında "kurumsal iletişim" ve "örgütsel iletişim" ifadeleri yer alan tezler incelemeye alınmıştır. Verilerin tutarlılığı açısından iki üniversite arasında gerçekleştirilen ortak lisansüstü programlardan ilk sırada yer alan üniversite ele alınmış ve aynı zamanda çift danışmanı olan tezlerden de ilk sırada bulunan danışmanın unvanı ele alınmıştır. Sayfa sayısı olarak ise "giriş" ile "kaynakça" bölümleri arası dikkate alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak veriler sistematik bir biçimde incelenmiş ve analizleri gerçekleştirilmiştir. Bibliyometrik analiz, istatistiki teknikler ile akademik yayınların niceliksel verilerini analiz yapmak için uygulanmaktadır (O'Keefe vd., 2016, s. 414). YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde kurumsal iletişim ve bu iletişimin alt boyutu olan örgütsel iletişim ifadeleri yer alan lisansüstü tezler bibliyometrik analiz ile

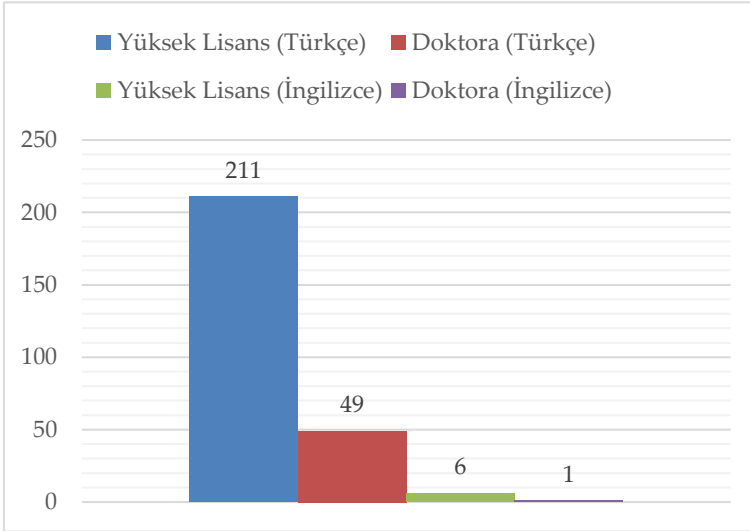
üç araştırmacı tarafından yürütülmüştür. İlk aşamada ilgili tezler Excel dosyasında kategorize edilmiştir. Bu işlem sırasında tezlerin; yayın dilleri, türleri, tamamlandığı yıllar, yayınlandığı üniversiteler, ana bilim dalları, danışman unvanları, yazar cinsiyetleri, sayfa sayıları, anahtar kelimeleri, kaynak sayıları, yayınlandığı üniversitelerin türleri ve araştırma modelleri Excel tablosuna sistematik bir şekilde yerleştirilmiştir. Kategorize etme işlemi, tezleri belirli temalar altında gruplandırmak için gerçekleştirilmiştir.

Verilerin kategorize işlemi bittikten sonra, Word dosyasında tablolar ve grafikler oluşturulmuştur. Bu tablolar ve grafikler, verilerin görsel olarak sunulmasını ve kolay bir biçimde analiz edilmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Ardından veriler tablolara ve grafiklere eklenerek analizleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Şekil 1'deki görsel için "Word Art" uygulamasından yararlanılmıştır.

Tüm işlemlerin sonunda verilerin tutarlılığı açısından araştırmacılar tarafından kapsamlı bir karşılaştırma ve doğrulama işlemi yapılmıştır. Bu süreçte verilerdeki tutarsızlıklar/hatalar varsa belirlenmiş, ardından bu veriler tekrar gözden geçirilerek düzeltilmiştir. Bu detaylı işlemler, araştırmanın metodolojik olarak güvenilirliğini sağlamak ve elde edilen sonuçların doğruluğunu artırmak için uygulanmıştır.

Bulgular

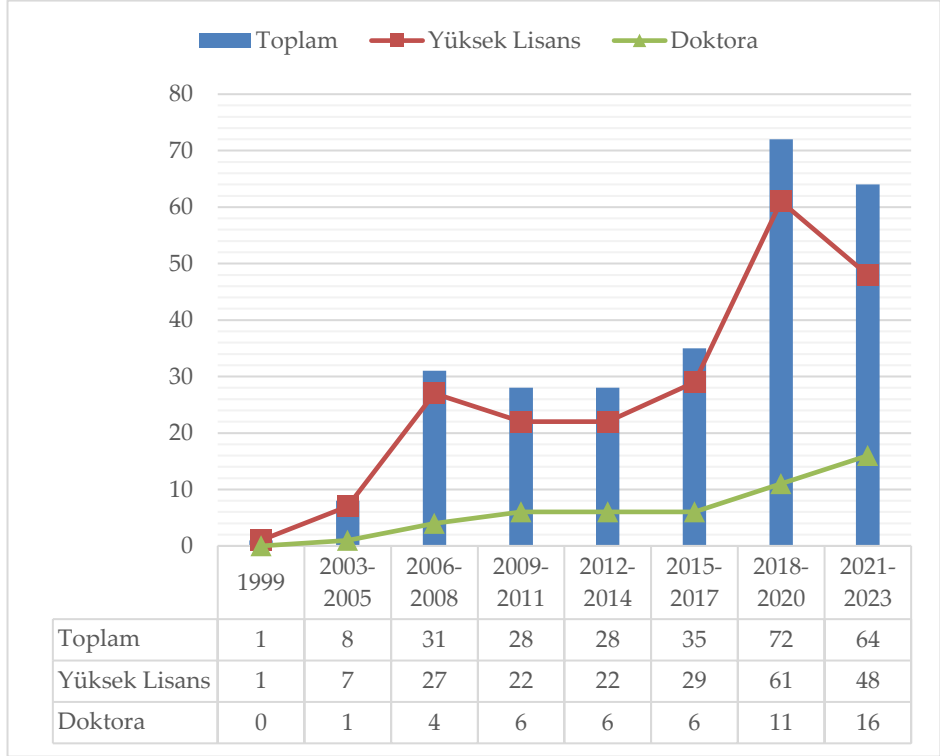
Sütun Grafik 1: Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Yayın Dilleri

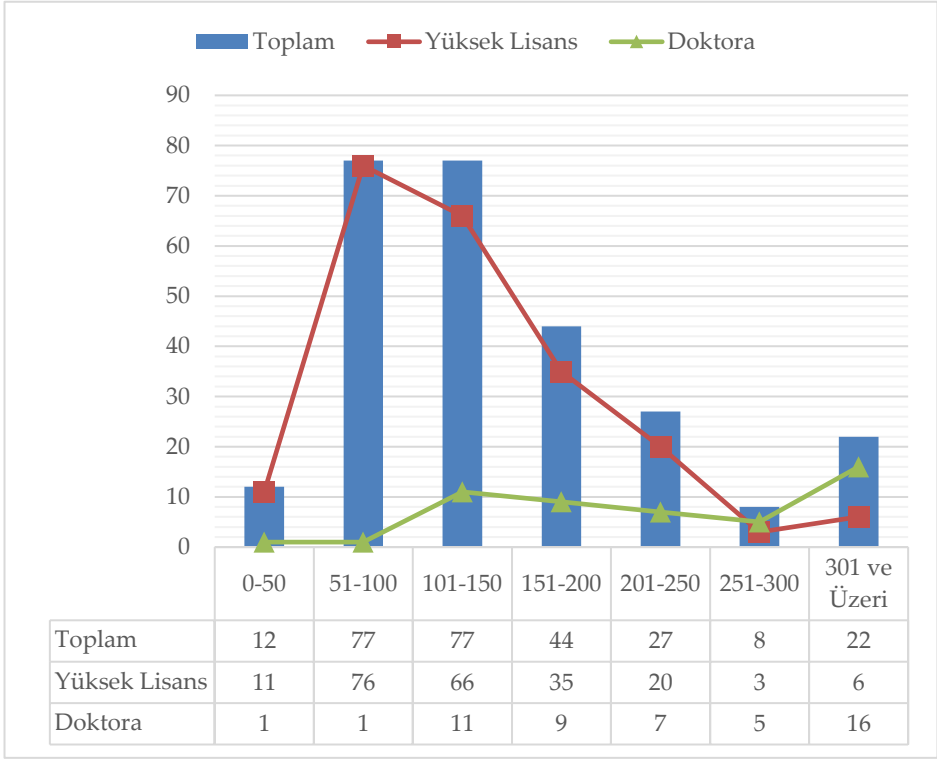
Sütun Grafik 1'de karşılaştırmalı olarak lisansüstü tezlerin türlerine göre yayın dilleri yer almaktadır. Türkçe yazılan yüksek lisans tez sayısı 211, İngilizce yazılan yüksek lisans tez sayısı 6; Türkçe yazılan doktora tez sayısı 49 ve İngilizce yazılan doktora tez sayısı ise 1'dir. Grafikten elde edilen bulgulara göre, yüksek lisans tezlerinin büyük kısmının Türkçe, doktora tezlerinin ise yine büyük oranda Türkçe olarak yazıldığı görülmektedir. Özellikle yüksek lisans tezlerinde Türkçenin belirgin üstünlüğü dikkat çekmektedir. Bu durum, lisansüstü öğrenciler tarafından gerçekleştirilen akademik faaliyetlerinin Türkiye'de yapılıyor olması nedeniyle normal karşılanabilir. Lisansüstü öğrencileri, tezlerini kendi ana dillerinde yazmanın daha rahat ve kolay olduğunu düşünebilirler.

Böylece yerel dil kullanımı, öğrencilere dil yetkinliği bakımından daha az zorluk çıkarmasından dolayı tez yazma sürecini daha verimli hale getirebilir.

Birleşik Grafik 1: Lisansüstü Tezlerin Yayınlandıkları Yıllara Göre Türleri

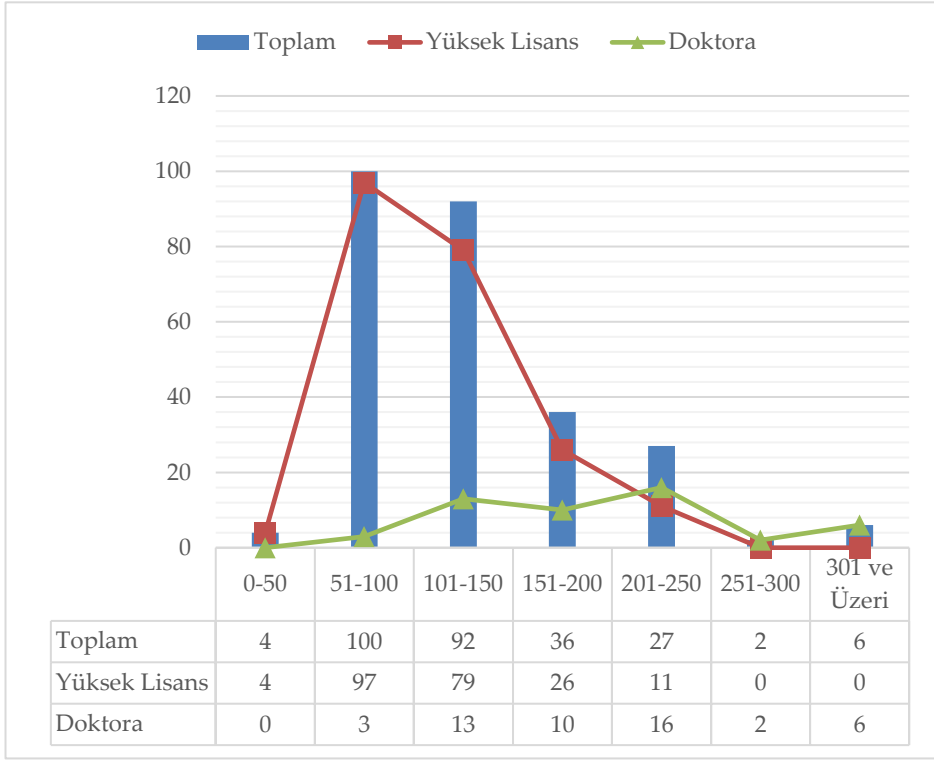

Birleşik Grafik 1’de karşılaştırmalı olarak lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre türleri yer almaktadır. 2000, 2001 ve 2002 yıllarında kurumsal iletişim ve örgütsel iletişim alanında yazılan tez bulunmadığı için 1999 ve 2003 yılları arasında kalan bu yıllara tabloda yer verilmemiştir. 1999 yılında yazılan toplam tez sayısı 1 (yl=1); 2003-2005 yılları arasında yazılan toplam tez sayısı 8 (yl=7, dr=1); 2006-2008 yılları arasında yazılan toplam tez sayısı 31 (yl=27, dr=4); 2009-2011 ile 2012-2014 yılları arasında yazılan toplam tez sayısı 28 (yl=22, dr=6); 2015-2017 yılları arasında yazılan toplam tez sayısı 35 (yl=29, dr=6); 2018-2020 yılları arasında yazılan toplam tez sayısı 72 (yl=61, dr=11); 2021-2023 yılları arasında yazılan toplam tez sayısı 64 (yl=48, dr=16). Yüksek lisans düzeyinde 2006-2008 yılları arasında başlayan ivme, 2015-2017 yılları arasına kadar çok bir fark olmadan ortalama benzer seviyede gittiği, 2018-2020 yılları arasında ise özellikle yüksek lisans düzeyinde büyük bir artış yaşandığı daha sonraki yıllarda ise düşüşe geçtiği görülmektedir. Doktora düzeyinde ise tüm yıl grupları arasında çok bir farkın olmadığı ve tez sayılarının artarak devam ettiği görülmektedir. Bu durum, konuya olan ilginin yüksek lisans düzeyinde belirli dönemlerde yoğunlaştığını, doktora düzeyinde ise sürekliliğinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yüksek lisans düzeyinde 2021-2023 yılları arasında görülen düşüş çok olmasa da çalışma alanındaki değişen eğilimleri ya da kaynakları etkileyen bazı faktörleri işaret edebilir.

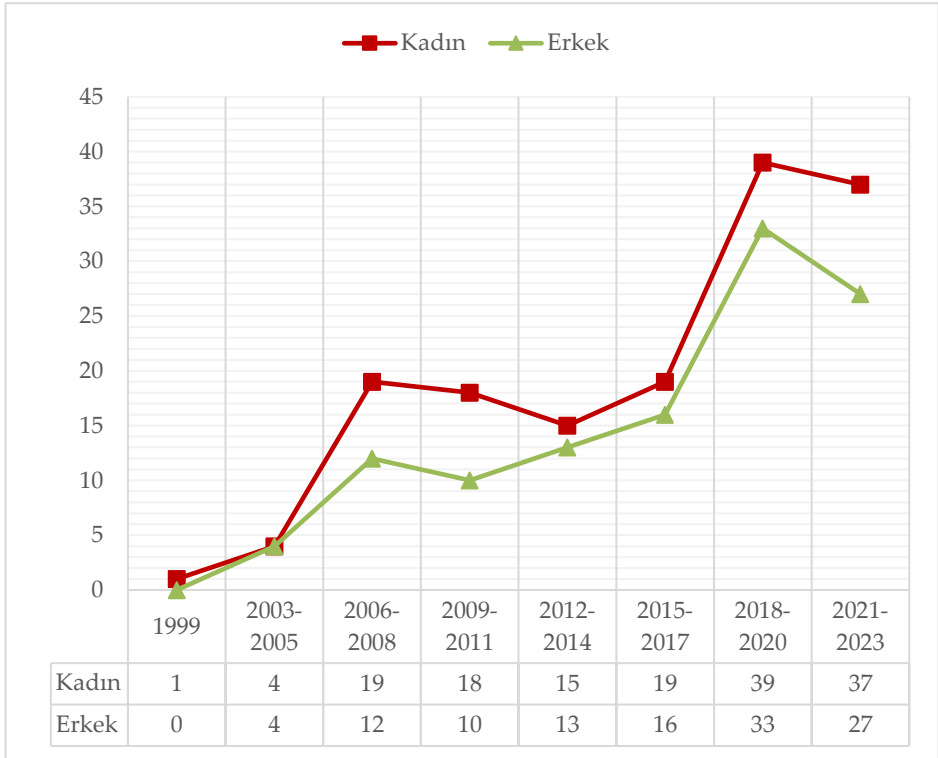
Birleşik Grafik 2: Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Kaynak Sayıları

Birleşik Grafik 2’de karşılaştırmalı olarak lisansüstü tezlerin türlerine göre kaynak sayıları yer almaktadır. Kurumsal iletişim ve örgütsel iletişimle ilgili yazılan lisansüstü tezlerde toplam 40.289 kaynak kullanılmıştır. 0-50 kaynak aralığında yazılan toplam tez sayısı 12 (yl=11, dr=1); 51-100 kaynak aralığında yazılan toplam tez sayısı 77 (yl=76, dr=1); 101-150 kaynak aralığında yazılan toplam tez sayısı 77 (yl=66, dr=11); 151-200 kaynak aralığında yazılan toplam tez sayısı 44 (yl=35, dr=9); 201-250 kaynak aralığında yazılan toplam tez sayısı 27 (yl=20, dr=7); 251-300 kaynak aralığında yazılan toplam tez sayısı 8 (yl=3, dr=5); 301 ve üzeri kaynak aralığında yazılan toplam tez sayısı 22 (yl=6, dr=16). Yüksek lisans düzeyinde 51-100 kaynak aralığından itibaren, kaynak aralıkları arttıkça düşüşe geçtiği; doktora düzeyinde ise inişli-çıkışlı doğrudan gittiği görülmektedir. Bu durum, genel olarak yüksek lisans tezlerinde sayfa sayısının sınırlı tutulması ve dolayısıyla daha az kaynak kullanılmasıyla ilişkilendirilirken, doktora tezlerinde çok daha geniş bir kaynak aralığı ve derinlemesine bir araştırma yaklaşımının benimsenmiş olduğunu düşündürebilir.

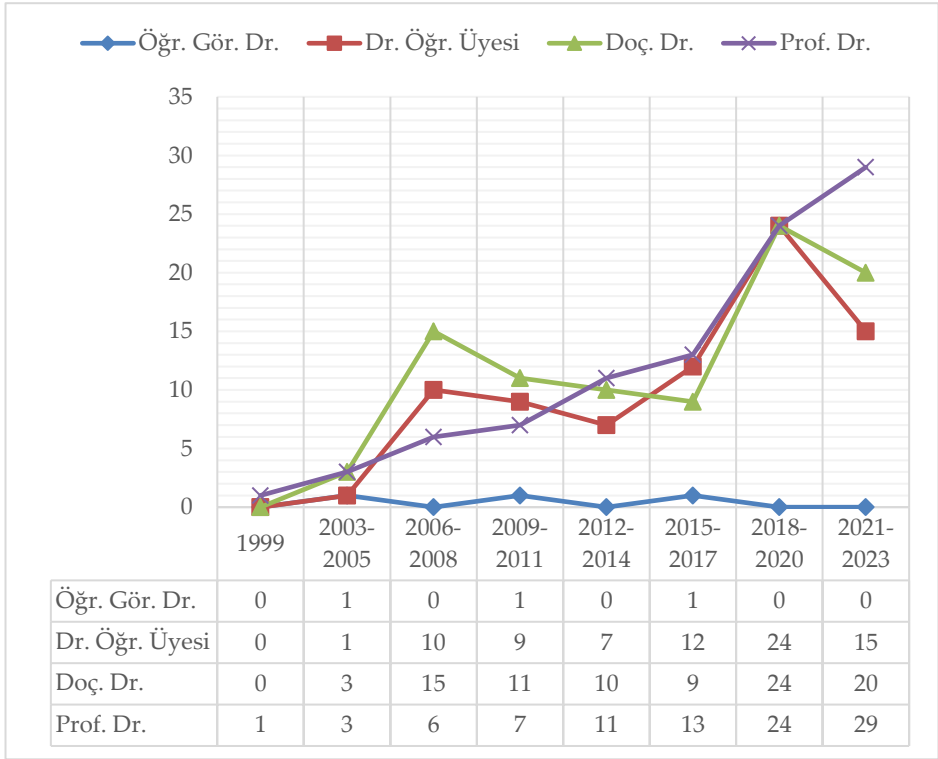

Birleşik Grafik 3: Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Sayfa Sayıları

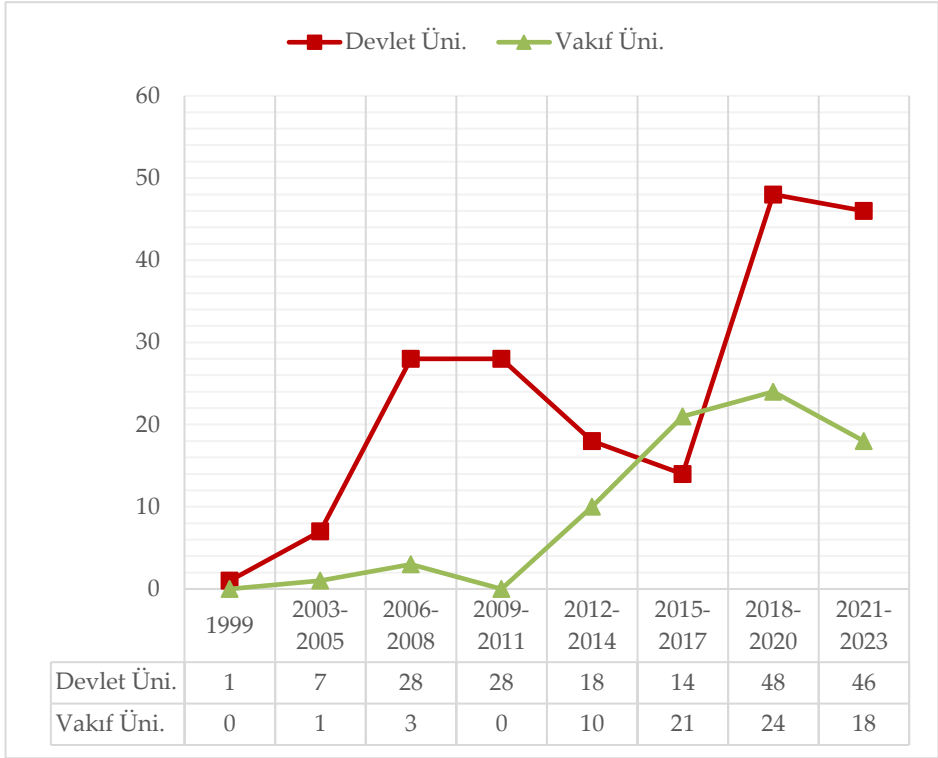
Birleşik Grafik 3'te karşılaştırmalı olarak lisansüstü tezlerin türlerine göre sayfa sayıları yer almaktadır. Kurumsal iletişim ve örgütsel iletişimle ilgili yazılan lisansüstü tezlerde toplam 34.194 sayfa yazılmıştır. 0-50 sayfa aralığında toplam yazılan tez sayısı 4 (yl=4); 51-100 sayfa aralığında toplam yazılan tez sayısı 100 (yl=97, dr=3); 101-150 sayfa aralığında toplam yazılan tez sayısı 92 (yl=79, dr=13); 151-200 sayfa aralığında toplam yazılan tez sayısı 36 (yl=26, dr=10); 201-250 sayfa aralığında toplam yazılan tez sayısı 27 (yl=11, dr=16); 251-300 sayfa aralığında toplam yazılan tez sayısı 2 (dr=2); 301 ve üzeri sayfa aralığında toplam yazılan tez sayısı 6 (dr=6). Bir önceki grafikte kaynak sayılarında olduğu gibi 51-100 sayfa aralığından itibaren sayfa aralıkları arttıkça yüksek lisans tez sayılarının giderek azaldığı; doktora tez sayılarının ise inişli-çıkışlı bir eğim gösterdiği görülmektedir. Bu durum, ülkemizde genel olarak yüksek lisans tezlerinde sayfa sayılarının doktora tezlerine göre daha kısa tutulduğunu gösterirken, doktora tezlerinde daha ayrıntılı incelemelerin yapılmasından dolayı sayfa sayılarının daha değişken durumda olduğunu ve genellikle daha geniş bir kapsam çerçevesinde araştırıldığını göstermektedir.

Çizgi Grafik 1: Lisansüstü Tezlerin Yayınlandıkları Yıllara Göre Yazar Cinsiyetleri

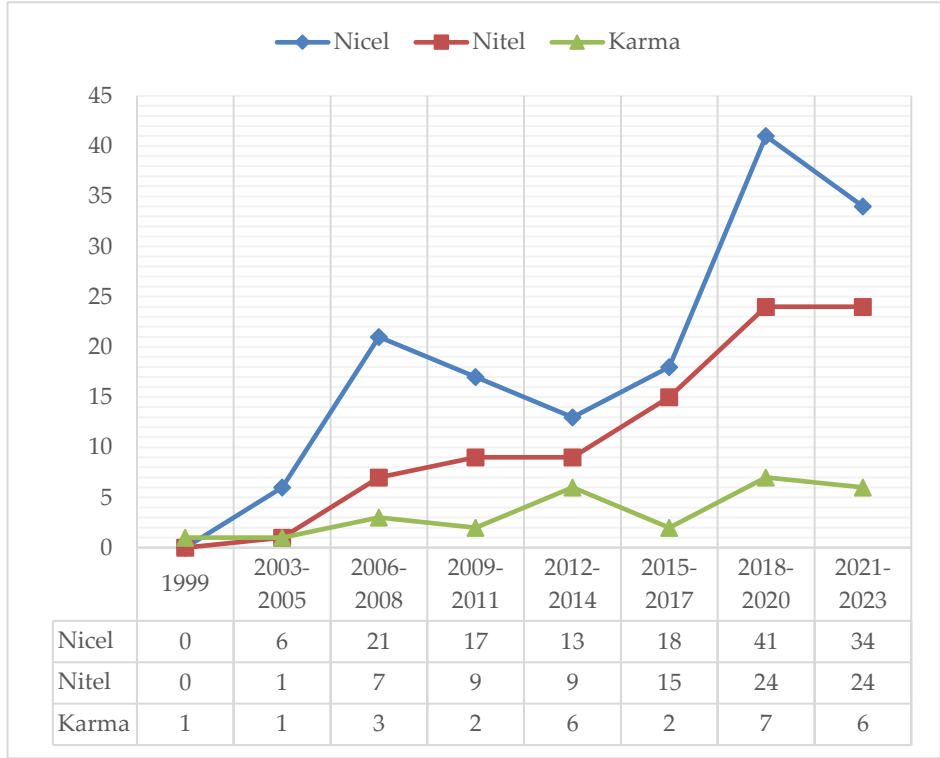
Çizgi Grafik 1’de karşılaştırmalı olarak lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre yazar cinsiyetleri yer almaktadır. 1999 yılında kadın yazar sayısı 1; 2003-2005 yılları arasında kadın ve erkek yazar sayısı 4; 2006-2008 yılları arasında kadın yazar sayısı 19, erkek yazar sayısı 12; 2009-2011 yılları arasında kadın yazar sayısı 18, erkek yazar sayısı 10; 2012-2014 yılları arasında kadın yazar sayısı 15, erkek yazar sayısı 13; 2015-2017 yılları arasında kadın yazar sayısı 19, erkek yazar sayısı 16; 2018-2020 yılları arasında kadın yazar sayısı 39; erkek yazar sayısı 33; 2021-2023 yılları arasında kadın yazar sayısı 37, erkek yazar sayısı 27’dir. Kadın ve erkek yazar sayısının 2006-2008 yılları arasında önceki yıllara göre artış yaşadığını daha sonra 2015-2017 yılları arasına kadar ortalama benzer seyrinde gittiği ve 2018-2020 yılları arasında tekrar yükselişe geçtiği görülmektedir. Her iki cinsiyette de 2021-2023 yılları arasında bir önceki yıla göre düşüş yaşandığı ve kadın yazar sayısının 2003-2005 yılları arası haricinde her yıl grubunda erkek yazar sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Bu veriler, lisansüstü tezlerde kadın yazarların devamlı olarak bu alanda daha yüksek temsil etme payına sahip olduğunu ve özellikle 2018-2020 yılları arasında bu payın en çok arttığı gözlemlenmektedir. Her iki cinsiyetteki yazarların bu iletişim alanındaki akademik görünürlüğü ve katkıları zaman içinde artış göstermiş ve bu da kadın ve erkek yazarların bu alanda git gide daha çok yer aldığını ve önemli katkılarda bulunduğunu göstermektedir.

Çizgi Grafik 2: Lisansüstü Tezlerin Yayınlandıkları Yıllara Göre Danışman Unvanları

Çizgi Grafik 2’de karşılaştırmalı olarak lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre danışman unvanları yer almaktadır. Dr. Öğr. Üyesi unvanının içine Yrd. Doç. Dr. unvanı da dahil edilerek veriler toplanmıştır. 1999 yılında Profesör sayısı 1; 2003-2005 yılları arasında Öğr. Gör. Dr. ve Dr. Öğr. Üyesi sayısı 1, Doçent ve Profesör sayısı 3; 2006-2008 yılları arasında Dr. Öğr. Üyesi sayısı 10, Doçent sayısı 15, Profesör sayısı 6; 2009-2011 yılları arasında Öğr. Gör. Dr. sayısı 1, Dr. Öğr. Üyesi sayısı 9, Doçent sayısı 11, Profesör sayısı 7; 2012-2014 yılları arasında Dr. Öğr. Üyesi sayısı 7, Doçent sayısı 10, Profesör sayısı 11; 2015-2017 yılları arasında Öğr. Gör. Dr. sayısı 1, Dr. Öğr. Üyesi sayısı 12, Doçent sayısı 9, Profesör sayısı 13; 2018-2020 yılları arası Dr. Öğr. Üyesi, Doçent ve Profesör sayısı 24; 2021-2023 yılları arası Dr. Öğr. Üyesi sayısı 15, Doçent sayısı 20, Profesör sayısı 29’dur. Sadece Profesör unvanına sahip olan danışmanların yıllar geçtikçe tüm yıl gruplarında hiç azalma olmadan artış yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca toplam olarak Doçent ve Profesör unvanına sahip akademisyenler arasında belirgin farkın olmaması ve bu durumun bu iletişim alanındaki akademik danışmanlıkta uzman bir deneyim ve yüksek düzeyde bilgi birikiminin öneminin arttığını ve daha fazla Doçent ve Profesör unvanına sahip akademisyenlerin bu alanındaki danışmanlık rolünü üstlendiğini düşündürülebilir.

Çizgi Grafik 3: Lisansüstü Tezlerin Yayınlandıkları Yıllara Göre Üniversite Türleri

Çizgi Grafik 3'te karşılaştırmalı olarak lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre üniversite türleri yer almaktadır. 1999 yılında devlet üniversitesi sayısı 1; 2003-2005 yılları arasında devlet üniversitesi sayısı 7, vakıf üniversitesi sayısı 1; 2006-2008 yılları arasında devlet üniversitesi sayısı 28, vakıf üniversitesi sayısı 3; 2009-2011 yılları arasında devlet üniversitesi sayısı 28; 2012-2014 yılları arasında devlet üniversitesi sayısı 18, vakıf üniversitesi sayısı 10; 2015-2017 yılları arasında devlet üniversitesi sayısı 14, vakıf üniversitesi sayısı 21; 2018-2020 yılları arasında devlet üniversitesi sayısı 48; vakıf üniversitesi sayısı 24; 2021-2023 yılları arasında devlet üniversitesi sayısı 46, vakıf üniversitesi sayısı 18'dir. Devlet üniversiteleri 2006-2008 yılları arasında bir önceki yıllara göre önemli bir artış yaşamış ve daha sonra 2015-2017 yılları arasına kadar düşüşe geçmiştir. 2018-2020 yılları arasında tekrar büyük bir artış yaşadığı görülmektedir. Vakıf üniversiteleri ise 2009-2011 yılları arasına kadar düşük düzeyde ilerlemiş, 2012-2014 yılları arasından itibaren yükselişe geçmiştir. Devlet üniversitelerinin sayısındaki yaşanan bu dalgalanmalar, bu üniversitelerde öğrenim gören lisansüstü öğrencilerin kurumsal iletişim alanındaki çalışmalarına olan katkısının yıllar içinde değişiklik gösterdiğini işaret ederken, vakıf üniversitelerinin sayısındaki artış ise bu üniversitelerde öğrenim gören lisansüstü öğrencilerin bu iletişim alanındaki ilgilerinin zaman içinde arttığını göstermektedir.

Çizgi Grafik 4: Lisansüstü Tezlerin Yayınlandıkları Yıllara Göre Araştırma Modelleri

Çizgi Grafik 4'te karşılaştırmalı olarak lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre araştırma modelleri yer almaktadır. 1999 yılında karma 1; 2003-2005 yılları arasında nicel 6, nitel 1, karma 1; 2006-2008 yılları arasında nicel 21, nitel 7, karma 3; 2009-2011 yılları arasında 17, nitel 9, karma 2; 2012-2014 yılları arasında nicel 13, nitel 9, karma 6; 2015-2017 yılları arasında nicel 18, nitel 15, karma 2; 2018-2020 yılları arasında nicel 41, nitel 24, karma 7; 2021-2023 yılları arasında ise nicel 34, nitel 24, karma model sayısı 6'dır. Nicel modelde, 2006-2008 yılları arasında başlayan ivme 2015-2017 yılları arasına kadar aralarında çok bir fark olmadan azalış göstererek devam etmiştir. 2018-2020 yılları aralığında ise tekrar bir ivme yakalamıştır. Nitel modelde, her yıl grubu aralığında hiç azalma olmadan artış göstermiştir. Karma modelde ise her yıl grupları arasında inişli-çıkışlı bir dalgalanma yaşanmıştır. Nicel araştırma modellerinde son 6 yıl içerisinde yaşanan artış, günümüze yakın yıllarda daha kapsamlı ve veri odaklı çalışmalara yönelimlerin olduğunu gösterirken; nitel araştırma modellerinin hiçbir yıl aralığında gerilemeden artış göstermesi, yine son 6 yıl içerisindeki dönemlerde derinlemesine analizlere olan ilgi ve alakayı vurgulamaktadır. Karma araştırma modellerinde yaşanan dalgalanmalar ise, bu metodun belli başlı dönemlerde çok yüksek sayılara ulaşmadan arttığını, ancak istikrarlı bir eğilim içinde olmadığını göstermektedir.

Tablo 1: Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Yayınlandığı Üniversiteler

Yayınlandığı Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Yayınlandığı Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora
Adıyaman Üni.	1		İstanbul Yeni Yüzyıl Üni.	1	
Afyon Kocatepe Üni.	1		İzmir Kâtip Çelebi Üni.	2	1
Akdeniz Üni.	2	2	Kadir Has Üni.	5	
Aksaray Üni.	1		Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni.	1	
Altınbaş Üni.	1		Kastamonu Üni.	4	1
Amasya Üni.	1		Kayseri Üni.	1	
Anadolu Üni.	10	5	Kırgızistan-Türkiye Manas Üni.	1	
Ankara Hacı Bayram Veli Üni.		1	Kırkkale Üni.	1	
Ankara Üni.	3	1	Kırşehir Ahi Evran Üni.		1
Atatürk Üni.	4		Kocaeli Üni.	3	
Avrasya Üni.	1		KTO Karatay Üni.	3	
Bahçeşehir Üni.	5		Kütahya Dumlupınar Üni.	5	1
Bandırma Onyedi Eylül Üni.	1		Lefke Avrupa Üni.	1	
Başkent Üni.	2		Maltepe Üni.	4	2
Bursa Uludağ Üni.	1	1	Manisa Celal Bayar Üni.	2	
Çanakkale Onsekiz Mart Üni.	3	1	Marmara Üni.	29	7
Çankaya Üni.	1		Muğla Sıtkı Koçman Üni.	2	
Dokuz Eylül Üni.	1	1	Necmettin Erbakan Üni.	2	
Ege Üni.	10	5	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.	1	
Erciyes Üni.	2	1	Ondokuz Mayıs Üni.	1	1
Eskişehir Osmangazi Üni.	1		Ordu Üni.	1	
Fırat Üni.	2	1	Orta Doğu Teknik Üni.		1
Gazi Üni.	5	2	Pamukkale Üni.	3	
Gaziantep Üni.	3		Polis Akademisi	1	
Haliç Üni.	1		Selçuk Üni.	10	6
Hasan Kalyoncu Üni.	4		Sivas Cumhuriyet Üni.	2	
Hatay Mustafa Kemal Üni.	1		Süleyman Demirel Üni.	1	
İnönü Üni.	5		Şırnak Üni.	1	
İstanbul Arel Üni.	3		Tekirdağ Namık Kemal Üni.	1	
İstanbul Aydın Üni.	4	1	Trakya Üni.	2	
İstanbul Beykent Üni.	9		Türk Hava Kurumu Üni.	2	
İstanbul Gedik Üni.		1	Ufuk Üni.	3	
İstanbul Gelişim Üni.	2		Uşak Üni.	1	
İstanbul Kültür Üni.	2		Üsküdar Üni.	1	
İstanbul Medipol Üni.	2		Yaşar Üni.	8	
İstanbul Nişantaşı Üni.	2		Yeditepe Üni.	2	

Tablo 1 devamı					
Yayınlandığı Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Yayınlandığı Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora
İstanbul Okan Üni.		1	Yıldız Teknik Üni.	2	1
İstanbul Ticaret Üni.	3		Zonguldak Bülent Ecevit Üni.	1	
İstanbul Üni.	6	4			

Tablo 1’de lisansüstü tezlerin türlerine göre yayımlandığı üniversiteler yer almaktadır. Lisansüstü tezler toplam 77 üniversitede gerçekleştirilmiştir. Yüksek lisans düzeyinde 29 tez ile en çok Marmara Üniversitesinde tezlerin gerçekleştiği görülmektedir. Bunu takiben Anadolu Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi 10 tez ile ikinci sırada yer almaktadır. Doktora düzeyinde ise 7 tez ile en çok Marmara Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir. İkinci sırada ise 6 tez ile Selçuk Üniversitesi yer almaktadır. Ayrıca 5 üniversitenin yüksek lisans düzeyinde; 52 üniversitenin ise doktor düzeyinde kurumsal iletişim veya örgütsel iletişim ile ilgili lisansüstü tezin yazılmadığı görülmektedir. Marmara Üniversitesi, hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde kurumsal iletişim ve örgütsel iletişim alanında yazılan tezlerle öne plana çıkmaktadır. Özellikle yüksek lisans düzeyinde önemli bir paya sahiptir. Bu durum, Marmara Üniversitesindeki öğrencilerin bu alandaki çalışma istekliliğini yansıtabilir. Ayrıca, birçok üniversitenin bu alanda doktora düzeyinde lisansüstü tez üretmemesi, bu alandaki araştırma çalışmalarının genişletilmesi gerekliliğini ortaya çıkardığını düşündürmektedir.

Tablo 2: Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Yayınlandığı Ana Bilim Dalları

Ana Bilim Dalı	Yüksek Lisans	Doktora	Ana Bilim Dalı	Yüksek Lisans	Doktora
Antrenörlük Eğitimi ABD	1		İşletme ABD	70	8
Basım Yayımcılık ABD	1		İşletme Yönetimi ABD	8	
Beden Eğitimi ve Spor ABD	2	1	Kamu Yönetimi ABD	2	
Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri ABD	1	1	Kurumsal İletişim ABD	2	
Bilgi ve Belge Yönetimi ABD	1		Medya ve İletişim Çalışmaları ABD	1	
Büro Yönetimi Eğitimi ABD	1		Medya ve Kültürel Çalışmalar ABD	1	
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD	5		Özel Eğitim ABD	1	
Denizcilik İşletmeleri Yönetimi ABD		1	Pazarlama İletişimi ve Reklamcılık ABD	2	
Eğitim Bilimleri ABD	12	1	Psikoloji ABD	1	1
Eğitim Yönetimi ABD	1		Radyo Televizyon ve Sinema ABD	5	
Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi ABD	2		Reklamcılık ABD	2	
Eğitim Yönetimi ve Denetimi ABD	4		Reklamcılık ve Halkla İlişkiler ABD		1
Eğitim Yönetimi ve Politikası ABD	1		Sağlık Yönetimi ABD	4	1
Gazetecilik ABD	5	2	Sinema ve Televizyon ABD	1	
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi ABD	1		Sivil Havacılık Yönetimi ABD	1	

Tablo 2 devamı					
Ana Bilim Dalı	Yüksek Lisans	Doktora	Ana Bilim Dalı	Yüksek Lisans	Doktora
Halkla İlişkiler ABD	9	3	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD	1	
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık ABD	9		Spor Yöneticiliği ABD	2	1
Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD	27	17	Spor Yönetimi ABD	1	
Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi ABD	1		Teknoloji ve Bilgi Yönetimi ABD		1
İletişim ABD	11	3	Turizm İşletmeciliği ABD		2
İletişim Bilimleri ABD	6	3	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD	1	
İletişim Sanatları ABD	2		Uluslararası Ticaret ve Finansman ABD	1	
İletişim Tasarımı ve Yönetimi ABD		1	Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik ABD	2	
İletişim ve Toplumsal Dönüşüm ABD	1		Yabancı Diller Eğitimi ABD	1	
İletişim Yönetimi ABD		1	Yükseköğretimin Yönetimi ve Politikası ABD	1	
İlköğretim ABD		1	Bilinmeyen	1	
İnsan Kaynakları ABD	1				

Tablo 2’de lisansüstü tezlerin türlerine göre yayımlandığı ana bilim dalları yer almaktadır. Lisansüstü tezler toplam 52 ana bilim dalında gerçekleştirilmiştir. 1 tezin ana bilim dalı ile ilgili bilgi bulunamamasından dolayı bilinmemektedir. Yüksek lisans düzeyinde 70 tez ile en çok İşletme Ana Bilim Dalı’nda tezlerin gerçekleştiği görülmektedir. Bunu takiben 27 tez ile Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı ikinci sırada yer almaktadır. Doktora düzeyinde ise 17 tez ile en çok Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı’nda tezler gerçekleştirilmiştir. İkinci sırada ise 8 tez ile İşletme Ana Bilim Dalı yer almaktadır. Buna göre İşletme Ana Bilim Dalı ile Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı yüksek lisans ve doktora düzeyinde ilk iki sırada olma özelliği ile birbirlerine paralel şekilde gitmişlerdir. Bu iki ana bilim dalının benzer sıralamalarda yer alması, bu iletişim alanındaki ilginin belirli bölümler üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Ayrıca 7 ana bilim dalının yüksek lisans düzeyinde; 33 ana bilim dalının ise doktor düzeyinde kurumsal iletişim veya örgütsel iletişim ile ilgili tezin yazılmadığı görülmektedir. Bu yüzden bu alanda disiplinlerarası araştırmalara yönelik ilginin artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Şekil 1’de lisansüstü tezlerin anahtar kelime bulutu dağılımı yer almaktadır. Bu şekil oluşturulurken “Word Art” uygulaması kullanılmıştır. Kurumsal iletişim ve örgütsel iletişimle ilgili yazılan lisansüstü tezlerde toplam 973 anahtar kelime kullanılmıştır. En çok kullanılan anahtar kelimelerin sırasıyla “Kurumsal İletişim” (102); “Örgütsel İletişim” (95); “İletişim” (53); “Sosyal Medya” (33); “Örgütsel Bağlılık” (20); “Örgüt” (16); “İş Tatmini” (14) ve “Halkla İlişkiler” (11) olduğu tespit edilmiştir. Anahtar kelime bulutundaki bu dağılımlar, “Kurumsal İletişim” ve “Örgütsel İletişim” terimlerinin doğrudan çalışma konusu olmasından dolayı bu alandaki çalışmaların odak noktası olduğunu göstermektedir. Ayrıca, “Sosyal Medya” ve “Örgütsel Bağlılık” gibi anahtar

Lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre türleri incelendiğinde, yüksek lisans düzeyinde 61 tez ile en çok 2018-2020 yılları arasında tez yazıldığı; doktora düzeyinde ise 16 tez ile en çok 2021-2023 yılları arasında tez yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Toplam olarak 72 tez ile en çok 2018-2020 yılları arasında tez yazılmıştır. Yüksek lisans düzeyindeki tezler yıl bazında inişli-çıkışlı yol izlerken doktora düzeyindeki tezler hiç azalışa geçmeden yükselmiştir. Bunun sebebinin kurumsal ve örgütsel iletişim konusunun doktora düzeyinde öneminin hissedilmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın bulgusuna paralel olarak yapılan bir diğer çalışma olarak, Sarıkaya ve Yılmaz (2021, s. 2578) yüksek lisans düzeyinde 29 tez; doktora düzeyinde 6 tez ile en çok 2018-2020 yılları arasında tez yazıldığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın bulgularından farklı olarak Bişkin ve Pektaş (2021, s. 2087) yaptıkları araştırmada doktora düzeyindeki tezlerin yıl grupları bazında inişli-çıkışlı bir eğriye sahip olduklarını bulmuşlardır.

Lisansüstü tezlerin türlerine göre kaynak sayıları incelendiğinde, yüksek lisans düzeyinde 76 tez ile en çok 51-100 kaynak aralığı; doktora düzeyinde ise 16 tez ile en çok 301 ve üzeri kaynak aralığı kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Doktora tezi akademik camiada bir akademisyenin kimliği olarak görülmektedir. Bu nedenle niteliğinin yüksek olması kaynak kullanım sayısının yüksek lisans tezlerine göre fazla olmasını da beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak ülkemizde yüksek lisans tezlerinin sayfa sayılarının doktora tezlerine kıyasla daha sınırlı tutulması, yüksek lisans tezlerinde kullanılan kaynakların da buna istinaden daha az kapsamlı olmasının bir işareti olduğu düşünülmektedir. Her iki lisansüstü düzeyin toplamları ele alındığında en çok 77 tez ile 51-100 ve 101-150 kaynak aralıklarının eşit kullanıma sahip oldukları görülmektedir. Çalışmanın bulgusuna paralel olarak Bişkin ve Pektaş (2021, s. 2086)'de yaptıkları çalışmada yüksek lisans düzeyinde 13 tez ile en çok 51-100 kaynak aralığı kullanıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Çıkrık (2018, s. 36) ise yüksek lisans tezinde çalışmanın bulgusundan farklı olarak yüksek lisans düzeyinde 20 tez ile en çok 101-150 kaynak aralığı; doktora düzeyinde ise 3 tez ile 101-150 ve 201-250 kaynak aralığı kullanıldığını tespit etmiştir.

Lisansüstü tezlerin türlerine göre sayfa sayıları incelendiğinde, yüksek lisans düzeyinde 97 tez ile en çok 51-100 sayfa aralığı; doktora düzeyinde ise 16 tez ile en çok 201-250 sayfa aralığı kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu farkın, yüksek lisans tezlerinde genellikle araştırılan konunun doktora tezlerine göre daha dar kapsamlı ve özetleyici konuların ele alınması, doktora tezlerinde ise daha geniş ve araştırılan konu üzerinde derinleştirilmiş bir bakış açısına sahip olunmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Toplam olarak 100 tez ile en çok 51-100 sayfa aralığında tez yazılmıştır. Yüksek lisans düzeyindeki tezler 51-100 sayfa aralığından itibaren sayfa sayılarının aralıkları arttıkça düşüşe geçmektedirler. Ülkemizde ortalama yüksek lisans tezlerinin 100 sayfa olduğu göz önüne alınırsa bu düşüş normal görülmektedir. Çalışmanın bulgusuna paralel olarak Özyurt ve Özgen (2020, s. 236) ile Geçici ve Can (2022, s. 232) yaptıkları çalışmada 101-150 sayfa aralığından itibaren; Albayrak ve Tüzüncan (2020, s. 855) ise 101-200 sayfa aralığından itibaren yüksek lisans düzeyinde sayfa aralıkları arttıkça tez sayılarında düşüş yaşandığı sonucunu elde etmişlerdir.

Lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre yazar cinsiyetleri incelendiğinde, en çok kadın yazarın 39 kişi ile ve en çok erkek yazarın 33 kişi ile 2018-2020 yıl aralığında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2012-2014 yıl aralıkları hariç her iki cinsiyette aynı yıl grubu

aralıklarında iniş-çıkış yaşamıştır. Ayrıca aralarında belirgin fark olmamalarına rağmen kadın yazar sayısı 2003-2005 yıl aralıkları hariç her yıl grubu aralığında erkek yazar sayısından daha fazladır. Bunun sebebinin kurumsal ve örgütsel iletişim alanının kadın yazarlarda erkeklere kıyasla daha fazla ilgi çektiği düşünülmektedir. Ayrıca bu iletişim alanındaki araştırmaların öneminin her iki cinsiyette de zaman içinde arttığı ve literatüre önemli katkılarının bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar olarak Demirbaş (2022, s. 157) ile Karaer, Arslan, Per ve Karaer (2023, s. 25) yaptıkları çalışmada kadın yazarların daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Öner ve Murathan (2023, s. 589) ise yaptıkları çalışmada, çalışmanın bulgusundan farklı olarak erkek yazarların daha çok olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre danışman unvanları incelendiğinde, 29 tez ile en çok 2021-2023 yıl aralığında Profesör unvanına sahip akademisyenlerin tezlere danışmanlık yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. 2006-2008 ile 2009-2011 yıl aralığında ise en çok Doçent unvanına sahip akademisyenler danışmanlık yapmıştır. Dr. Öğr. Üyesi ile Doçent unvanına sahip danışmanlar yıl ilerledikçe inişli-çıkışlı eğride gittikleri; Profesör unvanına sahip danışmanlar ise sürekli bir yükselişe devam ettikleri görülmüştür. Tüm yıl gruplarının toplamlarına baktığımızda, 94 kişi ile en çok danışmanlık yapan Profesör unvanına sahip akademisyenler olduğu tespit edilmiştir. Bunu takiben 92 kişi ile ikinci sırada Doçent unvanına sahip akademisyenler yer almaktadır. Doçent ve Profesör unvanlı danışmanlar arasında belirgin bir farkın gözlemlenmemesi, bu iletişim alanındaki danışmanlığın daha çok deneyim ve bilgi birikimini gerektirdiğini ve bu sebeple daha çok sayıda Doçent ve Profesörün danışmanlık rolünü üstlendiği düşünülebilir. Özyurt ve Özgen (2020, s. 237), Geçici ve Can (2022, s. 232) ve Karaer, Arslan, Per ve Karaer (2023, s. 26) çalışmanın bulgusuna paralel olarak en çok danışmanlık yapan unvanın Profesör olduğu sonucuna varmışlardır. Bişkin ve Pektaş (2021, s. 2085) ile Öner ve Murathan (2023, s. 590) ise çalışmanın bulgusundan farklı olarak en çok danışmanlık yapan unvanın Dr. Öğr. Üyesi olduğunu bulmuşlardır.

Lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre araştırma modelleri incelendiğinde, 2018-2020 yılları arasında nicel model 41 tez ve karma model ise 7 tez ile en çok orana sahiptir. Nitel model ise 2009-2011 ve 2012-2014 yılları arasında 9 tez ile eşit çıkmıştır. 1999 yılı hariç tüm yıl gruplarına bakıldığında nicel modelin daha fazla olduğu ve toplamına bakıldığında ise 150 tez ile en fazla nicel modelin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Nicel modellerden en çok tercih edilen anket yönteminin diğer modellere göre nispeten daha kolay uygulanabilip analiz edilebilmesinden dolayı bu oranın yüksek olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, nicel metodun diğer araştırma türlerine kıyasla daha doğru sonuçlar sağlama durumu, bu metodun lisansüstü öğrenciler tarafından yaygın şekilde kullanılmasına neden olmaktadır. Öner ve Murathan (2023, s. 586) yaptıkları çalışmada çalışmanın bulgusuna paralel olarak nicel araştırma yaklaşımının daha çok kullanıldığını; Zengin ve Cengiz (2021, s. 2247) ise çalışmanın bulgusundan farklı olarak en çok nitel yöntemin kullanıldığını bulmuşlardır.

Lisansüstü tezlerin yayınlandıkları yıllara göre üniversite türleri incelendiğinde, 2018-2020 yılları aralığında devlet üniversiteleri 48 tez; vakıf üniversiteleri ise 24 tez ile en çok orana sahiptir. Devlet üniversiteleri 2009-2011 yılları aralığına kadar artış yaşamış daha sonra düşüşe geçmiştir. Ardından 2018-2020 yılları aralığında tekrar büyük bir artış yaşamıştır. Vakıf üniversiteleri ise 2012-2014 yılları aralığından itibaren artış yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Günümüze yaklaştıkça bu yükselişlerin sebebinin kurumsal ve

örgütsel iletişimin artan öneminden ve araştırmalara daha fazla uygulanabilme özelliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. 2015-2017 yılları hariç tüm yıl gruplarında devlet üniversitelerin sayısı vakıf üniversitelerin sayısından daha fazladır. Bunun sebebinin ülkemizde devlet üniversitelerinin vakıf üniversitelerine göre sayısının daha fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışmanın bulgusuna paralel olarak Sağtaş ve Ercoşkun (2022, s. 50) ile Haydaroğlu (2022, s. 75) çalışmalarında devlet üniversitelerinin sayısının daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Lisansüstü tezlerin yayımlandığı üniversiteler ile ana bilim dalları incelendiğinde, yüksek lisans düzeyinde 29 tez; doktora düzeyinde ise 7 tez ile en çok Marmara Üniversitesinde yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Marmara Üniversitesi Türkiye'nin önde gelen nitelikli üniversitelerinden biri olmasından dolayı, bu üniversitenin öğrencilerinin iletişim gibi önemli konulardaki tezlerine daha ağırlık verdiği düşünülmektedir. Bu ağırlığın özellikle açık arayla yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmektedir. Çalışmanın bulgusuna paralel olarak Haydaroğlu (2022, s. 74) çalışmasında toplam 65 tez ile en çok Marmara Üniversitesinde yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öner ve Murathan (2023, s. 583) ise Beden Eğitimi ve Spor dersine yönelik tutumlar üzerine yapılan lisansüstü tezlerle ilgili yaptıkları bibliyometrik çalışmalarında toplam 24 tez ile en çok Gazi Üniversitesinde yapıldığı sonucuna ulaşarak çalışmanın bulgularından farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Sebebinin Gazi Üniversitesinin ülkemizde Spor Bilimleri alanında önde gelen nitelikli üniversitelerden biri olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ana bilim dalı olarak ise yüksek lisans düzeyinde 70 tez ile en çok İşletme ABD'de; doktora düzeyinde ise 17 tez ile en çok Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD'de yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Toplam olarak ise 78 tez ile en çok İşletme ABD'de yapılmıştır. İletişim konusu daha çok işletme ve halkla ilişkiler alanı kapsamına girdiğinden dolayı bu sonuç normal görülmektedir. Çalışmanın bulgusuna paralel olarak Aslan (2021, s. 2628) iş yaşam dengesi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini yaptığı çalışmasında 25 tez ile en çok İşletme ABD'de yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Sebebinin İşletme ABD'nin konuyla birebir ilgili olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışmanın bulgusundan farklı olarak Haydaroğlu (2022, s. 74) ise finansal kriz üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini yaptığı çalışmasında toplam 172 tez ile en çok İktisat ABD'de yapıldığı sonucuna varmıştır. Finans alanının İktisat Dalı içinde yer alması buna sebep gösterilebilir.

Lisansüstü tezlerin anahtar kelime bulutu dağılımı incelendiğinde, en çok kullanılan üç anahtar kelimenin 102 tez ile "kurumsal iletişim", 95 tez ile "örgütsel iletişim" ve 53 tez ile "iletişim" kavramlarının kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Veriler toplanırken başlıklarında bu kavramları barındıran tezler ele alındığı için bu sıralama normal görülmektedir. Bu kavramlar hariç dördüncü sırada 33 tez ile "sosyal medya" kavramı yer almaktadır. Günümüzde gelişen teknoloji ile işletmeler, iç ve özellikle dış paydaşlarla sosyal medya üzerinden etkileşime geçebilmektedir. Bu yüzden, kurumsal iletişim ile örgütsel iletişimin sosyal medya platformlarıyla aralarında yakın bir ilişki bulunmasından dolayı, bu kavramla belirli sayıda tezin ilişkilendirildiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, başlıklarında "kurumsal iletişim" ve "örgütsel iletişim" ifadeleri geçen 267 lisansüstü teizde yüksek lisans düzeyine sahip tezlerin daha çok olduğu ve toplam 260 tez ile en çok Türkçe dilinin kullanıldığı; 72 tez ile en çok 2018-2020 yıl arasında tez yazıldığı; 77 tez ile en çok 51-100 ve 101-150 kaynak aralıkları kullanıldığı; 100 tez ile en çok 51-100

sayfa aralığında yazıldığı; kadın yazar sayısının 152 kişi ile daha çok olduğu; 94 kişi ile en çok Profesör unvanına sahip akademisyenlerin danışmanlık yaptığı ve tüm unvanlar arasında en çok 29 Profesör ile 2021-2023 aralığında danışmanlık yapıldığı; en çok 150 tez ile nicel modelin kullanıldığı ve 2018-2020 yıl aralığında en fazla orana sahip olduğu; devlet üniversitelerinin sayısının daha fazla olduğu ve 2018-2020 yıl aralığında devlet üniversiteleri 48 tez; vakıf üniversiteleri ise 24 tez ile en çok orana sahip olduğu; en çok 36 tez ile Marmara Üniversitesinde ve 78 tez ile İşletme ABD’de tez yazıldığı ve en çok kullanılan anahtar kelimenin 102 tezle “kurumsal iletişim” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tüm bu bulgular incelendiğinde bazı önemli eğilimler ve sonuçlar ortaya çıkmıştır. Tezlerin büyük bir kısmının yüksek lisans düzeyinde yapılmış olması, bu iletişim alanındaki çalışmaların erken aşamalarda yoğunlaştığını, dolayısıyla doktora düzeyindeki öğrenciler tarafından bu alanda çalışma yapılmasının daha az tercih edildiğini ya da bu çalışmaların henüz gelişme safhasında olduğunu göstermektedir. Kadın yazar sayısının daha fazla olması, akademik camiada kadın öğrencilerin bu iletişim alanındaki katkı oranlarının önemli bir yer tuttuğuna ve kadın öğrenciler tarafından daha fazla ilgi çektiğine işaret etmektedir. Danışman olarak Doçent ve Profesör unvanına sahip akademisyenlerin çokluğu, bu alandaki yüksek bilginin ve deneyimin önemini göstermektedir. Marmara Üniversitesinin 36 tezle ön plana çıkması, üniversitenin kurumsal iletişim alanındaki liderliğini ve bu alandaki çalışmalarda güçlü bir pozisyonda olduğunu göstermektedir.

Günümüzde kurumsal iletişim ve alt boyutlarının giderek önem kazandığı göz önüne alındığında bu çalışma mevcut literatürü kapsamlı bir şekilde ortaya koymasından dolayı önemli görülmektedir. Bu doğrultuda çalışma ileride kurumsal iletişim ve örgütsel iletişim alanında yapılacak lisansüstü tezlere yönelik bir rehber niteliğinde katkı sunması beklenmektedir. Bu konu kapsamında gelecekteki yapılacak çalışmalara öneriler olarak:

1. YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde kurumsal iletişimin diğer bir alt dalı olan “pazarlama iletişimi” konusunda 1996-2023 tarihleri arasında 210 erişime açık lisansüstü tez bulunmaktadır. Bu alt dalın bibliyometrik analizi gerçekleştirilebilir.
2. Kurumsal iletişim veya alt dalları ile ilgili yazılmış makalelerin bibliyometrik analizleri gerçekleştirilebilir.
3. Yapılacak çalışmalara bu makalede yer almayan veri toplama aracı, örneklem grubu, kaynak dili, danışman cinsiyeti ve çalışma konusu gibi farklı değişkenler eklenebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 13.02.2024 Tarih, 28 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%25) Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%25) Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%25) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%25) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%25)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. *(Muğla Sıtkı Koçman University Rectorate, Social and Human Sciences Research Ethics Committee's decision dated 13.02.2024 and numbered 28, Ethics Committee Decision was taken.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%35), 3. Author (%25) Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%35), 3. Author (%25) Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%35), 3. Author (%25) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%35), 3. Author (%25) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%35), 3. Author (%25)

Kaynakça | References

- Aktaş, H., Gültekin, E., Kacı, F., Sarıca, E., & Karaçam, N. (2023). Eğitim kurumlarında örgütsel iletişimin fonksiyon ve yöntemlerinin değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences*, 7(32), 517-533. doi: 10.52096/usbd.7.32.33
- Albayrak, A., & Tüzünkan, D. (2020). Kırsal turizm ve türlerine yönelik hazırlanan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(1), 845-859. doi: 10.29228/TurkishStudies.40613
- Albayrak, H. M., & Tiyek, R. (2024). Eğitim sektöründe örgütsel iletişim ve iş tatmini ilişkisi. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 112-132. doi: 10.52736/ubeyad.1482638
- Arslan, A., & Yener, S. (2016). İş Gören Sessizliği Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması çalışması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 173-191.
- Aslan, M. (2021). İş yaşam dengesi üzerine bir araştırma: Lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2623-2633. doi: 10.20491/isarder.2021.1281
- Aydemir, S. (2023). Örgütsel iletişim iklimi ve iş tatmininin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* (39), 194-210. doi: 10.18092/ulikidince.1239620
- Aygün, Ş., & Özmutaf, M. (2020). Sosyal medyanın aracılık rolü bağlamında örgüt kültürü ve örgütsel iletişim ilişkisi: Anakent Belediyelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(4), 427-449.
- Batu, M. (2024). Kurumsal iletişim aracı olarak organizasyon şemaları: Konya ili kamu hastaneleri örneği. *International Journal of Health and Applied Science*, 2(3), 1-12. doi: 10.5281/zenodo.13145098
- Batu, M., & Yanık, A. (2020). *Yeni medyanın dijital toplumu sosyal medya & ödüllü kampanyalar*. Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Bişkin, F., & Pektaş, Ç. (2021). Turizm pazarlaması alanında hazırlanmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik profili. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(4), 2075-2095. doi: 10.21547/jss.864562
- Cüceloğlu, D. (2006). *Yeniden insan insana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetin, C. (2014). *Temel işletmeciliğe giriş* (4. baskı.). İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.
- Çıkrık, R. (2018). *Türkiye'de turizmin etkileri konusunda yerel halkın bakışı açısını ortaya koyan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <http://hdl.handle.net/20.500.11787/597>
- Demirbaş, M. (2022). Türkiye'de tüketici davranışları üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 4(10), 150-164.
- Derin, N. (2017). İşyerinde kişiler arası güven ile iş gören sessizliği arasındaki ilişkide psikolojik rahatlığın aracılık rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 51-68.

Doğan, F., & Derin, N. (2022). Örgütsel iletişim ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkide psikolojik rahatlığın aracı rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(45), 613-634. doi: 10.35408/comuybd.1017417

Ekinci, K. (2006). *Örgütsel iletişim ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Eroğlu, A. (2022). Podcastler ile ilgili yazılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Journal of Sustainable Education Studies*, 3(3), 150-158.

Geçici, E., & Can, A. V. (2022). Muhasebe kalitesi konusu kapsamında Türkiye’de yazılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 15(2), 213-245. doi: 10.29067/muvu.980634

Goldhaber, G. M. (1990). *Organizational communication*. Dubuque: C. Brown Company.

Gökler, K., & Onay, A. (2020). Üniversitelerin kurumsal iletişim aracı olarak Instagram kullanımı: Vakıf üniversitelerinin Instagram sayfaları üzerine betimsel bir içerik analizi. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (35), 311-337. doi: 10.17829/turcom.584419

Güçlü, N. (2003). Örgüt kültürü. *Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 147-159.

Haydaroğlu, C. (2022). Finansal kriz üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 67-78. doi: 10.52791/aksarayiib.1071894

Hooghiemstra, R. (2000). Corporate communication and impression management - new perspectives why companies engage in corporate social reporting. *Journal of Business Ethics*, 27(1-2), 55-68. doi: 10.1023/A:1006400707757

Karaer, M. C., Arslan, K. A., Per, E., & Karaer, Z. (2023). Türkiye’de akaroloji alanında yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Gazi Üniversitesi Fen Fakültesi Dergisi*, 4(1), 14-31.

Kasaroğlu, K., & Güler, M. E. (2024). Kurumsal iletişim bağlamında Turizm Fakülteleri kurumsal web sayfalarında yer alan haberlerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Business in The Digital Age*, 7(1), 20-29. doi: 10.46238/jobda.1473926

Karasoy, H. A. (2021). Yönetim fonksiyonları ekseninde örgütsel iletişimin önemi. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 2(1), 81-92.

Karatepe, S., & Ozan, M. S. (2017). Kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal itibar ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 8(2), 80-101.

Karayel Bilbil, E., & Kasar, A. (2019). Kurumsal iletişim yönetiminde kurum ve hedef kitle ilişkisi bağlamında geribildirim yeniden tanımlanması: Literatür incelemesi. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, (57), 85-124. doi: 10.26650/CONNECTIST2019-0001

Karacıoğlu, F., Timuroğlu, K., & Çınar, O. (2009). Örgütsel iletişim ve iş tatmini ilişkisi bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 20(63), 59-76.

Kocabaş, T. (2023). Türkiye’de sivil havacılık konusu ile ilgili yayınlanan tezlerin bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 91-98. doi: 10.54969/abuijss.1375358

Koç, F. (2021). Türkiye’de muhasebe standartları ile finansal raporlama standartları kapsamında hazırlanan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 115-138. doi: 10.25095/mufad.882697

Koçer, S. (2017). Kurumsal web sitelerinin kurum kimliği açısından incelenmesi: En çok tercih edilen üniversiteler üzerine bir analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 756-772.

Korucuk, M. (2022). Eğitim ve öğretim alanında iletişim becerisi ile ilgili lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 11(3), 1241-1263.

Kreps, G. F. (1986). *Organizational communication*. New York: Longman Inc.

Melewar, T. C. (2003). Determinants of the corporate identity construct: A review of the literature. *Journal of Marketing Communications*, 9(4), 195-220.

Mert, Y. L. (2019). Kamu yönetiminde kurumsal iletişim: Web siteleri üzerine bir analiz. *Journal of International Social Research*, 12(62). doi: 10.17719/jisr.2019.3159

Mohr, J., & Nevin, J. R. (1990). Communication strategies in marketing channels: A theoretical perspective. *The Journal of Marketing*, 54(4), 36-51.

O’Keeffe, M. E., Hanna, T. N., Holmes, D., Marais, O., Mohammed, M. F., Clark, S., McLaughlin, P., Nicolaou, S., & Khosa, F. (2016). The 100 most-cited original articles in cardiac computed tomography: A bibliometric analysis. *Journal of Cardiovascular Computed Tomography*, 10(5), 414-423. doi: 10.1016/j.jcct.2016.07.013

Ozan, M. S. (2019). Kurumsal iletişim yönetimi ve halkla ilişkiler. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(30), 743-748. doi: 10.26449/sssj.1285

Öner, B., & Murathan, T. (2023). Beden Eğitimi ve Spor dersine yönelik tutumlar üzerine yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(38), 578-600. doi: 10.35675/befdergi.1212511

Özdemir, S. (2014). *Sosyal medyanın örgüt içi iletişimdeki rolü* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Özdemirci, F. (1999). Arşivlerimizin kurumsal yapılanma gereksinimleri, bilginin serüveni: Dünü, bugünü, yarını. Ö. Bayram ve diğerleri. (Yay. haz.). *Türk Kütüphaneciler Derneğinin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 17-21 Kasım 1999, Ankara, Türkiye, Bildiriler içinde (s. 367). Ankara: TKD.

Özgat Tatan, O. (2020). Yabancı dil öğretiminde oyunlar ile ilgili Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, (6), 33-50.

Özyurt, M., & Özgen, Ç. (2020). Sağlık kurumlarında örgütsel bağlılık konulu tezlerin bibliyometrik analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(10), 231-243.

Polat, M., Yalçın, S., & Köroğlu, M. (2024). Dönüşümcü liderlik, örgütsel sinizm ve örgütsel iletişim arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (71), 177-204. doi: 10.21764/maeuefd.1386944

Redding, W. C., & Tompkins, P. K. (1988). Organizational communication-past and present tenses. In G. M. Goldhaber & G. A. Bamett (Eds.), *Handbook of organizational communication* (pp. 5-33). Norwood, NJ: Ablex.

Robbins, S. P., & Coulter, M. (2012). *Management* (11. baskı). New Jersey: Pearson Education.

Sabuncuoğlu, Z., & Gümüş, M. (2016). *Örgütsel iletişim*. Bursa: Alfa Akademi Yayıncılık.

Saf, H. H. (2023). Siyasal iletişim ve sosyal medya konularını içeren çalışmaların bibliyometrik analiz ile incelenmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 16(1), 90-118. doi: 10.18094/josc.1204119

Sağtaş, S., & Ercoşkun, S. (2022). YÖK Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı e-ticaret alanında yazılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Journal of Awareness*, 7(1), 47-55. doi: 10.26809/joa.7.1.04

Sarıkaya, F., & Yılmaz, M. (2021). Medikal turizm temalı ulusal lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi (2008-2020). *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 2573-2591. doi: 10.26677/TR1010.2021.887

Tabak, R. S. (2013). *Kurumsal iletişim*. <https://docplayer.biz.tr/17646166-Kurumsal-iletisim-doc-dr-ruhi-selcuk-tabak-insan-toplulugu-ve-davranislari-ile-iligili-her-dalin-iletisimle-ilgilenmesi-zorunludur.html>

Taşkıran, İ. B. (2021). Kurumsal iletişim kapsamında gerçek zamanlı pazarlama: Markaların logoları üzerinden COVID-19'a yaklaşımı. *Sosyal Mucit Academic Review*, 2(1), 1-21.

Teyfur, M. (2023). Örgütsel iletişim. A. Kızılkaya Namlı (Ed.), *Eğitimin kavramsal temelleri 7: Eğitim yönetim* (s. 33-52). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Thanuskodi, S. (2010). Bibliometric analysis of the Journal Library Philosophy and Practice from 2005-2009. *Library Philosophy and Practice*, 1-6.

Tosun, N. B. (2003). Kurumsal iletişim sürecinde reklamın ve imaj yönetiminin bütünleşik konumu. *Marmara Üniversitesi İ.I.B.F. Dergisi*, 18(1), 173-191.

Tutar, H. Y., Yılmaz, M. K., & Erdönmez, C. (2003). *Genel ve teknik iletişim*. Ankara: Nobel.

Ünal, C. (2024). İşveren markalamanın kurumsal iletişim açısından değerlendirilmesi: Gelecek çalışmalara yönelik bir atf analizi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(34), 111-139. doi: 10.31199/hakisderg.1461657

Ünal, U. (2022). Stratejik iletişim yönetimi olarak kurumsal iletişim ve itibar yönetimi. M. S. Türk, U. Işık ve K. A. Koz (Eds.), *Kurumsal iletişim ve sosyal medya* (s. 51-88). İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Vural, B. A. (2003). *Kurum kültürü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yahşi, Ö., & Aydın, S. (2020). Etkili İletişim Özyeterlik Envanteri'nin geliştirilmesi: Geçerlik-güvenirlik çalışması. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences*, 2(1), 257-275. doi: 10.35452/caless.2020.13

Yaraş, A., & Göksel, A. G. (2021). Futbol kulüplerinde marka yönetimi: Kurumsal iletişim aracı olarak Twitter. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 147-165.

Zengin, B., & Cengiz, M. (2021). Yavaş şehir (Cittaslow) konusundaki lisansüstü çalışmaların bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 2235-2253. doi: 10.26677/TR1010.2021.870

Coğrafi Koşullar ve Beşeri Coğrafya Bağlamında Türkiye’de İnternet Kullanım Oranlarındaki Değişimler ve İnternetin Etkileri

Zafer Başkaya¹

Öz

Teknolojinin gelişimi ve yaygınlaşmasıyla dijitalleşmenin hızla arttığı Türkiye’de internet erişimi ve kullanımı artmaktadır. İnternet kullanımı insanların daha az çabayla Dünya’nın yakın ya da uzak birçok yerindeki kişi, bilgi ve olaylardan daha hızlı haberdar olmalarını sağlamıştır. İnternet kullanımının artması insanların ilgi, istek, ihtiyaçları gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak dijital ortamların ve sosyal medya platformlarının sayısını da artırmıştır. İnternet; bilgi sorgulama, olaylardan haberdar olma, sesli ve görüntülü arama, çevrimiçi haber-gazete ve dergi okuma, mesajlaşma, video ve fotoğraf gönderme-izleme ya da indirme, eğitim, sağlık, kamu ve bankacılık hizmetlerine erişim, alışveriş, mal ve hizmetler hakkında bilgi alma, e-ticaret, toplumsal veya siyasal konularda tartışma ya da oylamaya katılma, iş arama ve iş başvurusu yapma gibi çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Çalışmada, Türkiye’de 16-74 yaş arası bireylerin internet kullanım oranlarındaki değişimler cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, işgücü ve kullanım amaçları gibi kriterlere göre incelenerek internet kullanımının etkileri vurgulanmıştır. Ayrıca coğrafi koşulların internet erişimi ve internet kullanım oranlarındaki farklılıklara etkisi sorgulanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Veri analizi, değerlendirme ve karşılaştırma tekniklerinden yararlanılarak sonuç ve öneriler sunulmuştur. Bu amaçla TÜİK’in Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verilerinden yararlanılmıştır. Veri analizi, değerlendirme ve karşılaştırma yöntemlerinin daha nitelikli olabilmesi için verilere dayalı olarak çeşitli tablo ve haritalar oluşturulmuştur. Çalışmada internet kullanım oranlarının bireylerin cinsiyet, yaş, meslek, işgücü gibi özelliklerine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. İnternet kullanımının hızlı artışı bireyler üzerinde bir takım olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Günümüzde bireylerin internetteki çeşitli dijital uygulamalar ve sosyal medya ortamlarını kullanırken yeterli bilinçlilik düzeyine sahip olmaması, çeşitli risk ve tehlikeler oluşturmaktadır. Bu nedenle bireylerin internet kullanımında daha bilinçli olmaları çok önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi Koşullar, Beşeri Coğrafya, Türkiye, İnternet Kullanımı, İnternet Kullanım Oranları Değişimi, İnternet Kullanımının Etkileri

Başkaya, Z. (2024). Coğrafi Koşullar ve Beşeri Coğrafya Bağlamında Türkiye’de İnternet Kullanım Oranlarındaki Değişimler ve İnternetin Etkileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(4), 29-53. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1528610>

Geliş Tarihi	05.08.2024
Kabul Tarihi	11.10.2024
Yayın Tarihi	30.10.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bilecik, Türkiye, zafer.baskaya@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1538-4911

Changes in Internet Usage Rates and Effects of the Internet in Turkey in the Context of Geographical Conditions and Human Geography

Zafer Başkaya¹

Abstract

Internet access and usage is increasing in Turkey, where digitalization is rapidly increasing with the development and widespread use of technology. Internet use has enabled people to be informed more quickly about people, information and events in many parts of the world, near or far, with less effort. The increase in internet usage has also increased the number of digital environments and social media platforms depending on various factors such as people's interests, desires and needs. Internet; querying information, being informed about events, voice and video calling, reading online news - newspapers and magazines, messaging, sending - watching or downloading videos and photos, accessing education, health, public and banking services, shopping, getting information about goods and services., e-commerce is used by individuals for various purposes such as participating in discussions or voting on social or political issues, searching for and applying for a job. In the study, changes in internet usage rates in individuals between the ages of 16-74 in Turkey were examined according to criteria such as gender, education level, profession, workforce, and usage purposes, and the effects of internet use were emphasized. In addition, the effect of geographical conditions on the differences in internet access and internet usage rates was questioned. The document review method, one of the qualitative research approaches, was used in the study. Data analysis, evaluation and comparison techniques were used and results and suggestions were presented. For this purpose, TURKSTAT's Household Information Technologies Usage Survey data was used. In order to make data analysis, evaluation and comparison methods more qualified, various tables and maps were created based on the data. In the study, it was determined that internet usage rates differ according to individuals' characteristics such as gender, age, profession and workforce. The rapid increase in internet use causes some negative effects on individuals. Today, individuals' lack of sufficient awareness while using various digital applications and social media environments on the internet creates various risks and dangers. For this reason, it is very important for individuals to be more conscious in using the internet.

Keywords: Geographic Conditions, Human Geography, Türkiye, Internet Usage, Internet Usage Rates Change, Effects of Internet Usage

Başkaya, Z. (2024). Changes in Internet Usage Rates and Effects of the Internet in Turkey in the Context of Geographical Conditions and Human Geography, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(4), 29-53. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1528610>

Date of Submission	05.08.2024
Date of Acceptance	11.10.2024
Date of Publication	30.10.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Geography, Bilecik, Türkiye, zafer.baskaya@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1538-4911

Giriş

Doğaya ve mekâna galip gelmek için geçmişte ve günümüzde büyük çabalar sarf eden insanoğlu, Beşeri Coğrafya'nın en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Geçmiş dönemlerde teknolojinin yoksunluğu ya da birçok alanda yetersiz olması insanoğlunu bazen coğrafi koşullarla mücadelede çaresiz bırakırken, günümüzde teknolojinin her alanda hızla gelişmesi, insanoğlunun ortaya koyduğu mekâna bağlı ya da mekâna bağlı olmayan beşeri sistemlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

İnsanoğlunun doğaya ve mekâna hâkim olma isteği ve çabası possibilist yaklaşım ve possibilizmi öne çıkarmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 2011, s. 26). Doğayla mücadelede olduğu gibi ekonomik olarak kalkınmanın sağlanabilmesinde ve bunun sürdürülebilirliğinde en önemli faktör insandır (Şahin, 2010, s. 4).

Coğrafi koşullara karşı insanın doğaya üstünlüğünü sağlamada çok önemli rol üstlenen teknolojinin her alanda gelişmesi beşeri olgu ve sistemlerin gelişme ve değişmesini sağladığı gibi beşeri sistemlerin yönettiği ekonomik olgu ve sistemlerin de gelişim ve değişimini sağlamıştır. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya'yı ilgilendiren birçok alan ve olgu günümüzde teknolojik altyapıyla ilgili olarak yönetilmekte ve yönlendirilmektedir. İletişim teknolojisinin gelişmesi bu yönetme ve yönlendirmede en önemli unsurdur.

İletişim teknolojisinin gelişmesi ekonomide ve ekonomik sistemlerde dijital dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. Günümüzde olduğu gibi gelecekte de ekonomiye yön verecek dijital dönüşüm, üretkenliği artırıp hizmet kalitesini yükselterek, çalışma koşullarında esneklik sağlayarak ve maliyetleri düşürerek bir sektörün ya da ülkenin bölgesel ya da küresel ölçekte rekabet edebilirliğine ciddi ölçüde katkı sağlamaktadır (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022, s. 7). Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de teknoloji günümüzde aile veya bireylerin hayatında daha fazla yer almaya başlamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte iletişim olanakları da hızla artmaya devam etmektedir. Teknolojinin gelişmesi Türkiye'de internete erişimi ve kişilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamalarına yönelik olarak internet kullanım oranlarını da artırmıştır.

İnternet kişilerin fikir ve düşüncelerini özgürce paylaşabildiği ve başka kişilerle anlık iletişim kurarak onların fikir ve düşüncelerini öğrenebildiği ya da görebildiği, zamandan ve maliyetten tasarruf sağlayarak bilgiye ulaşmada en kolay ve kullanışlı bilgisayar ağlarının oluşturduğu devasa iletişim ağıdır. Günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan internet, bir amaç için araç olmaktan çıkarak kişilerin hayatlarında sürekli yanı başında olmasına ihtiyaç duyduğu bir unsur haline gelmiştir (Özbay, 2021, s. 442).

Günümüzde iletişim, sağlık, eğitim, araştırma ve iş gibi pek çok alanda kullanılan internet, insanların yaşamında önemli kolaylıklar sağlamıştır. Birey ve toplumların dışında, kurum ve kuruluşlar da internetin getirdiği yenilik ve fırsatlarla iş yapma yöntemlerinde kalite ve hızlarını artırmanın yanı sıra maliyetlerini düşürmüştür. İnsanların günlük hayatında yaptıkları birçok iş ve işlemin günümüzde internet üzerinden yapılabilmesi internetin sanallıktan çıkmaya başlamasına neden olmuştur. İnternet kullanıcısı bir bireyin gerçek hayatta mevcut olan birçok hak ve sorumlulukların çevrimiçi ortamda da geçerli olmaya başlamasıyla yenilik ve fırsatlara açık olan internet, zararlı ve yasadışı kullanımlara da açık hale gelmiştir. Bu durum interneti birçok açıdan riskli ve tehlikeli bir ortam haline getirmeye başlamıştır (Güler, Bayzan ve Güneş, 2016, s. 1). İnternet ortamı çocuklar ve gençlerin internet kullanımı sırasında

karşılaşılabilecekleri çeşitli risk ve tehditler içermektedir. Bunlar; fiziksel, sosyal ve psikolojik zararlar, teknik zararlar, hayati zararlar olarak gruplandırılmaktadır (Canbek ve Sağıroğlu, 2007, s. 35). İnternetin aşırı kullanımı fiziki olarak olduğu gibi internet bağımlılığı, oyun bağımlılığı, patolojik internet kullanımı, dijital rahatsızlıklar ya da dijital davranış bozuklukları gibi sosyal ve psikolojik olarak ta olumsuz durumlara neden olmaktadır (İlhan ve Aydın, 2019, s. 758).

İnternete bağlanan bilgisayar ya da akıllı telefon gibi her internet sağlayıcı teknolojik cihazlar küresel internet ağının bir parçası olduğundan bu cihazlarda bulunan ve üçüncü şahıslarla paylaşılmaması gereken verilerin ya da bilgilerin korunması yönünde gerekli tedbirlerin alınmaması neticesinde karşılaşılabilecek tehdit ve olumsuzluklar günümüzde internette bilgi güvenliği sorununu ortaya çıkarmaktadır (Bayzan, Korkmaz ve Küçükali, 2009). İnternetin olumsuz etkilerinden kaçınmak için çocuklar ve gençlerde internet kullanımında aile kontrolü oldukça önemli olduğu gibi yetişkin bireylerde de bilişim şuurunun gelişmesi oldukça önemlidir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı, Türkiye’de 16-74 yaş arası bireylerin internet kullanım oranlarındaki değişimleri cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, iş gücü ve kullanım amacı gibi kriterlere göre tespit edip, bireysel ve toplumsal etkileri açısından internet kullanımının avantaj ve dezavantajlarına vurgu yaparak, aşırı ve kontrolsüz internet kullanımının oluşturduğu olumsuz etkileri saptamak ve bu olumsuz etkilerin azaltılmasına yönelik çözüm önerileri getirmektir. Bu amaca uygun olarak öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. TÜİK’in Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması’nun verileri, hanelerde internete erişim ve bireylerin internet kullanımındaki değişimlerin saptanması, veri analizi, değerlendirme, yorumlama ve karşılaştırmaların yapılabilmesi açısından temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın amacına yönelik olarak bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim, meslek gibi çeşitli özelliklerine ve internet kullanım sıklığına göre internet kullanım oranları değişiminin ortaya konulabilmesi açısından veri analizi ve değerlendirmeler yapılabilmesi için çalışmada aşağıdaki problemlere cevap aranmıştır:

1. Türkiye’de hanelerde internete erişim ve bireylerde internet kullanım oranları nasıl değişim göstermiştir?
2. Türkiye’de internet erişimi ve internet kullanım oranları bölgelere göre nasıl bir dağılım göstermektedir? Bu dağılımda etkili olan coğrafi faktörler nelerdir?
3. Türkiye’de internet kullanım oranları bireylerin yaş grubuna, cinsiyete, eğitim düzeyine, meslek grubuna, iş gücüne, kullanım sıklığına, eğitim düzeyine, mesleklerle ve özel amaçlara göre nasıl bir değişim göstermiştir?
4. İnternet kullanımının olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?
5. İnternet kullanımının olumsuz etkilerinden korunmak için neler yapılmalıdır?

Çalışmanın amacı doğrultusunda bireylerin internet kullanım oranları cinsiyet, yaş, meslek ve iş gücü durumlarına göre, bireylerin hangi sosyal medyayı ne oranda ve hangi amaçlarla kullandıklarına yönelik olarak daha iyi veri analizi, değerlendirme ve yorumlama yapılabilmesi için yıllara ve amacına göre veri tabloları oluşturulmuştur. Ayrıca bazı verilerle coğrafi koşulların internet erişimi ve internet kullanım oranlarına

etkilerinin saptanması için coğrafi olarak analiz ve değerlendirmelere yardımcı olması açısından Türkiye'nin TÜİK düzey 1 istatistik bölgeleri kapsamında hanelerde internet erişimi ve bireylerde internet kullanım oranlarının dağılım haritaları oluşturulmuştur.

Verilerin analizi ve değerlendirilmesi aşamasında coğrafya biliminin dağılım, bağlantı (ilişki), karşılaştırma ve sebep-sonuç (nedensellik) ilkeleri bağlamında veriler karşılaştırılarak değerlendirme ve yorumlamalar yapılmıştır. İnternet kullanımının bireylere sağladığı olumlu etkilerin yanı sıra, internet kullanımında bireylerin yeterli bilinçliliğe sahip olmamalarından kaynaklı kişisel mağduriyetleri içeren internet güvenliği; internetin bireyler üzerindeki fiziksel, sosyal ve psikolojik olumsuz etkileri ve toplumun temel taşı olan aile yapısındaki olumsuz etkilerine vurgu yapılarak sonuç kısmında bunun azaltılması ya da önlenbilmesine yönelik olarak öneriler getirilmiştir.

Bulgular

Türkiye'de hanelerde internete erişim ve bireylerde internet kullanım oranları nasıl değişim göstermiştir?

Türkiye'de internet kullanımı hızla artmaktadır. 2004'teki Türkiye'de Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na göre internet erişimi hanelerde %7 oranıyla oldukça kısıtlı durumdaydı. Bireylerde internet kullanım oranı ise %18,8 idi. İnternete erişim imkânlarının günümüze doğru hızlı bir şekilde artması, genel olarak internet kullanım oranını da hızlı bir şekilde artırmıştır. Nitekim 2023'te internet erişimi oranı %95,5'e yükselirken, bireylerde internet kullanım oranı da %87,1'e yükselmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'de hanelerde internet erişimi ve bireylerde internet kullanımı

Yıllar	Hanelerde internet erişimi (%)	Bireylerde İnternet kullanımı (%)
2004	7,0	18,8
2005	8,7	17,6
2007	19,7	30,1
2008	25,4	35,9
2009	30,0	38,1
2010	41,6	41,6
2011	42,9	45,0
2012	47,2	47,4
2013	49,1	48,9
2014	60,2	53,8
2015	69,5	55,9
2016	76,3	61,2
2017	80,7	66,8
2018	83,8	72,9
2019	88,3	75,3
2020	90,7	79,0
2021	92,0	82,6
2022	94,1	85,0
2023	95,5	87,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

2004'te hanelerde ya da bireylerde internet erişiminde masaüstü bilgisayarlar önemli rol oynarken günümüze doğru dizüstü bilgisayar, tablet ve özellikle akıllı telefon kullanımının genel olarak hızla artması internet kullanımının artışında önemli bir etken olmuştur. İnternet sağlayıcı operatörlerin sayılarının artmasının yanı sıra internet erişim

hizmetlerinin de ekonomik olması bu durumun oluşmasında oldukça önemlidir. 2004'te Türkiye'de hanelerde masaüstü bilgisayar bulunma oranı %10 iken, bu oran 2023'te %14,9'a yükselmiştir. Hanelerde dizüstü bilgisayar, tablet, netbook bulunma oranı ise 2004'te %0,9 iken, 2023'te %45,2'ye yükselmiştir. 2004'te hanelerde cep telefonu bulunma oranı %53,7 iken bu oran hızla artarak 2023'te %99,7'ye yükselmiştir (URL 1). Bu durum son yıllarda internete kolay erişim sağlayan akıllı telefon kullanımının genel olarak hanelerin tamamına yakınında mevcut olduğunu göstermektedir. Akıllı telefonların diğer internet sağlayıcı bilişim teknolojilerine göre kolay taşınabilir ve her ortamda kullanabilme imkânının olması internete erişimin fazla olmasında önemli etkindir.

Türkiye'de internet erişimi ve internet kullanım oranları bölgelere göre nasıl bir dağılım göstermektedir? Bu dağılımda etkili olan coğrafi faktörler nelerdir?

Bir yerin özel konumu o yerin uzak veya yakın çevresine göre mevcut olduğu olanak, yarar ve kazançlar bağlamında avantajları ortaya çıkardığı gibi engelleyici, güçleştirici, zorluk çıkarıcı olarak dezavantajları da oluşturabilmektedir (Doğanay ve Orhan, 2016, s. 57). Bu bağlamda çalışmada TÜİK'in 12 sınıfa ayırdığı düzey 1 istatistik bölgelerine göre hanelerde internet erişim oranları ile bireylerin internet kullanım oranlarının analiz edildiği bu istatistik bölgeleri Türkiye'nin coğrafi bölgeleri sınırlarına uymamakla birlikte genel olarak yönlere ya da denizlere göre olan konumlarına göre isimlendirilmiştir. Türkiye düzey 1 istatistik bölgelerine göre hanelerde internet erişim oranlarına bakıldığında, 2011 yılında en fazla internet erişim oranının Türkiye'nin batı ve orta kesiminde bulunan istatistik bölgelerinde olduğu görülmektedir. Bu istatistik bölgeleri içerisinde TR1 İstanbul bölgesi internet erişiminin en fazla olduğu (%56,9) istatistik bölgesidir (Harita 1). Bu istatistik bölgesinin çevresinde yer alan ve genel olarak Marmara coğrafi bölgesinin büyük bir kısmını oluşturan TR2 Batı Marmara ve TR4 Doğu Marmara istatistik bölgelerinde de internet erişimi birçok istatistik bölgesine göre fazladır. TR5 Batı Anadolu, TR7 Orta Anadolu ve TR3 Ege istatistik bölgeleri de internet erişiminin daha fazla olduğu istatistik bölgelerdendir. 2011 yılında hanelerde internet erişiminin en az olduğu istatistik bölgeleri ise genel olarak Türkiye'nin kuzeydoğu, doğu ve güneydoğusunda yer almaktadır (Harita 1). Bu durum Türkiye'nin bu kesimlerindeki yeryüzü şekilleri ve iklim özellikleri gibi coğrafi koşullarla oldukça ilişkilidir. İnternet sağlayıcı operatör şirketleri yatırımlarını nüfus ve yerleşme yoğunluğunun fazla olduğu kesimlerde yoğunlaştırabilmektedir. Nitekim, nüfusun dağılımını etkileyen coğrafi ana faktörler; yeryüzü şekilleri (topografik özellikler), iklim, hidrografik özellikler, toprak özellikleri, coğrafi konum gibi faktörlerdir (Tanoğlu, 1966, s. 69; Akbaş, 2020, s.32). Nüfus ve yerleşmenin dağılımını etkileyen beşeri faktörler ise tarım, sanayi, madencilik, ticaret ve turizm faaliyetleri ile ulaşım özellikleri gibi faktörlerdir (Karabağ ve Şahin, 2014, s. 28-30). Marmara coğrafi bölgesi ticaret, sanayi, ulaşım, turizm ve tarım potansiyelinin yüksek oluşu ile önemli bir nüfus toplanma alanıdır (Arıncı, 2018, s. 185). Bu bağlamda başta Marmara bölgesi olmak üzere, İç Anadolu ve Ege bölgelerinde doğal ve beşeri faktörlere göre şekillenen nüfus fazla olduğundan bu bölgeler içinde yer alan düzey 1 istatistik bölgelerinde internet erişimi ve internet kullanım oranı daha fazladır.

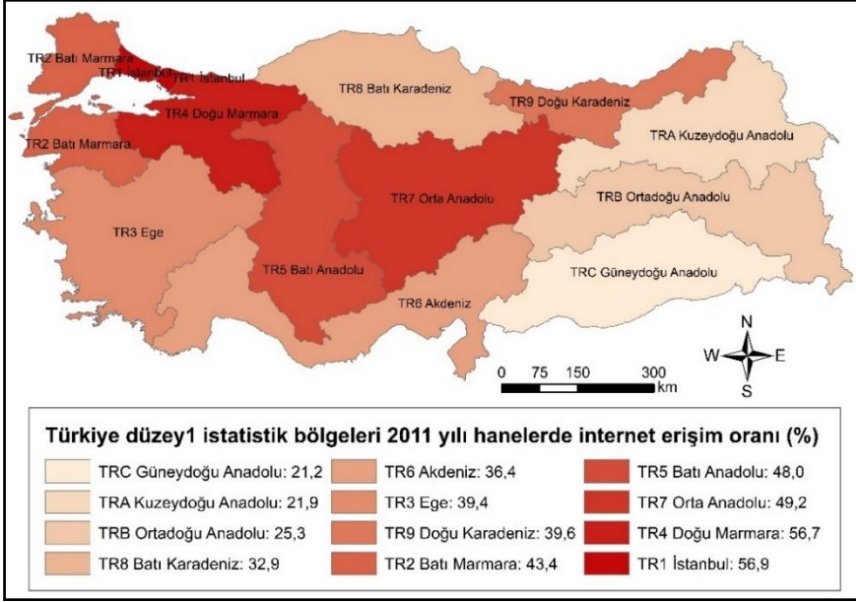
Hanelerde internet erişimi oranı ve bireylerde internet kullanım oranları hanelerin ve bireylerin sosyo-ekonomik koşullarındaki yeterlilikler kadar hanelerin ya da bireylerin yaşadığı özel coğrafi konum ve coğrafi koşullarla oldukça ilişkilidir. Nitekim Türkiye'de

illerin ve bölgelerin bulunduğu özel coğrafi konum ve coğrafi koşullar hanelerin ya da bireylerin yaşamlarını kolaylaştırdığı gibi zorlaştırabilmektedir. Türkiye'nin yükselti farkı ve engebeli arazinin fazla olduğu coğrafi bölgelerinde internet erişimi diğer bölgelere göre zorlaşabilmektedir. Yüksek plato ve dağlık alanlar ile bunların içerisinde yer alan derin vadilerin tabanlarında ya da yamaçlarında yer alan yerleşmelerde internete erişim imkânları yeryüzü şekillerinin etkisiyle kısıtlı olabilmektedir. Türkiye'nin doğusundaki Doğu Anadolu coğrafi bölgesinin yüksek ve engebeli kesimleri ile Karadeniz coğrafi bölgesinin özellikle doğu kesimleri bu özellikteki arızalı ve engebeli alanlar olduğundan internet erişimi ve kullanımında kısıtlılıklar yaşanabilmektedir. Kış mevsiminde zor kış şartlarının yaşandığı bu bölgelerin birçok kesiminde ise internet erişimi iklim şartlarının olumsuz etkisiyle daha da kısıtlanabilmektedir. Türkiye'de internet erişimi ve kullanımını kısıtlayan topografik olumsuzluklar Doğu Anadolu coğrafi bölgesinde daha fazla olmasına rağmen ülkenin kuzey ve güney kesimleri başta olmak üzere farklı kesimlerindeki sıradağların arasında yer alan derin vadi tabanları ve çevrelerinde de aynı internet erişim kısıtlılıkları yaşanabilmektedir. Bu durumun oluşmasında Türkiye'de Dünya'nın önemli kıvrım sistemlerinden olan Alp-Himalaya Sistemi'ndeki Kuzey Anadolu Dağları ile Toros Dağları sıradağ kuşaklarının bulunması oldukça etkilidir. Bu dağ kuşakları Türkiye'nin kuzey ve güney kenarlarında oldukça yüksek ve belirgin olarak uzanmaktadır (Özgür, 2001, s. 16). Türkiye çok engebeli ve 1132 m. ortalama yüksekliği ile oldukça yüksek bir ülkedir (Şahin, 2002, s. 19; Şahin, Doğanay ve Özcan, 2006, s. 32). Türkiye'nin yükseklik ve eğim değerlerinin fazla olmasında; kuzeyindeki Kuzey Anadolu Dağları ve güneyindeki Toros Dağları'nın fazla alan kaplaması ve Anadolu'nun epirojenik hareketlerle toptan yükselmiş olmasının (Şahin, 2002, s. 20; Şahin, Doğanay ve Özcan, 2006, s. 32) yanı sıra geniş alanlarda daha sonra volkanizmayla ortaya çıkan volkanik malzemelerin yüzeyde birikimi neticesinde yer kabuğunun kalınlaşması ve Akdeniz ile Karadeniz'in tabanlarının alçalması etkili olmuştur (Aylar, 2015, s. 55). Türkiye'de batıdan doğuya doğru yükseklik hızla artmaktadır. Bu durum arazi engebeliğinin de batıdan doğuya doğru artmasında önemli bir etkidir.

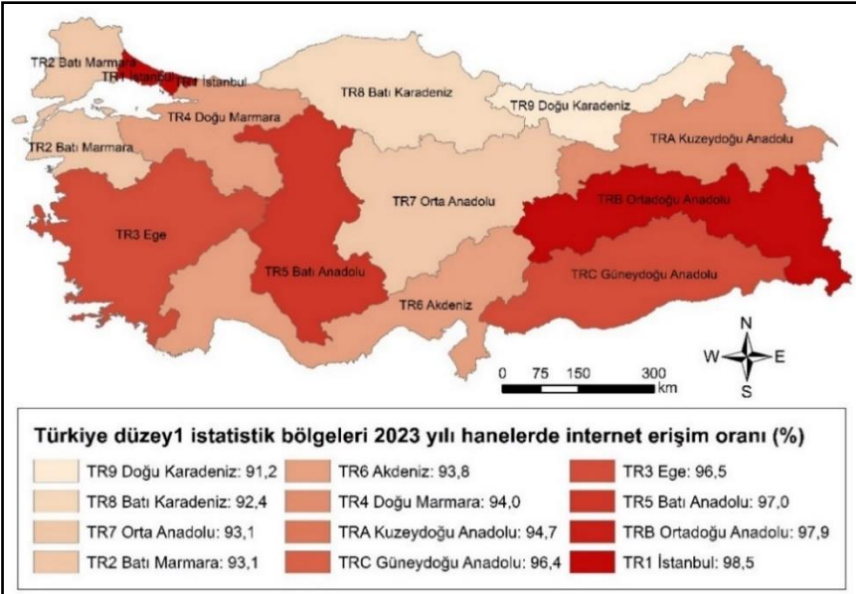
2023 yılında Türkiye'de düzey 1 istatistik bölgelerinin tamamında hanelerde internet erişimi oranı %90'ların üzerine çıkmıştır. İstanbul istatistik bölgesi internete erişim oranının en fazla (%98,5) olduğu bölgedir. Bunu TR7 Ortadoğu Anadolu, TR5 Batı Anadolu ve TR3 Ege istatistik bölgeleri izlemektedir (Harita 2). 2023 yılında Türkiye'de hanelerde internet erişim oranlarının düzey 1 istatistik bölgelerinde hızla arttığı, daha dengeli ve birbirine yakın oranlarda olduğu görülmektedir. Zamanla Türkiye'nin birçok noktasında internete olan talebin artması ve iletişim ağının yaygınlaşması Türkiye'nin tamamına yakınında internete erişimi hızlandırmış ve yaygınlaştırmıştır.

Türkiye'de coğrafi koşulların olumsuzluklarının azaltılması yönünde son yıllarda internet erişimi sağlayan operatör şirketler tarafından baz istasyonlarının sıklaştırılması ve kapsama alanının genişletilmesi yönünde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Nitekim Türkiye'nin kuzeydoğu, doğu ve güneydoğu kesimleri başta olmak üzere internet erişiminin kısıtlı olduğu birçok yerinde coğrafi koşulların olumsuz etkisinin giderek azaldığını görebilmekteyiz. Türkiye düzey 1 istatistik bölgelerinin 2011 ile 2023 yılları için oluşturulan hanelerde internet erişim oranları haritalarında Türkiye'nin kuzeydoğu, doğu ve güneydoğusundaki coğrafi bölgelerini temsil eden TRA Kuzeydoğu Anadolu,

TRB Ortadoğu Anadolu ve TRC Güneydoğu Anadolu istatistik bölgelerine bakıldığında hanelerde internet erişimi oranlarının artması bu durumu daha iyi desteklemektedir.

Harita 1. Türkiye düzey 1 istatistik bölgelerine göre hanelerde internet erişim oranının dağılışı (2011). (TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023 verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır).

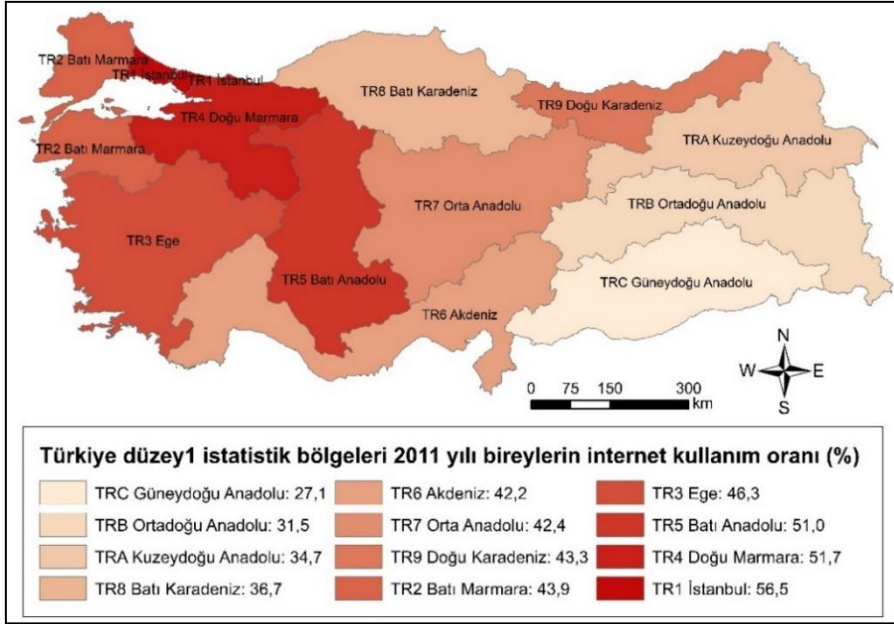

Harita 2. Türkiye düzey 1 istatistik bölgelerine göre hanelerde internet erişim oranının dağılışı (2023). (TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023 verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır).

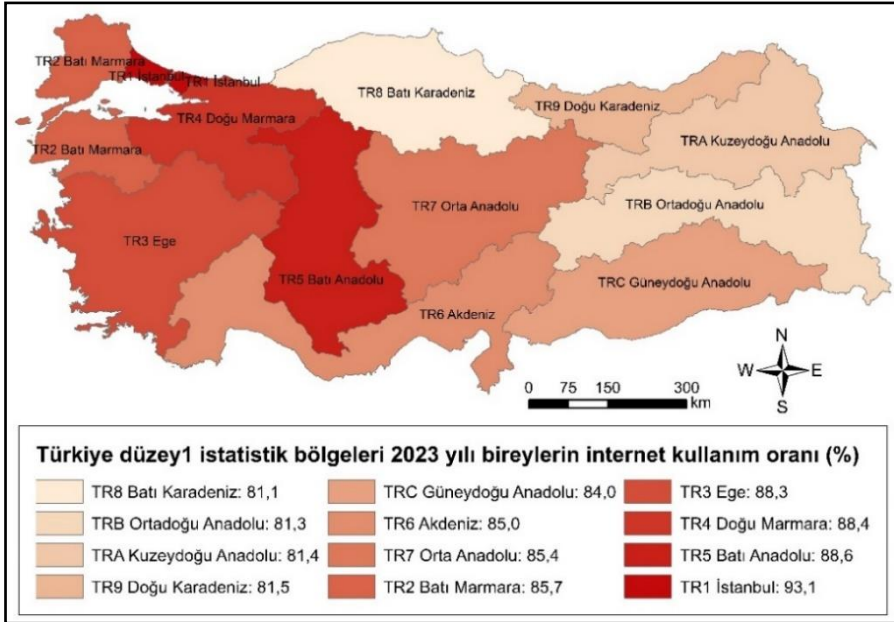
Türkiye’de internet kullanım oranları bireylerin yaş grubuna, cinsiyete, eğitime düzeyine, meslek grubuna, iş gücüne, kullanım sıklığına, eğitim düzeyine, mesleklere ve özel amaçlara göre nasıl bir değişim göstermiştir?

Hanelerde internet erişimi daha çok hane ya da bireylere sunulan hizmetin niteliğini gösteren bir ölçüttür. Ancak bireylerin internet kullanımı yaş, cinsiyet, meslek, işgücü, sosyo-ekonomik durum gibi özelliklerine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. 2011 yılı Türkiye düzey 1 istatistik bölgelerinde bireylerin internet kullanım oranlarına göre, İstanbul istatistik bölgesi başta olmak üzere Türkiye’nin batı ve orta kesimlerindeki istatistik bölgelerinde bireylerin internet kullanım oranı daha fazladır. Bu kesimlerdeki istatistik bölgelerini oluşturan illerde iş, ticaret, sanayi ve çeşitli hizmet alanlarının daha fazla olmasının ortaya çıkardığı avantajlar ile nitelikli insan gruplarının daha fazla olması internet kullanım oranlarının buralarda daha yüksek olmasını sağlayabilmektedir. 2011 yılında bireylerin internet kullanım oranlarının en az olduğu istatistik bölgeleri Türkiye’nin kuzeydoğu, doğu ve güney kesimlerindeki istatistik bölgeleridir (Harita 3). Bu durumu yeryüzü şekilleri ve iklim özellikleri gibi coğrafi koşulların yanı sıra bireylerin ekonomik durumları da etkileyebilmektedir.

Türkiye düzey 1 istatistik bölgelerine göre bireylerin internet kullanım oranı, tüm illerde önemli bir artış gösterdiğinden 2023 yılında istatistik bölgelerin tamamında internet kullanım oranı %80’in üzerine çıkmıştır (Harita 4). Türkiye düzey 1 istatistik bölgeleri içerisinde en fazla TR1 İstanbul istatistik bölgesi (%93,1) internet kullanım oranına sahip olup, genel olarak Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgelerindeki illerin oluşturduğu istatistik bölgelerinde internet kullanım oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir (Harita 4). Marmara, Ege ve İç Anadolu coğrafi bölgeleri içerisinde yer alan istatistik bölgelerinde internet kullanım oranının diğer coğrafi bölgeler içerisindeki istatistik bölgelerinden fazla olmasında doğal ve beşeri coğrafi koşulların etkisi önemlidir. Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgeleri yer şekilleri açısından Doğu Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerine göre yükselti ve engebeliğin daha az ve iklim şartlarının daha elverişli olduğu bölgelerdir. Bu bölgelerde doğal coğrafi koşulların elverişliliği nüfus, yerleşme, tarım, ulaşım, sanayi, ticaret ve turizm gibi beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Doğal coğrafi koşulların bir yerde ya da bölgede elverişli olması beşeri coğrafi özelliklerinin de o yer ya da bölgede daha elverişli olmasına ve gelişmesine neden olmaktadır. Beşeri coğrafi özelliklerin bir yer ya da bölgede gelişmesi o yerde nüfusun hızlı artışında oldukça önemlidir. Nitekim beşeri coğrafi özelliklerin elverişli olduğu alanlar göç hareketlerinin o alana doğru olduğu nüfus çekim alanlarıdır. Nüfusun bir yerde artışı ve yoğunlaşması o yerde sanayi ve ticaret yatırımları, ulaşım, altyapı ve bayındırlık hizmetlerinin daha hızlı gerçekleşmesinde de oldukça önemli etkidir. Dolayısıyla Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgelerinin büyük bir kısmı doğal ve beşeri coğrafi faktörler açısından elverişli durumda olduğundan birçok alanda yatırımların yoğunlaştığı bölgelerdir. Yatırımların arttığı alanlarda nitelikli mesleklere sahip kalifiye insan grupları daha fazla olduğundan iş hayatı ya da mesleklere bağlı olarak internet kullanım oranları da artış gösterebilmektedir. Nitekim bireylerin nitelikli işlere sahip olması sosyal ve ekonomik durumlarını etkileyen önemli bir etken olabilmektedir. Bu bağlamda Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerin oluşturduğu düzey 1 istatistik bölgelerinde kişilerin çalışma hayatlarına bağlı olarak internet kullanım oranları da diğer istatistik bölgelerine göre nispeten daha düşük bir durum sergilemektedir.

Harita 3. Türkiye düzey 1 istatistik bölgelerine göre bireylerin internet kullanım oranının dağılışı (2011). (TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023 verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır).

Harita 4. Türkiye düzey 1 istatistik bölgelerine göre bireylerin internet kullanım oranının dağılışı (2023). (TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023 verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır).

2004'te erkeklerde internet kullanım oranı %25,7 olup kadınlardaki internet kullanım oranı olan %12,1'in iki katından fazladır. 2023'e kadar hem erkeklerde hem de kadınlarda internet kullanım oranı sürekli artmıştır. 2023'te erkeklerde internet kullanımını %90,9 düzeyine, kadınlar ise %83,3'e yükselmiştir (Tablo 2). Günümüzde erkekler ile kadınlar arasında yaklaşık %7'lik bir fark bulunmaktadır. 2004'te bu fark daha fazla iken günümüzde azalmıştır. Bu durum kadınların da erkekler kadar bilişim teknolojilerine ve internet erişimine ulaşabildiğini fakat kadınların erkeklerden daha az oranda interneti kullandıklarını göstermektedir. Erkeklerin internet kullanım oranının kadınlardan fazla olmasının nedenleri hakkında net bilimsel veriler olmasa da bunun en önemli nedenlerinin Türkiye'de geri kalmış bölgeler olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere bazı bölgelerde geleneksel aile yapısı ve anlayışına bağlı olarak kadınların birçok durumda aile baskısı altında olmasından ve Türkiye genelinde kadınlarda eğitim seviyesinin erkeklere göre daha düşük olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de bireylerin internet kullanım oranları genel olarak 2004'te %18,8 düzeyinde iken 2023'te %87,1'e ulaşmıştır (Tablo 2). Bu bağlamda yaklaşık 20 yılda genel olarak internet kullanım oranı 4 katından fazla artmıştır. Günümüzde gerek gençlerin internet ve sosyal medya kullanımına oldukça ilgili olması gerekse internetin hayatın her alanında kullanılması gelecek yıllarda internet kullanım oranlarının daha da artacağını önemli bir göstergesidir.

Tablo 2. Cinsiyete göre bireylerin internet kullanım oranı (%)

Yıllar	Erkek	Kadın	Genel
2004	25,7	12,1	18,8
2005	24,0	11,1	17,6
2007	39,2	20,7	30,1
2008	45,4	26,6	35,9
2009	48,6	28,0	38,1
2010	51,8	31,7	41,6
2011	54,9	35,3	45,0
2012	58,1	37,0	47,4
2013	59,3	38,7	48,9
2014	63,5	44,1	53,8
2015	65,8	46,1	55,9
2016	70,5	51,9	61,2
2017	75,1	58,7	66,8
2018	80,4	65,5	72,9
2019	81,8	68,9	75,3
2020	84,7	73,3	79,0
2021	87,7	77,5	82,6
2022	89,1	80,9	85,0
2023	90,9	83,3	87,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

Bireylerin 16-74 yaşları arasındaki yaş gruplarına göre bir değerlendirme yapıldığında yılın son üç ayı içerisinde genç ve orta yaş grubundaki bireylerde genel olarak internet kullanım oranı daha fazladır. Bu durum genç ve orta yaş grubundaki bireylerin teknoloji kullanımını daha fazla benimsemiş olabileceğini yönünde bir fikir oluşturmaktadır. Yaşlı bireylerde ise internet kullanım oranlarının daha az olduğu görülmektedir. Nitekim

yaşlıların diğer yaş gruplarına göre teknoloji ve internet kullanımını benimsemesi daha düşük olsa da internet kullanımı yaşlılarda da hızla artmaktadır (Görgün Baran, Koçak Kurt ve Serdar Tekeli, 2017, s. 7).

2004 yılında 16-24 yaş aralığındaki bireylerin yılın son üç ayında internet kullanım oranı %26,6 olup yaş grupları içerisinde en yüksek düzeydedir. Bireylerin yaşları arttıkça internet kullanım oranının azaldığı tespit edilmiştir. Nitekim Tablo 3'teki 16-24 yaş grubundan 65-74 yaş grubuna doğru internet kullanım oranları incelendiğinde bu durum görülmektedir. 2004 yılında 16-24 arası yaşta internet kullanımı %26,6 iken, 65-74 yaş aralığına gelindiğinde internet kullanım oranı %0,4'e kadar düşmüştür. Teknolojinin hayatımızda daha fazla yer almasıyla her yaştan ve yaş grubundan insanların internet kullanım oranları da artmaktadır. 2004 ile 2023 yılları arasındaki internet kullanım oranları değişimi bu durumu kanıtlamaktadır (Tablo 3). 2004 yılında 65-74 yaş grubundaki bireylerde internet kullanım oranı %0,4 ile oldukça düşük seviyede iken 2023 yılına gelindiğinde bu yaş grubunun dahi internet kullanım oranı %40,7'ye ulaşmıştır. 2004 yılında 16-24 yaş aralığındaki bireylerin internet kullanım oranı 25-34 yaş grubundaki bireylerden daha fazla iken bu durum 2019 yılından itibaren değişmiş, 25-34 yaş grubu internet kullanım oranının en fazla olduğu yaş grubu olmuştur (Tablo 3). Bunun en önemli sebeplerinden biri 2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgını sonucu bu yaş aralığındaki çalışan bireylerin işlerinin önemli bir kısmını internet ortamında gerçekleştirme durumunda kalmalarıdır. Nitekim 2019 ile 2020 yılları arasında 25-54 yaş aralığındaki bireylerde internet kullanım oranının 16-24 yaş aralığındaki bireylere göre daha fazla artması, 25-54 yaş aralığındaki bireylerin çalışma hayatında daha fazla yer almalarından kaynaklı olarak interneti daha fazla kullanmak durumunda olmalarıyla ilgili olabilir.

Tablo 3. Yaş grubuna göre bireylerin son 3 ayda internet kullanım oranı (%)

Yıllar	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74
2004	26,6	15,7	9,4	5,5	1,6	0,4
2005	27,8	16,7	9,7	6,3	2,3	0,9
2007	50,4	32,3	23,8	14,8	4,8	1,4
2008	54,8	41,4	29,3	19,4	6,9	1,6
2009	59,4	45,1	30,2	18,6	6,2	2,0
2010	62,9	50,6	34,7	22,4	7,8	2,7
2011	65,8	55,1	39,7	22,7	10,4	2,7
2012	67,7	58,5	42,6	25,5	11,9	3,6
2013	68,7	58,8	45,6	24,9	11,1	4,2
2014	73,0	67,1	52,0	30,4	15,3	5,0
2015	77,0	71,7	55,4	34,0	17,2	5,6
2016	84,3	78,8	65,4	41,3	21,0	8,8
2017	87,2	85,7	73,9	51,7	27,2	11,3
2018	90,7	90,1	80,7	61,5	39,2	17,0
2019	90,8	91,7	85,9	68,5	42,6	19,8
2020	91,8	93,5	89,1	74,8	50,9	27,1
2021	95,7	95,8	90,9	80,1	58,6	32,5
2022	95,5	96,5	92,6	83,6	64,2	36,6
2023	96,6	97,7	94,6	88,6	68,1	40,7

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

İnsanların eğitim düzeyi yaşam süresi boyunca ekonomik ve sosyal durumlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Dolayısıyla insanların iş bulma ve iş hayatındaki yeterlilikler eğitim düzeyleriyle yakından ilişkili olabilmektedir. Profesyonellik gerektiren işlerde çalışan kişiler genel olarak çalışma hayatlarının gereği olarak bilişim teknolojisini daha fazla kullanmak durumunda kalabilmektedir. Bireylerin eğitim durumuna göre son 3 ay içerisindeki internet kullanım durumlarına bakıldığında eğitim düzeyi arttıkça internet kullanım oranlarının arttığı görülmektedir. 2004 yılında bir okulu bitirmeyen bireylerin interneti kullanım oranı %0,7 iken, bu oran ilkökul mezunları içerisinde %1,3 idi. İlköğretim ya da ortaokul mezunları %17,6, lise mezunları %29,8, üniversite ve üzeri mezunu bireyler ise %60,1 oranında interneti kullanmaktaydı (Tablo 4). İletişim teknolojisinin insanların hayatına daha fazla girmesi her eğitim düzeyindeki bireylerin internet kullanımını artırmıştır. Nitekim 2023 yılında ilkökul mezunu olmayan bireylerin internet kullanım oranı %35,3'e yükselirken, ilkökul mezunlarının %75,9'a, ilköğretim ya da ortaokul mezunlarının %93,6'ya, lise ya da mesleki lise mezunlarının %97,2'ye, üniversite ve üzeri mezunların ise %99,4'e ulaşmıştır (Tablo 4). Eğitim düzeyine göre bireylerin internet kullanımının artması, eğitim düzeyine göre şekillenen sosyal statü ve mesleki yaşamlarının gereği olarak internet kullanma gerekliliğinden kaynaklanabilmektedir.

Tablo 4. Eğitim düzeyine göre bireylerin son 3 ayda internet kullanım oranı (%)

Yıllar	Bir okul bitirmede	İlkokul	İlköğretim/ Ortaokul	Lise ve mesleki lise	Üniversite/yüksek lisans/doktora
2004	0,7	1,3	17,6	29,8	60,1
2005	0,4	1,7	15,1	32,9	62,6
2007	0,8	6,4	31,3	59,8	82,7
2008	2,1	9,8	41,1	64,4	86,6
2009	2,1	11,1	52,4	70,6	87,7
2010	2,8	14,0	54,0	69,9	89,6
2011	2,8	15,7	57,7	73,3	91,0
2012	3,5	17,7	57,6	76,4	93,0
2013	2,6	17,9	59,4	74,5	91,7
2014	3,2	22,4	64,3	79,2	93,6
2015	6,1	25,9	67,2	80,6	94,1
2016	7,4	34,7	75,8	86,4	95,6
2017	12,2	43,0	82,0	89,8	97,0
2018	16,2	54,0	86,5	92,3	97,7
2019	18,7	59,0	87,3	94,5	98,0
2020	22,3	64,1	89,0	94,8	98,7
2021	28,9	67,5	92,3	96,4	99,1
2022	30,5	71,6	92,1	96,4	99,0
2023	35,3	75,9	93,6	97,2	99,4

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

Bireylerin internet kullanım sıklığındaki son on yıllık değişimlere bakıldığında, 2013 yılının son üç ayı içerisinde erkeklerde internet kullanım oranı %53,1 iken kadınlarda %33,4 oranında, genel olarak ise %43,2 idi. 2023 yılının son üç ayı içerisinde ise internet kullanım sıklığı erkeklerde %89,8'e kadınlarda ise % 82,1'e yükselmiş, genel olarak ise % 86,0'a ulaşmıştır (Tablo 5). 2013 yılından 2023 yılına kadar olan 10 yıllık süreçte internet kullanım sıklığı yılın son 3 ayı içerisinde erkeklerde yaklaşık 1,7 kat, kadınlarda yaklaşık 2,5 kat, genel olarak ise yaklaşık 2 kat artmıştır. Bu durumun tersine 2013 yılından 2023

yılına kadar olan süreçte son 3 ay ile 1 yıl arasında ve 1 yıldan önce internet kullananların oranlarında hızlı bir düşüş görülmektedir (Tablo 5). Bu durum günümüze doğru internet kullanım sıklığının oldukça fazla arttığı önemli bir göstergesidir. Buradan hareketle gelecekte de gerek cinsiyete göre gerekse genel olarak internet kullanım sıklığının daha fazla artacağı söylenebilir.

Tablo 5. Bireylerin internet kullanım sıklığı (%)

Yıllar	Son 3 ay içerisinde			3 ay-1 yıl arasında			1 yıldan önce		
	Erkek	Kadın	Genel	Erkek	Kadın	Genel	Erkek	Kadın	Genel
2013	53,1	33,4	43,2	3,5	2,6	3,1	2,7	2,6	2,7
2014	58,2	38,8	48,5	2,6	2,5	2,6	2,7	2,8	2,7
2015	61,2	42,1	51,6	2,4	1,9	2,1	2,3	2,1	2,2
2016	67,6	49,2	58,3	1,2	1,0	1,1	1,7	1,7	1,7
2017	72,8	56,6	64,7	1,1	1,1	1,1	1,2	1,0	1,1
2018	78,2	63,9	71,0	1,0	0,8	0,9	1,1	0,8	0,9
2019	80,4	67,6	74,0	0,5	0,6	0,6	0,9	0,6	0,8
2020	83,3	72,1	77,7	0,6	0,5	0,6	0,8	0,7	0,7
2021	86,5	76,4	81,4	0,5	0,6	0,5	0,8	0,6	0,7
2022	87,6	79,3	83,4	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
2023	89,8	82,1	86,0	0,4	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

Türkiye’de internet kullanımı çeşitli meslek gruplarındaki bireylerin meslek hayatlarında işlerini zamanında ve sistematik olarak gerçekleştirebilmeleri için oldukça önemlidir. TÜİK’in Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması’nda internet kullanım oranlarına göre meslek grupları 9 sınıfa ayrılmıştır. Bu meslek grupları içerisinde 2013 ve 2023 arasında internet kullanımının en fazla olduğu meslek grubu profesyonel meslek mensuplarıdır. 2023 yılında bu meslek grubundaki bireylerin tamamına yakını (%99,8) interneti meslek hayatında kullanmaktadır. İnternet kullanımında bu meslek grubunu teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel olarak çalışanlar izlemektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Bireylerin meslek gruplarına göre internet kullanım oranı (%)

Meslek grupları	2013 yılı	2023 yılı
Profesyonel meslek mensupları	94,5	99,8
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	92,9	99,8
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	91,6	99,5
Yöneticiler	90,5	99,4
Hizmet ve satış elemanları	73,4	97,6
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	72,9	98,2
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	70,9	97,9
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	48,7	92,1
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	19,0	76,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

Günümüzde iletişim teknolojisinin ve bilgisayar ağının gelişmesi ile birçok meslek grubunda ticaret ve hizmet akışı, veri depolama, veri transferi gibi birçok faaliyet internet üzerinden daha kolay bir şekilde bilgisayar ağı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu durum internet kullanımını birçok meslek için vazgeçilmez hale getirmektedir. Tablo 6 incelendiğinde internet kullanımının ticaret, hizmet, veri depolama gibi mesleklerde oldukça fazla olduğu görülmektedir. İnternet kullanımının en az olduğu meslek grupları

ise nitelik gerektirmeyen işlerde çalışan bireyler ya da tarım, orman ve su ürünleri çalışanları gibi meslek grupları olmalarına rağmen bu meslek gruplarında da internet kullanım oranları son yıllarda hızla artış göstermiştir. Bu durum günümüzde internet üzerinden bilgi paylaşma ve e-ticaretin yaygınlaştığının önemli bir kanıtıdır.

Bireylerin yaş ve eğitim durumlarında olduğu gibi işgücü durumlarına göre de internet kullanım oranları zamana ve mekâna bağlı olarak değişebilmektedir. Nitekim 2007 yılından 2023 yılına kadar olan süreçte hem iş gücüne dâhil olanlar hem de işgücüne dâhil olmayanlar içerisinde internet kullanım oranları çok fazla artmıştır. İşgücüne dâhil olanlar ücretli veya maaşlı çalışanlar, işverenler, kendisine çalışanlar, ücretsiz aile işçisi ve işsizlerden oluşmaktadır. İş gücüne dâhil olanlar içerisinde ücretli veya maaşlı çalışanlar ile işverenlerde internet kullanım oranının çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu gruplardaki bireyler genel olarak ticaret, sanayi ya da hizmetler sektörünün farklı alanlarında çalıştıklarından çalışma hayatlarında ve çalışmanın gerekliliği ve sorumluluğuyla çalışma hayatı dışında da internet kullanma ihtiyacı yüksek olan bireyler olduğundan bu bireylerde internet kullanım oranları çok fazladır. İşsiz olanlarda ise herhangi bir işte çalışmamanın ortaya çıkardığı boş zamanın fazlalığı neticesinde internet kullanım oranı artabilmektedir. Ücretsiz aile işçisi bireylerde ise internet kullanım oranı diğer gruplardan oldukça düşüktür (Tablo 7).

Tablo 7. İşgücü durumuna göre bireylerin son 3 ayda internet kullanım oranı (%)

Yıllar	İş gücüne dâhil olanlar					İş gücüne dâhil olmayanlar				
	Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına çalışan	Ücretsiz aile işçisi	İşsiz	Eğitim öğretime devam ediyor	Ev işleriyle meşgul	Emekli veya işi bırakmış	Engelli veya hasta	Ailevi ve kişisel nedenler
2007	45,1	54,2	19,3	12,9	42,2	82,8	6,9	8,7	0,6	32,3
2008	52,9	67,7	22,7	13,3	48,7	83,3	10,0	12,6	4,5	26,9
2009	56,8	66,1	21,1	15,7	41,6	88,2	12,4	15,9	5,3	30,9
2010	60,5	67,8	26,4	16,2	48,2	89,5	14,3	18,2	5,0	35,8
2011	64,6	76,6	28,1	16,5	53,9	88,3	18,3	17,7	4,9	31,5
2012	66,0	76,6	32,2	16,9	54,4	89,9	19,9	22,2	6,3	56,8
2013	67,5	78,6	33,8	20,8	55,6	87,6	19,1	18,9	7,1	43,2
2014	71,2	81,6	41,2	24,7	58,0	89,3	24,6	24,9	6,7	54,4
2015	74,9	85,1	48,3	35,4	64,2	89,4	28,4	25,1	11,6	50,0
2016	81,4	89,6	50,9	35,0	72,2	93,0	36,9	29,6	12,8	77,0
2017	86,5	93,5	58,5	33,5	76,1	93,2	45,9	38,0	16,3	74,0
2018	89,7	95,2	66,5	46,8	86,4	94,8	54,1	48,5	24,1	78,6
2019	92,9	93,9	71,2	49,6	85,9	94,2	57,9	51,9	21,3	88,5
2020	94,9	95,7	77,8	57,7	88,2	94,7	62,3	59,8	35,4	72,6
2021	96,1	98,3	80,2	63,4	90,9	97,8	66,9	64,6	40,3	87,6
2022	96,4	98,8	85,7	67,0	91,5	96,1	70,8	65,6	41,9	-
2023	97,7	99,6	89,5	69,6	93,8	97,3	73,6	70,6	47,7	-

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

İşgücüne dâhil olmayanlar içerisinde eğitim-öğretime devam edenlerin internet kullanım oranı 2023 yılında %87,3'e ulaşmıştır (Tablo 7). Bu grup içerisindeki bireylerin eğitim-öğretim faaliyeti dışında da çeşitli amaçlarla sosyal medya platformlarında fazla zaman geçirmeleri internet kullanım oranlarını artırmaktadır. Ev işleriyle meşgul (ev hanımları) ve emekli veya işi bırakmış kişilerde internet kullanım oranları 2007 yılında %10'un altında iken 2023 yılında %70'in üzerine ulaşmıştır (Tablo 7). Bu durum internetin bir işte çalışmayan gruplarda da yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir. İşgücüne dâhil

olmayanlar içerisinde internet kullanım oranının en az olduğu grup engelli ya da hasta bireylerdir. Bu gruptaki bireylerin internet kullanımındaki güçlükler internet kullanım oranlarının az olmasını destekleyen önemli etkidir.

İnternet kullanımı eğitim, mesleki ve özel amaçlara yönelik olarak öğrenme için de yaygın olarak kullanılmaktadır. 2015 yılında öğrenme faaliyeti için interneti kullanan bireylerin oranı %7,8 iken 2023 yılında %18,7'ye yükselmiştir (Tablo 8). 2015 yılından 2023 yılına kadar çevrimiçi bir kurs almak, sesli veya görüntülü çevrimiçi araçların kullanımıyla eğitimciler ve öğrencilerle iletişim sağlamak, çevrimiçi öğrenme materyallerini kullanmak amaçlarıyla internet kullanan bireylerin oranı da önemli miktarda artmıştır. Bu artışı tetikleyen en önemli faktör 2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgınıdır. COVID-19 salgınıyla çeşitli toplumsal birlikliklerin kısıtlanması ya da kısıtlama gerekliliği öğrenme faaliyetlerini online olarak internet ortamında yaygınlaştırmıştır. Nitekim 2019 yılında öğrenme faaliyeti için internet kullanımı %6,6 düzeyindeyken 2020 yılına gelindiğinde %14,8 oranına sıçramış, 2023 yılında ise %18,3'ye yükselmiştir. COVID-19 salgını çevrimiçi kurs almak, sesli veya görüntülü çevrimiçi araçların kullanımıyla eğitimciler ve öğrencilerle iletişim sağlamak, çevrimiçi kurs alma dışında öğrenme materyallerini kullanmak amacıyla internet kullanım oranlarını da hızla artırmıştır. Nitekim 2019 yılında çevrimiçi kurs almak amacıyla internet kullanım oranı %3,3 iken 2020 yılında %8'e, çevrimiçi kurs alma dışında öğrenme materyallerini kullanmak amacıyla internet kullanım oranı %4,1'den %8,6'ya, sesli ve görüntülü çevrimiçi araçların kullanımıyla eğitimciler ve öğrencilerle iletişim sağlamak amacıyla internet kullanım oranı ise %3,1'den %9,2'ye yükselmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Son 3 ay içinde internet üzerinden eğitim, mesleki ve özel amaçlara yönelik yapılan öğrenme faaliyeti gerçekleştiren bireylerin oranı (%)

Yıllar	Öğrenme faaliyeti	Çevrimiçi bir kurs almak	Çevrimiçi kurs alma dışında çevrimiçi öğrenme materyallerini kullanmak	Sesli veya görüntülü çevrimiçi araçların kullanımıyla eğitimciler ve öğrencilerle iletişim sağlamak
2015	7,8	3,0	5,2	3,7
2016	7,1	2,7	5,1	3,4
2017	6,5	2,5	4,4	3,1
2018	-	-	-	-
2019	6,6	3,3	4,1	3,1
2020	14,8	8,0	8,6	9,2
2021	17,1	10,7	13,7	-
2022	15,9	7,7	10,7	10,6
2023	18,7	8,2	11,2	13,3

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

Günümüzde çeşitli öğrenme faaliyetleri amacıyla internet kullanımı artmaya devam etmektedir. Dolayısıyla COVID-19 salgınıyla birçok amaç için internet kullanımındaki artış çeşitli işlerde iletişim teknolojisi kullanımını da hızlandırmıştır.

Son yıllarda internetteki sosyal medya ve mesajlaşma uygulamalarının sayısı artmıştır. WhatsApp, Instagram, You Tube, Facebook, Twitter, Telegram, Tik Tok, SnapChat, BİP gibi sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları en çok kullanılanlarıdır. 2023 yılının son 3 ayı içerisinde WhatsApp en fazla kullanılan (%84,9) uygulama iken bunu You Tube

(%69), Instagram (%61,4) ve Facebook (%51,4) takip etmektedir. Twitter, Telegram, TikTok, SnapChat, BİP gibi sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları ise daha az oranda kullanılmaktadır (Tablo 9).

Tablo 9. Bireylerin son 3 ayda kullandıkları sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları

Sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları (2023 yılı)	Yüzde (%)
WhatsApp	84,9
Instagram	61,4
YouTube	69,0
Facebook	51,4
Twitter	23,7
Telegram	14,8
TikTok	17,1
Snapchat	9,6
BİP	4,0
Diğer	0,7

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

Çeşitli amaçlar için internet uygulamaları ve sosyal medya platformlarının sayısı arttıkça bireyler bu ortamlarda daha fazla zaman geçirmektedir. 2023 yılında bireylerin WhatsApp, Messenger, Skype, Facetime, Viber, Snapchat vb. uygulamaları kullanarak sesli veya görüntülü arama yapmak için internet kullanım oranları %92,5 ile oldukça yüksektir (Tablo 10).

Tablo 10. 2023 yılı son 3 ayda bireylerin interneti özel amaçlı faaliyetler için kullanımı

Özel amaçlı faaliyetler	Yüzde (%)
-e-posta göndermek/ almak	49,5
-İnternet üzerinden sesli veya görüntülü arama yapmak	92,5
-Sosyal medya üzerinde profil oluşturmak, mesaj göndermek veya fotoğraf vb. içerik paylaşmak	88,6
-Mesajlaşmak	96,0
-Çevrimiçi haber sitelerini, gazeteleri, dergileri okumak	68,1
-Mal ve hizmetler hakkında bilgi aramak	71,2
-İnternet bankacılığı	67,1
-Sağlıkla ilgili bilgi aramak	66,3
-Web siteleri veya sosyal medya aracılığıyla toplumsal veya siyasi konular ile ilgili görüşleri paylaşmak	15,2
-Mal veya hizmet satışı	10,9
-İş aramak ya da iş başvurusu yapmak	9,7
-Toplumsal veya siyasi bir konuda online tartışma/ oylamaya katılmak	5,4

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

Bireylerin Facebook, Instagram, Twitter, Snapchat vb. sosyal medya platformlarında profil oluşturmak, mesaj göndermek veya fotoğraf vb. içerik paylaşmak amacıyla internet kullanım oranı %88,6'dır. Bu oranlar bireylerin sosyal medya platformlarında fazla zaman geçirdiklerinin önemli bir göstergesidir. WhatsApp, Messenger, Skype, Snapchat, Viber, BİP vb. uygulamalar üzerinden mesajlaşmak için internet kullanımı ise %96 ile en fazladır. Çevrimiçi haber sitelerini, gazeteleri, dergileri okumak, sağlıkla ilgili bilgi aramak, mal ve hizmet hakkında bilgi aramak ve internet bankacılığı işlemleri için ise

internet kullanımı daha düşüktür. Facebook, Twitter, Bloglar, Instagram, YouTube vb. sosyal medya aracılığıyla toplumsal veya siyasal konularla ilgili görüşleri paylaşmak; Facebook, Gittigidiyor, Sahibinden, Marketplace, Letgo, Dolap, Sahaf, BebeCruz, Tarz2 vb. siteler üzerinden mal veya hizmet satışı, iş aramak ya da iş başvurusu yapmak, toplumsal veya siyasal konularda online tartışma/oylamaya katılmak amacıyla internet kullanımı ise en düşük düzeydedir (Tablo 10).

İnternet ortamında bireylerin kişisel verilerine çeşit yöntemlerle erişim, interneti oldukça riskli ve tehlikeli bir alan durumuna getirmektedir. Bu nedenle bireyler kişisel verilerine erişimi sınırlamak ya da kişisel verilerini korumak için çeşitli yöntemler uygulamaktadırlar. Bu yöntemler arasında web sitelerinin kişisel verilerin güvenliğini sağlama konusunda sahip olduğu özelliklerini kontrol etmek %41,8 oranı ile en fazla tercih edilen yöntem iken, kişisel verilerin reklam amaçlı olarak paylaşımına izin vermemek %36,2 oranındadır. Bu yöntemleri sırasıyla, kişisel verileri vermeden önce web sitesi veya uygulamaların gizlilik politikasını okumak (%31,1); coğrafi konuma erişimi kısıtlamak veya engellemek (%27,1); profile, sosyal ağ sitelerindeki içerik bilgilerine veya paylaşılan çevrim içi depolama alanlarına erişimi sınırlandırmak (%26,5); web siteleri, arama motorları yöneticisi veya sağlayıcısından kişisel verilerin güncellenmesini veya silinmesini talep etmek (%13,1) yöntemleri takip etmektedir (Tablo 11).

Tablo 11. 2023 yılı son 3 ay içinde internet kullanan bireylerin kişisel verilere erişimi yönetmek amacıyla uyguladığı yöntemler ve oranı

Uygulanan yöntemler	Yüzde (%)
-Kişisel verilerinizi vermeden önce web sitesinin veya uygulamaların gizlilik politikasını okumak	31,1
-Coğrafi konumunuza erişimi kısıtlamak veya engellemek	27,1
-Profilinize, sosyal ağ sitelerindeki içerik bilgilerinize veya paylaşılan çevrim içi depolama alanlarınıza erişimi sınırlandırmak	26,5
-Kişisel verilerinizin reklam amaçlı olarak paylaşımına izin vermemek	36,2
-Web sitelerinin kişisel verilerinizin güvenliğini sağlama konusunda sahip olduğu özellikleri kontrol etmek (https siteleri, güvenli logolu veya sertifikalı olan siteler)	41,8
-Web siteleri, arama motorları yöneticisi veya sağlayıcısından kişisel verilerin güncellenmesini veya silinmesini talep etmek	13,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023.

İnternet kullanımının olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?

İnternet habercilikten medyaya, haberleşmeden bilgi paylaşımına, kamu ve bankacılık hizmetlerinden ticarete, tanıtım ve reklamdan seyahat ve tatile, sosyal ilişkiler ve kültürler arası etkileşimden eğlenceye, eğitimden çevre ve sağlığa kadar günlük yaşamla ilgili birçok alanda hayatımıza olumlu etkiler ve yenilikler getirmiştir. İnternet insanların duygularını ve düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edebilme, bilgiye daha kolay ulaşabilme ve dijital platformda oluşturulan sosyal arkadaşlık ortamları ile iletişim imkânı sağlamıştır ("Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu", 2019b ; "Güvenli Web", 2024a). İnternet sayesinde Dünya'nın birçok noktasındaki habere ve bilgiye anlık olarak ulaşarak, birçok olaydan anlık haberdar olunabilmektedir. Bireyler herhangi bir olay ya da konuya yönelik bilgi ve görüşlerini dijital platformlarda hızlı ve kolay bir şekilde paylaşabilmektedir. Bireyler zamandan ve mekândan bağımsız olarak kişilerarası çoklu

interaktif iletişim sağlayabilmektedir. Bu bağlamda hızlı ve ucuz olan iletişim hizmetlerinin etkisiyle kişiler sosyal hayatlarını yeniden biçimlendirmişlerdir. İnternet insan hayatının her alanında ekonomik ve hızlı haberleşmeye olanak sağlamıştır. İnternet aynı zamanda görsel içeriklere yer veren iletişim ağı olduğundan eğitimin, alışverişin, çalışma hayatının yeniden şekillenmesine neden olmuştur ("Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu", 2019b ; "Güvenli Web", 2024a).

İnternetin ve sosyal ağların her geçen gün çeşitlilik ve popülerite kazanması hem yetişkinler hem de çocuklar açısından kullanım alanlarının ve kullanım oranlarının artışına sebep olmuştur. Kullanım artışı ve çeşitliliğine bağlı olarak yeni özellikler öğrenilirken farklı deneyimler gerçekleştirilmektedir. Bu durum ise bazı risk ve tehlikeler içermektedir (Ölçer, 2019, s. 133). Sosyal ağlarda mahremiyete uyulmaması, sosyal ağ kontrolünün ya da yönetiminin nasıl sağlanması gerektiğinin kullanıcılar tarafından yeterince bilinmemesi, kullanıcıların bilgisizliğinden kaynaklı olarak kişisel verilerini bu ortamda paylaşarak kendilerini açık hedef yapmaları sosyal ağların en önemli güvenlik sorunlarıdır. Sanal ortamlar ya da sosyal ağlar birçok yenilik ve farklılığı kısa zamanda ve hızlı bir şekilde sunmasının yanında kişisel ya da kurumsal bilgi güvenliğini tehdit edecek birçok tehdit ve tehlikeyi de bulundurmaktadır (Yavanoğlu, Sağıroğlu ve Çolak, 2012, s. 23).

İnternet ortamında karşılaşılabilen risk ve zararlar genel olarak; internet bağımlılığı, kişisel verilerin ya da bilgilerin paylaşımı ile kimlik hırsızlığı, siber zorbalık, zararlı ya da yanlış bilgiye erişim, sanal dolandırıcılık, oltalama, zararlı olan yazılımlar, yabancılarla çevrimiçi ve çevrimdışı iletişim, yasadışı kumar, pornografi/çocuk istismarı/fuhuş, internette fazla zaman harcamaya bağlı sağlık sorunları ya da fiziki rahatsızlıklar, silah ve zararlı madde kullanımı, şiddet ve nefret ile ırkçılık faaliyetleri ve telif hakları ihlali olarak ifade edilebilir ("Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu", 2019c ; "Güvenli Web", 2024b). Sosyal ağlarda karşılaşılan en tehlikeli sosyal ağ saldırıları ise genel olarak; kimlik taklidi, istenmeyen e-postalar ve bot saldırıları, siteler arası istek sahteciliği saldırıları, kötü amaçlı sosyal ağ uygulamaları, sazan avlama saldırıları, casusluk ya da casus yazılımlar, sahte linkler ya da bağlantılar, bilgi toplama saldırıları gibi başlıklarda toplanabilir (Yavanoğlu, Sağıroğlu ve Çolak, 2012, s. 23).

İnternetin bireyler tarafından çok fazla kullanılması fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak bir takım olumsuzlara ya da rahatsızlıklara sebep olabilmektedir. İnterneti fazla kullanan bireylerde, sırt ve boyun ağrıları, uykusuzluk, sağlıksız beslenmeye bağlı aşırı kilo kaybı veya obezite, göz kuruluğu ve görme bozuklukları, kişisel bakım ve hijyeni aksatmaya bağlı rahatsızlıklar, el ve parmaklarda uyuşukluk, güçsüzlük ve ağrı gibi birçok fiziksel olumsuzluklar meydana gelmektedir ("Nadide-Ahmet Balaban Anaokulu", 2021).

İnternetin fazla kullanılması internet bağımlılığına sebep olmaktadır. İnternet bağımlılığı ise bireylerde sosyal medya, alışveriş, oyun, video-içerik, şans oyunları bağımlılığı gibi bağımlılık türlerini ortaya çıkarabilmektedir. İnternet bağımlılığı bireylerde; depresyon, anksiyete, dikkat eksikliği ve hafıza sorunları, gerçek dünya ve sosyal çevreden uzaklaşma, sorumluluklarını sürekli olarak erteleme ve aksatma, yalnızlık hissi, rutin işleri ve görevleri yaparken sıkılma, ani ruh durum değişiklikleri, önceliklerini belirleyememe veya planlarını sürekli erteleme, öfori gibi patolojik bozukluklar; zaman kavramını yitirmek, korku, kendini bazı konularda yetersiz görme, iş yapmaktan kaçınma, çevresindeki yakınlarını küçümseme gibi sosyal ve ruh durumu (psikolojik)

bozukluk ya da olumsuzluklara da neden olabilmektedir ("Nadide-Ahmet Balaban Anaokulu", 2021).

İnternet kullanımının olumsuz etkilerinden korunmak için neler yapılmalıdır?

Günümüzde kişisel ve kurumsal verilerin çok büyük bir kısmı bilgisayarlarda toplanarak işlenmekte ve saklanıp internet ağı üzerinden başka bilgisayarlara aktarılmaktadır (Bayzan, Korkmaz ve Küçükali, 2009). Bu durum ise verilerin korunması açısından bir takım riskler içermektedir. 2016 yılında kişilerin haklarının her zaman ve her durumda korumayı amaçlayan 6698 sayılı "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu kanun çerçevesinde kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi için mücadele edilse de kurumsal ya da kişisel verilerin çeşitli şekillerde korunması kurumlar açısından bir iş sorumluğu, bireyler için ise bireysel bir sorumluluktur (Bayzan, Korkmaz ve Küçükali, 2009).

Türkiye'de "5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun" çerçevesinde devletin ilgili ve yetkili kurumları tarafından ihbar ve şikayet durumlarında kısıtlamalar getirilmektedir. Fakat bu risklerle mücadelenin internete sadece yasal çerçevede kısıtlamalar getirilerek başarılabilmesi zordur.

Anayasanın "Ailenin korunması ve çocuk hakları" başlıklı 41. maddesi ve "Gençliğin korunması" kenar başlıklı 58. maddesi hükümlerine dayanan güvenli internet hizmetine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar hukuki çerçevede internetin güvenli kullanımı yönünde Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurulu tarafından "İnternetin Güvenli Kullanımına İlişkin Usul ve Esaslar" şeklinde düzenlenmiştir. Günümüzde Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nca sunulan ve altyapısı erişim sağlayıcılarca oluşturulan, talebe bağlı, alternatif olarak ve ücretsiz sunulan güvenli internet erişim hizmeti verilmektedir ("Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu", 2019a).

İnternet ortamında sakıncalı içerikler ile karşılaşmak istemeyen bireyler internetin sağladığı imkânlardan faydalanmak için güvenli internet hizmetini tercih edebilmektedirler. Bu nedenle internet kullanımında yeterli bilince sahip olmayan kişilerin internet kaynaklı çeşitli mağduriyetler yaşamaması için güvenli internet hizmetlerinden yararlanmaları oldukça önemlidir.

Aşırı ve kontrolsüz internet ve sosyal medya kullanımı birçok soruna neden olduğu gibi toplumun temel taşı olan aile yapısında kültürel ve geleneksel değerlerin bozulmasına da neden olmaktadır. Bu durumun önlenmesi ya da azaltılmasının en önemli noktaları ise internet kullanımının; çeşitli olumsuzlukların önlenmesi, zamanın dikkatli kullanımı, aile değerlerinin ve toplumsal değerlerin yitirilmemesi adına gereksiz durumlarda kısıtlanması, uygun olmayan web siteleri ve sosyal medya ortamlarını önleyici önlemler alınmasıdır.

Sonuç ve Öneriler

Teknolojinin gelişimi ve yaygınlaşması neticesinde dijitalleşmenin hızla arttığı Türkiye'de hanelerde internet erişimi ve bireylerde internet kullanımı hızla artmaktadır. 2023 yılı itibariyle Türkiye'de hanelerde internete erişim oranı %95,5'e, bireylerde internet kullanım oranı ise %87,1'e ulaşmıştır.

İnternet bireylerin cinsiyet, yaş, meslek, işgücü, sosyo-ekonomik durum gibi özelliklerine bağlı olarak sesli ve görüntülü aramak, bilgi sorgulamak, olaylardan haberdar olmak, çevrimiçi haber-gazete ve dergi okumak, mesajlaşmak, video ve fotoğraf göndermek-izlemek ya da indirmek, eğitim, sağlık, kamu ve bankacılık hizmetleri ve erişimi, alışveriş, mal ve hizmetler hakkında bilgi almak, e-ticaret, toplumsal veya siyasal konularda tartışmak ya da oylamaya katılmak, iş aramak ve iş başvurusu yapmak gibi çeşitli amaçlarla bireyler tarafından kullanılmaktadır.

Yapılan çalışmada 16-74 yaş aralığındaki bireylerde internet kullanımının genel olarak yaş, cinsiyet, meslek, işgücü gibi özelliklere bağlı olarak değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Hanelerde internete erişim ve bireylerde internet kullanım oranları TÜİK düzey 1 istatistik bölgelerine göre incelenmiştir. TÜİK düzey 1 istatistik bölgelerini oluşturan illerin bulunduğu coğrafi bölgelerde coğrafi koşullarda farklılıklar bulunmasıyla ilişkili olarak hanelerde internete erişim ve bireylerin internet kullanım oranlarında da farklılıkların olduğu saptanmıştır. Türkiye’de düzey 1 istatistik bölgelerinin bulunduğu coğrafi bölgelere göre farklılaşan coğrafi koşullar bireylerin ve hanelerin yaşam koşullarını olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. Türkiye’de yüksekliğin ve engebeliğin fazla olduğu doğu, kuzey ve güneydeki coğrafi bölgelerinin kırsal kesimlerinde hanelerin internet erişimi ve bireylerin internet kullanımı diğer coğrafi bölgelerin doğal coğrafi şartlarına göre zorlaşabilmektedir. Bu bölgelerin yüksek dağlık alanları ile vadi tabanları ve vadi yamaçlarında özellikle kış mevsiminde internete erişimin kısıtlı olmasından bireylerin internet kullanımı da kısıtlı olabilmektedir. Nitekim 2023 yılı Türkiye’nin doğu, kuzey ve güney kesimlerinde yer alan TRB Ortadoğu Anadolu, TRA Kuzeydoğu Anadolu, TRC Güneydoğu Anadolu, TR9 Doğu Karadeniz, TR8 Batı Karadeniz, TR5 Akdeniz düzey 1 istatistik bölgelerinde bireylerin internet kullanım oranı diğer istatistik bölgelerine göre daha azdır.

İnternet kullanım oranı bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim, durumu ve meslek grubuna göre şekillenen sosyo-ekonomik durumlarına göre de değişebilmektedir. Yapılan çalışmada 16-44 yaş aralığındaki bireylerin internet kullanım oranı 2023 yılının son 3 ayı içerisinde %90’ların üzerinde, 65 ve üzeri yaş grubundaki bireylerde ise bu oranın %40’lar düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu durum bireylerin yaşları ilerledikçe internet kullanım oranlarının azaldığını gösteren önemli bir kanıttır.

2004 yılında erkeklerde internet kullanım oranı %25,7 iken kadınlarda %12,1 idi. 2023 yılında erkeklerde internet kullanım oranı %90,9 düzeyine, kadınlarda ise %83,3’e yükselmiştir. Erkeklerin internet kullanım oranının kadınlardan fazla olmasının nedenleri hakkında kayda değer bilimsel veriler olmasa da bunun en önemli nedenlerinin Türkiye’nin geri kalmış bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere bazı bölgelerde kadınların geleneksel aile yapısı ve anlayışına bağlı olarak birçok durumda aile baskısı altında olmasından ve Türkiye genelinde kadınlarda eğitim seviyesinin erkeklere göre daha düşük olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. 2023 yılının son 3 ayı içerisinde internet kullanım sıklığının erkeklerde %89,8 ile kadınların internet kullanım sıklığı olan %82,1’den fazla olması bu olasılığı destekler niteliktedir.

Bireylerin eğitim düzeyi yükseldikçe internet kullanım oranları da artmaktadır. Nitekim 2023 yılında ilkökul mezunu olmayan bireylerin internet kullanım oranı %35,3 ve ilkökul mezunu bireylerde %75,9 iken, ilköğretim ya da ortaokul mezunlarında %93,6 oranında,

lise ya da mesleki lise mezunlarında %97,2 düzeyinde, üniversite ve üzeri mezunlarda ise %99,4 olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyine göre internet kullanımının artması, bireylerin eğitim düzeyine göre şekillenen sosyal ve mesleki hayatlarının gereği olarak internet kullanma gerekliliğinden kaynaklanabilir.

Bireylerin mesleklerine göre internet kullanım oranlarında 2013 yılından 2023 yılına kadar önemli artışlar gerçekleşmiştir. 2023 yılında internet kullanım oranı profesyonellik gerektiren meslek grupları ile yöneticiler ve büro hizmetlerinde çalışanlarda %99'un üzeri ile en fazladır. Bu durum büyük bir olasılıkla bu meslek gruplarındaki bireylerin iş hayatlarındaki hizmet akışında internetin gerekliliğinden olabilir. Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar ile tarım, ormancılık ve su ürünleri işlerinde çalışanlarda ise internet kullanım oranları bu meslek gruplarına göre oldukça azdır.

2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgınıyla çeşitli toplumsal birlikteliklerin kısıtlanması ya da kısıtlama gerekliliği öğrenme faaliyetlerini online olarak internet ortamında yaygınlaştırmıştır. 2019 yılında öğrenme faaliyeti için interneti kullanan bireylerin oranı %6,6 iken 2020 yılına gelindiğinde %14,8 oranına doğru önemli sıçrama olmuştur. 2023 yılında ise bu oran %18,3'ye yükselmiştir. COVID-19 salgını çevrimiçi kurs almak, sesli ya da görüntülü çevrimiçi araçların kullanımıyla eğitimciler ve öğrencilerle iletişim sağlamak, çevrimiçi kurs alma dışında öğrenme materyallerini kullanmak amacıyla internet kullanım oranlarını da hızlı bir şekilde artırmıştır. 2019 yılında çevrimiçi kurs almak amacıyla internet kullanım oranı %3,3 iken 2020 yılında %8'e yükselmiş; çevrimiçi kurs almanın dışında öğrenme materyallerini kullanmak amacıyla internet kullanım oranı %4,1'den %8,6'ya, sesli ya da görüntülü çevrimiçi araçların kullanımıyla eğitimciler ve öğrencilerle iletişim sağlamak amacıyla internet kullanım oranı ise %3,1'den %9,2'ye yükselmiştir. Kısacası COVID-19 salgını birçok alanda olduğu gibi öğrenmeye dayalı çok sayıda faaliyetin internet ortamına daha hızlı bir şekilde taşınması için önemli bir basamak oluşturmuştur.

İnternet kullanımı insanların hayatlarında çeşitli kullanım amaçlarına bağlı olarak kolaylıklar ve avantajlar sağladığı gibi birçok açıdan da riskler ve tehditler bulundurmaktadır. Bu bakımdan kişilerin mağduriyetinin önlenmesi için günümüzde güvenli internet kullanımı oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Bunun yanı sıra bireylerin internette ve sosyal medya ya da dijital platformlarda çok fazla zaman harcamaları internet bağımlılığını ortaya çıkarmaktadır. İnternet bağımlılığı ise kişilerde birçok fiziksel, sosyal ve ruhsal (psikolojik) rahatsızlık ve olumsuzluklara neden olmaktadır. Kontrolsüz ve çok fazla internet kullanımı toplumun temel taşı olan aile düzeni ve yapısının zamanla bozulmasına, kültürel değerlerin yitirilmesine yol açmaktadır. Bu olumsuzlukların önlenmesi için yetişkin bireylerin medya okuryazarlığı ve güvenli internet kullanımı açısından bilinçlilik kazanması ile internet kullanımında riskler, tehditler ve olumsuz sonuçlara karşı daha duyarlı olmaları gerekmektedir.

İnternet kullanan bireylerin kişisel verilerine erişimi kontrol altında tutmak amacıyla uyguladığı çeşitli yöntemler olsa da kişisel ya da ailevi olarak mağduriyetlerin yaşanmaması için ebeveynlerin ebeveyn olmanın gerekliliği açısından çocuklarının hangi internet siteleri ve sosyal medya platformlarında gezindiklerini kontrol etme yönünde kontrol mekanizmalarıyla hareket ederek, gerçek hayatta koydukları kurallar gibi sanal ortam için de çeşitli kurallar koymaları, uygun olmayan web siteleri ve sosyal medya ortamlarını önleyici yönde önlemler almaları oldukça önemlidir.

Güvenli internet hizmetleri alma bilincinin gerek ebeveynlerde gerekse çocuklarda kazanılması çeşitli mağduriyetlerin yaşanmaması için büyük öneme sahiptir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmektedir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Tek yazarlı araştırma makalesi
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This study does not require ethics committee approval.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Single author research article

Kaynakça | References

Akbaş, Y. (2020). *Türkiye'nin Nüfus Coğrafyası*. Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası içinde bölüm (Editörler: Doğanay, S. ve Alım, M.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Arınc, K. (2018). *Ege ve Marmara Bölgeleri (Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle)*. Erzurum: Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Aylar, F. (2015). *Türkiye'nin Dağları*. Türkiye Fiziki Coğrafyası içinde bölüm (Editörler: Akengin, H. ve Dölek, İ.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Bayzan, Ş., Korkmaz, V. ve Küçükali, M. (2009). Türkiye'de internetin güvenli kullanımı ve istenmeyen içeriğe karşı bilişim şuuru geliştirilmesine yönelik bir çalışma. 3. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu*.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (Aralık 2022). *Türkiye'de Dijital Dönüşüm ve Dijital Okuryazarlık*. Ankara.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2019a). Güvenli internet hizmeti. Erişim adresi: <https://internet.btk.gov.tr/guvenli-internet-hizmeti>

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2019b). İnternetin getirdiği fırsat ve faydalar. Erişim adresi: <https://internet.btk.gov.tr/internetin-getirdigi-firsat-ve-faydalar>

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2019c). İnternetin riskleri ve zararları. Erişim adresi: <https://internet.btk.gov.tr/internetin-riskleri-ve-zararlari>

Canbek, G. ve Sağıroğlu, Ş. (2007). Çocukların ve gençlerin bilgisayar ve internet güvenliği. *Politeknik Dergisi*, 10(1), 33-39.

Doğanay, H. ve Orhan, F. (2016). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Görgün Baran, A., Koçak Kurt, Ş. ve Serdar Tekeli, E. (2017). Yaşlıların Dijital Teknolojileri Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 45, (1-24).

Güler, N., Bayzan, Ş. ve Güneş, A. (2016). İnternette çocuklara yönelik riskler ve ailelerin bilinçlendirme faaliyetlerindeki rolü. 10. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Sempozyumu*, 1-11.

Güvenli Web (2024a). İnternetin getirdiği fırsat ve faydalar. Erişim adresi: <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/dlGoa.pdf>

Güvenli Web (2024b). İnternetin riskleri ve zararları. Erişim adresi: <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/dlGoa.pdf>

İlhan, V. ve Aydın, H. (2019). Okul topluluğu üyelerinin internet ve mobil iletişim teknolojileri ile etkileşimin olası riskleri üzerine düşünceleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 755-772.

Karabağ, S. ve Şahin, S. (2014). *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Nadide-Ahmet Balaban Anaokulu (2021). Teknoloji Bağımlılığının Nedenleri, Zararları ve Önleme Yolları. Erişim adresi: https://nabanaokulu.meb.k12.tr/icerikler/teknoloji-bagimlilikinin-nedenleri-zararlari-ve-onleme-yollari_10927264.html

Ölçer, N. (2019). Çocukların internet kullanımına yönelik ebeveynlerin risk algısı üzerine bir inceleme. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 13, 128-150.

Özbay, H. İ. (2021). İnternet ortamında çocukların korunması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 128(253), 441-460.

Özgür, M. (2001). *Türkiye Coğrafyası*. Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.

Şahin, C. (2002). *Türkiye Fiziki Coğrafyası*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Şahin, C., Doğanay, H. ve Özcan, N. A. (2006). *Türkiye Coğrafyası*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Şahin, S. (2010). *Geçmiş Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Tanoğlu, A. (1966). *Nüfus ve Yerleşme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1183. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı No: 45. Baha Matbaası.

TÜİK (2023). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2023. Erişim adresi: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407)

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2011). *Beşeri Coğrafya (İnsan, Kültür, Mekan)*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Yavanoğlu, U., Sağıroğlu, Ş. ve Çolak, İ. (2012). Sosyal ağlarda bilgi güvenliği tehditleri ve alınması gereken önlemler. *Politeknik Dergisi*, 15(1), 15-27.

2024, 13 (4), 54-77 | Araştırma Makalesi

E-Öğrenmeye Yatkinlığın Akademik Performansa Etkisinde Dijital Okuryazarlığın Düzenleyici Rolü: Geleceğin Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma

Erol Tekin¹

Öz

Covid-19 pandemisi ile birlikte eğitim sektörü de dâhil olmak üzere birçok sektörde yeni uygulamalara uyum sağlama gerekliliği ortaya çıkmıştır. Özellikle belli bir süre yüz yüze eğitime ara verilmesi ve uzaktan eğitim modelinin benimsenmesi gerekmiştir. Bu sürecin eğitim uygulamalarında ortaya çıkardığı olumsuzluklara fazlaca dikkat çekilmiştir. Fakat uzaktan eğitim sürecinin e-öğrenme başta olmak üzere online süreçlerin farkındalığını artırdığı ifade edilebilir. E-öğrenme ortamlarının ve platformlarının gün geçtikçe artması Z kuşağı gençliğinin akademik başarılarını artırmasına da fırsat sunmaktadır. Bu nedenle özellikle üniversitelerde Z kuşağı olarak adlandırılan günümüz gençlerinin e-öğrenmeye yatkinlıkları düşünüldüğünde bu durumu pozitif çevirmek mümkün olabilir. Ancak dijital okuryazarlığa sahip olunmadan e-öğrenmeye yatkinlık tek başına bir işe yaramayacaktır. Çünkü akıllı telefonların, tabletlerin, bilgisayarların başını çektiği ağ cihazları vasıtasıyla bilgiye ulaşma, onu anlamlandırma, analiz edebilme ve paylaşabilme becerisini ifade eden dijital okuryazarlık sayesinde öğrencilerin içerik bulma, değerlendirme, kullanma, paylaşma ve oluşturma yeteneği gelişebilecektir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı e-öğrenmeye yatkinlığının akademik performans üzerindeki etkisinde dijital okuryazarlığın düzenleyici rolünü ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde çalışmanın evreni Kastamonu Üniversitesi öğretmenlik programlarında eğitim gören üniversite öğrencileridir. Çalışmanın örneklemini ise bu evren içerisinde eksiksiz veri elde edilen 322 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verileri anketler aracılığıyla toplanmıştır. Veriler kolayda örnekleme yöntemi ile elde edilmiştir. Elde edilen verilere tanımlayıcı analizler ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Düzenleyici etki analizi Process Macro ile yapılmıştır. Analizler sonucunda e-öğrenmenin akademik performansı olumlu etkilediği bulunmuştur. Dijital okuryazarlığın da öğrencilerin akademik performans üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca e-öğrenmenin akademik performansa etkisinde dijital okuryazarlığın düzenleyici rolünün olduğu da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: E-Öğrenme, Dijital Okuryazarlık, Z Kuşağı, Akademik Performans, Düzenleyici Rolü

Tekin, E. (2024). E-Öğrenmeye Yatkinlığın Akademik Performansa Etkisinde Dijital Okuryazarlığın Düzenleyici Rolü: Geleceğin Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(4), 54-77. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1522652>

Geliş Tarihi	26.07.2024
Kabul Tarihi	04.10.2024
Yayın Tarihi	25.10.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Kastamonu, Türkiye, etekin@kastamonu.edu.tr, ORCID:0000-0003-1166-7671

2024, 13 (4), 54-77 | Research Article

The Regulatory Role of Digital Literacy in the Impact of E-Learning Readiness on Academic Performance: A Study on Future Teachers

Erol Tekin¹

Abstract

With the Covid-19 pandemic, the need to adapt to new practices has emerged in many sectors, including the education sector. In particular, it was necessary to interrupt face-to-face education for a certain period of time and adopt the distance education model. Much attention has been drawn to the negative effects of this process on educational practices. However, it can be stated that the distance education process has increased the awareness of online processes, especially e-learning. The increase in e-learning environments and platforms day by day also provides an opportunity for Generation Z youth to increase their academic success. For this reason, it may be possible to turn this situation into a positive one, especially considering the predisposition of today's youth, called Generation Z in universities, to e-learning. However, predisposition to e-learning alone will not work without having digital literacy. Because digital literacy, which refers to the ability to access, make sense of, analyze and share information through network devices led by smartphones, tablets and computers, will improve students' ability to find, evaluate, use, share and create content. In this context, the main purpose of the study is to reveal the regulatory role of digital literacy in the effect of e-learning predisposition on academic performance. Within this framework, the study's population consists of university students enrolled in the teacher education programs at Kastamonu University. The sample of the study comprises 322 undergraduate students from this population who provided complete data. Research data were collected through surveys. The data were obtained using the convenience sampling method. Descriptive analyses and confirmatory factor analysis were applied to the obtained data. The moderating effect analysis was conducted using Process Macro. The analyses revealed that e-learning positively affects academic performance. It was also found that digital literacy has a positive effect on students' academic performance. Moreover, it was determined that digital literacy plays a moderating role in the impact of e-learning on academic performance.

Keywords: E-Learning, Digital Literacy, Generation Z, Academic Performance, Regulatory Role

Tekin, E. (2024). The Regulatory Role of Digital Literacy in the Impact of E-Learning Readiness on Academic Performance: A Study on Future Teachers, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(4), 54-77. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1522652>

Date of Submission	26.07.2024
Date of Acceptance	04.10.2024
Date of Publication	25.10.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof. Dr., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, International Trade and Logistics, Kastamonu, Türkiye, etekin@kastamonu.edu.tr, ORCID:0000-0003-1166-7671

Giriş

Teknoloji, çağımızda bilgiye ulaşmanın en kolay yollarından biridir. Son yıllarda internet ve bilgisayar destekli eğitimin yaygınlaşması ile birlikte teknolojinin öğrenme süreçlerinde kullanımı da gün geçtikçe artmaktadır. Klasik öğrenme sistemlerinde eğiticinin ayağına giden bir sistem var iken bu dönemde eğitim hizmetinin öğrencinin ayağına geldiği bir sistem ortaya çıkmıştır. Covid-19 salgını ile birlikte uzaktan öğretimin eğitim sistemine mecburi girişi ile ortaya çıkan durum, bu sistemin Türkiye başta olmak üzere tüm ülkelerde kullanımını genişletmiştir. Bu genişlemenin etkisi ile eğitim sisteminde teknolojinin yaygın kullanılmaya başlanmasının örnekleri de artmaya başlamıştır. Bu kapsamda internet tabanlı canlı eğitim uygulamaları, video konferans imkânları, e-posta uygulama ve grupları gibi e-öğrenme türleri ortaya çıkmıştır. Özellikle dijital dönüşüm teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler daha yeni yöntemleri de ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede kişiye özgü teknoloji temelli öğretim sistemleri (Cheung ve Kazemian, 2011: 292-293), üç boyutlu sanal ortamlar (Huang, Backmana ve Backmana, 2010: 314), animasyon ve simülasyon uygulamaları da (Lin ve Atkinson, 2011: 652; Rutten, van Joolingen ve van der Veen, 2012: 137) eğitim sürecinde sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), 2023 yılı verilerine göre 7 milyona yakın öğrenci üniversitelerde eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu öğrencilerin 3,7 milyonu lisans, 2,6 milyonu ön lisans ve 0,5 milyonu lisansüstü seviyede eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Üniversite seviyesinde eğitimlerini sürdüren milyonlarca öğrenci düşünüldüğünde teknolojik imkânları kullanma kabiliyetlerinin yüksek olduğu da bilinmektedir. Çünkü bu nesil, teknoloji odağında bir hayat süren ve bireyselliğe önem vererek yüksek ekran bağımlılığına sahip bir nesildir (İçme, Yıldırım ve Büyük, 2022: 84). Bu nedenle üniversitelerde eğitim gören ve Z kuşağı olarak adlandırılan bu gençlerin yeni nesil öğrenme yöntemlerine yatkın olduğu söylenebilir. Bunların yanı sıra e-öğrenme ortamlarının sunduğu zaman esnekliği, mekânsal farklılıklara uyum kolaylığı, sınırsız tekrar olanağı, hızlı ve kolay bilgi akışını sağlaması, öğrencilerin platformlar aracılığı ile bilgi alışverişi yapabilmeleri, hızlı iletişim ve geri bildirim imkânı gibi hususların (Biçer, 2019: 26-29) öğrenme sürecine olumlu yansımaları beklenmektedir. Öğrencilerin e-öğrenme sürecinde zaman baskısı hissetmeden, mekânsal bir kısıtlama olmadan ve bilgi akışının hızlı olduğu bir ortamda kontrolün kendilerinde olduğunu düşünecekleri söylenebilir. Bu kapsamda öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerinde kontrol sağlamaları hazır bulunuşluklarını yükseltebilecektir (Stansfield, McLellan ve Connolly, 2004: 179; Korkmaz, Çakır ve Tan, 2015: 220). Hazır bulunuşluğu yüksek bir öğrencinin de akademik başarısının artacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Z kuşağının özgür ruhlu olması, kendinden emin, bağımsız ve kontrolü elinde bulundurma duygusu ile hareket etmesinin yanı sıra teknoloji ve online platformlara ilgi duyması (Hendrastomo ve Januarti, 2023: 488-490) e-öğrenme sürecinin akademik başarıya etkisinde dijital süreçlerin olumlu etkisinin olacağına ilişkin bir gösterge olabilir.

Yukarıda ifade edilenler çerçevesinde özellikle Covid-19 salgını ile birlikte birçok sektörde olduğu gibi eğitim sektöründe de yeni uygulamalara uyum sağlanması gerekli olduğu bir gerçekliktir. Eğitim kurumlarının bu süreçte belli bir süre yüz yüze eğitime ara verilmesi ve uzaktan eğitim modelinin benimsenmesi gerekmiştir. Bu sürecin eğitim uygulamalarında ortaya çıkardığı olumsuzluklara fazlaca dikkat çekilmiştir (Fidan, 2020:

32; Kazak ve Karaahmetoğlu, 2023: 387; Vural ve Ertem, 2023: 118-119). Çünkü alt yapı kadar teknoloji ve online platformlara olan ilginin hangi alana doğru yönlendiği önem arz etmektedir. Eğitim sürecine destek olan uygulama ve platformlar yerine kişiye çeşitli zararlar veren uygulama ya da platformların bilinçsiz kullanımı ciddi sorunlar doğurabilecektir. Çünkü bu tür araç ve uygulamaların sosyalleşme sorunları ile psikolojik sorunlar başta olmak üzere iletişimsizlik ve algıda olumsuzluk gibi zararlı yönleri de söz konusudur (Taşkın ve Aksoy, 2021: 640). Bununla birlikte sanal ortamlarda ulaşılan bilgilerin gerçek dünya ile uyumunun sağlanamaması ya da bu bilgilerin doğru anlaşılması ve yorumlanmaması da (Temiz, 2023: 551-553) e-öğrenme sürecini olumsuz etkileyebilecektir. Bu yüzden sanal ortamlarda neyin faydalı neyin zararlı olduğunun yanı sıra elde edilen bilginin doğru şekilde anlaşılabilmesi için dijital okuryazarlığın varlığı önemlidir. Bu noktada e-öğrenme ortamlarının ve platformlarının gün geçtikçe artması ile birlikte eğitim sistemi içerisinde fazlaca kullanılması süreci dijital okuryazarlık konusunun farklı açılardan irdelenmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte bu süreci daha iyi yönetebilmek adına Z kuşağı gençliği ile ilgili e-öğrenme ve dijital odaklı çalışmaların sayısının artması da önem arz eden bir husustur.

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin e-öğrenmeye olan yatkınlıklarının akademik performansa etkisinde dijital okuryazarlığın düzenleyici rolünü ele almaktır. Bu amaçla giriş bölümünü takip eden ilk bölümde kavramsal çerçeveye değinilecektir. Ardından literatürden bahsedilerek araştırma hipotezleri kurgulanacaktır. Sonrasında araştırma metodolojisine değinilecek ve bulgular ele alınacaktır. Son olarak, sonuç ve tartışma bölümü ile çalışma sonlandırılacaktır.

Kavramsal Çerçeve

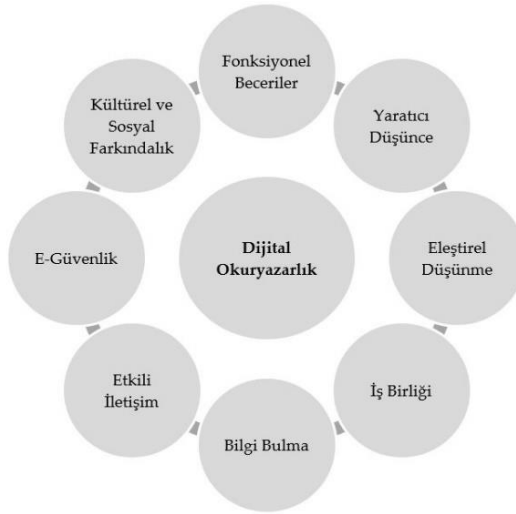
Bir öğrenme tekniği olarak e-öğrenme, bilgisayar veya diğer dijital cihazlar aracılığıyla öğrenci ile eğiticinin aynı ortamda bulunmasına gerek olmadan gerçekleştirilen öğrenme sürecini ifade etmektedir (Kaya, 2002: 11-12). Geleneksel sınıf ortamının dışında internet teknolojilerinin aracılığı ile gerçekleştirilen bir yöntem olarak e-öğrenme; içerdiği bilgi teknolojilerine dayanan uzaktan eğitim uygulamaları, internet üzerinden eğitim, çevrim içi öğrenim, web destekli eğitim ve bilgisayar tabanlı eğitim olarak adlandırılabilir (Yılmaz ve Horzum, 2005: 113). Bu açıdan e-öğrenmenin uzaktan eğitimin önemli bir parçası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Sözcü ve İpek, 2013: 206).

E-öğrenme, esasında öğrencilere esneklik sağlamasının yanında coğrafi sınırlamaları ortadan kaldırarak daha geniş bir kitleye ulaşma imkânı sunmaktadır. Bununla birlikte e-öğrenme ile metinler, videolar, ses kayıtları, interaktif simülasyonlar gibi (Yalın, 2007) çeşitli medya türlerini kullanarak farklı ders içerikleri sunulabilir. Ayrıca e-öğrenme içerisinde öğrenci ve eğiticilerin karşılıklı etkileşimde bulunabilecekleri video konferans, mesajlaşma sistemleri, forumlar ve grup çalışması araçları da (Clark ve Meyer, 2016) vardır. Bu nedenle öğrenme sürecinde bireysel farklılıkların etkisi düşünüldüğünde (Kurnaz ve Ergün, 2019: 535) e-öğrenmenin sağladığı en önemli imkânlardan bir tanesi de öğrencilerin öğrenme sürecinin kendi öğrenme hızlarına ve ihtiyaçlarına göre özelleştirebilmeleridir. Özellikle Covid-19'un ortaya çıkardığı değişim süreci ile birlikte, e-öğrenme, eğitimde önemli bir rol oynamakta ve teknolojinin ilerlemesiyle giderek daha yaygın hale gelmektedir. Fakat e-öğrenme sürecinin ortaya çıkardığı faydaların ortaya konulabilmesi için e-öğrenme ortamlarındaki öğrencilerin gereken donanımları ya da yazılımları doğru bir şekilde kullanmaları beklenmektedir (Kurnaz ve Ergün, 2019: 534).

Bunun için dijital okuryazarlık kavramının e-öğrenme sürecinde dikkate alınması kaçınılmazdır. Çünkü dijital okuryazarlık düzeyi arttıkça bireyler e-öğrenme süreçlerinde yer alan araçları doğru bir şekilde kullanabilecek bilgiye sahip olacaklardır (Akman, 2021: 1025).

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'na (2022: 13) göre, dijital okuryazarlık dijital ortamda sunulan bilgiyi farklı şekillerde anlayıp kullanabilme becerisini ifade etmektedir. Benzer şekilde American Library Association ise dijital okuryazarlığı; hem bilişsel hem de teknik beceriler gerektiren bilgiyi bulma, değerlendirme, oluşturarak iletme noktasında bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma yeteneği şeklinde tanımlamıştır (Şirin, 2024: 135). Bu nedenle dijital okuryazarlık seviyesi yüksek olan bir öğrencinin kendisine uygun yazılımları ya da donanımları seçebileceği beklenebilir. Ayrıca bu öğrencilerin farklı uygulamalar, ağlar ya da sosyal medyaya aşinalığı fazla olacaktır. Bununla birlikte dijital okuryazarlığa sahip bir öğrencinin teknoloji kullanımı sonucu ortaya çıkan riskleri ve faydaları analiz edebilmesi mümkündür (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022: 8). Bu tarz kişilerin teknolojik ortamlarda edindikleri bilgiyi daha kolay ve doğru anlamlandırmaları ile bilgiyi kolay bir şekilde aktarabildikleri düşünülebilir. Kısacası dijital okuryazarlığın insanı teknolojiyi kullanma, dijital içeriklere erişim, interneti güvenli ve sorumlu bir şekilde kullanma konusunda motive edeceği söylenebilir. Bu kapsamda Hague ve Payton'a (2010) göre dijital okuryazarlık sekiz unsura sahiptir. Şekil 1 bu unsurları göstermektedir.

Şekil 1. Dijital Okuryazarlığın Unsurları

(Kaynak: Hague ve Payton, 2010: 19)

Şekil 1 dijital okuryazarlığın başta yaratıcı düşünme becerileri kazandırma olmak üzere etkili iletişimi artırma, fonksiyonel becerileri geliştirme, eleştirel düşünmeye katkı sunma ile iş birliğini artırarak kültürel ve sosyal farkındalık sağlama unsurları gibi farklı yetkinlikleri kazandıran ve bu yetkinlikleri geliştirecek bir süreç olduğunu göstermektedir. Ayrıca Z kuşağı öğrencilerinin geleneksel öğretim yaklaşımları yerine daha teknolojik, esnek ve bireyselleştirilmiş bir öğretim sürecini benimsedikleri düşünülebilir. Çünkü bu kuşak, diğer kuşaklardan teknolojiye yatkınlığın yanı sıra

bireyselliğe ve ekran bağımlılığına yatkınlık açısından da farklılık göstermektedir (İçme, Yıldırım ve Büyük, 2022: 84). Bu minvalde eğitim sistemi içerisine entegre edilmeye çalışılan dijital dönüşümün hem sosyal hem ekonomik bazı amaçlarından bahsedilmektedir (Elbert ve Duarte, 2018: 16). Bu amaçlar;

- Yeni yeteneklerin edinilebilmesi için eğitim sisteminin geliştirilmesi,
- Daha yenilikçi bir gelişimin teşvik edilmesi,
- Dijital iletişim için altyapı oluşturulması ve yönetişimin sağlanması,
- Dijital verilerin korumasının güçlendirilmesi,
- Dijital erişilebilirliğin ve hizmet kalitesinin artırılması,
- Yeni ve inovatif iş modellerinin uygulanması,
- Üretkenliğin artırılması ve ekonomik değer üretilmesi,
- Düzenleyici çerçevenin ve teknik standartların geliştirilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Bu amaçlara aracılık etmesinden dolayı dijital okuryazarlığın öğrencilerin akademik performansını ve başarılarını artırdığı iddia edilmektedir (Shopova, 2014: 31; Yustika ve Iswati, 2020: 73). Bu kapsamda e-öğrenme süreçlerinin öğrencilerin akademik performansına etkisinde dijital okuryazarlığın bir rol üstlendiği düşünülmektedir. Bunun için yeni nesil öğretmen adaylarının dijital konulardaki gelişme ya da yenilikleri takip etmeleri gereklidir. Çünkü öğretmenlerin dijitale yatkın olmaları yeni nesil ile anlaşabilmesi ve onlara dijital okuryazarlık eğitimi verecek seviyede bilgi sahibi olması anlamı taşımaktadır.

Literatür Araştırması

Öğrenme süreçlerini çevrim içi platformlar aracılığıyla desteklerken genellikle uzaktan eğitim ve dijital öğrenme materyallerinin kullanımını içeren e-öğrenmenin akademik başarı üzerindeki etkileri, yerli yazında özellikle Covid-19 pandemisi ile birlikte son yıllarda birçok araştırmanın odak noktası olmuştur (Kurnaz ve Ergün, 2019; Tunga ve İnceoğlu, 2020; Etlioğlu ve Tekin, 2020; Yasaen ve Eryılmaz 2021; Ercan ve Sönmez, 2021; Kılınç, 2021; Tülübaş, 2022; Kaş ve Çopur, 2023; Ünlü ve Kalkan, 2023).

E-öğrenmenin öğrencilere eğitim materyallerine erişim imkânı sunması ve öğrenme süreçlerini kişiselleştirme fırsatı vermesi nedeniyle Z kuşağı olarak adlandırılan günümüz üniversite gençliğinin akademik başarısını olumlu etkilemesi beklenmektedir. E-öğrenmenin zamandan ve mekândan bağımsız öğrenme imkânı sunmasının yanı sıra öğrenme sistemlerine sosyal becerileri katacağı da düşünülmektedir (Mason ve Rennie, 2008: 11-13). Öğrencilerin değişik beceriler elde etmesi de akademik başarıyı olumlu etkileyebilir. Bu kapsamda alan yazın incelendiğinde hem yerli hem de yabancı alan yazındaki bazı araştırmaların da, e-öğrenmenin akademik başarı üzerindeki etkilerini değerlendirdikleri görülebilir.

Bu araştırmalardan Garrison ve Kanuka'nın (2004) çalışması, harmanlanmış (hibrit) öğrenmenin yükseköğretimdeki rolünü ele almıştır. Araştırma sonuçları e-öğrenmenin akademik başarı üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Zhao vd. (2005) uzaktan eğitimin etkililiğini incelemiş ve e-öğrenme uygulamalarının bazı durumlarda öğrenci başarısını olumsuz etkileyebileceğine dikkat çekmişlerdir. Bu konuda özellikle öğrenci destek sistemlerinin eksik olduğu durumlarda başarının düştüğüne vurgu yapılmıştır. Hattie ve Timperley (2007) gerçekleştirdikleri çalışmada, çevrim içi

öğrenmede geri bildirim mekanizmalarının etkisini araştırmıştır. Araştırma sonucunda e-öğrenme ortamlarının anında geri bildirim sağlaması sayesinde öğrenci başarısını artırabileceğine dikkat çekilmiştir. Şendağ (2008) çevrim içi probleme dayalı öğrenmenin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerine ve akademik başarılarına etkisini incelemiştir. Çalışma, çevrim içi probleme dayalı öğrenmenin akademik başarıyı olumlu etkilediğine dikkat çekmektedir. Siemens (2013) e-öğrenme ortamlarının veri analitiği kullanımı ile akademik başarının nasıl iyileştirildiği üzerine odaklanmıştır. Özellikle yükseköğretimde çevrim içi öğrenmenin artmasının, öğrenci verilerinin toplanıp analize açık hale getirilebilmesi nedeniyle öğrenme analitiğine katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Means vd. (2009) yaptıkları meta-analiz ile e-öğrenmenin etkinliğini değerlendirmişler ve bazı durumlarda e-öğrenmenin öğrenci başarısını olumsuz etkileyebileceğini bulmuşlardır. Ayrıca araştırma sonucunda öğrencilerin çevrimdışı öğrenme ile kıyaslandığında başarı oranlarının düştüğüne dikkat çekilmiştir. Means, Bakia ve Murphy (2014) e-öğrenmenin çeşitli yönlerini ve akademik başarı üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Araştırma sonuçları, e-öğrenmenin esneklik ve kişiselleştirilmiş öğrenme fırsatları sağlayarak öğrenci başarısını artırabileceğini göstermektedir. Korkmaz, Çakır ve Tan'ın (2015) gerçekleştirdikleri çalışma, öğrencilerin e-öğrenmeye hazır bulunuşluklarının akademik başarı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin e-öğrenmeye hazır bulunuşluk düzeylerinin akademik başarıları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. E-öğrenme ortamlarına iyi adapte olabilen öğrencilerin, akademik başarılarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Meriçelli ve Uluyol'un (2016) gerçekleştirdikleri çalışmanın amacı, web ve mobil destekli harmanlanmış öğrenme ortamlarının öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışma sonuçlarına göre, harmanlanmış öğrenme ortamlarının, öğrencilerin akademik başarılarını artırdığı tespit edilmiştir. Özellikle, ders materyallerine 7/24 erişim ve interaktif öğrenme araçlarının kullanımı, öğrencilerin derslere daha iyi hazırlanmalarını ve bilgileri daha iyi anlamalarını sağlamaktadır. Picciano (2017) ise çalışmasında çevrim içi eğitimde kullanılan teorileri ve çerçeveleri incelemiştir. Çalışma ile e-öğrenmenin bazı durumlarda öğrencilerin başarılarını olumsuz etkileyebileceği belirtilmiştir. Suresh, Vishnu Priya ve Gayathri (2018) e-öğrenme uygulamalarının lisans öğrencilerinin akademik performansları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışma ile e-öğrenmenin öğrencilerin akademik performansları için genellikle olumlu sonuçlar doğurduğu bulunmuştur. Mandasari (2020) çevrim içi öğrenmenin öğrencilerin akademik performansları üzerindeki etkilerini ele almıştır. Çalışma bazı spesifik derslerde çevrim içi öğrenmenin akademik başarıyı artırabileceğini ve öğrencilerin bu tür öğrenme ortamlarından genellikle memnun olduklarını göstermektedir. Rasheed vd. (2020) gerçekleştirdikleri çalışmada e-öğrenme ile öğrencilerin akademik performansları arasındaki ilişkide öğrenci memnuniyeti ve motivasyon değişkenlerinin etkisini ele almışlardır. Araştırma sonucunda e-öğrenmenin akademik performans üzerinde etkisi tespit edilmiştir. Korucu ve Kabak (2020) ise çalışmalarında, e-öğrenme ve hibrit eğitim yöntemlerinin akademik başarı üzerindeki etkilerini ele almış ve e-öğrenmenin genellikle olumlu sonuçlar doğurduğunu bulmuşlardır. Alam vd. (2021) de sürdürülebilir bir öğrenme için e-öğrenme hizmetlerinin akademik performans üzerindeki etkisinin önemine dikkat çeken ampirik bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışma hizmet kalitesinin öğrenci akademik başarısına olan etkisini derinlemesine analiz etmiş ve e-öğrenme gibi modern öğrenme araçlarının önemini vurgulamıştır. Bu bulgular,

yükseköğretim kurumlarının e-öğrenme hizmetlerini geliştirmeleri ve öğrencilerin akademik başarılarını desteklemeleri için e-öğrenme hizmetlerinin önemini ortaya koymuştur. Kılınç (2021) da çalışmasında, çevrim içi öğrenme yöntemlerinin akademik başarıya etkisini ele almıştır. Çalışma sonucuna göre, kullanılan çevrim içi öğrenme yöntemine göre akademik başarının farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu noktada asenkron e-öğrenme yönteminde öğrencilerin başarı puanlarının senkronize e-öğrenmeden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hamdan ve Amorri (2022) çalışmalarında, e-öğrenme stratejilerinin öğrenci başarıları üzerindeki etkilerini incelemiş ve etkili öğrenme stratejilerinin e-öğrenme ortamında akademik başarıyı artırabileceğini bulmuşlardır. Tülübaş (2022) çalışmasında çevrim içi öğrenmede öz-düzenleme becerisinin akademik başarıya etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda e-öğrenmenin akademik başarıya etkisi ve bu etkide öz-değerlendirme becerilerinin bir rolü olduğu iddia edilmiştir. Zekaj (2023) çalışmasında, çevrim içi öğrenme stratejilerinin öğrencilerin akademik performansına etkisini ele alan bir literatür çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışmada çevrim içi öğrenme stratejilerinin akademik performansa etkisinin sıklıkla teknik, teknolojik, fiziksel ve psikolojik unsurlarla bağlantılı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ünlü ve Kalkan'ın (2023) çalışması ise, ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersindeki e-öğrenme ortamına hazır bulunuşluklarının akademik başarı üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda çevrim içi öğrenme ortamlarına yönelik hazır bulunuşluk düzeyinin öğrencilerin akademik başarılarını etkilediği tespit edilmiştir.

Yukarıdaki çalışmalar dikkate alındığında, e-öğrenmenin öğrenci başarıları üzerindeki etkileri hakkında çeşitli bulguların ortaya konulduğu görülmektedir. Bu noktada teknolojinin nasıl kullanıldığı, öğrenci motivasyonu ve öğrenme stratejileri gibi faktörlerin etkileri önemli rol oynamaktadır. Yapılan her bir çalışmanın sonucu, e-öğrenme uygulamalarının ve politikalarının daha iyi anlaşılmasına ve geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede e-öğrenmenin özellikle Covid-19 pandemisi sonrası eğitim sistemi içerisine yoğun şekilde entegrasyonuna yönelik çabalar akademik camiada yapılan çalışmaları da çeşitlendirmiştir. Bu kapsamda çevrim içi eğitim; esneklik, kişiselleştirilmiş öğrenme fırsatları ve anında geri bildirim gibi özellikleri ile akademik performansı destekleyebileceği gibi; e-öğrenme uygulamalarının bazı durumlarda bazı öğrencilerin başarısını olumsuz yönde etkileyebileceğinden hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

Hipotez 1 (H₁): E-öğrenme öğretmen adaylarının akademik performanslarını etkiler.

Dijital okuryazarlık, öğrencilerin doğru bilgiye hızlı bir şekilde ulaşmalarını ve ulaştıkları bilgiyi etkili bir şekilde yönetmelerini sağlayabilir. Ayrıca dijital okuryazarlık eleştirel düşünme becerilerini geliştirebilir. Bu becerilerin gelişmesi ödev ve projelerde alternatifleri değerlendirerek öğrencilerin başarısını artırabilir. Dijital okuryazarlığa sahip öğrenciler, çevrim içi kaynaklardan elde ettikleri bilgileri değerlendirme ve analiz etme konusunda daha yetkin hale gelebilirler. Bu kapsamda lisans öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada dijital okuryazarlığın öğrencilerin işlem becerisi, düşünme becerisi, iş birliği becerisi ve farkındalık becerisi kazanılmasına destek sağladığı ifade edilmiştir (Techataweewan ve Prasertsin, 2018: 218). Bu beceriler sayesinde, dijital okuryazarlığın akademik performansı olumlu yönde etkileyebilmesi mümkündür. Alan yazın incelendiğinde Covid-19 pandemisi ile birlikte hem yerli hem de yabancı literatürde farklı ülkelerde yapılan araştırmaların sayısı artmış olup (Abbas, Hussain ve Rasool, 2019; Akman, 2021; Sari, 2022; Pinar ve Çetinkaya Bozkurt, 2022; Pala ve

Başbüyük, 2023; Holm, 2024) bu araştırmalar dijital beceri kazanmanın öğrencilerin öğrenme süreçlerine ve başarılarına katkı sağladığına dikkat çekmiştir.

Bu çalışmalardan Mills (2010), gerçekleştirdiği derleme makalede, dijital okuryazarlığın genel okuryazarlık kavramlarına nasıl entegre olduğunu ve bu bağlamda akademik başarı üzerindeki potansiyel etkilerini ele almıştır. Çalışma sonucunda dijital okuryazarlık ile genel okuryazarlık arasındaki entegrasyonun öğrencilerin bilgiyi eleştirel olarak değerlendirme ve sentezleme becerilerini nasıl geliştirdiği vurgulanmıştır. Livingstone vd. (2011) dijital okuryazarlık da dâhil olmak üzere dijital becerilerin gençlerin eğitim ve iş hayatı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda dijital becerilerin, gençlerin iş bulma ve kariyerlerinde ilerleme süreçlerine nasıl katkı sağladığına dikkat çekmişlerdir. Abbas, Hussain ve Rasool'un (2019) çalışması, dijital okuryazarlığın Pakistan'daki yükseköğrenim düzeyindeki öğrencilerin akademik performansı üzerindeki etkisini ele almıştır. Araştırma, dijital okuryazarlığın yükseköğrenim düzeyindeki öğrencilerin akademik performansını artırdığı ve genel öğrenme deneyimlerini zenginleştirdiğini göstermiştir. Akman (2021) dijital okuryazarlık becerilerinin çevrim içi öğrenme üzerindeki etkisini ve bu etkinin akademik isteklilik üzerindeki aracılık rolünü incelemiştir. Araştırma sonuçları, dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinin öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarında daha başarılı olmalarını ve bu süreçte daha istekli olmalarını sağlayabileceğini göstermektedir. Pınar ve Çetinkaya Bozkurt (2022) dijital okuryazarlığın öğrencilerin yenilikçi davranışlarını nasıl desteklediğini ve bu desteklemenin akademik başarıya nasıl katkı sağladığını ele almışlardır. Çalışma sonucuna göre, dijital okuryazarlığın yüksek olduğu öğrencilerde yenilikçi davranışlar sergileme olasılığı artmakta ve bu durum da akademik başarıyı olumlu yönde etkilemektedir. Sari (2022) ise çalışmasında dijital okuryazarlık becerisinin akademik performansa etkisine değinmiştir. Bu çalışma, dijital okuryazarlığın öğrencilerin kendi kendine yönlendirilmiş öğrenmeye hazır olma düzeyleri ile güçlü bir ilişki içinde olduğunu ve bu becerilerin öğrencilerin akademik performansını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Udeogalanya (2022) tarafından yapılan çalışma ise, Covid-19 pandemisi sırasında dijital okuryazarlığın öğrencilerin akademik başarısını nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışma, dijital okuryazarlığın öğrenci akademik başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve özellikle pandemi gibi olağanüstü durumlarda dijital teknolojilerin eğitimde nasıl kullanılması gerektiğine dair dersler çıkarmayı vurgulamaktadır. Pala ve Başbüyük (2023) tarafından yapılan çalışmada ise, dijital okuryazarlık, öz-denetim ve motivasyonun fen, teknoloji ve toplum öğrenme alanındaki öğrenci akademik başarısını nasıl etkilediği incelenmektedir. Bu çalışma, dijital okuryazarlığın öğrencilerin fen, teknoloji ve toplum öğrenme alanında akademik başarılarını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Holm (2024) çalışmasında, dijital okuryazarlığın öğrencilerin akademik başarısına etkisini özellikle çevrim içi olarak sunulan anatomi ve fizyoloji dersi üzerinden ele almıştır. Dijital okuryazarlığın çevrim içi eğitim ortamlarında öğrenci başarısını artırma potansiyelini vurgulayan bu çalışma, dijital okuryazarlığı yüksek olan öğrencilerin, çevrim içi anatomi ve fizyoloji kursunda daha yüksek akademik başarı gösterdiklerine dikkat çekmektedir.

Yukarıda ele alınan çalışmalar çerçevesinde, dijital okuryazarlık becerileri geliştikçe öğrencilerin çevrim içi kaynakları daha etkin bir şekilde kullanabildikleri, bilgiye daha hızlı ve doğru erişim sağladıkları ve online ders materyallerini daha iyi anlayıp uygulayabildikleri ifade edilebilir. Ayrıca dijital okuryazarlığın öğrencilerin e-öğrenme

materyallerini etkin bir şekilde kullanabilmeleri için gerekli olan temel becerileri içerdiği de söylenebilir. Bu beceriler arasında bilgi arama, değerlendirme, analiz etme ve dijital araçları etkin bir şekilde kullanma yer almaktadır. E-öğrenme araçlarını etkin bir şekilde kullanabilme yeteneği, öğrencilerin öğrenme sürecinde karşılaştıkları zorlukları aşmalarına da yardımcı olabilir. Bu noktada teknolojik araçlara hakimiyet, öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha verimli yönetmelerini sağlarken, bu tür becerilerin öğrencilerin akademik performanslarını artırabileceği de (Tsai ve Chai, 2012: 1057) bir gerçekliktir. Benzer şekilde Z kuşağı olarak adlandırılan günümüz üniversite gençliğinin dijital olan yatkınlığı düşünüldüğünde dijital okuryazarlığın, öğrencilerin bilgiye erişimlerini ve bilgiyi etkili bir şekilde yönetmelerini sağlaması ile çevrim içi kaynaklardan yararlanarak geniş bir bilgi yelpazesi elde edebilecekleri aşikârdır. Bu durum da, akademik başarıyı destekleyen önemli bir faktör olarak ifade edilebilir (Swan ve Ice, 2010: 1-2). Dijital okuryazarlık, öğrencilerin çevrim içi bilgileri eleştirel bir şekilde değerlendirmelerine de yardımcı olmaktadır. Eleştirel düşünme becerileri ise öğrencilerin akademik ödevlerde ve projelerde daha etkili ve doğru sonuçlar elde etmelerini sağlayabilir (Graham ve Metaxas, 2003: 75).

Tüm bunlar çerçevesinde e-öğrenme ortamlarının akademik performansa olan etkisini anlamak için dijital okuryazarlığın rolü kritik bir faktördür. Çünkü dijital okuryazarlık, öğrencilerin dijital öğrenme ortamlarını etkin bir şekilde kullanabilmelerine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle eğitim sistemi içerisinde çevrim içi öğrenme platformlarının ve dijital kaynakların artmasına vurgu yapılmaktadır (Mishra ve Koehler, 2006: 1033). Aynı zamanda dijital okuryazarlık, öğrencilerin e-öğrenme materyallerini ve araçlarını etkili bir şekilde kullanmalarını sağlayarak öğrenme süreçlerini iyileştirebilir ve akademik başarılarını artırabilir. Yukarıda değerlendirilen alan yazın da dikkate alındığında, dijital okuryazarlığın e-öğrenme başarıları üzerinde olumlu etkilere sebep olduğu ve bu nedenle eğitim stratejilerinde dijital becerilerin geliştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda dijital okuryazarlığın e-öğrenmenin akademik başarı üzerindeki etkisinde düzenleyici bir rol üstlendiği düşüncesiyle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

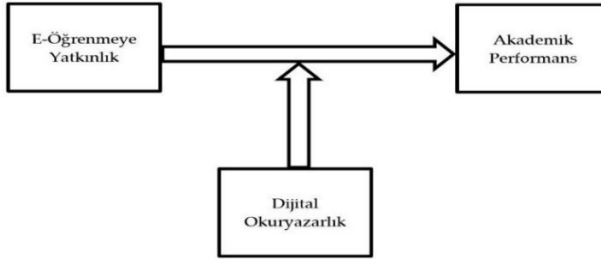
Hipotez 2 (H₂): Dijital okuryazarlık öğretmen adaylarının akademik performanslarını etkiler.

Hipotez 3 (H₃): E-öğrenmenin öğretmen adaylarının akademik performanslarına etkisinde dijital okuryazarlığın düzenleyici rolü bulunmaktadır.

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın Kavramsal Modeli

E-öğrenmenin akademik performansa etkisinde dijital okuryazarlığın düzenleyici rolünü ele alan bu çalışmanın kavramsal modeline Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğretmenlik programlarında eğitim gören lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi, örneklemin araştırmacının kişisel değerlendirmelerine göre seçildiği bir yöntemdir. Bu yöntem, ana küttleden verilerin hızlı, maliyet açısından uygun ve pratik bir şekilde toplanmasını sağlamaktadır (Malhotra, 2004: 321).

Çalışmanın evreni bilindiği için, %5 örnekleme hatası toleransı ile en az gerekli olan örnekleme sayısı, Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004: 49-50) tarafından önerilen örnekleme hacmi hesaplama yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda, örnekleme büyüklüğü aşağıda verilen formül aracılığıyla belirlenmiştir.

$$n = N \cdot t^2 \cdot p \cdot q / d^2 (N-1) + t^2 \cdot p \cdot q \quad (1)$$

(N: Evren büyüklüğü; n: Yeterli örnekleme sayısı; p: Olayın gerçekleşme olasılığı; q: Olayın gerçekleşmeme olasılığı; t: t tablo değeri; d: ± Örnekleme hatası)

Evren olarak dikkate alınan 966 öğrenci üzerinden yapılan hesaplamalar sonucunda, yukarıdaki formül kullanılarak evreni temsil etmek için en az 275 örnekleme büyüklüğüne ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın örnekleme araştırma döneminde ulaşılabilen ve Türkiye'deki devlet üniversitelerinde öğretmenlik bölümlerinde lisans eğitimi gören 322 öğrenciden oluşmaktadır. Örnekleme sayısı temsil kabiliyeti açısından yeterli düzeydedir.

Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Veri elde etmek amacıyla oluşturulan form dört bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünü katılımcılara ait Genel Ağırlıklı Not Ortalamasını da içeren demografik ifadeler oluşturmaktadır. Formun ikinci ve üçüncü bölümünde ölçeklere ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu kapsamda ikinci bölüm e-öğrenme ölçeği ifadeleri; üçüncü bölüm ise dijital okuryazarlık ölçeği ifadelerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın amacı kapsamında çalışmada, öğrencilerin e-öğrenmeye yatkınlıklarını ölçümleyebilmek için e-öğrenmeye yönelik genel tutum ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu ölçek Haznedar ve Baran (2012) tarafından geliştirilmiş olup, ölçek e-öğrenmeye yatkınlık ve e-öğrenmeden kaçınma olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Fakat e-öğrenmeye yatkınlık ve kaçınma boyutları birbirinin tersi ifadeleri içerdiğinden dolayı

ölçeğin istenirse tek faktörlü, istenirse iki faktörlü olarak kullanılabilceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda çalışmada e-öğrenmeye yatkınlık ölçümlenmek istendiğinden dolayı e-öğrenme ölçeği tek faktörlü olarak kullanılmıştır. Ölçek 10 ifadeden oluşmaktadır. Araştırmada dijital okuryazarlık düzeyini ölçümlenmek için ise Ng (2012) tarafından geliştirilip Üstündağ, Güneş ve Bahçivan (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan dijital okuryazarlık ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek hepsi olumlu 10 ifade ve tek boyut içermektedir. Akademik performansını ölçmek için ise öğrencilerin Genel Ağırlıklı Not Ortalamaları (GANO) kullanılmıştır.

Araştırma sırasında verileri toplamak için kullanılan anket çalışması için, Kastamonu Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu'nun 06.03.2024 tarihli ve 3 sayılı toplantısında verilen 1 numaralı karar ile etik kurul izni almıştır

Araştırmanın Analiz Yöntemi

Araştırmada üç değişken bulunmaktadır. Bunlardan biri olan e-öğrenmeye yatkınlık bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Bağımlı değişken ise öğrencilerin akademik performansını temsil eden akademik ortalamalarıdır. Düzenleyici değişken olarak ise dijital okuryazarlık ele alınmıştır. Çalışmada ilk olarak ölçeklerin geçerliliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizlerinin ardından, ölçeklerin ve verilerin analiz için uygunluğunu değerlendirmek amacıyla güvenilirlik analizleri ve normallik testleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma hipotezlerini test etmek için ise Process Makro analizi yapılmıştır. Veri analizleri, SPSS ve AMOS yazılımları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmaya katılanların demografik bulguları incelendiğinde katılımcıların %52,2'sinin kadın, %47,8'inin erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılanlar öğretmenlik bölümü olan iki fakültede okumaktadırlar. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%94,7) Eğitim fakültesi öğrencisi iken; yalnızca %5,3'ü Spor Bilimleri Fakültesi öğrencisidir. Katılımcıların sınıf dağılımına bakıldığında ise %32,0'si dördüncü sınıf iken; %31,4'ü üçüncü sınıf; %26,0'sı ikinci sınıf ve %10,6'sı da birinci sınıf öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin tanımlayıcı bulguların ayrıntısı Tablo 1'de özetlenmektedir.

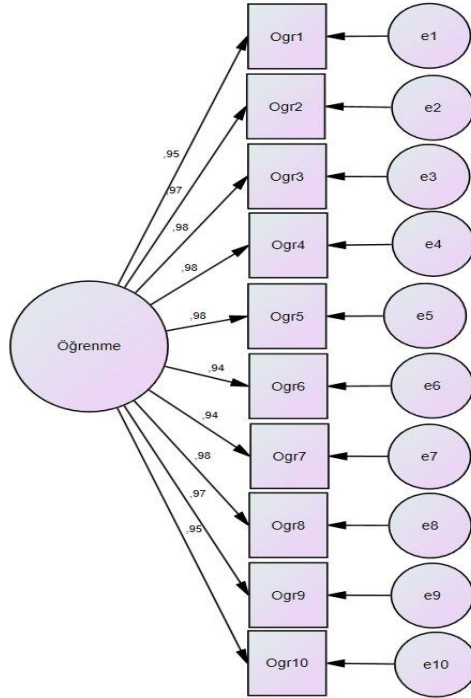
Tablo 1. Katılımcılara ilişkin Tanımlayıcı Bulgular

Değişkenler	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	168	52,2
	Erkek	154	47,8
Fakülte	Eğitim	305	94,7
	Spor Bilimleri	17	5,3
Sınıf	Birinci	34	10,6
	İkinci	84	26,0
	Üçüncü	101	31,4
	Dördüncü	103	32,0
Toplam		322	100

Geçerlilik ve Güvenirlik Bulguları

Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler daha önceden geçerliği yapılmış olan ölçekler olduğundan dolayı kullanılacak ölçüm araçlarının geçerliğini değerlendirmek üzere Doğrulayıcı Faktör Analizleri (DFA) yapılmıştır. Bu analiz, genellikle bir ölçüm aracının veya yapısal bir modelin geçerliliğini değerlendirmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında kullanılan soruların indirgendiği boyutlar ve indirgenmiş yapıyı doğrulamak için DFA kullanılması doğru olacaktır. İlk olarak e-öğrenme ölçeğine ilişkin boyutların doğrulanması için DFA gerçekleştirilmiştir. E-öğrenme ölçeği için yapılan DFA sunucunda çizilen diyagram Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3. E-Öğrenme Ölçeği DFA Diyagramı

Şekil 3'teki doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçlarına göre, e-öğrenme ölçeğindeki ifadelerin faktör yüklerinin 0,94 ile 0,98 arasında değiştiği gözlemlenmektedir. Bu durum, faktör yüklerinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. E-öğrenme ölçeğinin yapı geçerliliğinin tespiti için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, ölçeğin model ile uyumlu olduğu değerlendirilmektedir. Uyum iyiliği bulguları Tablo 2'de özetlenmiştir.

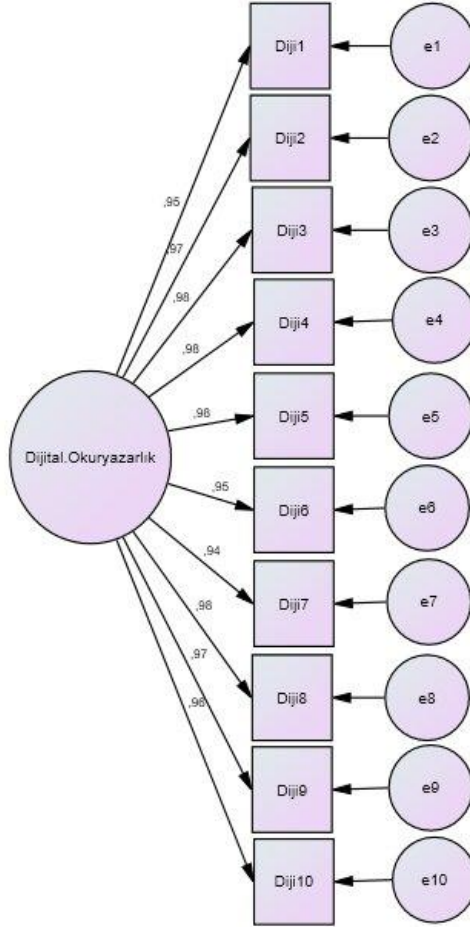
Tablo 2. E-Öğrenme Ölçeği DFA Uyum İyiliği Bulguları

Değişken	CMIN	df	CMIN/df	GFI	CFI	TLI	RMSEA	AVE	CR	CR>AVE
E-Öğrenme	96,195	35	2,748	,943	,992	,989	,074	0,929	,996	+

Tablo 2'ye bakıldığında, CMIN/df değeri 2,74, RMSEA değeri 0,074 ve GFI, CFI ile TLI değerlerinin hepsi 0,95'in üzerinde bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçeğin kabul edilebilir bir

uyum iyiliği sağladığını göstermektedir. Ayrıca, AVE değerinin 0,40'ın üzerinde ve CR değerinin 0,70'in üzerinde olması ve CR'nin AVE'den büyük olması, ölçeğin bileşen geçerliliğini desteklediğini göstermektedir. Bu bağlamda 10 maddelik ve tek boyutlu e-öğrenme ölçeğine ilişkin modelin istatistiksel uygunluğu ortaya konulmuştur.

İkinci olarak dijital okuryazarlık ölçeğine ilişkin boyutların doğrulanması için DFA gerçekleştirilmiştir. Dijital okuryazarlık ölçeği için yapılan DFA sunucunda çizilen diyagram Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4. Dijital Okuryazarlık Ölçeği DFA Diyagramı

Şekil 4'teki doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçlarına göre, dijital okuryazarlık ölçeğindeki ifadelerin faktör yüklerinin 0,94 ile 0,98 arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Bu, faktör yüklerinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Dijital okuryazarlık ölçeğinin yapı geçerliliğinin tespiti için yapılan DFA bulguları neticesinde ölçeğin model için uyum iyiliği değerlerini taşıdığını söylemek mümkündür. Uyum iyiliği bulguları Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. E-Öğrenme Ölçeği DFA Uyum İyiliği Bulguları

Değişken	CMIN	df	CMIN/df	GFI	CFI	TLI	RMSEA	AVE	CR	CR>AVE
Dijital Okuryazarlık	99,685	35	2,845	,941	,991	,989	,076	0,927	,996	+

Tablo 3'teki verilere göre, CMIN/df değeri 2,84, RMSEA değeri 0,076 ve GFI, CFI ile TLI değerlerinin hepsi 0,95'in üzerinde bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçeğin kabul edilebilir bir uyum iyiliği sağladığını göstermektedir. Ayrıca, AVE değeri 0,40'ın üzerinde ve CR değeri 0,70'in üzerinde olup, CR'nin AVE'den büyük olması, ölçeğin bileşen geçerliliğini desteklediğini göstermektedir. Bu doğrultuda, 10 maddeden oluşan ve tek boyutlu dijital okuryazarlık ölçeğinin modelinin istatistiksel uygunluğu belirlenmiştir.

Ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach Alpha (α) hesaplanmıştır. Bu katsayı, ölçeğin güvenilirliğini değerlendirmek için belirli kriterler dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin α değerleri ve kriterler Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Değerleri

Değişken	α değeri	Normal (Kriter) Değerler
E-Öğrenme	0,993	0,00 $\leq$ α < 0,40 güvenilir değil 0,41 $\leq$ α < 0,60 güvenilirlik düşük
Dijital Okuryazarlık	0,993	0,61 $\leq$ α < 0,80 oldukça güvenilir 0,81 $\leq$ α < 1,00 yüksek güvenilirlik

Kaynak: Kılıç'tan (2016: 48) esinlenilerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4'e göre, ölçeklerin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu belirlendikten sonra, analizlerin doğru bir şekilde yapılabilmesi için verilerin normal dağılıp dağılmadığının kontrol edilmesi gereklidir. Sosyal bilimlerde verilerin normallik dağılımını değerlendirmek için basıklık ve çarpıklık değerleri kullanılır. Bu bağlamda, literatürde bu değerlerin -1,5 ile +1,5 arasında olması gerektiği belirtilmektedir. Bu aralıkta yer alan verilerin normal dağıldığına kanıt sağladığı kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2012). Alan yazında bazı çalışmalar (George ve Mallery, 2010), basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ile +2 aralığında olmasının yeterli olduğunu kabul etmektedir. Tablo 5, analize dâhil edilen değişkenlerin ortalama, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerlerini göstermektedir.

Tablo 5. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
E-Öğrenme	3,86	1,1230	-,479	-,968
Dijital Okuryazarlık	3,79	1,1474	-,475	-,852
Akademik Performans	2,72	0,6268	-,480	-,813

Tablo 5'e göre, araştırmada kullanılan verilerin normallik dağılımı incelendiğinde, verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin $-/+1,5$ aralığında dağıldığı gözlemlenmektedir. Bu sonuçlar, verilerin normal dağılım sergilediğine işaret etmektedir.

Regresyon Analiz Bulguları

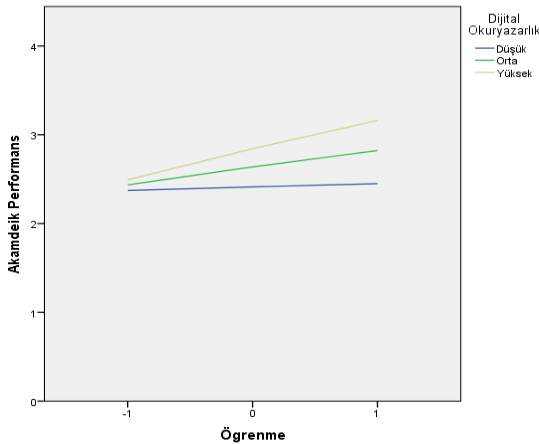
Araştırma hipotezlerini test etmek için Process Macro ile regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlere ait bulgular Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6. Düzenleyici Etki Analizine İlişkin Regresyon Sonuçları

Değişkenler	β	S. Hata	t	p	LLCI	ULCI
Sabit	2,4981	,0412	60,5709	,0000	2,4170	2,5792
E-Öğrenme (X)	,1417	,0578	2,4515	,0148	,0280	,2554
Dijital Okuryazarlık (W)	,1803	,0577	3,1256	,0019	,0668	,2939
E-Öğrenme x Dijital Okuryazarlık (W*X)	,2258	,0342	6,5922	,0000	,1584	,2932

Model Özeti (R: 0,5153 R²: 0,2656 F: 38,3315 p: ,0000)

Tablo 6'da yer alan sonuçlar incelendiğinde model akademik performanstaki değişimin %51'ine yakını ($R^2=.515$; $p=,0000$) açıklamaktadır. Bulgular e-öğrenmenin akademik performansı pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde ($\beta=.14$; $p<,05$) etkilediğine kanıt sağlamaktadır. Bu durumda Hipotez 1'in (H_1) desteklendiği söylenebilir. Benzer şekilde dijital okuryazarlık da akademik performansı pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde ($\beta=.18$, $p<,01$) etkilemektedir. Bu durumda Hipotez 2'in (H_2) de kabul edildiği söylenebilir. Ayrıca e-öğrenmenin akademik performans üzerindeki etkisinde dijital okuryazarlığın düzenleyici bir rolü olduğu da saptanmıştır ($\beta=.22$ $p<,01$). Bu bulgu doğrultusunda çizilen düzenleyici etkiye ilişkin görsel Şekil 5'te görülebilir.

Şekil 5. Dijital Okuryazarlığın Düzenleyici Etkisine Yönelik Grafikselleştirilmesi

Şekil 5 incelendiğinde, dijital okuryazarlığın orta ($\beta=,20$ $p<.01$) ve yüksek ($\beta=,35$ $p<.01$) olduğu durumlarda öğrencilerin akademik performansının arttığı söylenebilir. Dijital okuryazarlığın düşük olduğu durumda ise e-öğrenmenin öğrencilerin akademik performansına olan etkisinin anlamlı olmadığı ($\beta=,04$ $p=,50$) görülmektedir. Şekil 5'e göre, öğrencilerin dijital okuryazarlığı yüksek olduğunda, e-öğrenmenin öğrencilerin akademik performansına etkisi daha fazla olmaktadır. Bu durum ise e-öğrenme ile akademik performans arasındaki ilişkiyi dijital okuryazarlığın düzenlendiği anlamına gelmektedir. Bu bulgular sonucunda Hipotez 3'ün (H_3) desteklendiği de tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, e-öğrenmenin akademik performans üzerindeki etkisinde dijital okuryazarlığın düzenleyici rolü ele alınmıştır. Araştırma sonuçları, geleceğin öğretmen adaylarında e-öğrenmenin ve dijital okuryazarlığın akademik başarıyı olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermiştir. Ayrıca dijital okuryazarlığın e-öğrenmenin akademik performans üzerindeki etkisinde düzenleyici bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Günümüz eğitim ortamında e-öğrenme, geleneksel sınıf ortamlarının ötesine yeni bir model olarak geçmiş ve önemli bir yer edinmiştir. Bu yeni eğitim modeli, öğrencilere esneklik ve erişim kolaylığı sağlamanın yanı sıra, dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanma becerisini gerektirmektedir (Garrison ve Kanuka, 2004). Öğrencilerin bilgiye erişim, değerlendirme, iletişim kurma ve içerik oluşturma gibi dijital becerileri kullanma yeteneğine vurgu yapan dijital okuryazarlığın (Reddy, Sharma ve Chaudhary, 2020); bu beceriler sayesinde e-öğrenme ortamlarında öğrencilerin akademik başarılarını etkileyeceği düşünülmektedir (Jones ve Shao, 2011). Çünkü e-öğrenme, öğrencilere dijital araçlar ve kaynaklar üzerinden öğrenme fırsatları sunarak öğrenme süreçlerini etkilemektedir. Dijital okuryazarlık düzeyi yüksek olan öğrenciler, çevrim içi ders materyallerini daha etkili kullanabilir. Ayrıca bu öğrenciler dijital okuryazarlık sayesinde farklı kaynaklardan bilgi edinerek edindikleri bu bilgileri eleştirel bir şekilde değerlendirme yeteneklerini geliştireceklerdir. Bu süreç, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini derinlemesine anlamalarına ve bilgileri daha iyi özümsemelerine yardımcı olacaktır. Dijital okuryazarlık becerileri geliştikçe, öğrencilerin öz düzenleme yetenekleri artmakta, zaman yönetimleri daha etkin hale gelmekte ve ders çalışma alışkanlıkları iyileşmektedir. E-öğrenme ortamlarında dijital iletişim araçlarının kullanımı, öğrencilerin etkileşimlerini artırarak işbirliği yapma becerilerini de güçlendirmektedir. Grup çalışmaları ve çevrim içi tartışmalar, öğrencilere farklı perspektiflerden öğrenme ve bilgi paylaşımı imkânı sunmaktadır. Bu etkileşimler, öğrencilerin motivasyonunu artırabilir ve öğrenme süreçlerini daha iyi bir hale getirebilir.

Özellikle Covid-19 pandemisi ile birlikte önemi artan e-öğrenme için dijital okuryazarlık becerilerinin önemi giderek artmaktadır. Bu becerilerin güçlendirilmesi, öğrencilerin e-öğrenme deneyimlerini iyileştirerek akademik başarılarını destekleyebilecektir (Jenkins, 2006). E-öğrenme ortamları genellikle dijital iletişim araçları ve platformları kullanıldığından dijital okuryazarlığa sahip öğrenciler de forumlar, e-posta ve diğer çevrim içi araçlar aracılığıyla etkili bir şekilde iletişim kurarak işbirliği yapabilirler. Bu sayede, grup projeleri ve çevrim içi tartışmalarda başarılı olma şansları da artacaktır (Harris ve Rea, 2009). Dijital okuryazarlık, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini yönetmelerine ve çevrim içi öğrenme materyallerini düzenlemelerine olanak

tanıdığından dolayı öz disiplin ve motivasyon gerektirmektedir. Bu noktada dijital okuryazarlığa sahip öğrenciler genellikle daha yüksek öz disipline ve motivasyona sahip olduklarından dolayı bu durum da akademik başarıyı artıracaktır (Katz, 2002). Ayrıca e-öğrenme sırasında karşılaşılan teknik sorunları çözme yeteneği, dijital okuryazarlığın bir parçasıdır. Teknolojik sorunları hızlı ve etkili bir şekilde çözebilen öğrenciler, öğrenme süreçlerinde daha az kesinti yaşayacak ve akademik başarı da olumlu yönde etkilenecektir (Ng, 2012). Bunlarla birlikte dijital okuryazarlık, öğrencilerin kendi içeriklerini oluşturma ve yönetme yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu sayede ödevlerin ve projelerin çevrim içi platformlarda paylaşılması ve sunulması kolaylaşacaktır. Bu nedenle öğrenciler kendi öğrenme süreçlerini etkin bir şekilde yönetebilecek ve akademik performansları da yükselebilecektir (Leu, Forzani ve Rhoads, 2011).

Tüm bunlar ışığında dijital okuryazarlık düzeyi yüksek olan öğrenciler, çevrim içi ders materyallerini daha etkili bir şekilde anlama ve özümseme yetilerini geliştireceklerdir. Ayrıca, bu beceriler öğrencilerin öz düzenleme yeteneklerini artırarak zaman yönetimini daha etkili bir şekilde sağlamalarına olanak tanımaktadır. Bu nedenle e-öğrenme ortamlarında dijital okuryazarlık becerilerinin sağlamlştırılması, öğrencilerin akademik başarılarını artırmada kritik bir rol oynamaktadır. Eğitim kurumları, dijital okuryazarlık eğitimine yönelik stratejiler geliştirerek öğrencilerin bu becerilerini geliştirmeli ve e-öğrenme ortamlarının etkin kullanımını teşvik etmelidir. Bu sayede, geleceğin eğitim ortamlarında dijital çağın gerekliliklerine daha uygun bir eğitim sunulabilir ve öğrencilerin başarılarına olumlu katkılar sağlanabilir. Bu şekilde öğrencilerin dijital çağın gerektirdiği bilgi yönetimi ve iletişim becerilerini güçlendirerek akademik başarılarını artırbilecekleri bir eğitim ortamı oluşturulabilir. Sonuç olarak, e-öğrenme ortamlarında dijital okuryazarlığın rolü, öğrencilerin akademik başarılarını destekleyici ve yönlendirici bir unsurdur. Dijital okuryazarlık becerilerinin güçlendirilmesi öğrencilerin e-öğrenme deneyimlerini daha verimli hale getirerek onların başarılarına olumlu katkıda bulunabilir. Dijital okuryazarlık becerilerinin güçlendirilmesi ve eşitlikçi erişim sağlanması da gelecekteki eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi için önemli adımlar olarak öne çıkmaktadır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Kastamonu Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 06.03.2024 Tarih , 1 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Tek yazarlı araştırma makalesi
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> * (Kastamonu University Rectorate, Sociological and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 06.03.2024, numbered 1 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes – İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Single-authored research article

Kaynakça

- Abbas, Q., Hussain, S. & Rasool, S. (2019). Digital literacy effect on the academic performance of students at higher education level in Pakistan. *Global Social Sciences Review*, 4(1), 154-165.
- Akman, Y. (2021). Dijital okuryazarlık, çevrim içi öğrenme ve akademik isteklilik arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(2), 1012-1036.
- Alam, M. M., Ahmad, N., Naveed, Q. N., Patel, A., Abohashrh, M. & Khaleel, M. A. (2021). E-learning services to achieve sustainable learning and academic performance: An empirical study. *Sustainability*, 13(5), 1-20.
- Biçer, H. (2019). E-öğrenmeye yönelik tutum: Ölçek uyarlama çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2022). Türkiye’de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık. <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/tu-rkiyede-dijital-do-nu-s-u-m-ve-dijital-okuryazarlik.pdf>, Erişim tarihi: 15.05.2024.
- Buerck, J. P., Malmstrom, T. & Peppers, E. (2003). Learning environments and learning styles: Non-traditional student enrollment and success in an Internet-based versus a lecture-based computer science course. *Learning Environments Research*, 6, 137-155.
- Cheung, R. & Kazemian, H. B. (2011). An adapti ve framework for personalized elearning. (in) S. Fong vd. (Edt.), *Networked Digital Technologies*, (ss.296-306). Springer Verlag Berlin Heidelberg.
- Clark, R. C. & Mayer, R. E. (2016). E-learning and the science of instruction: proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Ebert, C. ve Duarte, C. H. C. (2018). Digital transformation. *IEEE Software*, 35(4), 16-21.
- Fidan, M. (2020). Covid-19 belirsizliğinde eğitim: ilkokulda zorunlu uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşleri. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 24-43.
- Garrison, D. R. & Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. *The Internet and Higher Education*, 7(2), 95-105.
- Graham, L. & Metaxas, P. T. (2003). Of course it 's true; I saw it on the Internet! Critical thinking in the Internet era. *Communications of the ACM*, 46(5), 70-75.
- Hague, C. & Payton, S. (2010). Digital literacy across the curriculum. *Bristol: Futurelab*, 4(1), 1-63).
- Hamdan, K. & Amorri, A. (2022). The impact of online learning strategies on students' academic performance. (in) E-learning and digital Education in the twenty-first century, ss. 1-20, BoD–Books on Demand.
- Harris, J., & Rea, A. (2009). *Technology in action*. Pearson.
- Hattie, J. & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112.

Haznedar, Ö. & Baran, B. (2012). Eğitim fakültesi öğrencileri için e-öğrenmeye yönelik genel bir tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2(2), 42-59.

Hendrastomo, G. ve Januarti, N. E. (2023). The characteristics of generation z students and implications for future learning methods. *Jurnal Kependidikan*, 9(2). 484-496.

Holm, P. (2024). Impact of digital literacy on academic achievement: Evidence from an online anatomy and physiology course. *E-Learning and Digital Media*, 0(0), 1-17.

Huang, Y. C., Backman, S. J. & Backman, K. F. (2010). Student attitude toward virtual learning in second life: A flow theory approach. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 10(4), 312-334.

İçme, T., Yıldırım, T. & Büyük, U. (2022). Z kuşağı öğrencilerinin uzaktan eğitim algıları. *Erciyes Akademi*, 36(1), 82-102.

Jenkins, H. (2006). *Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century*. MacArthur Foundation.

Jones, C., & Shao, B. (2011). *The net generation and digital natives: implications for higher education*. Higher Education Academy.

Katz, J. E. (2002). *The social impact of the internet*. Macmillan.

Kaya Z. (2002). *Uzaktan eğitim*, Ankara: Pegem Yayınları.

Kazak, E. & Karaahmetoğlu, H. H. (2023). Uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 385-401.

Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47-48.

Kılınç, Ş. (2021). Çevrimiçi öğrenmeye yönelik hazırbulunuşluk ve teknoloji ile öz-yönelimli öğrenmenin başarı, performans ve algılanan öğrenmeye etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

Korkmaz, Ö., Çakır, R., & Tan, S. (2015). Öğrencilerin e-öğrenmeye hazır bulunuşluk ve memnuniyet düzeylerinin akademik başarıya etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 219-241.

Korucu, A. T. & Kabak, K. (2020). Türkiye'de hibrit öğrenme uygulamaları ve etkileri: Bir meta analiz çalışması. *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi*, 2(2), 88-112.

Kurnaz, F. B. & Ergün, E. (2019). E-öğrenme ortamlarında öğrenme stilleri ve akademik başarı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 12(2), 532-549.

Leu, D. J. & Zawilinski, L. (2007). The new literacies of online reading comprehension. *New England Reading Association Journal*, 43(1), 1-7.

Leu, D. J., Forzani, E., & Rhoads, C. (2011). *New literacies: A developmental approach*. Wiley.

Lin, L. & Atkinson, R. K. (2011). Using animations and visual cueing to support learning of scientific concepts and processes. *Computers & Education*, 56(3), 650-658.

Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Ólafsson, K. (2011). Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries. EU Kids Online, Deliverable D4. EU Kids Online Network, London, UK.

Malhotra, N. K. (2004). Marketing research an applied orientation, 4. Edition, New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Mandasari, B. (2020). The impact of online learning toward students' academic performance on business correspondence course. *Journal of Education and Technology*, 4(1), 98-110.

Mason, R. ve Rennie, F. (2008). Social networking as an educational tool. E-learning and social network handbook: Resources for Higher Education. New York: Routledge

Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M. & Jones, K. (2009). Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies. https://repository.alt.ac.uk/629/1/US_DepEdu_Final_report_2009.pdf, Erişim Tarihi: 07.06.2024

Means, B., Bakia, M. & Murphy, R. (2014). Learning online: What research tells us about whether, when and how. Routledge.

Meriçelli, M. & Uluyol, Ç. (2016). Web ve mobil destekli harmanlanmış öğrenme ortamlarının öğrencilerin motivasyon ve akademik başarılarına etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 11(9), 879-904.

Mills, K. A. (2010). A review of the "digital turn" in the new literacy studies. *Review of Educational Research*, 80(2), 246-271.

Mishra, P. & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.

Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy? *Computers & Education*, 59(3), 1065-1078.

Pınar, G. & Bozkurt, Ö. Ç. (2022). Yenilikçi Davranış Yoluyla Akademik Başarıyı Desteklemede Yaratıcı Öz Yeterlik ve Dijital Okuryazarlığın Rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-31.

Picciano, A. G. (2021). Theories and frameworks for online education: Seeking an integrated model. In A guide to administering distance learning (ss. 79-103). Brill.

Rasheed, H. M. W., He, Y., Khalid, J., Khizar, H. M. U. & Sharif, S. (2022). The relationship between e-learning and academic performance of students. *Journal of Public Affairs*, 22(3), 1-7.

Reddy, P., Sharma, B., & Chaudhary, K. (2020). Digital literacy: A primer on skills, gaps and future directions. *Digital Learning Compass*.

Rutten, N., Van Joolingen, W. R. & Van Der Veen, J. T. (2012). The learning effects of computer simulations in science education. *Computers & education*, 58(1), 136-153.

Sari, D. M. M. (2022). Digital literacy and academic performance of students' self-directed learning readiness. *ELite Journal: International Journal of Education, Language and Literature*, 2(3), 127-136.

Shopova, T. (2014). Digital literacy of students and its improvement at the university. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 7(2), 26-32.

Siemens, G. (2013). Learning analytics: The emergence of a discipline. *American Behavioral Scientist*, 57(10), 1380-1400.

Sözcü, Ö. F. & İpek, İ. (2013). Considerations for IEL Courseware Design and the Next Generation of E-learning. *European Journal of Contemporary Education*, 6(4), 204-214.

Stansfield, M., McLellan, E. & Connolly, T.M. (2004). Enhancing student performance in online learning and traditional face-to-face class delivery. *Journal of Information Technology Education*, 3, 173-188.

Suresh, M., Vishnu Priya, V. & Gayathri, R. (2018). Effect of e-learning on academic performance of undergraduate students. *Drug Invention Today*, 10(9), 1797-1802.

Swan, K. & Ice, P. (2010). The community of inquiry framework ten years later: Introduction to the special issue. *The Internet and Higher Education*, 13(1-2), 1-4.

Şendağ, S. (2008). Çevrimiçi probleme dayalı öğrenmenin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerine ve akademik başarılarına etkisi, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi.

Pala, Ş. M. & Başıbüyük, A. (2023). The predictive effect of digital literacy, self-control and motivation on the academic achievement in the science, technology and society learning area. *Technology, Knowledge and Learning*, 28(1), 369-385.

Taşkın, G. & Aksoy, G. (2021). Uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (52), 622-647.

Techataweewan, W. & Prasertsin, U. (2018). Development of digital literacy indicators for Thai undergraduate students using mixed method research. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 39(2), 215-221.

Temiz, N. (2023). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin insan sağlığı üzerindeki etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 539-562.

Tülübaş, T. (2022). Çevrimiçi öğrenmede öz-düzenleme becerisinin akademik başarıya etkisi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(2), 389-416.

Tsai, C. C. & Chai, C. S. (2012). The "third"-order barrier for technology-integration instruction: Implications for teacher education. *Australasian Journal of Educational Technology*, 28(6), 1057-1060.

Udeogalanya, V. (2022). Aligning digital literacy and student academic success: Lessons learned from COVID-19 pandemic. *International Journal of Higher Education Management*, 8(2), 54-65.

Ünlü, İ. & Kalkan, R. (2023). Çevrim İçi Öğrenme Ortamlarına Yönelik 7. Sınıf Öğrencilerinin Hazırbulunululuk, Beklenti, Memnuniyet ve Akademik Başarı Düzeylerinin İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 1910-1929.

Üstindağ, M. T., Güneş, E. & Bahçivan, E. (2017). Turkish adaptation of digital literacy scale and investigating pre-service science teachers' digital literacy. *Journal Of Education And Future*, 12, 19-29.

Vural, B. & Ertem H. Y. (2023). Opinions of school administrators and teachers on the management of instructional processes in distance education. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 11, 101-120.

Yalın, H. İ. (2007). Eğitim teknolojileri ve materyal geliştirme. Ankara: Nobel Yayınları.

Yazıcıoğlu, Y. & Erdogan, S. (2004). SPSS Uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yılmaz, K. & Horzum, M. B. (2005). Küreselleşme, bilgi teknolojileri ve üniversite. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 103-121

Yustika, G. P. & Iswati, S. (2020). Digital literacy in formal online education: A short review. *Dinamika Pendidikan*, 15(1), 66-76.

Zhao, Y., Lei, J., Lai, B. Y. C. & Tan, H. S. (2005). What makes the difference? A practical analysis of research on the effectiveness of distance education. *Teachers College Record*, 107(8), 1836-1884.

Zekaj, R. (2023). The impact of online learning strategies on students' academic performance: A systematic literature review. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 22(2), 148-164.

2024, 13 (4), 78-97 | Araştırma Makalesi

Yeni Medya Platformlarındaki Etkileşimler: Geçmiş Dönem Milli Eğitim Bakanı Instagram Hesabı

Bülent Öztürk¹

Öz

Instagram, günümüzde en popüler sosyal medya platformlarından biri haline gelmiştir ve milyarlarca kullanıcıyı etkilemektedir. Platform, görsel ve video içerik paylaşımına odaklanmasıyla öne çıkmakta ve kullanıcıların markalarla, influencer'larla ve diğer içerik üreticileriyle etkileşime girmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, Instagram gönderilerinin kullanıcılar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Farklı faktörleri göz önünde bulundurarak ve etkileşim ölçütlerini takip ederek, markalar ve içerik üreticileri, hedef kitleleriyle daha etkili bir şekilde iletişim kurabilir ve gönderilerinin etkisini en üst düzeye çıkarabilirler. Gönderilerin kullanıcılar üzerindeki etkisini ölçerken gönderinin türü, içerik kalitesi, paylaşım zamanı, altyazı ve hashtag kullanımı, hesap etkileşimi ve hedef kitle faktörlerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Araştırmanın problemi Instagram kullanan bireyler üzerinde paylaşılan gönderilerin etki düzeyini ortaya koymaktır. Bu çalışma, Milli Eğitim eski bakanı Ziya Selçuk'un resmi Instagram hesabı üzerinden paylaştığı gönderilerin, Instagram kullanan bireyler üzerindeki etki düzeyini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ziya Selçuk'un Instagram gönderileri, eğitim politikaları üzerinde nasıl bir etki yarattığını incelemek amacıyla kaydedilmiş ve analiz edilmiştir. Veriler Selçuk'un göreve başlama tarihi esas alınarak 28.07.2018 ve 16.11.2020 tarihleri arasında kişisel Instagram hesabından paylaşılan 697 iletiden oluşmuştur. Çalışmaya konu olan paylaşımlar, 3 aylık bir zaman dilimi dikkate alınarak, iletilerin içeriğine göre belirli kategorilere ayrılıp makro içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Sonuçlara göre, Selçuk'un sosyal medya etkileşimlerindeki dalgalanmalar, paylaşım sıklığı, içerik çeşitliliği ve hedef kitlenin davranışları etkileşim oranları üzerinde belirleyici faktörler olarak öne çıkmaktadır. Etkileşim dalgalanmaları, Selçuk'un paylaşımlarının zaman içindeki değişkenliğini ifade ederken, takipçilerin ilgisini sürdürmek veya kaybetmek üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Paylaşım sıklığı, daha sık paylaşımların takipçilerle daha fazla etkileşim kurulmasını sağladığını, belirli bir sıklıkta devam ettirmenin ise izleyicilerin dikkatini çektiğini göstermektedir. İçerik çeşitliliği, videolar, infografikler ve anketler gibi farklı türlerdeki içeriklerin daha geniş kitlelere ulaşma potansiyeli taşıdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Siyasal İletişim, Medya, Instagram, Sosyal Medya, İçerik Analizi

Öztürk, B. (2024). Yeni Medya Platformlarındaki Etkileşimler: Geçmiş Dönem Milli Eğitim Bakanı Instagram Hesabı. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(4), 78-97. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1490285>

Geliş Tarihi	26.05.2024
Kabul Tarihi	07.10.2024
Yayın Tarihi	25.10.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Kafkas Üniversitesi, İİBF, Kars, Türkiye, bulent-ozturk@hbvedu.tr. ORCID: 0000-0001-5989-4721.

2024, 13 (4), 78-97 | Research Article

Interactions on New Media Platforms: Past Period Minister of National Education Instagram Account

Bülent Öztürk¹

Abstract

Instagram has become one of the most popular social media platforms today, affecting billions of users. The platform stands out with its focus on visual and video content sharing and allows users to interact with brands, influencers, and other content producers. In this context, it is known that Instagram posts have a significant impact on users. By considering different factors and following interaction criteria, brands and content producers can communicate more effectively with their target audiences and maximize the impact of their posts. When measuring the impact of posts on users, factors such as the type of post, content quality, time of posting, use of captions and hashtags, account interaction, and target audience should be taken into consideration. The problem of the research is to reveal the level of impact of posts shared on individuals using Instagram. This study aims to reveal the level of impact of posts shared by former Minister of National Education Ziya Selçuk via his official Instagram account on individuals using Instagram. Ziya Selçuk's Instagram posts were recorded and analyzed in order to examine how they impacted education policies. The data consists of 697 posts shared from Selçuk's personal Instagram account between July 28, 2018 and November 16, 2020, based on Selçuk's date of inauguration. The posts in question were divided into certain categories according to the content of the posts, considering a 3-month period, and were examined using the macro content analysis technique. According to the results, Selçuk's social media interactions, sharing frequency, content diversity, and target audience behaviors stand out as determining factors on interaction rates. Interaction fluctuations indicate the variability of Selçuk's posts over time, and have a direct impact on maintaining or losing the interest of followers. Sharing frequency shows that more frequent posts provide greater interaction with followers, while maintaining a certain frequency attracts the attention of viewers. Content diversity reveals that different types of content, such as videos, infographics, and surveys, have the potential to reach wider audiences.

Keywords: Communication, Political Communication, Media, Instagram, Social Media, Content Analysis

Öztürk, B. (2024). Interactions on New Media Platforms: Past Period Minister of National Education Instagram Account, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(4), 78-97. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1490285>

Date of Submission	26.05.2024
Date of Acceptance	07.10.2024
Date of Publication	25.10.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr. Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kars, Türkiye, bulent-ozturk@hbvedu.tr. ORCID: 0000-0001-5989-4721.

Giriş

Siyasal iletişimi, siyasi bir ortamı belirli bir amaca yönelik etkilemek için kullanılan bir iletişim süreci olarak tanımlayabiliriz. Bu bağlamda, iletişimi siyasi yapan esas unsur mesajın kaynağı değil, içeriği ve niyetidir (Yazıcı ve Karlı, 2016, s.94). Siyasal iletişim, siyasetçilerin yürüttükleri siyasal faaliyetler içerisindeki iletişimin önemini ortaya koymaya çalışır. Bu bağlamda, siyasal iletişimin tarihsel dönüşüm süreçleri de dikkate değerdir. Siyasal iletişimin ilk dönüm noktası, televizyonun yaygınlaşması ve dolayısıyla siyasal propaganda aracı olarak kullanılması olurken, ikinci dönüm noktası ise internetin yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal medyanın, bir başka ifadeyle yeni medyanın ortaya çıkması olmuştur (Doğan, 2018, s.740). Yavaşgel'in (2004, s.1) belirttiği gibi, siyasetin temelini iletişim oluşturur ve bu iletişim de karşılıklı etkileşim üzerine kuruludur. Bu bağlamda, önemli dönüm noktalarının medya ile paylaşılması kaçınılmazdır.

Gelişen teknoloji, bu iletişimi daha da güçlendirerek, bireylerin bilgiye erişimini ve etkileşimlerini dönüştürmüştür. Teknolojinin sunduğu imkânlar, bireylerin iletişim kurma ve bilgi edinme şeklini kökten değiştirerek, yepyeni bir dinamizm yaratmıştır. Bu sayede, bilgiye erişim daha etkileşimli ve ulaşılabilir hale gelmiştir. Artık insanlar, bilgiyi aracı kişilere ihtiyaç duymadan, doğrudan kaynaktan edinebilmektedirler. Bu gelişme, internet dünyasında bilgisayarların etkileşim gücünün iletişim için kullanılmasını savunan yeni medya akımının doğuşuna zemin hazırlamıştır (Ham, 2010, s.12). Sosyal medya, internetin sunduğu imkânlarla hayata giren ve iletişim şeklini kökten değiştiren bir olgudur. Sadece bilgi alma ve paylaşma aracı olmanın ötesinde, bireysel ve toplumsal etkileşimi de dönüştüren bir güce sahiptir. Sosyal medyanın temel özellikleri ise bu gücün nedenlerini açıkça ortaya koymaktadır. Aşağıda, sosyal medyanın temel özellikleri sıralanmıştır (Karaca, 2020, s.111):

1. Sınırları Aşma: Geleneksel medyanın aksine, sosyal medya kullanıcılar ve medya arasında engelsiz bir etkileşim kurmaktadır. Bu sayede, kullanıcılar pasif izleyiciden aktif katılımcılara dönüşerek içerik üretimine ve paylaşımına katkıda bulunmaktadırlar.
2. Bilgiye Kolay Erişim: Sansür veya engelleme olmadığı sürece, bilgi ve paylaşım özgürlüğü hâkimdir. Kullanıcılar, ilgi alanlarına uygun bilgilere kolayca ulaşabilmekte ve bu bilgileri başkalarıyla paylaşabilmektedirler.
3. Etkileşimli Platform: Sosyal medya platformları, kullanıcıların birbirleriyle anında iletişim kurmasına ve fikir alışverişinde bulunmasına olanak tanımaktadır. Bu sayede, online ortamlarda da olsa sanal bir sohbet ortamı ve etkileşimli bir topluluk oluşmaktadır.
4. Topluluk Oluşturma: Ortak ilgi alanlarına sahip bireyler, sosyal medya aracılığıyla bir araya gelerek sanal topluluklar oluşturabilmektedirler. Bu platformlar, bilgi paylaşımı, deneyim aktarımı ve ortak projeler geliştirme gibi konularda iş birliğine imkân sağlamaktadır.
5. Bağlantı Gücü: Farklı coğrafyalarda ve internet bağlantı türlerinde faaliyet gösteren kullanıcılar, sosyal medya platformları aracılığıyla bağlantıda kalabilmektedir. Bu sayede, küresel bir ağ kurmak ve dünya çapında insanlarla etkileşim kurmak mümkün hale gelmektedir.

Bunların yanı sıra, sosyal medyanın sağladığı avantajlar bireyler ve toplum için geniş bir etki alanı yaratmaktadır. Sosyal medya, sadece bilgi paylaşımından çok daha fazlasını sunan, insanların birbirleriyle etkileşimli ve dinamik bir şekilde bağlantı kurmalarını

sağlayan çevrimiçi platformlardır. Geleneksel medyanın aksine, tek yönlü bir bilgi akışı yerine, kullanıcıların aktif katılımına ve geri bildirimlerine dayalı bir iletişim modeli sunmaktadır (Metin, 2016, s.225).

Hedef kitlelere mesajların iletilmesini kolaylaştıran sosyal medya, yapılan işlerden ve planlardan haberdar olan kitlenin yorumlarını yapabilmelerine de olanak sağlamaktadır. Bu durum, sosyal medyanın bireylere ve topluma sağladığı avantajları daha belirgin hale getirmektedir. Çıldan ve diğerleri (2012)'ne göre sosyal medya hem bireye hem de topluma bazı avantajlar sağlamaktadır:

1. Bilgi Okyanusuna Anında Erişim: İnternet, devasa bir bilgi hazinesi sunarak, bilgi edinmeyi ve öğrenmeyi her zamankinden daha kolay hale getirmiştir. Birkaç tıklamayla, dünyanın her yerinden bilgilere erişebilmekte, araştırmalar yapabilmekte, yeni beceriler öğrenebilmekte ve gelişim sağlanabilmektedir.
2. Sınırları Aşan Bağlantı: İnternet, coğrafi sınırları aşarak, dünyanın her yerinden insanlarla iletişim ve bağlantı kurulabilmesini sağlamıştır. Aile ve arkadaşlarla anında bağlantıda kalılabilmekte, yeni insanlarla tanışılabilen, ortak ilgi alanlarına sahip çevrimiçi topluluklara katılım sağlanabilmektedir. Bu sayede yalnızlık duygusu azaltılabilmekte ve sosyalleşme imkânları genişletilebilmektedir.
3. Ucuz ve Hızlı İletişim: İnternet, e-posta, sohbet programları ve video görüşmeleri gibi araçlar sunarak iletişim kurma şeklini kökten değiştirmiştir. Bu araçlar sayesinde, sevilenler ile ücretsiz veya çok düşük maliyetlerle, iş arkadaşları ve ortakları ile kolayca iletişim kurulabilmekte ve müşterilere daha iyi hizmet verilebilmektedir.
4. Fikirlerin Gücü: İnternet, fikirlerin ve bilginin hızlı ve kolay bir şekilde paylaşılmasını sağlayarak, demokrasinin gelişmesine ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bloglar, sosyal medya platformları ve forumlar, her bireyin sesini duyurmasına ve düşüncelerini paylaşmasına imkân sunarak, daha özgür ve adil bir toplum inşa edilmesine yardımcı olmaktadır.
5. E-Ticaret ve Yeni İş Fırsatları: İnternet, e-ticaretin gelişmesine öncülük ederek, alışveriş yapma şeklini değiştirmiştir. Artık insanlar evden çıkmadan, dünyanın her yerinden ürünlere ve hizmetlere ulaşabilmekte, karşılaştırma yapabilmekte ve en uygun fiyatlarla alışveriş yapılabilmektedir. Aynı zamanda, internet yeni iş modelleri ve girişimcilik fırsatları da yaratarak, iş dünyasını dönüştürmeye devam etmektedir.
6. Eğitim ve Öğrenme Her Yerde: İnternet, eğitime erişimi kolaylaştırarak, her yaştan insanın yeni bilgiler öğrenmesine ve becerilerini geliştirmesine imkân sunmaktadır. Çevrimiçi kurslar, videolar ve eğitim platformları sayesinde, istenilen zaman ve yerden öğrenim yapılabilmektedir.
7. Eğlence ve Keyifli Vakit: İnternet, filmler, müzikler, oyunlar ve daha fazlasını sunarak, eğlenmek ve keyifli vakit geçirmek için birçok seçenek sunmaktadır. Stres atmak, yeni hobiler edinmek ve sevilen içeriklere erişmek için internet kullanılabilir.
8. Küresel Farkındalık ve Sivil Toplum: İnternet, küresel olaylardan haberdar olunmasını ve dünyanın farklı yerlerinde yaşanan sorunlara karşı farkındalık yaratılmasını kolaylaştırmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ve aktivistler, internet üzerinden seslerini duyurarak, önemli değişimlere öncülük edebilmektedir.

Bu gelişmeler, sosyal medyanın siyasal iletişimdeki rolünü de artırmıştır. Siyasi aktörler, sosyal medyanın gündem takibini sağlamanın yanı sıra gündem oluşturma imkân ve kabiliyetini de kullanmaktadırlar. Kişilerarası ve kitle iletişiminde fırsat sağlayan sosyal medya, paylaşımlara katılım imkânı sağlayarak toplulukların destek ya da karşı çıkışları için açık bir alan haline gelebilmektedir (Uztuğ, 2007, s. 375).

Sosyal medya platformlarından biri olan Instagram, bu süreçteki önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Instagram, 2010 yılında Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından kurulan, fotoğraf ve video paylaşımına odaklanan bir sosyal medya platformudur. İsmi, "instant" (anlık) ve "telegram" (telgraf) kelimelerinin birleşimiyle oluşturulmuştur ve bu da platformun temel işlevini yansıtmaktadır: Anlık deneyimlerin hızlı ve kolay bir şekilde paylaşılması amacıyla kurulmuştur (Gürel, 2011, s.2). Instagram'ın popülerleşmesinin arkasındaki en önemli etkenlerden biri, kullanıcıların hayatlarından kesitleri fotoğraf ve video aracılığıyla kolayca paylaşabilmelerini sağlamasıdır. Bu durum, kullanıcılar arasında etkileşimi artırırken, platformu siyasal iletişimde de önemli bir araç haline getirmiştir. Bu sayede platform, kullanıcıların çevrelerindeki insanlarla keşfetme ve iletişim kurma imkânı sunarak bir nevi sanal topluluklar oluşturmaktadır (Çelik, 2020: 102).

Bu gelişmeler, Instagram'ın yalnızca kişisel paylaşımlar için değil, aynı zamanda siyasal iletişim için de önemli bir araç haline gelmesine yol açmıştır. İnsanların birbirleriyle fotoğraf paylaşımını sağlamak amacıyla kurulmuş olan Instagram'ın kullanıcı sayısının artmasıyla birlikte YouTube, Facebook gibi siyasal iletişimde de kullanılan önemli platformlardan biri olmuştur (Gürel, 2011, s.2). Türkiye'de siyasal aktörler, siyasal iletişim stratejilerini gerçekleştirirken Instagram platformunu ihmal etmemektedirler. Bu noktada, görsellerin sosyal medya üzerindeki etkisi de dikkate değerdir. Görsellerin sosyal medya üzerindeki etkisi, yapılan birçok araştırma ile ortaya konmuştur. Bu bağlamda, görsel içeriklerin etkisini daha iyi anlamak için belirli örnekler bakmak önemlidir. Ziya Selçuk'un sosyal medya stratejisi de bu bulgularla paralellik göstermektedir. Bakan Selçuk, insanların zihinlerinde görsellerin önemli bir yer tutacağını göz önünde bulundurarak, etkileşimi artırmak amacıyla sıkça görsel paylaşımlarda bulunmuştur. Bu yaklaşım, izleyicilerin dikkatini çekme ve bilgilendirme açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Teorik Altyapı

Son yıllardaki teknolojik atılımlar ve internetin küresel çapta yaygınlaşması, insanlar arasındaki etkileşimli iletişimi kökten değiştirmiştir. Bu değişim, etkileşimli iletişimin, mesajların birbiriyle bağlantılı bir şekilde yapılandırılması ve bireylerin katılım fırsatları sağlanmasıyla ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Etkileşim, aynı zamanda değişim ve karşılıklı iletişim anlamına da gelir. Bu bağlamda, karşındakini dinlemeyen, ona kendini ifade etme hakkı tanımayan veya paylaşımında bulunmayan her türlü iletişim şekli, etkileşimden yoksun bir tarz olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, etkileşimli iletişim, insanlar üzerinde bıraktığı etkiler aracılığıyla birbirini etkileme sürecidir (Hsieh, 2010, s.23).

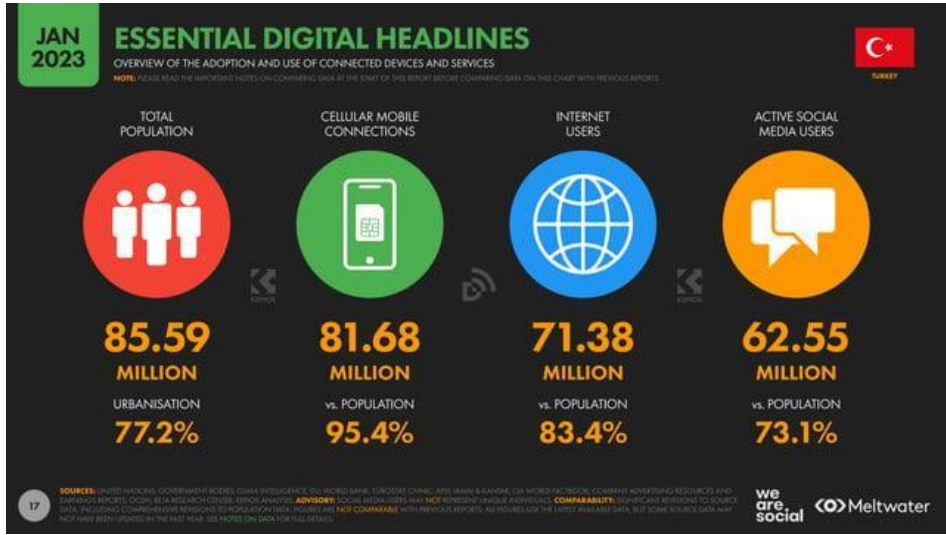
Sosyal medya, yaygın olarak bilinen ve kullanılan bir kavram olmasına rağmen, literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Örneğin, Roberts ve Kraynak'a göre sosyal medya, kullanıcılar tarafından ortaklaşa oluşturulan çevrimiçi içeriktir (Roberts & Kraynak, 2008, s. 146). Buna ek olarak, Boyd ve Ellison (2008:152), sosyal medyayı

"kullanıcıların tamamen veya kısmen açık profiller oluşturabildiği, istediklerini görüntüleyip paylaşabildiği, diğer kullanıcıların profillerini ve ilişkilerini gözlemleyebildiği sanal ortam" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlar ışığında, sosyal medya, interneti kullanarak içerik oluşturma ve paylaşma imkânı sunan platformlar topluluğu olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel medyanın tek yönlü iletişiminden farklı olarak, sosyal medya kullanıcılar arasında etkileşime ve bilgi alışverişine olanak tanır. Özevin'in (2021) tanımına göre, sosyal medya; kullanıcıların metin, resim, video ve ses gibi farklı içerik türlerini paylaşabildiği, birbirleriyle iletişim kurabildiği ve sanal topluluklar oluşturabildiği çevrimiçi ortamlardır. Sonuç olarak, sosyal medya, insan yaşamının önemli bir parçası haline gelmiş ve yüz milyonlarca kullanıcıya ulaşmıştır.

Günümüzde sosyal medya platformları, hayatın her köşesine nüfuz etmiş durumdadır. Bilgi edinme, iletişim kurma ve eğlenme gibi temel ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra, siyasi katılım ve değişim için de önemli bir araç haline gelmiştir. Geleneksel medya ve diğer web sitelerinden farklı olarak, sosyal medya bireyi merkeze almıştır. Bu durum, siyasi konularda bireysel görüşlerin ifade edilmesini ve kolektif hareketlerin organize edilmesini kolaylaştırmaktadır. Böylece, siyasi figürler ve seçmenler arasında etkileşimli bir iletişim ortamı oluşmakta; seçmenler siyasi konularda aktif bir şekilde rol alabilirken siyasi sürece daha fazla dâhil olabilmektedirler. Ayrıca, sosyal medya platformları, siyasi figürlerin kısa sürede ve düşük maliyetle geniş kitlelere hitap etmesine imkân tanımaktadır. Bu sayede, siyasi mesajlar daha geniş bir yelpazeye ulaşabilmekte ve siyasi katılım artabilmektedir. Sosyal medya platformlarının merkezi olmayan yapısı, sansür uygulamanın zorlaşmasına neden olmakta; bu da farklı siyasi görüşlerin özgürce ifade edilmesi ve tartışılması için uygun bir ortam oluşturmaktadır (Çıldan vd, 2012, s.8).

Sosyal ağlar, kullanıcıların çevrimiçi olarak birbirleriyle bağlantı kurmalarına, düşüncelerini ve duygularını ifade etmelerine, içerik paylaşmalarına, tanıtım yapmalarına, bilgi almalarına/yaymalarına ve etkileşimde bulunmalarına olanak tanır. Kullanıcılar gönderiler ve durum güncellemeleri oluşturduğunda bunlar sosyal ağlara dağıtılır. Geleneksel web sitelerinden temel fark, kullanıcıların çeşitli içerikler oluşturması ve yalnızca bilginin pasif tüketicileri olmamasıdır. Buna ek olarak, sosyal ağ içeriği dinamiktir ve kullanıcıların duygusal ve sosyal dalgalanmalarını yansıtır. Dolayısıyla, sosyal ağlardaki kullanıcı etkinliği genellikle festivaller, sporlar, seçimler, krizler, salgın hastalıklar gibi belirli popüler etkinlikler veya iklim değişikliği, kirlilik, terörizm, göç gibi sorunlar tarafından yönlendirilmektedir (Maynard, vd., 2017, s.76).

Son olarak, bu çalışmanın kapsamı, Bakan Selçuk'un göreve başlama tarihi olan 28.07.2018 ile 16.11.2020 tarihleri arasında kişisel Instagram hesabından paylaşılan 697 ileti olsa da Instagram hesaplarının sayısına koşut ileti sayıları da dikkat çekici bir şekilde artmıştır. Örneğin, Türkiye'de Ocak 2023 verilerine göre 85,59 milyon nüfusun 81,68 milyonu (%95,4) mobil telefon kullanmakta, 71,38 milyonu (%83,4) internet kullanmakta ve 62,55 milyonu da (%73,1) aktif sosyal medya kullanıcısıdır.

Resim 1: Türkiye'nin Temel Dijital Başlıkları (Kaynak: We Are Social (2023) raporu).

Siyasal aktörler, ideolojilerini ve hedeflerini kitlelere iletmek, onlardan onay ve destek almak ve nihayetinde siyasi eylemleri teşvik etmek için karmaşık bir iletişim süreci yürütmektedirler. Bu süreç, farklı iletişim biçimleri ve stratejileri kullanarak çeşitli kanallardan mesajlar göndermeyi ve almayı içermektedir (Aziz, 2014, s. 3). Siyasal iletişim, yöneten-yönetilen ikiliğinin olduğu her toplumsal ve siyasi yapıda yönetenlerin yönetilenleri ikna etme, kendi amaçları doğrultusunda yönlendirme ve otorite kurma amacıyla kullanılan bir iletişim biçimidir (Çağlar ve Taşcıoğlu, 2023, s. 151).

Siyasal iletişimin birçok tanımı bulunmaktadır; bu durum, sosyal bilimlerin akademik disiplinler bütünü olarak çeşitli bakış açılarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle siyasal iletişimin tam bir tanımı yapılamamaktadır. Özellikle günümüzde siyasal iletişim, tıpkı içinde bulunduğu toplum gibi, zamana ve mekâna göre sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde. Bu değişimler, hem siyasal aktörler hem de seçmenler için yeni zorluklar ve fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda, siyasal aktörlerin, bu değişime ayak uydurmak ve etkili bir şekilde iletişim kurabilmek için yeni beceriler geliştirmesi ve yeni teknolojileri kullanmayı öğrenmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, seçmenlerin de farklı bilgi kaynaklarını eleştirel bir şekilde değerlendirmeyi ve bilinçli bir şekilde siyasi katılımında bulunmayı öğrenmesi zorunludur (Genel, 2019, s. 59).

Bu süreçte, sosyal medya platformları önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, Bakan Selçuk da bu amaca matuf olarak Instagram hesabını kullanmıştır. Mobil cihazların yaygın kullanımı, özellikle sosyal medya üzerinden iletişim kurma imkânlarını artırmaktadır. Deloitte araştırma şirketinin 2018 yılında gerçekleştirdiği araştırmaya göre, Türkiye'de telefon kullanımı oldukça yaygındır ve ortalama bir kişi günde 78-80 kez telefonunu kontrol etmektedir. Bu, yaklaşık her 13 dakikada bir telefona bakıldığı anlamına gelmektedir (Alkan, 2021, s. 2).

Mobil cihaz kullanımının artışı, kullanıcıların günlük yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. 2021 yılındaki bir araştırma raporuna göre, Türk kullanıcılar ortalama günde 3 saat 22 dakika akıllı telefonlarında zaman geçirmekte ve bu da ortalama 112

defaya, yani her 6 dakikada bir telefona bakmaya denk gelmektedir (App Annie, 2021, s. 2).

Türkiye'deki internet kullanımına dair veriler de bu durumu desteklemektedir. 2022 yılı internet kullanım istatistikleri (TÜİK ve Wearesocial) verilerine göre genel erişim açısından hane halklarının %94,1'i evden internete erişebilmekte, 16-74 yaş arası bireylerin %85'i internet kullanmaktadır. Akıllı telefonların %59,72'si internet erişimi için en çok tercih edilen cihazlardır. Bu durum, bireylerin interneti düzenli olarak kullanma alışkanlıklarının arttığını göstermektedir. Ancak, mobil cihazların bu kadar yaygın kullanımının bazı olumsuz yanları da ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de her 6 kişiden 4'ü, telefonlarını gereğinden fazla kullandığını bilmektedir. Bu durumun farkında olan kullanıcıların yarısı, mobil cihaz kullanım sürelerini sınırlamak için çaba göstermektedir. Başka bir deyişle, Türkiye'deki mobil kullanıcıların %66'sı "fazla telefon kullanıyorum" şeklinde ifade etmektedir. Bu bilinçli kullanıcıların %50'si ise telefon kullanımını azaltmak için aktif olarak adımlar atmaktadır (Öztürk ve Türk, 2019, s. 15).

Sonuç olarak, Türkiye'deki mobil cihaz kullanımının yaygınlığı ve kullanıcıların bilinç düzeyinin artması, sosyal medya platformlarının, özellikle Instagram'ın mesajların iletimi için önemli bir araç haline geldiğini göstermektedir.

Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, nitel vaka çalışması deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel vaka çalışması deseni, belirli bir olgu, kişi, grup veya durum üzerinde derinlemesine ve kapsamlı bir anlayış elde etmeyi amaçlayan bir araştırma yöntemidir. Bu tür bir çalışma, genellikle gerçek hayattaki olayları veya durumları incelemek için kullanılmakta ve araştırmacıya, karmaşık sosyal süreçleri anlamak için detaylı veri toplama fırsatı sunmaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 21-22). Araştırma, demografik özellikleri net olarak bilinmeyen Instagram kullanıcılarının, Milli Eğitim eski Bakanı Ziya Selçuk'un resmi Instagram hesabı üzerinden yaptıkları paylaşımlar üzerine odaklanmıştır. 10.07.2018-05.08.2021 tarihleri arasında Milli Eğitim bakanı olarak görev yapan (<https://www.meb.gov.tr/meb/>) Ziya Selçuk'un resmi Instagram hesabı (<https://www.instagram.com/ziyaselcukprofdr/feed/>) üzerinden paylaşılan gönderiler doküman analizi tekniği ile analiz edilerek kitlelerin bu hesaptan paylaşılan gönderilere karşı etkileşim pratikleri değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında Selçuk'un göreve başlama tarihi esas alınarak 28.07.2018 ve 16.11.2020 tarihleri arasında kişisel Instagram hesabından paylaşılan 697 iletinin içerik analizi tekniği ile çözümlemesi yapılmıştır.

Çalışmaya konu olan paylaşımlar, belirli bir 3 aylık zaman dilimi göz önünde bulundurularak iletilerin içeriğine dayalı olarak sistematik bir sınıflandırma yapılmak suretiyle incelenmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak ve araştırma sonuçlarının doğruluğunu garanti etmek için araştırma deseni ve yöntemi açıkça tanımlanmış, araştırmanın diğer araştırmacılar tarafından tekrarlanabilirliği sağlanmıştır. Vaka çalışması deseninin seçilme gerekçesi, araştırmacının derinlemesine inceleme ve bağlamsal analiz ihtiyacına dayanmıştır. Belirli bir vaka hakkında ayrıntılı bilgi edinmek, karmaşık olaylar ve süreçleri anlamak, çevresel faktörlerle ilişkisini incelemek amacıyla bu yöntem tercih edilmektedir. Ayrıca, vaka çalışmaları keşif amaçlı olup, yeni hipotezler oluşturmak veya mevcut teorileri geliştirmek için kullanılmaktadır. Karmaşık sorulara yanıt arandığında ve çok sayıda değişkenin etkileşimi incelendiğinde uygun bir desendir. Gerçek dünya problemlerini ele almak ve nitel verilerin önemli olduğu durumlarda da

vaka çalışması deseni etkili bir araştırma yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Vaka çalışması deseninin seçilmesinin gerekçesi detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu sayede araştırmanın yöntemsel güvenilirliği artmıştır. Veri üçgenlemesi, araştırma süreçlerinde güvenilirliği ve geçerliliği artırmak amacıyla farklı veri kaynaklarını, yöntemleri veya bakış açılarını bir arada kullanarak bir olgunun daha kapsamlı ve derinlemesine incelenmesi anlamına gelir. Bu yaklaşım, bir tek veri kaynağına ya da yönetime dayalı sonuçların önyargılı ya da eksik olma olasılığını azaltır ve araştırmanın doğruluk payını artırır (Creswell, 2014, s. 251).

Farklı veri toplama yöntemleri olan doküman analizi ve içerik analizinin bir arada kullanılması, sonuçların doğruluğunu artırmıştır. Bu çalışma doküman analizi ve içerik analizi yöntemlerini bir araya getirerek verileri çok yönlü bir şekilde analiz etmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, öncelikle Instagram üzerinden etkileşim oranı (Engagement Rate) analiz sonuçlarına değinilerek etkileşim kavramı kapsamlı bir biçimde açıklanmıştır. Etkileşimin önemi, özellikle günümüz sosyal medya platformlarında, kullanıcıların içerik ile olan ilişkisini şekillendirmesi açısından büyük bir yer tutmaktadır. Ardından, etkileşim oranları ile Instagram algoritmasının olumsuz yönleri detaylandırılmıştır.

Bu noktada, Heeter'in etkileşim tanımı devreye girmektedir; bu tanım, kullanıcıların aktif katılımını ve medya ile anlamlı bir şekilde iletişim kurma imkanlarını ön plana çıkarmaktadır. Bu bakış açısı, günümüzün dijital medya ortamında oldukça önemlidir. Heeter'a göre etkileşim, tek bir özellikten ziyade, birden fazla öğeyi kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Etkileşimin merkezinde kullanıcı ve onun ihtiyaçları yer aldığından, bu durum kullanıcı odaklı bir yaklaşım sunmaktadır. Bilgi alışverişine dayalı olduğundan, kullanıcılar ve ortam arasında sürekli bir bilgi akışı gerçekleşmektedir. Ayrıca, geri bildirim ve yanıt içerdiğinden, kullanıcıların eylemlerine ve mesajlarına karşılık verilmektedir. Kullanıcılar, içeriğin oluşturulmasına ve şekillendirilmesine de katkıda bulunmaktadır. Sosyal bağlantı sağlaması açısından, kullanıcılar arasında iletişim ve etkileşim kurma imkânı sunmaktadır (Aktaş, 2007, s.34).

Daha sonrasında, etkileşim oranı rakamlarının neyi ifade ettiğine değinilmiştir. Bu oranlar, insanların paylaşım hakkında ne kadar konuştuklarını analiz etmektedir. İlgili iletilerin ne kadar etkileşim aldığı hakkında bilgi vermekte ve etkileşim oranına etki yapan unsurlar kullanıcı yorumları, beğeniler ve paylaşım türleri olarak öne çıkmaktadır. Böylece, hedef kitlenin hangi konulara ilgi duyduğunu anlamak mümkün olmaktadır.

Öte yandan, Instagram etkileşim oranları bakımından farklı bir algoritmaya sahiptir. Örneğin Twitter, Instagram'a göre daha düşük etkileşim alan bir platformdur. Bu nedenle, Twitter'daki etkileşim oranları genellikle 1-12 arasında kalmaktadır. Instagram'da ise beğeniler daha fazla kullanılmaktadır; bu da etkileşim oranlarının daha geniş bir aralıkta olmasını sağlamaktadır. Instagram'ın algoritması, etkileşimleri 4 ya da 3 kategoriye ayırarak değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Metodolojik olarak oluşturulan veri kümesinde, bu etkileşimlerin 3 ana eksen üzerinden değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kapsamda, Tablo 1'de gösterildiği şekilde bir gruplandırma ile iletilerin analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Etkileşim Oranları

Etkileşim	Etkileşim Oranı
0-9	Düşük
10-20	Orta
21-34	Yüksek

Çoğu sosyal medya kullanıcısı etkileşim vermeden takip etmeyi tercih etmektedir. Bu durum, kullanıcıların çoğunun bu özelliğe sahip olması nedeniyle takipçi sayısı arttıkça etkileşim oranlarının düşmesine neden olabilmektedir. Örneğin, Ziya Selçuk gibi aktörler genellikle bilgi almak için takip edilir ve bu, çoğu zaman etkileşimde bulunmayı gerektirmemektedir. Dolayısıyla etkileşimin düşmesi, büyümenin yani takipçi sayısının artmasının doğal bir sonucudur. Paylaşımların kitlede karşılığı olup olmama durumuna göre etkileşim oranları değişiklik göstermektedir; bu noktada kitlenin demografik özellikleri oldukça belirleyicidir.

Instagram'daki çok takipçili influencer'lar, bir gönderi paylaştıklarında bu gönderinin kaç kişi tarafından görüntülediğine dair istatistikleri görüntüleyebilmektedirler. Eğer paylaşımları, takipçi sayılarının çok altında görüntülenmişse, bu durum o gönderinin algoritmalara takıldığı ve kitlesinin gönderiyi görmeden ana sayfanın aşağısında kaldığı anlamına gelmektedir. Hatta bazı influencer'lar, takipçilerine "*Son postu paylaştım ama çoğunuz görmedi, lütfen gidip beğenir misiniz?*" gibi çağrılarda bulunabilmektedirler. Burada etkileşim oranlarını etkileyen temel neden, Instagram algoritmalarının reklam verme düzenine göre ayarlanmış olmasıdır. Yani, Instagram yüksek takipçili hesapların kendisine reklam vermesini istemekte; "*Eğer reklam verirsen postunu herkese gösteririm, vermezsen ancak bir kısmı görür*" mesajı vermektedir. Bu bağlamda, Selçuk'un da hesabı çok takipçili olduğu için Instagram, o hesabı reklam vermeye yönlendirmekte gibi görünmektedir. Benzer şekilde, Facebook da bu mantıkla çalışmaktadır ve Instagram'ı satın aldıktan sonra algoritma yapısını bu şekilde değiştirmiştir.

Instagram'da fotoğrafların görülebilmesi sorununu yaşayan birçok kullanıcı, hareket dökümünü temizleyerek sorunu kolayca çözebilmektedir. Peki, bu işlem nasıl yapılmaktadır? Hesap ayarlarında profile gidilir ve sağ üst köşedeki üç çizgiye tıklanarak "Ayarlar" seçeneğine dokunulmaktadır. Ardından "Gizlilik ve Güvenlik" seçeneğine gidilerek burada "Çerezler ve Reklamlar" açılmaktadır. Ayarlar menüsünde "Hesap Verilerini Temizle" seçeneğine tıklanarak "Hareket Dökümünü Temizle" seçilmektedir. Açılan pencerede "Hesap Verilerini Temizle"yi tekrar seçerek işlem onaylanmaktadır. Bu işlemden sonra ana sayfaya döndüğünde fotoğrafların yüklenmesi daha hızlı olmaktadır. Ayrıca, bağlantı hızı, tıklama hızı ve sayfa geçişleri daha akıcı hale gelecek ve görüntü kalitesi artacaktır. Ek bir önlem olarak, tarayıcı geçmişinin de temizlenmesi faydalı olabilmektedir.

Sonuç olarak, tüm şartlar mükemmel hale gelse bile teknik bazı gereklilikler yerine getirilmezse etkileşim oranları olumsuz etkilenebilmektedir. Örneğin, çerezlerin ve reklamların temizlenmesi, gönderiler için zamanlayıcı ayarlanması gibi adımlar görünürlük için oldukça önemlidir. Ayrıca, başkalarının gönderilerini beğenmek de görünürlüğü artırdığı için etkili bir yöntemdir.

Instagram algoritmasında dikkate alınması gereken başlıca noktalar ise şunlardır:

1. Gönderiler algoritmalar tarafından kasıtlı olarak takipçilerin önüne

- düşürülmemektedir; reklam vermesi istenilmektedir.
2. Çerezler ve reklamların temizlenmesi gerekmektedir.
  3. Zamanlayıcı ile gönderiler belirli aralıklarla paylaşıldığında, sayfa uzun süre hareketsiz kalmadığı için etkileşim sağlanmaktadır.
  4. Başkalarının gönderilerini beğenmek, görünürlüğü artırdığı için faydalı bir strateji olabilir.

Tablo 2: Ziya Selçuk'un 28.07.2018 ve 16.11.2020 Tarihleri Arası Instagram Paylaşım Sayıları

Dönemler	Instagram Paylaşımı
İlk 3 Ay	14
İkinci 3 Ay	19
Üçüncü 3 Ay	40
Dördüncü 3 Ay	79
Beşinci 3 Ay	85
Altıncı 3 Ay	69
Yedinci 3 Ay	117
Sekizinci 3 Ay	76
Dokuzuncu 2 Ay	107

Tablo 2'de görüldüğü üzere paylaşım sayıları her dönem bir önceki döneme göre artış göstermektedir. Özellikle ilk aylarda ileti sayılarında 3 aylık dilimler dikkate alınmasına rağmen sayılar düşüktür denilebilmektedir. Bunun en önemli sebebi Sn.Selçuk'un düzenli paylaşım yapmamasıdır. Başka türlü ifade edildiği taktirde iletiler arasındaki gün farkı oldukça farklıdır. İlk 3 ayda Selçuk'un 9, 14, 13 gün ara vererek ileti paylaşımı yapmadığı görülmektedir. İkinci 3 ayda ise 5,17,13,11 ve 5 gün ara vererek paylaşımları kesintiye uğratmıştır. Üçüncü 3 ayda ise 6,8 ve 9 günlük boşluklar mevcuttur. Dördüncü 6 ayda ise 6 ve 7 günlük aralar mevcuttur. Beşinci 3 ay içinde bu sorun ortadan kalkmış ve düzenli paylaşım yapılarak önceki aylarda etkileşimi etkileyen durum ortadan kaldırılmıştır. Altıncı 3 ayda da düzenli paylaşımlar yapan Selçuk yedinci 3 ayda sadece 4 günlük bir ara vermiştir. İletilerinde düzenliliği takip etmeye başlayan Bakan Selçuk sekizinci 3 ayda 3, 4 ve 5 günlük aralar vermiştir. Dokuzuncu 3 ayda verilen bir ara bulunmamaktadır.

Tablo 3: 28.07.2018 ve 16.11.2020 Tarihleri Arası Dönemlere Göre Ortalamalar

Dönemler	Beğeni Ort.	Yorum Ort.	Etkileşim Ort	Takipçi Ort
İlk 3 Ay	75.321	1.706	24,2	321.467
İkinci 3 Ay	72.598	1.244	16,5	451.103
Üçüncü 3 Ay	66.344	761	12,3	545.488
Dördüncü 3 Ay	63.728	1040,96	10,3	646.247
Beşinci 3 Ay	52.927	1.300	8,06	813.330
Altıncı 3 Ay	109.886	734	5,82	921.512
Yedinci 3 Ay	194.714	1591,45	9,04	2.695.451
Sekizinci 3 Ay	133.598	2.675	7,45	3.196.594
Dokuzuncu 2 Ay	102.413	2.088	3,05	3.429.998

Tablo 3'te görüldüğü üzere, kitle büyüdükçe etkileşimin düşmesi doğal bir sonuç olmakla birlikte, büyük kitleye sahip hesaplarda etkileşimi beklenen yönde artırmak mümkündür. Örneğin, kitlenin yaklaşık 1 milyonluk bir büyüklüğe ulaştığı altıncı üç aylık dönemde etkileşim 5,82'ye düşerken, takip eden üç ayda 9,04'e çıkmıştır. Bu iki dönem arasındaki fark, ileti (post-gönderi) sayısının 69'dan 117'ye çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, ileti sayısının artması etkileşimi olumlu yönde etkilemiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken, ileti sayısının bir düzen dâhilinde kontrollü olarak artırılması gerektiğidir. Örneğin, 2 gün boyunca hiç paylaşım yapmayıp 3. gün 2-3 gönderi paylaşmak, algoritmalara takılmasına neden olabilir ve gönderiler kitlenin önüne düşmeme riskiyle karşı karşıya kalabilir. Algoritmik küratörlük (iyileştirme) nedeniyle zaman zaman gönderiler takipçinin ana sayfasına düşmeden daha aşağıda kalabilmektedir.

Bu bağlamda, eğer Ziya Selçuk'un gönderilerinin daha geniş bir kitleye ulaşması için # (hashtag) ve @ (etiketleme) kullanımları artırılmış olsaydı, olumlu bir etki sağlanabilirdi. Bu sayede, o etikete farklı amaçlarla tıklayan kişiler de bakanın gönderisine ulaşma şansı bulabilirdi. Ayrıca, Bakan Selçuk'un hesabı açık (public) olduğu için paylaştığı hikâyeler (story) herkes tarafından görüntülenebilmiştir. Bu nedenle, hikâye paylaşımının artırılması, haberdar olmayan kitleyi hesaba çekmede uygun bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, Selçuk'un iletilerinin genel ortalamaları belli dönemlerde dalgalanmalar göstermiştir. Öncelikli olarak, takipçi sayısı düzenli bir şekilde artarak 3,5 milyon gibi bir orana ulaşmıştır. Ancak bu artış, diğer alanlardaki artışa fazla yansımamıştır. Örneğin, etkileşim oranları kademeli bir şekilde düşerken, yedinci üç ayda önceki döneme göre artış göstermiştir. Yedinci üç ayın 06.03.2020-05.06.2020 tarihleri arasındaki dönemde, pandeminin yarattığı hava bu artışa katkıda bulunmuş olabilir. Bu zaman diliminde kitle, bilgi edinme ihtiyacının bir sonucu olarak beğeni ve yorum sayılarında artış göstermiştir.

Yorum sayısında yaklaşık iki katı kadar bir artış söz konusudur ve bu iki alandaki artış, düşüşte olan etkileşim ortalamasını bir önceki döneme göre yukarı çekmiştir. Ancak sonraki dönemlerde (sekizinci üç ay ve dokuzuncu iki ay) düşüş devam etmiş ve özellikle de son ayda en düşük seviyeyi görmüştür. Yorum sayıları da dikkate alındığında, kitle etkileşime girmekten vazgeçmiş gibi görünmektedir; örneğin, 1 milyon civarındaki yorum sayısı 2 binlere düşerek yorumlarda büyük bir azalma olmuştur. Takipçi sayısının artması dikkate alındığında, negatif ya da nötr bir kitlenin bu dönemde hesapta toplandığı varsayılabilir.

Araştırma kapsamında Selçuk'un kişisel Instagram hesabından 28 Temmuz 2018 ile 16 Kasım 2020 tarihleri arasında paylaşılan 697 mesaj, başlangıç tarihi temel alınarak içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. İncelenen yazılar, üç aylık dönemler dikkate alınarak haberlerin içerikleri göz önünde bulundurularak kategorize edilmiştir.

Özellikle Selçuk'un takipçi sayısı 237 bin civarındayken etkileşimi tüm dönemlerin en üst seviyesinde (24,02) seyretmiştir. Bu dönemde, henüz göreve yeni başladığı için takipçilerinin daha organik bir kitle olduğu düşünülebilir. Diğer bir deyişle, Ziya Selçuk bakan olmadan önce de Instagram'da bulunan ve gerçekten ilgisi olan takipçilerinin olduğu görülmektedir. Bu grup, bakan ile organik bağı olan, bu nedenle etkileşim vermekten çekinmeyen bir kemik kitleyi temsil etmektedir. Devam eden aylarda bu

kemik kitle, bakan olarak atanmasının duyulmasıyla birlikte heterojenleşerek her kesimden takipçinin hesaba gelmesiyle büyümüştür. Örneğin, atanmasından 1 yıl sonra takipçi sayısı 600 bini geçmişken, farklı ideolojik görüşlerden kişilerin de bakanı bir bilgi kaynağı olarak değerlendirmesi dolayısıyla etkileşimler beklenenin aksine artmamış, aksine düşmüştür.

Tablo 4: Ziya Selçuk'un Birinci 3 Ayda Instagram İletilerinin Dağılımı

Dönemler	Instagram Paylaşımı
Yüksek etkileşimli ileti sayısı	4
Orta etkileşimli ileti sayısı	9
Düşük etkileşimli İleti sayısı	40

Tablo 4'de görüldüğü gibi ileti sayıları bu dönemde verilen aralar nedeniyle azdır. Bu zaman diliminde her aya ortalama üç ya da dört ileti düşmektedir ki bu haftada bir iletiye denk gelmektedir. Bu durum kitlenin etkileşim vermesi için dezavantajlı bir durumdur. Yüksek etkileşimli iletilerde çocuklar, bayrak, büyük taarruz ve 2023 vizyonu (milli değerler ve çocuk) öne çıkarken, orta etkileşimli iletilerde bayrak, okul güvenliği, anneler, 29 Ekim öne çıkmaktadır. Düşük etkileşimli ileti ise sadece bir adet olup anma ile ilgilidir (Orhan Veli). Instagram iletileri ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

- Aşık Veysel iletisinin yorumları incelendiğinde, engelli ailelerin görüşleri dikkat çekmektedir.
- İletilere yapılan yorumlarda açık, yalın, samimi bir dilin kullanıldığı görülmektedir.
- Özellikle de kadınların çocuk merkezli yorumlarının sayısı dikkat çekmektedir.
- İletiler uzun metinler halinde kaleme alınmıştır.
- Kitle açık adres ve isim bilgisi paylaşarak pek çok öneriyi bu dönemde Selçuk'a iletmeye çalışmaktadır.
- Yapılan yorumlarda; babacan tavır, samimi bulma, ses tonundan güven verme, benimseme (biz atanmadık siz bizim de bakanımızsınız), iyi bir insan, bakan ancak insan gibi bize bakıyor, su gibi bakanımız şeklinde duygu durumları öne çıkmaktadır.
- Bu dönemde video paylaşımı sınırlı olup yalnızca 1 video bulunmaktadır.

İkinci 3 ayda takipçi oranı artmakta ve düşük bir tonda düşüş eğilimleri görülmektedir. İleti sayısının az olması ve iletilere verilen aralar bu durumun olası nedenlerindedir. Kitle bu dönemde yorum yapmaya devam etmektedir. Bu kitlenin konuşma, anlama ve anlatma derdinde olduğunun göstergesidir.

Tablo 5: Ziya Selçuk'un İkinci 3 Ayda Instagram İletilerinin Dağılımı

Dönemler	Instagram Paylaşımı
Yüksek etkileşimli ileti sayısı	5
Orta etkileşimli ileti sayısı	12
Düşük etkileşimli İleti sayısı	2

Yüksek etkileşimli iletilerde öğretmenler, aileler, verilen nasihatler (öğretmen kimliği) öne çıkmaktadır. Orta etkileşimli iletilerde ise tebrik, şiddet, gün kutlamaları, taziye, çalıştay, atama gibi konular öne çıkmaktadır. Düşük etkileşimli iki iletide ise Türkçe ile ilgili çalışma ve bakanlar ile verilen fotoğraf bulunmaktadır. Instagram iletileri ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

- Burada bulunan topluluk, siyasete karşı ilgisiz bir tutum sergilemektedir. Bu tutumunu, konuya ilişkin yorum yapma gereksinimi duymayarak ifade etmekte ve siyasete dair herhangi bir etkileşimde bulunmamaktadır. Topluluk, siyasi içeriklere tepkisiz kalarak tavrını ortaya koymaktadır.
- İletiler görsel anlamda ilgiye hitap etmiyor.
- Video paylaşımı bu dönemde az (2 video).
- Ziya Selçuk öğretmen değil eğitmen olarak anılıyor.
- “Güzel insan, iyi ki varsın, sen bu camianın en güzel detayısın, Allah seni başımızdan eksik etmesin, sabahın sesi, bizim sesimiz” şeklinde samimi ifadeler dikkat çekiyor.
- Beklentilerinin çok yüksek olduğunu dile getiren kitle aynı zamanda bu bireylerin yolunda gitmeyeceğine dair korkularını dile getiriyor.
- Kadın ve gençlerin yorumları dikkat çekiyor (sahte hesaplar olmakla birlikte dil, üslup, temaya odaklanma).
- Özellikle genç öğretmenler sayıca daha dikkat çekiyor.
- Ziya Selçuk’un ilgili paylaşımlarının altında ilgili branşların istekleri fazlaca yer almaktadır. Örneğin S. Ali iletilisinin altında pek çok edebiyat öğretmenin yorumu bulunmaktadır.
- Kitle bu dönemde isteklerini daha yumuşak bir tonda ve yüksek perdeden dile getirmiyor. Çünkü bakanın zaten her şeyi biliyor mutlaka çözecektir algısı baskın görünüyor.

Üçüncü 3 ayda en dikkat çekici nokta yorum ortalamalarında yaşanan düşüştür. Beğeni oranlarında düşme daha küçük ölçekli iken yorumlarda nispeten daha fazla bir geri çekilmenin olduğu görülmektedir. Bu dönemde önceki dönemlerde olduğu gibi verilen aralar var. Ayrıca artan iletilerde Ziya Selçuk bakanlık çalışmaları ile ilgili olarak daha fazla detaya yer vermiştir.

Tablo 6: Ziya Selçuk’un Üçüncü 3 Ayda Instagram İletilerinin Dağılımı

Dönemler	Instagram Paylaşımı
Yüksek etkileşimli ileti sayısı	1
Orta etkileşimli ileti sayısı	27
Düşük etkileşimli İleti sayısı	13

Bakan Bey’in yüksek iletişimli tek iletisi yapmış olduğu bir okul ziyareti ile ilgilidir. Orta etkileşimli iletide anmalar, atölye çalışmaları, önemli günler ve haftalar, ziyaretler, gençler ve engelli bireylere yönelik paylaşımlar ve bakanlığın projeleri yer alıyor. Düşük etkileşimli iletilerde daha resmi konular öne çıkıyor. Yapılan toplantılar, kamuoyu açıklamaları, ortaöğretim tasarımı gibi. Instagram iletileri ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

- 19 Mayıs ile ilgili paylaşım etkileşim almıyor. Bu platformda ağırlıklı olarak gençler bulunmaktadır. Ancak ileti oldukça resmi ve çocukların okulda görmeye alışık oldukları bir formda. Instagram yaratıcılık ve heyecan üzerine kurulu bir alan. Resmîyet burada yer alan kitleye heyecan vermiyor denilebilir.
- Bu dönemde anonim hesapların sayısında bir artış göze çarpmıyor.
- Selçuk’un iletileri bu hedef kitlede yer alanlara göre daha uzun.
- Aile ile ilgili meselelerde kendini göstermek isteyen bir kalabalık var denilebilir.
- Bazı dönemde bazı iletilerin düşük etkileşim alması kullanılan materyal ile ilgili.

Yaratıcı değil ve kendini gösteremiyor.

- EBA ile ilgili olarak ilk ileti bu dönemde paylaşıyor ve çok düşük bir etkileşim alıyor.
- Kadınlar günü ile ilgili paylaşılan iki iletiden birisi etkileşim alırken diğeri almıyor. Etkileşim almayan iletide Atatürk'ün annesine yer verilmemesi yorumlara yansıyor.
- Yapılan yorumlarda "Allah'ın bir lütfu olması, nezaketi ile bürokrasiyi eritmesi, mucize olarak görülme, kaptanımız" ifadesinin kullanılması, nazar boncuğu ilişitirilmesi öne çıkan detaylar.
- Yorum yapan takipçileri okulda bir öğretmen ile konuşuyormuş pratiği içindeler denilebilir. Yorumlarda özele atılan iletilerin sayısı fazla olduğu anlaşılmakta.
- Takipçileri Ziya Selçuk'un konuşmalarından birebir alıntılar yaparak yorumlarını şekillendiriyorlar. Denilebilir ki sıkı bir takip ile Bakan dinleniyor ve gözleniyor.

Dördüncü 3 ayda yorumların ortalamasının tekrar yükselişe geçtiği görülüyor. Bu kitlenin bir önceki ayda gösterdiği suskunluğu bozduğu anlamına geliyor. Bu ayda diğer oranlardaki düşme makul bir seviyededir.

Tablo 7: Ziya Selçuk'un Dördüncü 3 Ayda Instagram İletilerinin Dağılımı

Dönemler	Instagram Paylaşımı
Yüksek etkileşimli ileti sayısı	3
Orta etkileşimli ileti sayısı	26
Düşük etkileşimli İleti sayısı	47

Yüksek etkileşimli iletiler gençler (sadece 1 ileti), pergel ve ağaç dikme ile ilgilidir. Denilebilir ki bu mecrada genelde dikkat çeken konularda bakan kitleyi yakalamayı başarmış görünüyor. Gençlerle ilgili iletisinde atölyeye çağrı yapması hem samimi hem de gençleri mutlu eden bir etkiye yol açmıştır denilebilir. Instagram iletileri ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

- Belirli günlerle ilgili iletilerde içerik bu mecraya zayıf kalıyor (çevre günü gibi). Buradaki kitlenin doğal meselelere duyarlı olduğu düşünüldüğünde içerik karşı tarafa ulaşmıyor denilebilir.
- Gençlerle ilgili olarak yapılan toplamda 8 ileti bulunmaktadır. Bunlardan birisi yüksek etkileşimli iken diğer beşi düşük ve ikisi orta etkileşimlidir. Ziya Selçuk gençlere bu aylarda ulaşıyor, ulaşamadığı yerde konu teknik bir detay olan görsele ya da içeriğin yansıtılma biçimine takılmaktadır.
- EBA ile ilgili olarak yapılan paylaşım burada da düşük etkileşimli. EBA bu dönemden kitlenin dikkatini çekmiyor. İyi anlatılmamış olabilir.
- Bu dönemde öğretmen kimliği ile ilgili iletileri orta etkileşimli iken öğretmenlerle ilgili iletileri düşük etkileşimli.
- Bu dönemde meslek liseleri ile ilgili paylaşım düşük etkileşimli.
- Bu dönemde ilk kez iletiler üst üste düşük etkileşim alıyor. Aşağıda belirtilen tarih aralıklarında konu ne olursa olsun etkileşim düşüyor.
  - 12.07.2019 ve 20.07.2019
  - 23.07.2019 ve 30.07.2019
  - 25.08.2019 ve 29.08.2019

- Bakan Bey'in gençlerde bir karşılığı var ancak içerik çok önemli. Kitle nötr olabiliyor.
- Orijinal ve dikkat çekmesi istenilen konularda bu kitleye dikkat çekici mesaj vermek gerekiyor. Yazı ile bu pek olası görünmüyor.
- Bakanın önemli çalışmalarında (HEY atölye çalışmaları) etkileşim düşüyor. Bilgi içeriği yetersiz kalmış olabilir. Buradaki kitlenin bilgiyi alma şekli kısa, öz ve dinamik.
- Düşük olan 7 iletiden sonraki ileti 22 etkileşim alabiliyor. Bu şu anlama geliyor. Kitle etkileşime hazır ancak her iletiye etkileşim vermiyor ve ketum davranıyor.
- Aynı gün paylaşılan iki iletinin etkileşimleri çok farklılaşabiliyor. Örneğin birisi 5 ise diğeri 22 olabiliyor. Kitle aynı gün bir ileti ile yüksek etkileşime geçerken diğeri es geçebiliyor. Konu ve verilme şekli bu mecra için çok önemli denilebilir.
- İletilere verilen etkileşimlerde değişkenlikler çok farklılaşabiliyor. Şöyle ki 3-15-2 olabiliyor. Bu durum dikkatleri tekrar içeriğe çeviriyor. Bu mecrada her şeyi paylaşmak gerekemeyebilir.
- Öğretmen atamaları ile ilgili iletelerde etkileşim orta seviyede kalıyor. Atanamayan öğretmen adaylarının örtük bir tepkisi olabilir.
- Gün içinde aynı konuda 3 veya daha fazla paylaşım yapmak etkili değildir. Bu, yalnızca etkisiz kalmakla kalmıyor, aynı zamanda etkileşim oranlarını da düşürmektedir. Örneğin, Bakan Bey'in bayram nedeniyle yaptığı üç paylaşım incelendiğinde, kural hatırlatan bir ileti ve makam odasında yaptığı konuşma düşük etkileşim alırken bir çocuğun elini öptüğü görsel etkileşimi artırmaktadır. Bu durum, az ve öz paylaşım yapmanın daha faydalı olacağını göstermektedir.
- Bakan Bey'in makam odasında yaptığı paylaşımlarda etkileşimler kısmen düşüyor. Resmiyeti sevmeyen bir kitle olduğu için olabilir.
- Resmi bayramlarla ilgili paylaşımların etkileşimi bu dönemde azalıyor. İlk aylarda etkileşim gören bu konu, sonraki aylarda etkisini kaybediyor. Bakanın çalışmalarına odaklanan bir kitlenin olduğu ve bu kitlenin hedef odaklı hareket ettiği söylenebilir.
- Video paylaşımı bu dönemde nispeten artmış.

Sonuçlar

Bu çalışmanın amacı, Instagram'da paylaşılan içeriklerin kullanıcılar üzerindeki etki düzeylerini incelemektir ve bu bağlamda, sosyal medyanın, özellikle Instagram'ın siyasetçilerin iletişim stratejilerinde oynadığı kritik rolü anlamayı hedeflemektedir. Eski Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk'un 28 Temmuz 2018 ile 16 Kasım 2020 tarihleri arasında yaptığı 697 Instagram paylaşımı tematik olarak sınıflandırılmıştır. Sonra bu paylaşımlar mesajların nasıl iletildiğini ve görsel ile yazılı unsurların kullanımını inceleyen bir yöntem olması sebebiyle içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Etkileşim düzeyleri ile algoritmaların bu etkileşimlere etkisi de araştırılmıştır. Çalışma kapsamında ayrıca, etkileşim oranlarındaki dönemsel değişimler, paylaşım sıklığı, içerik çeşitliliği ve takipçi davranışlarının etkileşim üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Araştırma, dönemsel değişimler açısından, belirli zaman dilimlerinde (örneğin pandemi dönemi gibi) paylaşımların nasıl farklı etkileşim aldığına incelemiştir. Paylaşım sıklığı, Ziya Selçuk'un ne sıklıkla içerik paylaştığı ile bu paylaşımların etkileşim oranları

arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Sıklığın etkileşim düzeyine olan etkisi araştırılmış ve daha sık paylaşılan içeriklerin daha fazla etkileşim alıp almadığı incelenmiştir.

İçerik çeşitliliği ise, paylaşımların konularına göre (milli değerler, eğitim ya da daha resmi konular gibi) sınıflandırılarak bu içerik türlerinin etkileşim üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Takipçi davranışları incelenirken, hangi paylaşımların daha fazla ilgi çektiği, hangi dönemlerde takipçilerin daha aktif olduğu ve özellikle kadınlar ile gençlerin etkileşimde öne çıktığı gözlemlenmiştir.

Bulgular, araştırmanın başında Ziya Selçuk'un Instagram paylaşımlarının yüksek etkileşim oranlarına sahip olduğunu, ancak zaman içinde bu etkileşimlerin azaldığını ortaya koymaktadır. Bu azalan değerler, zamanın ilerlemesiyle takipçilerin içeriklere olan ilgisinin düşmesi ya da paylaşımların sıklığındaki değişiklikler gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte, pandemi döneminde etkileşimlerde belirgin bir geçici artış gözlemlenmiştir. Pandemi döneminde eğitim sistemindeki belirsizlikler ve gelişmeler, halkın bakan Selçuk'un paylaşımlarına olan ilgisini artırmış olabilir. Eğitim alanındaki yenilikler ve kriz dönemindeki iletişim ihtiyacı, takipçilerin daha fazla etkileşim göstermesine yol açmıştır.

Ayrıca, hashtag ve hikâye paylaşımlarının etkileşimi artırabileceği bulgusu dikkat çekicidir. Hashtag'ler, paylaşımların daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken, hikâye paylaşımları, kısa süreli ancak yüksek etkileşim sağlayan bir iletişim aracı olarak öne çıkmıştır. Hashtag kullanımı, özellikle belirli konuların ya da gündemlerin etrafında toplanan kullanıcıları harekete geçirirken, hikâyeler anlık ve günlük etkileşimleri artırmada etkili olmuştur. Bu iki unsurun stratejik kullanımı, içeriklerin daha fazla kullanıcıya ulaşmasını sağlamıştır.

Yüksek etkileşim alan paylaşımlar, özellikle milli değerler ve eğitim konularına odaklanmıştır. Milli bayramlar, ulusal günler ya da eğitimde yapılan reformlar gibi halkın doğrudan ilgisini çeken paylaşımlar, kullanıcıların duygusal bağ kurmasını ve dolayısıyla daha fazla beğeni, yorum ve paylaşım yapmalarını sağlamıştır. Bu tür paylaşımlar, toplumsal hassasiyetleri ön plana çıkararak geniş kitlelerden ilgi toplamıştır. Buna karşılık, daha resmi konulara odaklanan paylaşımlar, yani bürokratik ya da teknik detaylara yer veren içerikler, daha düşük etkileşim almıştır. Bu da kullanıcıların daha fazla duygusal ya da kişisel bir bağ kurabilecekleri içeriklere daha fazla ilgi gösterdiğini göstermektedir.

Takipçilerin yorumları genellikle olumlu olmuştur, bu da Ziya Selçuk'un paylaşımlarının hedef kitleyle uyumlu bir dil kullandığını göstermektedir. Özellikle kadınlar ve gençler, etkileşimde öne çıkmıştır. Kadınların ve gençlerin eğitim konularına olan ilgisi, bu paylaşımlara verdikleri tepkilerin yüksek olmasını açıklayabilir. Genç takipçiler, özellikle sosyal medyada daha aktif olduklarından, içeriklere hızlı bir şekilde tepki vermiş ve yorum yapmışlardır. Bu bulgu, siyasal iletişimde gençlerin ve kadınların dijital platformlarda önemli bir kitle olduğunu ve bu kitleye yönelik stratejilerin etkileşim artırmada kritik olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma, sosyal medya etkileşimlerinin siyasal iletişim üzerindeki etkilerini anlamaya ve analiz etmeye önemli bir katkı sağlamıştır. Özellikle Instagram gibi platformların, siyasetçilerin halkla ilişkilerinde nasıl bir rol oynadığını, içerik türlerinin etkileşim düzeylerine nasıl etki ettiğini ve takipçi davranışlarının bu

etkileşimleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koyarak, siyasal iletişim stratejilerinin geliştirilmesi ve optimize edilmesi için değerli veriler sunmuştur. Selçuk'un Instagram paylaşımlarının incelenmesi, sosyal medya içeriklerinin bireyler üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamakta ve gelecekteki araştırmalara ışık tutması beklenmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı - İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%100) Veri Toplanması: 1. Yazar (%100) Veri Analizi: 1. Yazar (%100) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%100)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: 1. Author (%100), Data Acquisition: 1. Author (%100) Data Analysis: 1. Author (%100), Writing up: 1. Author (%100), Submission and Revision: 1. Author (%100),

Kaynakça / References

Aktaş, C. (2007). İnternet'in gazeteciliğe getirdiği yenilikler. Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi, 5(1), 30-41. <https://doi.org/10.18094/si.15544>.

Alkan, Ç. M. (2021). Telefon bağımlılığı belirtileri ve önleme yolları, Mentalup. Erişim adresi: <https://www.mentalup.net/blog/telefon-bagimliliği#:~:text=Temel%20olarak%20teknoloji%20ba%C4%9F%C4%B1ml%C4%B1l%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20%C3%A7at%C4%B1s%C4%B1,kontrol%20bozuklu%C4%9Fu%20olarak%20kabul%20edilir.>

App Annie (2021). Mobil telefon standardı. Erişim adresi: <https://tpa.appannie.com/en/about.html>

Aziz, A. (2014). Siyasal iletişim. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Boyd, D.M. and Ellison, N.B. (2008) Social-Networking Sites Definition, History, and Scholarship. Journal of Computer-Mediated Communications, 13, 210-230.

Çağlar, E., ve Taşcıoğlu, R. (2023). Siyasal iletişimin yeni mecrası, sosyal medya: Teorik bir yaklaşım, dijital çağda medya. Konya: Eğitim Yayınevi.

Çelik, T. (2020). Müzelerin tanıtım aracı olarak sosyal medya kullanımı üzerine bir inceleme: Troya müzesi örneği. Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi, (15), 97-115.

Çıldan, C., Ertemiz, M., Tumuçin, H. K., Küçük, E., ve Albayrak, D. (2012). Sosyal medyanın politik katılım ve hareketlerdeki rolü. Akademik Bilişim, 3(1), 1-9. <https://ab.org.tr/ab12/bildiri/205.pdf>.

Doğan, A. (2018). Bir siyasal iletişim aracı olarak sosyal medya: TBMM üyelerinin Twitter kullanım pratikleri üzerine bir inceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (38), 38-55.

Genel, M. G. (2019). Son dönem Türk liderleri örneğinde siyasal iletişim ve liderlik kodları. Konya: Eğitim Yayınevi,

Gürel, D. (2011). Instagram nedir? Nasıl kullanılır? Erişim adresi: <http://www.denizergurel.net/Instagramnedir-nasil-kullanilir/>

Ham, P. V. (2010). Social power in international politics. New York: Taylor & Francis e-Library.

Hsieh, T. (2010). Mutluluk dağıtmak. (Çev. İclal Özçelik) İstanbul: Boyner Yayınları.

Instagram (2024). Ziya Selçuk. Erişim adresi: <https://www.instagram.com/ziyaselcukprofdr/feed/>

Karaca, P. (2020). Sosyal medya ve demokrasi ilişkisi: 24 Haziran 2018 cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasında sosyal medya kullanımı. Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi, 3(1), 108-141.

Maynard, D., Roberts, I., Greenwood, M. A., Rout, D., & Bontcheva, K. (2017). A framework for real-time semantic social media analysis. Web Semantics: Science, Services and Agents on the World Wide Web, (44), 75–88.

Metin, O (2016). Sosyal medya'nın siyasal toplumsallaşmaya etkileri: Bir alan araştırması. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(2), 221-267.

Özevin, O. (2021). Firmaların sosyal medya kullanımlarının ağ, sektör ve finansal performans açısından araştırılması: BIST uygulaması. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(3), 408-420.

Öztürk, B., ve Türk, M. S. (2019). İletişim ve sosyo-ekonomik denge. Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, 3(2), 1-16.

Roberts , R. R., & Kraynak, J. (2008). Walk like a giant, sell like a madman: America's #1 salesman shows you how to sell anything. New Jersey: John Wiley & Sons.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E. A. (2001). Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri. İstanbul: Epsilon.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2024). Önceki Bakanlar. Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/meb/>

Uztuğ, F. (2007). Siyasal iletişim yönetimi siyasette marka yaratmak. İstanbul: MediaCat Yayınları.

Yazıcı, T. ve Karlı İ. (2016). Bilgi toplumunda teknoloji, medya ve siyaset. Kocaeli: Volga Yayıncılık No: 39. İletişim Dizisi; 11. Plato Meslek Yüksek Okulu Yayınları; 3.

Yavaşgel, E. (2004). Siyasal iletişim. Ankara: Babil Yayınları.

We Are Social (2023) raporu. Erişim adresi: <https://www.dijidijital.com/we-are-social-turkiye-dijital-raporu-2023/>

2024, 13 (4), 98-113 | Araştırma Makalesi

Dijitalleşen Dünyada Komplo İnançları: Pandemiye İlişkin Komplo İnançlarının Twitter İçerik Analizi ile İncelenmesi

Ahmet Yasin Şenyurt¹

Öz

Komplo teorileri, sosyal medyanın etkisiyle kolayca yayılarak geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Bu teoriler, insanların belirsizlik ve endişe dolu durumlarda düzen ve kontrol hissi sağlama eğilimini yansıtmaktadır. Belirsizlik Yönetimi Kuramı, bu eğilimi belirsizlik ve kaygı duygularını kontrol altına alma çabası olarak tanımlar. Ayrıca, Sosyal Kimlik Kuramı, komplo teorilerinin sosyal kimliklerini koruma ve grup üyeliklerini sürdürme çabası içinde olan insanlar arasında yaygınlaştığını öne sürer. Bu çalışma, Türkiye'deki Twitter kullanıcılarının COVID-19 döneminde komplo teorileriyle ilgili yaptığı paylaşımların içeriğini sistematik bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaçla 2021 yılında, COVID-19'la ilgili komplo inançlarına sahip kişilerin #plandemi etiketiyle paylaştığı 1459 Twitter (X) paylaşımı incelenmiştir. #plandemi etiketi taşıyan paylaşımların 616'sı tweet (%41.5) ve 881'i retweet (%58.85)'tir. Veriler, 11-18 Aralık 2021 tarihlerinde her gün ortalama 200 tweet ve retweet toplanarak elde edilmiştir. Kodlama öncesinde içerik analizi için 140 tweet seçilerek bu tweetler üzerinden kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar, sağlık yönetimi ve psikoloji bölümü öğretim üyelerinden görüş alınarak son şeklini almıştır. Ardından, 1400 tweet Maxqda programı ile analiz edildi. Analiz sonucunda en sık kullanılan 10 kelime sırasıyla aşı, küresel, Allah, doktor, COVID, ekipman, sağlık, iklim, PCR ve yalan olarak bulundu. Bulgular kodların 3 ana tem etrafında toplandığını göstermektedir: ekonomi, dış grup ve aşı. Ekonomik sorunlar ve pandemi önlemleriyle ilişkilendirilen komplo teorileri tweetlerde belirgin hale gelmektedir. Dış grup temasında, küresel komplo ve doktorlar üzerine odaklanan tweetlerde pandeminin planlı olduğu iddiaları öne çıkmaktadır. Aşı temasında ise pandemi ve aşının oluşturduğu belirsizlikler vurgulanmaktadır. Bu bulgular, komplo inançlarıyla, sosyo-ekonomik faktörlerin ve dış grup şeytanlaştırmanın etkileşimine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Grup, Ekonomi, Sosyal Kimlik, COVID-19, Belirsizlik

Şenyurt, A. Y. (2024). Dijitalleşen Dünyada Komplo İnançları: Pandemiye İlişkin Komplo İnançlarının Twitter İçerik Analizi ile İncelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(4), 98-113. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1477071>

Geliş Tarihi	02.05.2024
Kabul Tarihi	21.10.2024
Yayın Tarihi	25.10.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

2024, 13 (4), 98-113 | Research Article

Conspiracy Beliefs in the Digitalized World: Examining Pandemic-Related Conspiracy Beliefs Through Twitter Content Analysis

Ahmet Yasin Şenyurt¹

Abstract

Conspiracy theories can easily spread to large audiences through the influence of social media. These theories reflect people's tendency to seek order and control in uncertain and anxious situations. Uncertainty Management Theory defines this tendency as an effort to manage uncertainty and anxiety. Additionally, Social Identity Theory suggests that conspiracy theories proliferate among individuals striving to protect their social identities and maintain group memberships. This study aims to systematically analyze the content of tweets related to conspiracy theories shared by Twitter users in Turkey during the COVID-19 pandemic. For this purpose, 1459 tweets tagged with #plandemi shared by individuals with COVID-19-related conspiracy beliefs were examined in 2021. Of these, 616 tweets (41.5%) were original tweets, and 881 (58.85%) were retweets. Data were collected by averaging 200 tweets and retweets per day from December 11 to 18, 2021. Before coding, 140 tweets were selected for content analysis, and codes were created based on these tweets. The created codes were finalized after obtaining feedback from faculty members in health management and psychology departments. Subsequently, 1400 tweets were analyzed using the Maxqda program. The analysis revealed that the 10 most frequently used words were vaccine, global, God, doctor, COVID, equipment, health, climate, PCR, and lies. The findings showed that the codes were grouped around three main themes: economy, external group, and vaccine. Conspiracy theories associated with economic issues and pandemic measures become prominent in tweets. In tweets focusing on the out-group theme, allegations that the pandemic was planned are highlighted, especially concerning global conspiracies and doctors. In the vaccine theme, uncertainties created by the pandemic and the vaccine are emphasized. These findings shed light on the interaction between socio-economic factors and demonization of external groups with conspiracy beliefs.

Keywords: Out-Group, Economy, Social Identity, COVID-19, Uncertainty.

Şenyurt, A. Y. (2024). Conspiracy Beliefs in the Digitalized World: Examining Pandemic-Related Conspiracy Beliefs Through Twitter Content Analysis, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(4), 98-113. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1477071>

Date of Submission	02.05.2024
Date of Acceptance	21.10.2024
Date of Publication	25.10.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1. Giriş

Sosyal medyanın ve dijitalleşmenin etkilerinin olmadığı geleneksel medya döneminde komplo teorileri ağırlıklı olarak gazete köşelerinde veya kişisel iletişim vasıtasıyla yayılma imkânı buluyordu. Dijital dünyada ise herhangi bir görüşü yaymak için gazetelere veya televizyonlara çıkma ihtiyacımız yok. Görüşümüzü sosyal medya sitelerinde (Facebook, Twitter (X), Youtube) gibi sitelerde ücretsiz olarak paylaşabiliyoruz ve geleneksel medyanın sınırlılıklarına (ör. coğrafi bölge, dil farklılıkları) takılmıyoruz.

Bu özgürlük tüm düşüncelerin yaygınlaşmasını kolaylaştırdığı gibi komplo teorilerinin de yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır. Özellikle sosyal medya platformları, hızla yayılan bilgi ve yanlış bilgi arasında ayırım yapmayı zorlaştıran bir mecra haline gelmiştir. İnsanların belirsizlik dönemlerinde bilgiye olan ihtiyaçları artarken, komplo teorileri gibi yanıltıcı içeriklerin yayılması, toplumsal güvenin sarsılmasına ve bireylerin karar verme süreçlerinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Bu durum, özellikle sağlık ve ekonomi alanında belirgin hale gelmiştir. Pandeminin ilk günlerinden itibaren, aşı karşıtlığı ve ekonomik krizler hakkında çeşitli komplo teorileri ortaya atılmıştır. Bu teoriler, sadece bireylerin psikolojik durumlarını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal uyumu ve sağlık politikalarının etkinliğini de tehdit etmiştir. Örneğin, aşuların insanları kontrol altına almak için üretildiği veya ekonomik krizin belirli grupların çıkarlarına hizmet ettiği gibi iddialar, sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmıştır.

Komplo inançları bireylerin sağlığı ve güvenliğini etkileyen, iç-dış grup çatışmasını körükleyen, evrensel inançlardır (van Prooijen ve Douglas, 2018). Komplo teorileri, toplumların zihinlerinde derin izler bırakan ve zaman zaman güçlü bir etki yaratan fenomenlerdir. Bu teoriler, insanların belirsizlik ve endişe dolu durumlarda alternatif açıklamalar arayarak düzen ve kontrol hissi sağlama eğilimini yansıtır.

Belirsizliği azaltmak ve kontrol duygusunu yeniden kazanmak için, bireyler basit ve anlaşılır açıklamalar arayışına girerler. Komplo teorileri, bu tür basit açıklamalar sağlayarak bireylerin karmaşık ve anlaşılması zor olayları anlamlandırmasına yardımcı olur (van Prooijen ve Douglas, 2017, s.327). Örneğin, pandemi gibi küresel kriz dönemlerinde, bireyler hem sağlık hem de ekonomik alanlarda büyük belirsizlikler yaşarlar. Bu belirsizlikler, iş kaybı, sağlık endişeleri ve genel yaşam koşullarındaki değişikliklerle birleştiğinde, bireylerin kaygı düzeyleri daha da artar. Bu noktada, komplo teorileri, olayların arkasında gizli güçlerin veya kötü niyetli grupların bulunduğunu iddia ederek, karmaşık ve anlaşılması zor durumları açıklama vaadi sunar. Bu teoriler, bireylere kontrol duygusu sağlayarak, belirsizlik ve kaygılarını yönetmelerine yardımcı olur.

Komplo inançlarını açıklayan kuramlardan Belirsizlik Yönetimi Kuramına göre, insanlar belirsizlik ve endişe duygularını kontrol altına almak için komplo teorilerine başvurmaktadır. İnsanlar bir konuda kararsız kaldıklarında, alternatif açıklamalar arayarak düzen ve kontrol hissi sağlamaya çalışabilirler. "Hofstadter komplocu düşüncenin, karmaşık gerçek dünya olaylarını güçlü ve kötü bir düşmanın varlığına ilişkin tutarlı bir varsayımlar dizisi halinde açıklamaya ve rasyonelleştirmeye yönelik genel bir eğilime dayandığını ileri sürer:" (van Prooijen ve Jostmann, 2013, s109). Ayrıca,

Belirsizlik Yönetimi Kuramı, bu tür inançların sosyal işlevlerini de vurgular. Belirsizlik, bireyleri ait olduklarını hissettikleri gruplarına daha sıkı bir şekilde bağlar (Hogg, vd., 2007, akt. Van den Bos, 2009, s.211). Bu noktada, belirsizliğe tahammülsüzlük kavramının Hofstede'nin kültürel boyutlar sınıflandırması bağlamında değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Hofstede'ye (2001, s. 160-161) göre, belirsizliğe tahammülsüzlük, farklı olanı tehlikeli algılama, kesinlik arayışı ve dışsal faktörlerin etkisi altında güvensizlik hissetme gibi unsurlarla yakından ilişkilidir. Hofstede (2001, s. 151) ayrıca Türkiye'nin, belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyi bakımından 53 ülke arasında 85 puanla 16. sırada yer aldığını (Ort. = 65, SS = 24) ifade etmektedir. Bu bulgular, komplo teorilerine inanma eğiliminin Türkiye'de diğer ülkelere kıyasla daha yaygın olabileceğine işaret etmektedir.

Komplo teorilerine inanmak, bireylere sosyal kimliklerini pekiştirme, grup aidiyetlerini güçlendirme ve dış grupları şeytanlaştırarak iç grup uyumunu artırma fırsatı sunar. Özellikle, sosyal medyada benzer inançlara sahip bireylerle etkileşimde bulunmak, bu teorilerin doğrulanmasını ve yayılmasını kolaylaştırır. Böylece, bireyler hem belirsizliklerini azaltır hem de sosyal destek ve onay bulmuş olurlar.

Komplo teorilerini açıklayan diğer bir yaklaşım ise Sosyal Kimlik Kuramı (Tajfel ve Turner, 1979)'dır. Sosyal Kimlik Kuramı, bireylerin kimliklerini ve benlik saygılarını, mensubu oldukları sosyal gruplar aracılığıyla tanımladıklarını ve bu grupların değerini koruma eğiliminde olduklarını öne sürer. Kurama göre, insanlar sosyal kimliklerini koruma ve grup üyeliklerini sürdürme çabası içinde olduklarında komplo teorilerine inanmaya daha meyilli olabilirler. Sternisko ve meslektaşları (2020, s.5), komplo teorilerinin bireylerin iç grubu olumlayacak ve dış grubu şeytanlaştıracak şekilde inanmalarının daha olası olduğunu belirtmiştir. Komplo teorileri sayesinde bireyler iç grup yanlılığını sürdürebilmekte ve dış grubu ahlaki ve diğer açılardan değersizleştirebilmektedir. Bu mekanizma, bireylerin kendi gruplarının üstünlüğünü ve değerini vurgulama, dış grupları ise tehdit ve düşman olarak konumlandırma eğilimlerini pekiştirir.

Literatürde de düşman olarak algılanan gruplara karşı (Kofta ve Sedek, 2005, s.42) komplo teorilerine yönelik inanışların daha güçlü olduğu, düşük gelirli veya seçimlerin kaybedeni olanların komplo teorilerine inanma olasılıklarının (Uscinski ve Parent, 2014, akt. van Prooijen ve Douglas, 2018, s. 898) daha yüksek olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Bu bulgular, komplo teorilerinin özellikle dezavantajlı gruplarda iç grup değerini korumaya yönelik bir amaca hizmet ettiğini göstermektedir. Dezavantajlı gruplar, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle başa çıkmak ve kendi kimliklerini savunmak amacıyla komplo teorilerine daha sıkı sarılabilirler. Bu teoriler, iç grubu tehdit eden dış güçlerin varlığına işaret ederek, iç grubun birlik ve dayanışma duygusunu pekiştirir.

Ayrıca, komplo teorileri "biz" ve "onlar" arasında ayırım yapmaya hizmet edebilir ve grup sınırlarını ve sosyal normları güçlendirmek için kullanılabilir. Bu teoriler, iç grubu moral olarak üstün ve dış grubu ahlaki açıdan aşağı olarak gösterme eğilimindedir. Örneğin, pandeminin başlangıcında bazı grupların Çin'i veya Asya kökenli insanları virüsün kaynağı olarak suçlayan komplo teorileri, bu grupları şeytanlaştırmak ve kendi gruplarını koruma amacı taşımaktadır. Bu tür komplo teorileri, gruplar arası çatışmaları ve ayrımcılığı körükleyebilir, böylece sosyal uyum ve barışı tehlikeye atabilir.

Komplo teorileri ayrıca, siyasi ve sosyal amaçlarla da kullanılabilir. Politikacılar veya liderler, destekçilerini mobilize etmek ve karşıt grupları zayıflatmak için komplo

teorilerine başvurabilirler. Bu durum, sosyal ve politik kutuplaşmayı artırabilir. Örneğin, bazı siyasi liderler, seçim sonuçlarını kabul etmeyen komplo teorileri yayarak, kendi destekçilerinin sadakatini artırmayı ve seçim sonuçlarını tartışmalı hale getirmeyi amaçlamışlardır.

Bu bağlamda, komplo teorilerinin yayılma dinamiklerini ve etkilerini anlamak için Sosyal Kimlik Kuramı önemli bir araç sunar. Bu kuram, bireylerin ve grupların neden ve nasıl komplo teorilerine inandıklarını, bu inançların sosyal kimliklerini nasıl etkilediğini ve bu teorilerin toplumsal dinamikleri nasıl şekillendirdiğini açıklamaya yardımcı olur. Dolayısıyla, komplo teorilerinin neden belirli gruplar arasında daha yaygın olduğunu ve bu teorilerin sosyal yapıyı nasıl etkilediğini araştırmak, toplumsal uyumu ve barışı koruma adına önemlidir.

Sağlıkla ilgili komplo inançları sağlık sisteminin işleyişi tehdit edebilir. Bu tehdit tedaviye uyum göstermeme, aşı karşıtlığı, yanlış bilginin yayılması veya salgın durumlarda maske ve diğer ekipmanların kullanımına karşı çıkmak şeklinde ortaya çıkabilir (Allington, vd. 2021, s.1766, Bertin, vd. 2020, Jolly ve Douglas, 2014, akt. Douglas, vd., 2019, s.19, Romer ve Jameison, 2020, s.6, van Mulukom, vd., 2020). Daha az tartışılan fakat oldukça önemli bir sorun ise komple inançlarının kutuplaşmayı arttırmasıdır (Sternisko vd., 2020, s.4). Kutuplaşma sağlıkla ilgili konuların uygun düzlemde tartışılmasını engeller. Örneğin Covid-19 döneminde ülkemizde aşı yanlıları-aşı karşıtları kutuplaşmasının ortaya çıkması aşılarla yönelik sağlıklı tartışma ortamı oluşmasını engellemiş ve sonuçta tarafların birbirini aşı yanlısı/küreselci ve aşı karşıtı/cahil olarak sınıflandırdığı kutuplaşmış bir ortama neden olmuştur.

Özellikle salgın gibi belirsiz zamanlarda, komplo teorilerinin ortaya çıkışı ve yayılmasının nedenlerini anlamak önemli bir konudur. Komplo teorilerine inanan ve bunları medya aracılığıyla savunan insanlar farklı motivasyonlarla hareket ederler. Douglas ve arkadaşlarına (2019) göre bu motivasyonlar: demografik, ekonomik, siyasi, varoluşsal veya sosyal kaynaklıdır. Douglas farklı motivasyonla ortaya çıkan komplo teorilerinin geleneksel ve sosyal medya yoluyla yayılma imkânı bulduğunu belirtir.

Allington ve meslektaşları (2021, s.1765) COVID-19 komplo inançları ile sosyal medyanın COVID-19 hakkında bilgi kaynağı olarak kullanımı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Aynı çalışmada COVID-19 komplo inançları ile COVID-19'a özgü sağlık koruyucu davranışlar arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Özellikle, koronavirüsün var olmayabileceğini, ölümcüllüğünün abartılmış olabileceğini veya semptomlarının viral olmayan bir nedeni olabileceğini ima eden inançlar, en güçlü negatif etkilerle ilişkili bulunmuştur. Ayrıca, sosyal medyanın COVID-19 hakkında bilgi kaynağı olarak kullanımı ile sağlık koruyucu davranışlar arasında da negatif bir ilişki bulunmuştur.

Komplo teorilerinin yayılmasında sosyal medya ile geleneksel medya arasındaki en büyük fark, kamunun açıklamalar üzerindeki kontrolüdür. Allington ve meslektaşlarının (2021, s. 1763) verdiği örnekte (London Live televizyonunun sahibi komplo görüşlerini yayarak izleyiciye zarar verecek yayınlar yaptığı için cezalandırılmıştır) olduğu gibi kamu yetkilileri -bir karar/yasayla- klasik medyada yayılan komplo teorisi olarak adlandırılacak bir içeriğin paylaşımını durdurabilirler; ancak bunu sosyal medyada yapmaları mümkün değildir. Bu yüzden, komplo teorilerinin yayılmasını anlamak için klasik medya yerine sosyal medya davranışlarını takip etmek daha önemlidir.

Ülkemizde pandemi dönemine ilişkin twitter içerik analizi çalışmaları incelendiğinde bu çalışmaların büyük oranda belirli kişi ve grupların attığı tweetlere odaklandığı görülmektedir. Örneğin, Yerlikaya ve meslektaşları (2021, s.107) 15 Mart 2020 – 10 Nisan 2020 arasında yabancı medya ajansları tarafından atılan tweetlere yönelik içerik analizi gerçekleştirmişler ve atılan tweetlerin iki ana gruba (bilgi verme ve siyasi eleştiri) dahil olduğunu raporlamışlardır. Bir başka çalışmada (Oran ve Akan, 2021, s.1379) ise T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın 11 Mart 2020 ile 31 Aralık 2020 tarihleri arasındaki twitter faaliyetleri incelenmiştir. Araştırmacılar AFAD'ın belirtilen dönemde COVID-19 tedbirlerine yönelik bilgilendirme tweetleri attığını ve twitter ana sayfasında düzenli olarak tedbirle ilgili bir görsel tuttuğunu ifade etmişlerdir. Fakat bu çalışmanın bulguları incelendiğinde COVID-19'a ilişkin bilgilendirmelerin sayısının diğer bilgilendirmelere göre düşük kaldığını söylemek mümkündür. Bizim çalışmamızla daha yakın ilişkili bir çalışma ise Bilgiç ve Akyüz (2020, s.239) tarafından yürütülmüştür. Araştırmacılar, dönemin Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın 11.03.2020 ile 10.04.2020 tarihleri arasındaki tweetlerine yönelik içerik analizi gerçekleştirmişlerdir. Bulgular Bakan Fahrettin Koca'nın Koronavirüs (veya virüs), tedbir, sağlık, test ve vaka gibi kelimelerin bu dönemde en sık kullandığı kelimeler olduğunu göstermiştir. En az kullanılan kelimeler ise bulaşıcı, pandemi, maske ve şeffaf kelimeleri olarak raporlanmıştır.

Bu çalışmada ise, Türkiye'deki Twitter kullanıcılarının COVID-19 döneminde pandemi etiketiyle (#pandemi) paylaştığı tweetlerin içeriği incelenerek, tweet atan kullanıcıların görüşleri hakkında bilgi edinilmesi; sosyal, ekonomik motivasyonlarının anlaşılması; ve iç grup yanlılığı-dış grup değersizleştirme bağlamındaki görüşlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Bu bağlamda, çalışmamızda ele alınan ana temalar arasında ekonomik krizler ve sağlık politikalarına yönelik komplo teorileri bulunmaktadır. Bu temalar, sosyal kimlik ve belirsizlik yönetimi teorileri çerçevesinde incelenmiştir. Sosyal kimlik teorisi, bireylerin grup aidiyetlerini ve bu aidiyetlerin, dış grupları şeytanlaştırma eğilimlerini nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Belirsizlik yönetimi teorisi ise bireylerin belirsizlikle başa çıkma mekanizmalarını ve bu süreçte nasıl komplo teorilerine yönelebileceklerini ortaya koymaktadır. Bu teorik çerçeve, çalışmanın bulgularını anlamlandırmak ve komplo teorilerinin yayılma dinamiklerini açıklamak için kullanılmıştır.

2. Yöntem

Bu amaçla, 2021 yılında, COVID-19 salgınının komplo olduğunu iddia edenlerin, rastgele belirlenen tarihlerde kullandıkları #pandemi etiketli 616 tweet (%41.5) ve 881 retweet (%58.85), TwitterAPI kullanılarak indirildi ve içerik analizi yöntemiyle analiz edildi.

Veriler 11-18 Aralık 2021 tarihlerinde her gün ortalama 200 tweet ve alıntı (retweet) indirilmesi planlanarak elde edilmiştir. Çalışma sonucunda günlük ortalama 200 tweet ve alıntı indirilerek 7 gün sonunda çalışma tamamlanmıştır. Tweetlerin atıldığı gün bilgileri Tablo 1'de, saat bilgileri ise Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 1. Tweetlerin Gönderilme Günleri

Gün	Frekans (sıklık)	Yüzde
Pazartesi	197	13,16
Salı	198	13,23
Çarşamba	216	14,43
Perşembe	231	15,43
Cuma	201	13,43
Cumartesi	246	16,43
Pazar	208	13,89

Tablo 2. Tweetlerin Gönderilme Saatleri

Saat	Frekans (sıklık)	Yüzde
00:00 - 00:59	105	7,01
01:00 - 01:59	63	4,21
02:00 - 02:59	41	2,74
03:00 - 03:59	36	2,40
04:00 - 04:59	26	1,74
05:00 - 05:59	31	2,07
06:00 - 06:59	24	1,60
07:00 - 07:59	29	1,94
08:00 - 08:59	40	2,67
09:00 - 09:59	52	3,47
10:00 - 10:59	67	4,48
11:00 - 11:59	78	5,21
12:00 - 12:59	92	6,15
13:00 - 13:59	70	4,68
14:00 - 14:59	60	4,01
15:00 - 15:59	80	5,34
16:00 - 16:59	64	4,28
17:00 - 17:59	73	4,88
18:00 - 18:59	73	4,88
19:00 - 19:59	76	5,08
20:00 - 20:59	78	5,21
21:00 - 21:59	73	4,88
22:00 - 22:59	86	5,74
23:00 - 23:59	80	5,34
TOPLAM	1497	100,00

2.1. Analiz

İndirilen tweetler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Tweetler içerisinden rastgele seçilen 140 tweet araştırmacı tarafından okunduktan sonra kodlama için kullanılacak ilk kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar ilgili tweetlerle birlikte biri sağlık yönetimi diğeri psikoloji bölümü öğretim üyesi olan iki hakeme gönderilmiştir. Hakem görüşleri alındıktan sonra kodlar son haline getirilmiştir.

Kodların belirlenmesinden sonra 1400 tweet Maxqda programı kullanılarak analiz edilmiştir. Kodlama yöntemi olarak betimsel kodlama ve alt kodlama yöntemleri seçilmiştir. Betimsel kodlama, nitel verilerin bölümlerinin kısa bir ifadeyle özetlenmesidir (Saldana, 2013, s.83). Öte yandan alt kodlama, genel başlıklar altında toplanan verilerin ayrıntılı bir şekilde ifade edilmesi amacıyla ikinci bir etiket eklenmesi olarak tanımlanmaktadır (Saldana, 2013, s.267). Bu çalışmada veriler öncelikle betimsel kodlama

kullanılarak ait oldukları ana başlıklar altında gruplandırılmıştır. Daha sonra alt kodların oluşturulması için ikinci bir kodlama işlemi gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Paylaşılan 616 tweet ve 881 retweet incelendiğinde bunların yaklaşık %20'sinin (n = 302) sadece etiket içerdiği, %14'ünün (n = 208) ise pandemiyle ilişkisi olmayan etiketlerle birlikte paylaşılan spam tweetler olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle analizler 1291 tweet ve retweet ile gerçekleştirilmiştir.

#plandemi etiketiyle birlikte en sık kullanılan etiketler sırasıyla, #covid19, #bakankocayargılsın, #heryeristiklal, #pcr, #covid-19 (veya covid), #omicronvirus, #elonmuskçipleritürkiyede, #fayzirbyebye, ve #crimesagainsthumanity olarak bulunmuştur.

Veriler ilk olarak sık kullanılan kelimeler açısından analiz edilmiştir. Analizde Türkçede sık kullanılan bağlaç ve zamirler analiz dışında bırakılmıştır. Analiz sonucunda tweetlerde en sık kullanılan 10 kelimenin sırasıyla aşı (sıvı), küresel (dünya, küreselci), Allah, doktor (Sağlık bakanı, DSÖ, TTB), COVID, ekipman, sağlık, iklim, PCR ve yalan olduğu bulunmuştur.

Çalışma sonucunda 3 ana tema ortaya çıkmıştır: ekonomi, dış grup ve aşı. Ekonomi grubu altında yer alan kodların ağırlıklı olarak dolar, Türk lirası, işsizlik ve kapanma olduğu gözlemlenmiştir. Dış grup örnek kodları ise plan, doktor, Bill Gates/Elon Musk, küreselci, sağlık bakanı ve ABD'dir. Aşı ana grubu ise ağırlıklı olarak aşı ve sıvı kodlarını içermektedir. Tablo 3'de ana temalar, örnek kodlar ve örnek tweetler sunulmuştur.

Ekonomik sorunlar ana temasında, dolar, kapanma ve fiyat gibi ülkemizde 2018 yılında yaşanan ekonomik sıkıntılara özgü kodların olduğu görülmüştür. Pandemi sürecinde bu ekonomik kodlar, halkın mevcut ekonomik durumu anlamlandırma ve açıklama çabasında önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik sorunlar teması altında, esnafın, işçilerin, öğrencilerin ve çiftçilerin yaşadığı kayıplara dikkat çeken tweetler öne çıkmaktadır. Örneğin, "Plandemi sürecinde kazananlar; hastaneler, PCR üreticileri, maske üreticileri ve satıcıları, deney işçileri ve yordakçuları. Kaybedenler; esnaf, işçi, öğrenci, çiftçi. Yani halk ve ülke" şeklindeki tweet, pandemi sürecinin ekonomik mağdurlarını vurgulamaktadır.

Pandeminin ekonomik etkileri arasında piyasa dalgalanmaları da bulunmaktadır. "Plandemi sahtekarlığını rafa kaldırın hastalık yok, salgın yok artık herkes uyandı, oyunu gördü, piyasalar belki biraz rahatlar bu sayede" tweeti, piyasa hareketlerindeki belirsizliklerin pandemi tedbirlerine atfedildiğini göstermektedir. Benzer şekilde, döviz kurlarındaki artış da pandemiyle ilişkilendirilmiştir. "Plandemi olmasaydı; dolar 16 TL olur muydu? Enflasyon oluşur muydu? Bunu sorması gereken merciler; iktidarı-muhalefeti!" tweeti, döviz kurundaki artışın pandeminin bir sonucu olarak görüldüğünü ifade etmektedir.

Kapanma tedbirleri de ekonomik sıkıntıların ana sebepleri arasında yer almaktadır. "Millet geçim sıkıntısından intiharın eşiğinde bunlar hala aşıydı, kapanmaydı onun derdinde Allah akıl fikir versin" tweeti, kapanmaların halk üzerindeki olumsuz etkilerini ve ekonomik sıkıntıları artırdığını belirtmektedir. Aynı şekilde, pandemi sürecinde enerji fiyatlarının artışı da dikkat çekmektedir. "İnsanlığa karşı kullandığı küresel salgın

(plandemi) yüzünden doğalgaz toptan satış fiyatları uluslararası piyasalarda 5 ile 8 kat arası arttı. Geçen sene metreküpu spot piyasalarda bin metreküpu doğalgaz 150\$ iken bu sene 1300\$'a kadar arttı" tweeti, enerji fiyatlarındaki artışın pandemi sürecine bağlandığını göstermektedir.

Tablo 3. Ana Temalar, Kodlar ve Örnek Tweetler

Ana Tema	Kodlar	Örnek Tweet*
Ekonomik sorunlar	esnaf	Plandemi sürecinde kazananlar; hastaneler, pcr üreticileri, maske üreticileri ve satıcıları , deney işncileri ve yardımcıları. Kaybedenler;esnaf, işçi, öğrenci, çiftçi. Yani halk ve ülke.
	piyasa	Plandemi sahtekarlığını Krafa kaldıran hastalık yok, salgın yok artık herkes uyandı,oyunu gördü,piyasalar belki biraz rahatlar bu sayede Plandemi olmasaydı; #Dolar16TL olur muydu? #enflasyon oluşur muydu?
	dolar	Bunu sorması gereken merciler; iktidarı-muhalefeti ! Koronavirüsün etkisi yok diyen aptallara söyleyin ! Ekonomi plandemiyle yerle yeksan edilecek. Biraz bekleyin Plandemi öncesi 5 lira olan Dolar Nasıl ki 15 Lira oldu 2022 de 25 Lira da Olur 30 Lirada.
	kapanma	Millet geçim sıkıntısından intiharın eşiğinde bunlar hala aşıydı, kapanmadı onun derdinde Allah akıl fikir versin.
	fiyat	insanlığa karşı kullandığı küresel salgın (plandemi) yüzünden doğalgaz toptan satış fiyatları uluslararası piyasalarda 5 ile 8 kat arası arttı. Geçen sene metreküpu spot piyasalarda bin metreküpu doğalgaz 150\$ iken bu sene 1300\$'a kadar arttı.
	savaş	Plandemi kurgusunu başarıyla keşfedip uygulayan zeka soğuk savaştan dünya savaşlarına, oradan da Waterloo savaşına kadar algi operasyonlarında başarısını ispat etmiş bir ekolün bugünkü temsilcisi. İnsanları birbirine düşürüp ajandasını tıkr tıkr işletmeyi çok iyi biliyor.
	yalan	Plandemi sırasında, kendi vatandaşlarına, yalanlar söyleyen, hileli tedavi ve deneysel sıvılar ile öldürenler açık ve net! Tüm demeçleri kayıtlı. !
	Dini	Deccalin uşaklarının planları, önce plandemi kabusu, sonrasında ekonomik çöküş ve sonra da kıtlık... Milli duruşumuzdan, birlik ve beraberliğimizden asla ödün vermemeliyiz...
	plan	Gavur planını 100 yıllık yapar diye boşuna demiyorlar. İşte ta o zamanlar planlamışlar. Plandemi işte.
	Yeni dünya düzeni	Hızla yeni dünya düzenine entegre ediyoruz. Plandemi ile evlere hapsedilirken,sanal ekosistem ve sanal paraya doğru itiliyoruz.Daha sonra sosyal kredi notu ve sağlık kredisi gibi sınırlamalarla alt üst sınıflar olarak gruplandırılacağız.
Dış grup	Elon Musk, Bill (Bill Gates)	ElonMuskunÇipleriTürkiyede plandemi öncesi ve sonrasında elon Bill ve Jeff sürekli Türkiyede hiç mi garip gelmedi size biri denek biri arazi biride piyasa manipülasyonu üzerine çalışma yapıyor olabilir mi sizce
	Elon Musk	Sivilar maske hes kodu pcr plandemi ,tüm dayatmaların halen sağlığımız için olduğunu düşünenler varsa? hepsinin aklını yitirmiş GERİ ZEKALI olarak görüyorum!.. #ElonMuskunÇipleriTürkiyede Plandemi ve iklim mevzusu tedarik sıkıntısı ilaç kıtlığını da getirecek.
	iklim	Küresel çetenin buna bulduğu çözüm ise yoksullara ilaç vermek yerine indirimli sebze ve sağlıklı beslenme recetesi yazmak. Rockefeller'in resmi sitesinde çıkmış
	Yalan	Bu plandemi yalanlarını yiyenlerde, yemek kaşığı kadar akıl yokki 😞😞😞😞
	Dini	Plandemi adı altında zulmeden, İslam'a küfredilmesine göz yumanlara mı yardım edecek?
	Dini	Plandemi tapkınıları. Sizi plandemi falan kurtaramaz. Allah'ın cezaları. Mutlaka pislikleriniz ortaya çıkacak yargılanacaksınız. Adaletsizlik sizin ruhunuda var kitapsızlar. Deccaliyetçi piyonları.
	doktor	Plandemi'nin akademik ayağını icrâ eden, dsö uzantısı mâlum

		medya	maymunları	sebebiyle!
		" PROF.DR "	titrini gördüğünde irite olan kaç kişiyi	👉 ?
		(Haysiyet ve karakter fukarası olmayan tüm akademisyenleri tenzih ederim)		
		....drfahrettinkoca	Yada CAN alırsınız.. Bu #plandemi de yaptığınız gibi...	
		DEĞİL	Mİ	@drfahrettinkoca ??
		#fahrettinkocayargilansin		
doktor		#bilimkuruluTUTUKLANSIN		
		#Nuremberg2		
		#NuernbergerKodex		
		#Pfizergate		
		#Favipiravir		
		...ABACII @kilocdarogluk	Plandemi için DSÖ'den, ve Paris iklim anlaşması için dış güç dediklerinden kaç para almışlar da hiç halka koklatmamışlar birde bunu araştırın lütfen. Chp ninde dahasınjnda iklim anlaşmasına evet eli kaldıranların elleri kırılın, hepsi ÇÖP şimdiki siyasiler, A' dan Z'ye,	
Dış güç, iklim				
		Grip ne zaman virüs oldu, aşı koruyor da bizmi engelledik aşı ile milleti zehirleyip bırakıyorlar aşıya karşı değilim plandemiye karşıyım pandemi yok plandemi var		
aşı				
		Plandemi nin başından beri atıp tuttuğunuz nereye gitti, 3.faz çalışması yapılmamış aşıyı olun demek bilime ihanettir.		
aşı				
		Covid gercek degil plandemi:)) zehirli sivilar bizi ibne yapmaya calisiyolar		
sıvı				
		Onca şey var denyesel sıvı ve plandemi ile ilgili ama gıdıp tarihe takılmanız da garıp ama buda bişey, belki herkesin uyanmasına vesile olur, dusunun tarih olayında bile sorun varsa içeriğini düşünmek bile istemiyoruz		
sıvı				
		Tüh ya, neden geliyor acaba bunlar başımıza?. Aşımsılar bile bedavayken üstelik.. Hani plandemi ile Yeni Dünya Düzeni'ne sert bir giriş yapmıştk, ondan olmasın? O sürecin devamı olmasın bu çöküş? Sıfırlanıyor olmayalım?		
Aşı				
		Sıvılamada olduğu gibi "çin'i örnek gösteremediniz de hem ucuz hem sağlıklı diye kakalayalım, nasıl olsa mal çok" mu dediniz! Yemezler canım yemezler! Bizim Kurban Bayramımız var, burası Müslüman bir ülke! Plandemi #PATLADIGITTI bu da elinizde patlayacak!		
		Salgın	tv	kapatınca
		Elektrik	kesilse	radyodan
		Pil	bitse;	Uçaklardan boroşür atarlar
aşı				aşı ile ilgili.
				Bu kadar önemli PLAN plandemi..!

* Tweetler herhangi bir düzeltme yapılmadan aktarılmıştır. Tweetlerdeki yazım hataları yazarlara aittir.

4. Tartışma

Bulgular komplo inançlarını açıklayan her iki yaklaşım (Sosyal Kimlik, Belirsizliğe Tahammülsüzlük) açısından da önemli destek sunmaktadır. Komplo düşüncelerine inanan insanların 2021 yılında yaşanan ekonomik sorunları COVID-19 pandemisi ve pandemiye ilişkin tedbirlerle açıklama eğiliminde oldukları görülmüştür. "Kapanmalar olmasaydı dolar 16 TL olur muydu" ve "Ekonomi plandemiyle yerle yeksan edilecek" şeklindeki tweetler bu görüşü desteklemektedir. Literatürde sosyo-ekonomik dezavantajlara sahip kişilerin ekonomik sorunları komplo inançlarıyla açıklamaya çalıştıklarını ve komplo inançlarına inanmaya daha eğilimli olduklarını gösteren çalışmalarla (Zeng, vd., 2024, s.485) tutarlı bulgular elde edilmiştir.

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Kuramı bağlamında, bireylerin pandeminin getirdiği belirsizlik ve kaygı ortamında, ekonomik sorunları komplo teorileriyle açıklama çabası,

belirsizlikle başa çıkma mekanizmalarının bir yansımasıdır. Pandemi, insanlar için büyük bir bilinmezlik yaratmış ve bu durum ekonomik sorunlarla birleştiğinde, insanların kontrol duygularını yitirmelerine neden olmuştur. Komplolar teorileri, bu karmaşık ve stresli durumu basit ve anlaşılır bir çerçeveye oturtarak, bireylere bir tür psikolojik rahatlama sağlamaktadır. Örneğin, "Kapanmalar olmasaydı dolar 16 TL olur muydu?" şeklindeki bir tweet, ekonomik sorunları pandemi tedbirlerine bağlayarak, belirsizlikten doğan kaygıyı azaltmaya yönelik bir açıklama sunmaktadır.

Dış grup ana temasındaki tweetler iki ayrı bölümde incelenebilir; küresel komplo ve doktorlar. Küresel komplo grubundaki tweetler (ör. Plandemi kurgusunu başarıyla keşfedip uygulayan zeka soğuk savaştan dünya savaşlarına, oradan da Waterloo savaşına kadar algı operasyonlarında başarısını ispat etmiş bir ekolün bugünkü temsilcisi. İnsanları birbirine düşürüp ajandasını tıkır tıkır işletmeyi çok iyi biliyor) COVID-19 pandemisinin yeni dünya düzeni kurmak isteyen gruplarca organize edildiği yönündeki fikri içermektedir. Ayrıca uluslararası üne sahip Bill Gates ve Elon Musk gibi kişilerin de bu sürecin bir parçası olduğunu iddia ettikleri görülmektedir. Doktorlar grubunda ise Hem DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) gibi uluslararası organizasyonları hem TTB (Türk Tabipler Birliği) ve Sağlık Bakanlığı gibi yerel organizasyonları hem de dönemin Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'yı hedef alan tweetler çoğunluktadır (ör. Plandemi'nin akademik ayağını icrâ eden, dsö uzantısı mâlum medya maymunları sebebiyle: "PROF.DR" titrini gördüğünde irite olan kaç kişiyiz). İçerik olarak bakıldığında pandemi sürecinin olumsuzluklarını dış grubun planlarına bağladıkları veya dış grup olarak gördükleri doktorların ve sağlık örgütlerinin beceriksizlik, yalan ve ahlaksızlıklarına bağladıkları gözükmektedir. Çalışmanın bulguları Sternisko ve meslektaşlarının (2020, s.2) bireylerin dış grubu şeytanlaştıran komplo teorilerine inanma olasılığının daha yüksek olduğu görüşüyle tutarlıdır.

Aşı ana temasındaki görüşler ise pandeminin ve aşının yarattığı belirsizliklere ve tehditlere vurgu yapmaktadır. Buradaki görüşler genellikle aşı sürecinin de pandemi süreci gibi bir dış komplo olduğunu ifade etmektedir. Aşıyla ilgili komplo teorileri ise bireylerin belirsizlik ve endişe dolu durumlarda kontrol hissi sağlama eğilimleriyle ilişkili olabilir. Aşı karşıtı komplo teorileri, insanların aşıya güvensizlik duymaları ve aşı hakkında bilgi eksikliği gibi faktörlerden kaynaklanabilir. Bu da bireylerin kendi grup kimliklerini korumak ve kontrol hissi sağlamak için aşıya ilişkin komplo teorilerine başvurabileceklerini gösteren bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Ek olarak, aşı karşıtı komplo teorilerinin yaygınlığı, halk sağlığına yönelik güvensizlikle bağlantılıdır. Bu güvensizlik, pandemi sürecinde sağlık otoritelerinin ve bilim insanlarının söylediklerine inanmayan bireyler tarafından pekiştirilmiştir. Örneğin, "Aşıların insanları kısırlaştırdığı" iddiası, aşılarla yönelik korku ve şüpheleri artırarak aşılamaya oranlarının düşmesine neden olmuştur. Bu tür inançların, bireylerin belirsizlikle başa çıkma mekanizmalarının bir parçası olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bulguların, sosyal medya kullanımı ile aşı karşıtlığı arasında ilişki bulan benzer çalışmalarla (Allington, vd., 2021, s.6) tutarlı olduğu görülmektedir.

Ana temalar, kimliklenmeyle birlikte grup kutuplaşmasına da işaret etmektedir. Ekonomik sorunlar, aşıyla ilgili görüşler ve dış grubu şeytanlaştırmaya yönelik tweetler, ilgili kitlenin yeni bir kimliklenmeyle hareket ettiğinin bir göstergesi olabilir. Bu kimliklenme, tweetlerde görülebileceği üzere dış grup üyelerinin "cahil", "aptal" ya da "salak" olduğu veya yargılanmaları gerektiğini söylemeye varan aşığılamalara yol

açabilir. Örneğin, "Aşı olanlar aptal, bu hükümetin oyununa geliyorsunuz" veya "Aşığı savunanlar yargılanmalı, insanlığa ihanet ediyorlar" şeklindeki tweetler, bu yeni kimliklenmenin ve derinleşen kutuplaşmanın örnekleridir.

Bu kutuplaşmanın bir sonucu da aşılamaı savunan kesimlerin, aşı karşıtlarını tek bir grup olarak görmesi ve onları bu şekilde etiketlemesidir. Aşı karşıtlarının homojen bir grup olarak algılanması, aslında aşıyla ilgili makul eleştirisi veya sorusu olanların bile "aşı karşıtı" veya "cahil" olarak damgalanmasına yol açar. Bu durum, toplumsal tartışmanın niteliğini bozarak yapıcı eleştirilerin önünü tıkar. Örneğin, aşılardan yan etkileri hakkında endişelerini dile getiren biri, hemen "aşı karşıtı" etiketiyle damgalanabilir ve bu etiketten kaçınmak için görüşlerini ifade etmekten çekinebilir.

Sonuç olarak, komplo inançlarına sahip olmayan fakat endişeleri olan insanlar, bu etiketlenme sonucunda kendilerini daha rahat hissettikleri grupla - aşı karşıtlarıyla - etkileşime girer ve onların etkisi altında kalır. Bu dinamik, bireylerin kendi endişeleri ve sorularıyla ilgili makul bir tartışma alanı bulamamalarına, dolayısıyla marjinal grupların etkisine daha açık hale gelmelerine neden olur. Örneğin, "Aşılardan sadece soru sordum, ama hemen aşı karşıtı ilan edildim" şeklindeki tweetler, bu etiketleme sürecinin nasıl işlediğini ve insanların nasıl aşı karşıtlarıyla yakınlaşmak zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Bu kutuplaşma süreci, toplumsal diyalogun parçalanmasına ve gruplar arası iletişimin zorlaşmasına yol açar. Aşı karşıtları ve aşığı savunanlar arasındaki uçurum derinleşir, bu da toplum genelinde daha fazla gerilim ve çatışma yaratır. Pandemi döneminde medyada siyasi kutuplaşmaya dayalı bilgi akışına (Öztürk, 2021) maruz kalan toplum sosyal medyada aşı üzerinden kutuplaşmaya maruz kalır. Bu tür bir ortamda, bilimsel bilgiye ve rasyonel tartışmalara dayalı çözümler geliştirmek zorlaşır. Çünkü her iki taraf da karşı tarafın argümanlarını dinlemek yerine, kendi inançlarını ve kimliklerini savunma eğiliminde olur. İnsanlar aşığı ilişkin karşı görüşteki bilim insanlarına dahi "cahil", "aptal" gibi sıfatlar yükleyerek onların görüşlerini değersizleştirir.

Ayrıca, bu durum, medya ve sosyal medya platformlarında yayılan bilgi ve yanlış bilgi arasındaki sınırları bulanıklaştırır. Komplo teorilerinin ve yanıltıcı bilgilerin yayılma hızının artması, doğru bilginin geniş kitlelere ulaşmasını engeller. Bu, pandemi gibi halk sağlığı krizlerinde ciddi sonuçlar doğurabilir. Örneğin, "Aşılardan herkesi kısır yapacak" gibi yanlış bilgilere dayanan tweetler, toplumun geniş kesimlerinde aşığı karşı güvensizlik yaratabilir ve aşı kampanyalarının başarısını olumsuz etkileyebilir. Literatürde de sosyal medya kullanımıyla sağlık davranışları ve aşığı yönelik olumsuz tutumlar arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar da (Allington, vd. 2021, s.6) benzer bir tehlikeye işaret etmektedir.

Van den Bos (2007, s.1742)'ün belirsizlik yönetimi üzerine yaptığı araştırmalar, insanların belirsizlik durumlarında dış gruplara yönelik olarak daha olumsuz düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, COVID-19 salgını sırasında yaşanan belirsizlikler ve sağlık çalışanları ile doktorlara yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi anlamamızda önemli bir çerçeve sunabilir. Saldırgan tweet içerikleri, ekonomiye ve doktorlara yönelik tweetler birlikte değerlendirildiğinde belirsizliğin artmasıyla sağlık çalışanlarına yönelik tutumların değişmesi arasında bir ilişki olduğunu düşünmemiz gerekir.

Son olarak aşı karşıtlığı, iklim krizine inanmamak, pandeminin küresel bir yalan olduğu ve yeni dünya düzeni kurmaya çalışan yapılara inanmanın tweetlerin bir kısmında ortak öge olarak ortaya çıktığı saptanmıştır. Bu bulgu, komplo inançlarından birine inanan insanların diğerlerine de inanmasını sağlayacak zihinsel bir yapıya sahip olduğu yaklaşımını desteklemektedir. Ayrıca dış grupla ilgili komplo inançlarına inananlarda aşı karşıtlığının daha yüksek olduğunu gösteren bulgularla da (Bertin, Nera, Delouvee, 2020) sonuçlar örtüşmektedir.

4.1. Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışma belirli bir zaman aralığında belirli bir etiket (#plandemi) kullanan tweetleri incelemiştir. Bu konuda yapılacak çalışmaların daha geniş bir zaman aralığında ve daha geniş bir etiket yelpazesıyla yapılması konunun anlaşılması açısından önemlidir. Grup kutuplaşmasının daha iyi anlaşılması için tweetlerin farklı görüşteki kişilerden aldığı etkileşimler ve -eğer varsa- kişilerin zaman içindeki görüş değişikliklerini inceleyecek çalışmalar şarttır.

Bir diğer önemli sınırlılık hem “tweet” hem “retweet”lerin çalışma kapsamında incelenmesidir. “Retweetler” görüşlerin kabulüne yönelik bazı bilgiler sunsa da özgün içeriklerin ele alınmasını zorlaştıran bir unsur olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmanın teorik çıkarımları arasında, komplo teorilerinin sosyal kimliği koruma ve grup üyeliklerini sürdürme amacıyla kullanıldığı yer almaktadır. Pratik açıdan ise, sağlık politikaları ve sosyal medya yönetimi açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Sağlık otoritelerinin ve politika yapımcıların, komplo teorilerinin yayılmasını engellemek için stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Özellikle, COVID-19 döneminde komplo teorilerinin halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri göz önünde bulundurulmalıdır.

Sosyal medya platformları, yanlış bilginin yayılmasını engellemek için daha sıkı mekanizmaları geliştirmelidir. Ayrıca, Öztürk (2021, s.284)'ün de belirttiği sağlık iletişimi stratejilerinin güçlendirilmesi, toplumun doğru bilgilendirilmesi ve yanlış bilginin hızla düzeltilmesi gerekliliği elzemdir. Eğitim kurumları, medya okuryazarlığını artırarak bireylerin komplo teorilerine karşı daha dirençli hale gelmesini sağlamalıdır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin hem belirsizliğe tahammülsüzlük hem de güç mesafesi açısından yüksek değerlere sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Hofstede, 2001, s. 152), kamu kurumlarının belirsizlikleri azaltacak şekilde etkili iletişim stratejileri geliştirmesi kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle Sağlık Bakanlığı ve Dezenformasyonla Mücadele Merkezi gibi kurumların, kamuoyuna açık, anlaşılır ve yeterli sıklıkta bilgilendirme yapmaları, toplumsal güveni artırmak ve belirsizlik kaynaklı endişeleri azaltmak açısından önemli bir rol oynayacaktır.

Sosyo-ekonomik faktörlerin ve dış grup şeytanlaştırmanın komplo inançlarını nasıl etkilediğini anlamak, komplo inançlarının toplumsal dinamikler içindeki rolünü daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Bu çalışma, komplo teorilerinin yayılmasının ve etkilerinin anlaşılması için bir adımdır ve gelecekteki araştırmalar için ipuçları sunmaktadır. Sonuç olarak, bu bulgular, toplumun genelinde komplo teorilerine karşı etkili müdahalelerin geliştirilmesi için bir temel oluşturabilir.

Gelecek araştırmalarda, farklı demografik gruplar ve sosyal medya platformları incelenerek bu alandaki bilgi birikimi artırılmalıdır. Ayrıca, kompo inançlarının yayılımını etkileyen medya ve iletişim stratejileri üzerine yapılacak çalışmalar, bu inançların kökenlerine dair daha derin bir anlayış sağlayabilir. Bu bağlamda, farklı ülkelerdeki sosyal medya etkileşimlerinin karşılaştırılması, kültürel farklılıkların kompo teorilerinin algılanışında nasıl bir rol oynadığını ortaya koyabilir. Bunun yanı sıra, eğitim programları ve kamu bilgilendirme kampanyaları, kompo teorilerine karşı toplumsal bilinç oluşturma amacıyla geliştirilebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma kamuya açık verilerin işlenmesi yoluyla gerçekleştirildiğinden Etik Kurul izninden muaftır.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Since this study was conducted through the processing of publicly available data, it is exempt from Ethics Committee permission.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Allington, D., Duffy B., Wessely, S., Dhavan, N., Rubin, J. (2021). Health-protective behaviour, social media usage and conspiracy belief during the COVID-19 public health emergency. *Psychological Medicine*, ;51(10), 1763-1769. doi:10.1017/S003329172000224X
- Bertin, P., Nera, K., ve Delouvé, S. (2020). Conspiracy beliefs, rejection of vaccination, and support for hydroxychloroquine: A conceptual replication-extension in the COVID-19 Pandemic Context. *Frontiers in Psychology*, 11. doi: 10.3389/fpsyg.2020.565128
- Bilgiç, A., Akyüz, S. S. (2020). Türkiye’de Covid-19 pandemisi döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın sosyal medya kullanımı: Twitter paylaşımları içerik analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Special Issue, 230-243.
- Douglas, K.M., Uscinski, J.E., Sutton, R.M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C.S. ve Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political Psychology*, 40: 3-35. <https://doi.org/10.1111/pops.12568>
- Hofstede, G. (2001), *Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*, 2nd ed. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Kofta M. ve Sedek, G. (2005). Conspiracy stereotypes of Jews during systemic transformation in Poland. *International Journal of Sociology*, 35, 40–64.
- Oran, F. Ç., Akan, B. B. (2021). Pandemi döneminde afet yönetimi açısından risk iletişimine ilişkin bir değerlendirme: Sosyal medya paylaşımları içerik analizi. *Seçuk İletişim Dergisi*, 14(3), 1371-1397. DOI: 10.18094/JOSC.882578
- Öztürk, B. (2021). COVID-19 salgınının medya üzerinden siyasallaştırılması üzerine bir söylem analizi. Erkam Temir (Ed.), *Medya Çalışmaları* içinde (s. 249-288). Nobel Yayıncılık.
- Romer, D. ve Jamieson, K.H. (2020). Conspiracy theories as barriers to controlling the spread of COVID-19 in the U.S. *Social Science & Medicine*, 263, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113356>
- Saldana, J. (2013). *The Coding Manual for Qualitative Researchers* (2nd ed.). London: Sage.
- Sternisko, A., Cichocka, A., ve Van Bavel, J. J. (2020). The dark side of social movements: social identity, non-conformity, and the lure of conspiracy theories. *Current Opinion in Psychology*, 35, 1-6
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–48). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- van den Bos, K., Euwema, M. C., Poortvliet, P. M., ve Maas, M. (2007). Uncertainty management and social issues: Uncertainty as an important determinant of reactions to socially deviating people. *Journal of Applied Social Psychology*, 37(8), 1726–1756. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2007.00235.x>
- van den Bos, K. (2009). Making sense of life: The existential self trying to deal with personal uncertainty. *Psychological Inquiry*, 20(4), 197–217. doi:10.1080/10478400903333411

van Mulukom, V., Pummerer, L. J., Alper, S., Bai, H., Čavojová, V., Farias, J., Kay, C. S., Lazarevic, L. B., Lobato, E. J. C., Marinthe, G., Pavela Banai, I., Šrol, J., & Žeželj, I. (2022). Antecedents and consequences of COVID-19 conspiracy beliefs: A systematic review. *Social Science & Medicine* (1982), 301, 114912. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114912>

van Prooijen, J. W., ve Douglas, K. M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies*, 10(3), 323–333. <https://doi.org/10.1177/1750698017701615>

van Prooijen, J. W. ve Douglas, K. M. (2018). Belief in conspiracy theories: Basic principles of an emerging research domain. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 897–908. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2530>

van Prooijen, J. ve Jostmann, N. B. (2013). Belief in conspiracy theories: The influence of uncertainty and perceived morality. *European Journal of Social Psychology*, Eur. J. Soc. Psychol. 43, 109–115. DOI: 10.1002/ejsp.1922

Yerlikaya, T. , Efe, İ., Akdemir, K. H. (2021). Pandemi sürecinde yabancı medya ajanslarının Twitter paylaşımlarının içerik analizi: BBC Türkçe, DW Türkçe ve Independent Türkçe örnekleri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(1), 87-112. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.788251

Zeng, Z.-X., Tian, C.-Y., Mao, J.-Y., van Prooijen, J.-W., Zhang, Y., Yang, S.-L., Xie, X.-N., & Guo, Y.-Y. (2024). How does economic inequality shape conspiracy theories? Empirical evidence from China. *British Journal of Social Psychology*, 63, 477–498. <https://doi.org/10.1111/bjso.12689>

Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Etkinlik Tercihlerinde Belirleyici Olan Dijital Materyal Özellikleri: Bir Durum Çalışması

Nuh Özbey ¹

Mehmet Fatih Özmantar ²

Öz

Matematiksel etkinlikler üzerine yapılan araştırmalar, etkinliklerin seçiminde önemli bir rol oynayan öğretmenlerin, çeşitli olguları dikkate alarak etkinliklere titizlikle karar verdiklerini göstermektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmanın amacı, ortaokul matematik öğretmenlerinin, derslerinde kullanacakları etkinlikleri belirleme sürecinde, dijital materyallerin sahip olduğu özelliklerin, tercihlerini nasıl etkilediğini incelemektir. Araştırmada, yöntem olarak çoklu durum deseni kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcıları, etkinlik temelli öğretim gerçekleştirmeye özen gösteren üç ortaokul matematik öğretmenidir. Veri toplama sürecinde katılımcılar ile kendi okullarında altı hafta boyunca yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte katılımcılardan, aynı kazanıma yönelik olarak Geogebra ile hazırlanan ve farklı özelliklerin kullanımını gerektiren etkinlikler arasından, derslerinde kullanma isteğine göre sıralama yapmaları ve bu tercihlerini gerekçelendirmeleri istenmiştir. Araştırma sürecinde elde edilen veriler, tematik içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular, katılımcıların etkinlik tercihlerinde dijital materyallerin etkisine ilişkin düşüncelerinin yedi tema altında toplandığını göstermektedir. Bu temalar; dijital materyallerin; öğrencinin odaklanmasına etkisi, öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyiyle uyumu, zaman yönetimine katkısı, öğrenme çıktılarına ulaşmadaki rolü, öğretim ilkelerine uygunluk derecesi, kullanım kolaylığı veya zorluğu ve ilgi çekicilik düzeyidir. Araştırma sonuçları, dijital materyal özelliklerinin, öğretmenlerin etkinlik seçimlerinde oldukça önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, içerik geliştiricilerine, dijital materyallerin öğretim ihtiyaçlarına uygunluğunu artırarak, öğretmenlerin etkinlik seçim süreçlerini desteklemeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Materyal, Etkinlik Temelli Öğretim, Öğretmen Tercihleri

Özbey, N., & Özmantar, M. F. (2024). Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Etkinlik Tercihlerinde Belirleyici Olan Dijital Materyal Özellikleri: Bir Durum Çalışması, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(4), 114-138. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1527489>

Geliş Tarihi	03.08.2024
Kabul Tarihi	21.10.2024
Yayın Tarihi	25.10.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Dr. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Matematik Eğitimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, nuhozbey@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4542-2958

2 Prof. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü, Gaziantep, Türkiye, mfozmantar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7842-1337

2024, 13 (4), 114-138 | Research Article

Digital Material Features in Middle School Mathematics Teachers' Activity Preferences: A Case Study

Nuh Özbey¹

Mehmet Fatih Özmantar²

Abstract

Research on mathematical activities indicates that teachers play a crucial role in selecting activities, making careful decisions by considering various factors. This study aims to examine how the characteristics of digital materials influence the preferences of middle school mathematics teachers when determining the activities they will use in their classes. The research employs a multiple case study design. The participants of the study consist of three middle school mathematics teachers committed to implementing activity-based teaching. During the data collection process, semi-structured interviews were conducted with the participants at their schools over six weeks. The participants were asked to rank activities prepared with Geogebra, which required the use of different features, based on their willingness to use them in their classes and to justify these preferences. The data obtained were analyzed using thematic content analysis. The findings reveal that the participants' perceptions of the impact of digital materials on their activity preferences can be categorized into seven themes: the effect of digital materials on students' focus, alignment with students' readiness levels, contribution to time management, role in achieving learning outcomes, conformity to teaching principles, ease or difficulty of use, and level of engagement. Overall, the results indicate that the characteristics of digital materials significantly influence teachers' selection of activities. Therefore, it is recommended that content developers enhance the suitability of digital materials for educational needs to better support teachers in their activity selection processes.

Keywords: Digital Materials, Activity-Based Teaching, Teacher Preferences

Özbey, N., & Özmantar, M. F. (t.y.). Digital Material Features in Middle School Mathematics Teachers' Activity Preferences: A Case Study, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(4), 114-138. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1527489>

Date of Submission	03.08.2024
Date of Acceptance	21.10.2024
Date of Publication	25.10.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr. Gaziantep University, Institute of Educational Sciences, Department of Mathematics Education, Gaziantep, Türkiye, nuhobey@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4542-2958

² Prof. Dr. Gaziantep University, Faculty of Education, Department of Primary Mathematics Teaching, Gaziantep, Türkiye, mfozmantar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7842-1337

Giriş

Teknoloji ve matematik, tarih boyunca birbirlerini karşılıklı olarak etkileyip geliştiren iki önemli disiplin olmuştur (Moreno ve Sriraman, 2005). İnsanlık tarihi, saymayı kolaylaştıran parmaklar, çakıl taşları ve kemikler gibi ilk araçlardan, hesaplamayı destekleyen abaküslere, ölçme işlemlerinde kullanılan cetvel, ağırlık ya da saatlerden, inşa etmeyi basit hale getiren pergel ve gönyelere kadar birçok teknolojik materyal ile doludur (Freiman ve Volkov, 2022). Bu teknolojiler, matematiğin çeşitli alanlarındaki etkinlikleri hem basitleştirmiş hem de geliştirmiştir. Teknolojik ilerlemeler de benzer şekilde matematiksel hesaplamaların ve problem çözme yöntemlerinin daha verimli ve erişilebilir hale gelmesini sağlamıştır. Teknoloji ile matematik arasındaki ilişkiye verilebilecek en iyi örneklerden biri bilgisayarlardır. Günümüzde kullanılan bilgisayarların tarihçesi, abaküslere kadar uzanır. Leonardo da Vinci'nin 1500'de tasarladığı ilk mekanik hesap makinesi ve Napier'in 1600'de çarpma işlemi için geliştirdiği Napier'in kemikleri, bu alandaki önemli buluşlar arasındadır. Pascal, 1642'de ilk hesap makinesini icat etmiş bu gelişmeler, 1920'lerin ilk yarısında ilk bilgisayarların inşasını sağlamıştır (Freiman, 2020).

Bilgisayarlar, 1980'lerin başına kadar eğitimde, özellikle matematik öğretiminde yaygınlaşmaya başlamıştır. İlk dönemlerde, bu cihazlara erişim, maliyet ve yer kısıtlamaları nedeniyle sınırlı kalmıştır. Ayrıca, eğitimcilerin bilgisayarların eğitimde nasıl kullanılacağı ve öğrenme üzerindeki etkileri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları da biraz zaman almıştır. 1984 yılında Amerikan Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi (NCTM) tarafından yayımlanan bir kitap, bilgisayarların matematik öğretimindeki potansiyelini vurgulamış ve düşük maliyetle erişimin önemini belirtmiştir (Gardner vd., 2013). 1990' lı ve 2000' li yıllarda internetin yaygınlaşması ile bilgi ve kaynak paylaşımında büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. İnternet tabanlı eğitim kaynaklarının gelişmesi, öğrenme süreçlerinde köklü değişiklikler sağlamıştır (Schulz, 2023).

Günümüzde kullanılan akıllı tahtalar, öğretim materyallerinin daha çeşitli ve üretken bir şekilde kullanılmasını kolaylaştırmaktadır (Kaya, 2023). Bu teknolojiler, öğretim materyallerini daha etkileşimli hale getirirken, erişimi kolaylaşan bu cihazlar bireysel ve küçük grup çalışmalarında daha etkin bir öğrenmeyi sağlamıştır (Price, 2021). Birçok çalışma, dinamik görselleştirmenin öğretim ve öğrenime entegrasyonunun, öğrencilerin matematik öğrenimindeki ilerlemeleri ve performansları ile olan bağlantısını kapsamlı bir şekilde tanımlamıştır (örn. Kohen ve diğerleri, 2022; Ziatdinov ve Valles, 2022). Bu bağlamda öne çıkan dinamik geometri yazılımlarından biri de Geogebra programıdır. Bu program, birçok çalışmanın matematik öğretimi ve öğrenimi için uygulanabilir olduğunu gösterdiği, açık kaynaklı dinamik bir yazılım paketidir (Zulnaidi ve diğerleri, 2019). Geogebra, tüm sınıf seviyelerindeki öğrenciler için dinamik geometrik şekillerin görselleştirilmesini cebir sistemlerinin avantajlarıyla birleştirir (Baye ve diğerleri, 2021).

2005 yılından günümüze kadar Türkiye'de uygulamaya konulan matematik dersi öğretim programlarında, etkinlik temelli öğretim vurgulanmaktadır. Bu durum etkinliklerin ve etkinlik temelli öğretimin ortaokul matematik öğretmenlerinin gündeminde önemli bir yer edinmesine yol açmıştır. Bu programlar sayesinde, etkinlik temelli öğretim, Türkiye'de matematik eğitimi alanında çalışan birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve araştırmaların temel konusunu oluşturmuştur (örn. Çenberci ve Özgen, 2021; Karataş, 2021; Taşpınar-Şener ve Bulut, 2022). Etkinlikler üzerine yürütülen

çalışmaların odaklandıkları konular arasında, matematiksel etkinliklerin niteliğinde belirleyici olan özellikler araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu çalışmalar, genellikle matematik öğretme-öğrenme sürecine odaklanarak, süreci olumlu yönde etkileyen özelliklere dayalı olarak etkinliklerin sahip olması gereken belirli özellikleri belirlemeye çalışmışlardır. Etkinlik konusunda yürütülen araştırmalara yakından bakıldığında, etkinlik kapsamında kullanılan materyallerin belirleyici bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Hatta bazı araştırmacılar, matematiksel bir etkinliğin ayırt edici önemli bir bileşeni olarak, etkinlikte kullanılan materyalleri öne çıkarmaktadırlar (Jorgensen, Dole ve Larkin, 2020; Sullivan vd., 2013; Yazlık, 2018).

Dijital materyaller, öğrenci ve öğretmen arasındaki etkili iletişimi destekleyerek öğrencilerin derse olan ilgilerini ve dikkatlerini artırır (Wood, Brown & Grayson, 2017). Bu durumun aksine, öğrencilerin bilgi seviyeleri ile dijital materyaller arasındaki uyumsuzluk, öğrenme sürecini olumsuz etkileyebilir (Van der Merwe vd., 2020). Bu bağlamda, öğretmenlerin dijital materyal seçimlerinde zaman yönetimi ve materyalin etkin kullanımı gibi faktörleri göz önünde bulundurarak öğretim sürecinin verimliliğini artırmaları gerekmektedir (Wolters & Brady, 2021; Doumen vd., 2014; Dunlosky & Ariel, 2011). Matematiksel etkinliklerin, öğretim hedeflerine uygun olarak seçilmesi öğretmenlerin materyal seçiminde belirleyici bir faktördür (Bozkurt, 2012; Özbey & Özmantar, 2023). Etkinliklerin bileşenleri ve öğrenci sorumlulukları gibi unsurları geniş bir perspektiften değerlendirmek önemlidir (Güzel vd., 2021). Dijital materyallerin basitlik, anlaşılabilirlik ve öğretim ilkeleriyle uyumlu olması, öğretmenlerin etkinlik tercihlerinde önemli bir rol oynar (Yeşilyurt, 2020). Ayrıca, öğretmenlerin bilgisayar destekli öğretimde yeterli yetkinliğe sahip olmaları, materyal kullanımında etkinliklerini doğrudan etkiler (örn., Özbey & Özmantar, 2023; Birgin vd., 2020; Kaleli-Yılmaz & Koparan, 2015; Önal, 2014). Etkinliklerin öğrencilerin matematiksel kavramları öğrenmelerini ve uygulamalarını desteklemesi, öğretmenlerin materyal seçimlerinde önemli bir faktördür (Surur, 2020).

Matematiksel etkinliklerin tasarımı ve materyallerin seçiminde, öğretmenlerin pedagojik tasarım kapasiteleri belirleyici bir rol oynar (Jones ve Pepin, 2016). Bu bağlamda, dijital materyallerin özelliklerinin öğretmenlerin etkinlik tercihlerinde nasıl etkili olduğunu anlamak önemlidir. Bu çalışma, öğretmenlerin dijital materyalleri seçerken hangi özelliklere odaklandıklarını ve bu materyallerin etkinlik seçimlerini nasıl şekillendirdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu konunun odak noktası, matematiğin doğası, matematiksel uygulamalar ve öğretmenlerin sunduğu fırsatlar ile öğrencilerin öğrenme deneyimlerinin nasıl şekillendiği ile ilgilidir (Stein, 2019). Ayrıca, öğretmenlerin dijital materyallerin hangi özelliklerine odaklandıklarını anlamak, pedagojik tasarım kapasitelerinin temellerini keşfetmede kritik bir adımdır (Sullivan vd., 2013). Seçilen etkinliklerin öğrencilere sunulan öğrenme fırsatları olduğu düşünüldüğünde, bu çalışmanın öğretmenlerin sunduğu fırsatların dijital materyallerin hangi özelliklerine dayalı olarak şekillendiğini anlamaya katkı sağlayacağı söylenebilir.

Yöntem

Bu çalışmada, matematik öğretmenlerinin derslerinde kullanacakları etkinlikleri seçerken, etkinlikte kullanılan dijital materyallerin hangi özelliklerine odaklandıklarını anlamak amacıyla çoklu durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmaları genel olarak gerçek hayattaki bir olgunun kuramsal çıkarımlar yapabilecek şekilde

anlaşılmasını sağlar (Meriam, 2015). Yin (2014), araştırma sorusunun bir olgunun nasıl gerçekleştiğini anlamaya odaklandığı durumlarda, durum çalışmasının en uygun yöntem olduğunu belirtmektedir. Aynı araştırmacı, mümkünse çoklu durum çalışması deseninin tekli durum desenine tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çoklu durum çalışmaları, bir durum için yapılan gözlemlerin diğer durumlarda teyit edilip edilmediğini gözlemleyerek gerçekçi çıkarımlara ulaşılmasını sağlayan işlevsel bir yöntemdir. İki veya daha fazla durumla çalışmanın sağlayacağı analitik fayda, tekli duruma göre çok daha fazladır. Bunun yanı sıra, çoklu durumların farklı bağlamlara sahip olmasına rağmen ortak çıkarımlar yapılabilmesi, elde edilen bulguların genellenebilirliğine tekli durum çalışmalarına nazaran daha fazla katkı sağlar (Yin, 2014). Bu kapsamda, olgulara ait derin anlamalar sağlamak amacıyla araştırmaya katılan üç ortaokul matematik öğretmeni ayrı birer durum olarak ele alınmış ve bu şekilde incelenmiştir.

Katılımcılar

Çoklu durum çalışmalarında, katılımcılar rastgele değil, belirli amaçlar doğrultusunda seçilir (Merriam, 2015). Bu çalışmada da araştırmacının hedeflerine ulaşmak için dikkatli bir katılımcı seçimi yapılmıştır. Bu araştırma, üç ortaokul matematik öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların seçiminde esas alınan ölçütler şu şekildedir: (1) matematik öğretmeni olarak bir kurumda çalışıyor olmak; (2) derslerinde ve gerçekleştirdiği öğretimlerinde etkinlik kullanıyor olmak; (3) bilgi paylaşımına açık ve gönüllü olmak. Bu ölçütlerin yanı sıra, katılımcıların eğitim geçmişleri, çalıştıkları okul türü, mesleki kıdemleri ve cinsiyetleri gibi konularda çeşitlilik göstermelerine özen gösterilmiştir. Böylelikle, araştırma konusuna ilişkin hem benzer hem de farklı değerlendirmelere odaklanarak daha geniş bir bakış açısı elde edilmesi amaçlanmıştır. Gizlilik nedeniyle katılımcılar gerçek isimleri yerine Merve, Aslı ve Ümit öğretmen olarak anlandırılmıştır. Katılımcı öğretmenlere ilişkin özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Öğretmenlik deneyimi	Görev yapılan okul	Eğitim Geçmişi
Aslı öğretmen	Kadın	1 yıl	Özel Ortaokul	Lisans: Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Pedagojik Formasyon Eğitimi
Merve öğretmen	Kadın	5 yıl	Devlet Ortaokulu	Lisans: İlköğretim Matematik Öğretmenliği Yüksek Lisans: Matematik Eğitimi Doktora: Matematik Eğitimi (devam ediyor)
Ümit öğretmen	Erkek	11 yıl	Proje Okulu olarak belirlenen İmam Hatip Ortaokulu	Lisans: İlköğretim Matematik Öğretmenliği

Veri Toplama Araçları ve Uygulama Süreci

Durum çalışmalarında, çeşitli kaynaklardan veri toplamak ve incelemek önemlidir (Yin, 2014). Bu çalışmada, güçlü bir veri seti oluşturmak amacıyla farklı kaynaklardan bilgi toplanmıştır. Bu kaynaklardan ilki farklı materyallerin kullanımını içeren aynı kazanıma ait etkinliklerdir. Bu etkinliklerin ilişkili olduğu kazanımlar belirlenirken, farklı materyallerle gerçekleştirilebilecek nitelikte etkinlikler tasarlamaya uygun kazanımlar olmasına özen gösterilmiş ve bu duruma uygun üç adet kazanım belirlenmiştir.

Bunlardan ilki 8. sınıf düzeyindeki “Üçgende kenarortay, açıortay ve yüksekliği inşa eder” kazanımıdır. Araştırmada ders ve etkinlik süreleri dikkate alınarak bu kazanımın sadece kenarortay bölümü kullanılmıştır. İkincisi 7. sınıf düzeyindeki “Çemberde merkez açıları, gördüğü yayları ve açı ölçüleri arasındaki ilişkileri belirler” kazanımıdır. Araştırmada ders ve etkinlik süreleri dikkate alınarak bu kazanımın yaylar ve açı ölçüleri arasındaki ilişkiler bölümü kullanılmıştır. Üçüncüsü de “Üçgenin iki kenar uzunluğunun toplamı veya farkı ile üçüncü kenarının uzunluğunu ilişkilendirir” kazanımıdır (MEB, 2018). Daha sonra her bir kazanıma uygun olacak şekilde, birinci kazanım için 5, ikinci kazanım için 4 ve üçüncü kazanım için 4 etkinlik oluşturulmuştur. Etkinlikler, kullanılan dijital materyallerin kullanım şekline bağlı olarak farklılaştırılmıştır. Hazırlanan etkinliklerin iki matematik öğretmeni üzerinde yapılan pilot çalışmasının ardından, uzman görüşü doğrultusunda gerekli düzeltmeler gerçekleştirilmiş ve bu düzenlemeler ana çalışmada kullanılmıştır. Araştırmada dijital materyal olarak GeoGebra programı, akıllı tahta ve projeksiyon cihazı kullanılması önerilen etkinlikler kullanılmıştır. Bu etkinliklerin hangi öğretmen ile gerçekleştirilen görüşmelerde kullanıldığı Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Veri toplama sürecinde geliştirilen etkinlikler

Öğretmen/Kazanım	Etkinlik Kodu	Dijital Materyalin Kullanım Şekli
Aslı Öğretmen: Üçgende kenarortay, açıortay ve yüksekliği inşa eder (kenarortay bölümü)	A1	Öğretmen hazır olarak sunulan 12 adet işaret kutusu yardımıyla önce eşit yarıçaplı çemberleri, daha sonra açıortayları inşa eder en sonda oluşan eş üçgenler yardımıyla ispat yapar.
	A2	Öğretmen, önceden hazır olarak sunulan 3 işaret kutusunu sırasıyla tıklayarak açıortayları inşa eder.
	A3	Öğretmen boş sayfa olarak tasarlanan arayüzde üçgen oluşturur ve önceden hazır olarak sunulan açıortay çizim aracı yardımıyla bu üçgenin açıortaylarını inşa eder.
	A4	Öğretmen boş bir sayfa olarak tasarlanan arayüzde programın menü tuşlarını kullanarak ve ekrandaki yönergeleri takip ederek önce üçgeni, sonra da açıortayları inşa eder.
	A5	Öğretmen önceden hazır olarak sunulan 9 adet işaret kutusu yardımıyla önce yarıçap uzunlukları değişebilen çemberleri, daha sonra dikmeleri oluşturur ve kesişim noktalarını belirler. Komut düğmesi yardımıyla çemberlerin yarıçap uzunluğunu değiştirip doğrudaş noktaları oluşturur ve açıortayları inşa eder
Merve Öğretmen: Çemberde merkez açıları, gördüğü yayları ve açı ölçüleri arasındaki ilişkileri belirler	M1	Etkinlikte hazır olarak sunulan bir çember ve bu çember üzerinde aynı yayı gören merkez ve çevre açıları bulunur. İşaret kutucuğu yardımıyla açılarının ölçüleri arasındaki oran belirlenir. Merkez ve çevre açı ölçüleri arasındaki oranın değişmediği gösterilir.
	M2	Öğretmen önceden hazır olarak sunulan işaret kutuları yardımıyla önce çemberi, sonra yayı, daha sonra da bu yayı gören merkez ve çevre açıyı inşa eder. Merkez ve çevre açı ölçüleri arasındaki oranın değişmediği gösterilir.
	M3	Öğretmen verilen yönergeleri takip etmek suretiyle menü tuşlarını kullanarak önce çemberi, sonra yayı, daha sonrada bu yayı gören merkez ve çevre açıyı inşa eder ve bu açıların ölçülerini belirler. Merkez ve çevre açı ölçüleri arasındaki oranın değişmediği gösterilir.
	M4	Hazır olarak sunulan çember, yay ve açılar için oluşturulan sürgüler yardımıyla aynı yayı gören çevre açıları, merkez açı ile çakışacak şekilde hareket ettirilir. Çevre açıları birbiri ile çakışacak şekilde hareket ettirilir ve ölçüleri arasındaki ilişki açıklanır.

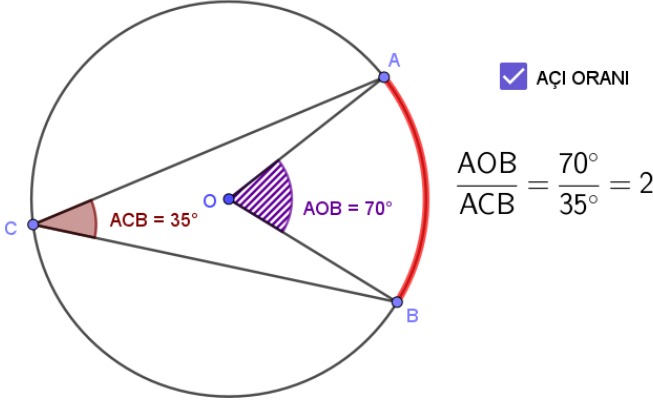
Ümit Öğretmen: Üçgenin iki kenar uzunluğunun toplamı veya farkı ile üçüncü kenarının uzunluğunu ilişkilendirir.	Ü1	Öğretmen önceden hazır olarak sunulan girdi kutularına yönergede yazan uzunlukları girer ve noktadaş doğru parçaları oluşturur. Üç noktalar hareket ettirilerek üçgen oluşup oluşmadığı tartışılır ve üçgen eşitsizliği keşfettirilir.
	Ü2	Öğretmen önceden hazır olarak sunulan girdi kutularına yönergede yazan uzunlukları girer, eğer sayılar uygunsu ekranda üçgen oluşur, değilse "üçgen oluşmaz" yazısı çıkar. Kenar uzunluklarının değiştirilmesiyle oluşan şekle dayalı olarak üçgen eşitsizliği keşfettirilir.
	Ü3	Öğretmen önceden hazır olarak sunulan girdi kutularına yönergede yazan uzunlukları girer böylece doğru parçasının uçlarını merkez ve bu uzunlukları yarıçap kabul eden çemberler oluşur ve keşisirlerse üçgen ekranda belirir. Sürgüler yardımıyla bu yarıçaplar değiştirilir; üçgenlerin ne zaman oluştuğu tartışılarak üçgen eşitsizliği fikri geliştirilir.
	Ü4	Öğretmen temel arayüzde yönergeleri takip ederek menü tuşları yardımıyla uygun merkezli çemberler çizer ve bu çemberlerin keşim noktaları yardımıyla üçgen oluşma durumunu öğrencileriyle birlikte inceler. Sunuf tartışması ile üçgen eşitsizliğinin keşfedilmesini sağlar.

Araştırma sürecinde kullanılmak üzere, Tablo 2'de sunulan etkinlikler metne dönüştürülmüş, uygulama yönergeleri hazırlanmış ve kullanılacak dijital materyaller katılımcılara sağlanmıştır. Bu etkinliklerden örnek oluşturabilecek üç tanesine ait ekran görüntüleri aşağıda yer alan görsellerde sunulmuştur.

- açığırtayların inşa adımlarını göster
- A merkezli çemberi çiz
- A köşesi için keşim çemberlerini çiz
- AN ışını (A açısına ait açığırtayı) çiz
- B merkezli çemberi çiz
- B köşesi için keşim çemberlerini çiz
- BK ışını (A açısına ait açığırtayı) çiz
- C merkezli çemberi çiz
- C köşesi için keşim çemberlerini çiz
- CL ışını (C açısına ait açığırtayı) inşa et
- A'da oluşan eş üçgenleri göster
- B'de oluşan eş üçgenleri göster
- C'de oluşan eş üçgenleri göster

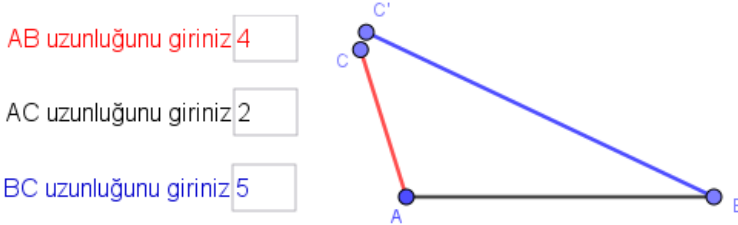
Görsel 1. A1 etkinliğine ait ekran alıntısı

Görsel 1'de, Aslı öğretmene sunulan A1 etkinliğine ait bir ekran alıntısı yer almaktadır. Bu etkinlik, kullanıcıların sol taraftaki kutucukları işaretleyerek adım adım açığırtayları inşa etmelerine ve açığırtayların keşim noktasını görmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, 'A noktasını hareketlendir' butonu kullanılarak üçgenin türü değiştirildiğinde, açığırtayların keşim noktası üzerindeki etkileri de gözlemlenebilmektedir. Çalışmada kullanılan bir başka etkinlik görseli de aşağıdaki görsel 2'de yer almaktadır.

Görsel 2. M1 etkinliğine ait ekran alıntısı

Görsel 2'de, Merve öğretmene sunulan M1 etkinliğine ait bir ekran alıntısı yer almaktadır. Bu etkinlikte, kullanıcı, 'Açı Oranı' kutucuğunu işaretleyerek açılar arasındaki ilişkileri analiz edebilir. Ayrıca yönergeleri takip ederek A noktasını çember üzerinde hareket ettirdiğinde açı ölçülerinin değişmesine rağmen oranların sabit kaldığını görebilir. Burada AOB açısının (70°) ve ACB açısının (35°) değerleri gösterilmiş; sağdaki kutucuk işaretlendiğinde ise bu açılar arasındaki oran (2) hesaplanmıştır. Son olarak başka bir kazanıma ait ekran görüntüsü aşağıdaki görsel 3'te gösterilmiştir.

Görsel 3. Ü1 etkinliğine ait ekran alıntısı

Görsel 3'te, Ümit öğretmene sunulan Ü1 etkinliğine ait bir ekran alıntısı yer almaktadır. Bu etkinlikte, kullanıcıdan AB, AC ve BC kenar uzunluklarını girmesi ve sonrasında D noktasını ya da C noktasını hareket ettirerek üçgen oluşturmaya çalışması istenmektedir. Burada kullanıcı, verilen uzunlukları ($AB = 4$, $AC = 2$, $BC = 5$) girdikten sonra, C ve D noktaları hareket ettirmiş ve üçgen oluşma durumunu analiz etmiştir.

Etkinlikler tamamlandıktan sonra yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Bu aşamada katılımcılarla gerçekleştirilecek görüşmeler için uzman görüşleri doğrultusunda özenle hazırlanmış yarı yapılandırılmış sorular geliştirilmiştir. Bu sorular, öğretmenlerin etkinlikler ve özellikle de materyaller hakkındaki düşüncelerini, deneyimlerini ve uygulama süreçlerine dair bakış açılarını derinlemesine anlamayı amaçlamaktadır. Her bir soru, katılımcıların çeşitli perspektiflerini yansıtacak şekilde tasarlanmış, böylece zengin bir veri setinin elde edilmesi hedeflenmiştir. Çalışma boyunca genel kavramlardan başlayarak etkinliklerde kullanılan materyallere kadar uzanan bir süreç izlenmiştir. Görüşme sürecinde yer alan sorulardan bazıları içerikler

hakkında fikir oluşturabileceği düşüncesiyle görüşme sırası gözetilerek aşağıda sunulmuştur.

- Derslerinizde kullandığınız etkinlikleri nereden bulursunuz?
- Sizce öğretim sürecinde öğretim teknolojilerini kullanmak ne kadar önemlidir/gereklidir?
- Sizce öğretim sürecinde materyal kullanmak ne kadar önemlidir/gereklidir?
- Sınıfta kullanmak istediğiniz etkinlikleri hangi özelliklerinden dolayı tercih ettiniz?
- Sınıfta kullanmak istemediğiniz etkinlikleri hangi özelliklerinden dolayı tercih etmediniz?
- Sınıfta kullanılabilir bir etkinlik, en az hangi özelliklere sahip olmalıdır?
- Mükemmel diyebileceğiniz bir etkinlik hangi özelliklere sahip olmalıdır?
- Sıralamanızdaki ilk etkinliği birinci sıraya taşıyan özellikler nelerdir? Açıklayınız.
- En sona bıraktığınız etkinliği bu kadar geriye iten özellikler nelerdir? Açıklayınız.
- Etkinliklerde kullanılan materyaller bu etkinliği sınıfta uygulama isteğinizi nasıl etkiliyor? Nasıl şekillendiriyor?
- Materyalin kazanıma erişimde ne gibi katkılar sağlayacağını düşünüyorsunuz?
- Materyalin sağlayacağı bu katkılar sıralamanızı nasıl etkiledi/etkiler?
- Materyalin kazanıma ulaşmada ne gibi aksaklıklara sebep olacağını düşünüyorsunuz veya materyalin olası sınırlılıkları hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- Materyalin sınırlılıkları, olumsuz yönleri sıralamanızı nasıl etkiledi/etkiler?

Nitel araştırmalarda, sosyal yaşamın doğal rutini içerisindeki olgulara yoğunlaşmak ve bu olguları değiştirmeden araştırma sürecine dâhil etmek esastır (Maxwell, 2008). Bu tür araştırmalarda, bireylere ait olguların sosyal gerçeklik ve doğal ortamlarında derinlemesine incelenmesi önemlidir (Merriam ve Grenier, 2019). Bu yaklaşımı göz önünde bulundurarak, araştırma verileri katılımcı öğretmenlerle kendi okullarında ve yüz yüze, haftalık olarak tekrarlanan ve her biri 2 ders saati süren altı ardışık görüşmeyle toplanmıştır. Yapılan görüşmelerin video ve ses kayıtları alınmıştır. Katılımcılardan elde edilen verilerin etik ilkeler doğrultusunda sadece araştırma sürecinde kullanılacağı ve başka kimsenin bu kayıtlara erişemeyeceği tüm görüşmelerde kendilerine ifade edilmiştir.

Veri toplama süreci boyunca yapılan görüşmeler aşağıdaki gibi özetlenebilir. İlk hafta, öğretmenlerin etkinlik kullanma durumları, etkinliğe ulaşma yolları, etkinlik temelli öğretime bakış açıları, öğretim teknolojileri ile ilişkileri ve materyal kullanma durumları hakkında görüşleri alınmıştır. İkinci hafta, katılımcılardan sunulan etkinlikler arasından sınıfta kullanma isteklerine göre seçtikleri ve seçmediklerini belirlemeleri ve bu sınıflandırmada dikkat ettikleri etkinlik özelliklerini açıklamaları istenmiştir. Üçüncü hafta, katılımcılardan etkinlikleri kullanma isteğine göre sıralamaları istenmiş ve etkinlikleri sıralarken esas aldıkları kriterleri ve etkinlik metinlerindeki amaç, süre, öğrenci ve öğretmen rolleri gibi bileşenlerin etkinlik sıralamalarındaki etkisini açıklamaları istenmiştir. Ayrıca bu sıralamaların üçüncü haftadan sonraki her hafta yeniden yapılması katılımcılardan istenmiştir. Dördüncü hafta, katılımcılara, etkinliklerde kullanılan materyallerin sağladığı potansiyel ve sınırlılıkların tercihlerini nasıl şekillendirdiğine dair sorular sorulmuştur. Beşinci hafta, her bir etkinliğin katılımcılar tarafından anlık olarak gerçekleştirilmeleri sağlanmış ve katılımcılara bu

süreçte araştırmacı tarafından destek verilmiştir. Son hafta, yapılan son sıralamalar gözden geçirilmiş ve katılımcılardan değişimleri değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırma süreci bu planlamaya uygun olarak yürütülmüş ve elde edilen veriler, bulgulara temel oluşturmuştur.

Görüşmelerde ayrıca katılımcılardan kendilerine sunulan etkinlikleri inceleyerek açıklamalarını kendilerine haftalık olarak verilen formlara yazmaları istenmiştir. Bu formlar, her hafta katılımcıların kendilerine sunulan etkinlikleri incelemeleri, etkinliklerin sıralamalarını yazmaları, uygulama sırasında yaptıkları değişiklikleri açıklamaları ve yeni sıralamalarını kaydetmeleri amacıyla tasarlanmış veri toplama araçlarıdır. Bununla beraber bu formlar, katılımcıların etkinlikleri nasıl ele aldığına dair ayrıntılı bilgiler sunmakta ve katılımcıların deneyimlerini sistematik bir şekilde kaydetmelerine olanak tanımaktadır. Veri toplama araçlarının çeşitliliği sayesinde katılımcıların geri bildirimleri daha açık bir şekilde elde edilmiş ve etkinliklerin değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Veri analiz süreci

Çalışma kapsamında yürütülen görüşmelerden elde edilen veriler, tematik içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Tematik analiz, olgusal bir yaklaşımı benimser (Creswell ve Poth, 2016). Vaismoradi ve diğerlerinin (2013) belirttiği gibi, tematik analizin temel özelliği, kodların tekrar sıklığına değil, araştırma konusunu açıklayabilecek olguların belirlenmesine odaklanması ve bağlama dayalı betimlemeye odaklanarak gözlemleri ve sonuçları en iyi şekilde açıklayacak olguları ortaya çıkarmasıdır. Bu çalışmada, katılımcıların tercihlerini anlamak için belirleyici olan olguları ortaya koymak amacıyla kullanılan tematik analiz, Creswell ve Poth'un (2016) önerdiği aşamalar izlenerek yürütülmüştür. Süreçte ilk adım olarak, verilerin analize hazırlanması işlemi gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelere ait video kayıtları yazıya dökülmüş ve verilere hâkim olununcaya kadar tekrar tekrar okunmuştur. Daha sonra bu verilerin analizinde yardımcı olması ve verilerin gözden kaçmasını engellemek amacıyla altı kişilik bir ekip oluşturulmuştur. Ekip, araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmiş ve görüşmelerden elde edilen yazılı metinler kendilerine verilmiştir. Bir ekip kurmanın, veri analiz sürecinin daha sistematik ve kapsamlı bir şekilde yürütülmesine olanak tanıdığı düşünülmektedir. Farklı bakış açılarına sahip alan uzmanlarının bir araya gelmesi, konunun daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Ekip çalışması, araştırmanın nesnellliğini artırarak kişisel önyargıları azaltabilir ve elde edilen bulguların geçerliliğini yükseltebilir. Ekip üyeleri arasında yapılan tartışmalar, analiz sürecinin derinleşmesine ve çeşitli temaların belirlenmesine olanak tanırken, farklı becerilerin entegrasyonu da çalışmanın kalitesini artırabilir. Araştırmacının süreçte gözlemci olarak yer alması, araştırmanın nesnellliğini ve geçerliliğini artırmak amacını taşımaktadır. Araştırmacı, araştırmanın tasarımı ve yönlendirilmesi aşamasında aktif rol alarak belirli temaların seçilmesine katkıda bulunmuş, ancak veri toplama ve analiz aşamalarında tarafsızlık ilkesine sadık kalmayı tercih etmiştir. Bu yaklaşım, oluşturulan ekibin daha özgür ve açık bir şekilde düşüncelerini ifade etmelerine olanak tanımış ve elde edilen verilerin güvenilirliğini artırmıştır. İkinci aşamada, ekip üyelerinin bağımsız olarak çalışarak araştırma amacına uygun önemli ifadeleri belirlemeleri istenmiştir. Bu aşamada, söz öbekleri veya cümleler anlam birimi olarak belirlenmiş ve verilerle ilgili anahtar kavramlar üzerinden birimlere indirgenmiştir. Üçüncü aşamada, belirlenen önemli ifadeler üzerinde çalışılarak anlam birimleri ve temalar oluşturulmuştur. Anlam

birimlerinin belirlenmesinde, analiz ekibinin ortak olarak işaretlediği kelime öbekleri esas alınmıştır. Dördüncü aşamada, ortak olarak belirlenen kelime öbeklerine dayalı olarak katılımcı öğretmenler arasındaki benzerlik ve farklılıkları betimleyecek en uygun örnek alıntılar seçilmiştir. Bu alıntılar belirlenirken, gözlemler arasındaki fark ve benzerliklerin ortaya konmasına özen gösterilmiştir. Bu seçimler önce araştırmacı, ardından bağımsız bir ikinci kodlayıcı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı ve bağımsız kodlayıcı arasındaki kodlama farklılıkları, alan uzmanının da katıldığı toplantılarla ele alınmıştır. Bu farklılıklar Baltacı (2017) tarafından sunulan Miles-Huberman modelinin nitel veri analizi alanındaki kuramsal temelleri ve uygulama stratejileri kapsamında giderilmiş, görüş birliğinin kabul edilebilir boyutta olduğu belirlenmiştir. Beşinci aşamada, katılımcıların tercihlerinin hangi şartlarda ortaya çıktığını, hangi gerekçelere dayandığını ve hangi bağlamda şekillendiğini ortaya koyan yapısal incelemeler yapılmıştır. Bu sayede, daha önce belirlenen anlam birimlerinin kapsamları ve işaret ettikleri özellikler derinlemesine incelenmiştir. Analiz sürecinin son aşaması olan sentez aşamasında, katılımcıların tercihlerini tasvir eden ana düşünceyi yansıtan olgular şekillendirilmiştir. Katılımcıların değerlendirmeleri arasındaki benzerlik ve farkları en iyi açıklayacak farklı kombinasyonlar üzerinde yansıtıcı düşünme ve tartışmalar yapılmıştır. Sentezler sonucunda üzerinde mutabık kalınan özelliklere vurgu yapan pasajlar oluşturularak analiz süreci tamamlanmıştır.

Güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları

Analiz süreci, farklı arka plan, deneyim ve uzmanlıklara sahip bir araştırma ekibi tarafından yürütülmüştür. Çalışmanın güvenilirliği, uzman bir ekiple yürütülen analizler, tekrarlanan işbirlikçi çalışma döngüleri, bağımsız analizler ve şeffaflık ile sağlanmıştır. Güvenilirliği artırmak için ulaşılan sonuçlara ilişkin ayrıntılı betimlemeler yapılmıştır. Bu betimlemeler, elde edilen ham verilerin temalara göre yeniden düzenlenmesi ve yorum katılmadan doğrudan alıntılar yapılarak sunulması ile gerçekleştirilmiştir (Denzin vd, 2023).

Araştırma sürecinde geçerliğin artırılması amacıyla, veriler bir analiz ekibi tarafından incelenmiştir. Ancak, araştırmacı, olgulara ilişkin yorumlarını kendi perspektifiyle oluşturmuştur. Analiz ekibinin, kelime öbeklerinin belirlenmesi sürecindeki katkıları, bulguların daha nesnel bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımıştır. Verileri diğer uzmanların incelemesine açarak, farklı araştırmacıların veya alan uzmanlarının teyidini sağlamak geçerliğe olumlu katkı yapmaktadır (Denzin ve Lincoln, 2011). Ayrıca, bulguların kendi içinde tutarlı olması ve olgulara ilişkin yapılan yorumların gerçeği yansıtması, iç geçerliği artıran önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Morse, 2016; Silverman, 2016). İç geçerliği artırmak amacıyla, analiz ekibiyle düzenli toplantılar yapılmış; katılımcılarla sürekli iletişim halinde kalarak, anlaşılmayan ifadelerin açıklığa kavuşturulması sağlanmıştır. Ayrıca kodlamalar ikinci bir kodlayıcıyla karşılaştırılmış ve böylece araştırmanın güvenilirliği artırılmıştır.

Bulgular

Çalışmaya katılan matematik öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda, etkinlik tercihlerinde belirleyici olan dijital materyal özelliklerine ilişkin yedi farklı tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar dijital materyalin; öğrenci odaklanmasına etkisi, öğrenci hazırbulunuşluğuyla uyumu, zaman yönetimi ile

ilişkisi, öğrenme çıktılarına erişimdeki rolü, öğretim ilkelerine uygunluğu, kullanımındaki zorluk derecesi ve ilgi çekicilik düzeyi olarak adlandırılmıştır. Bu temalardan bazıları öğretmenlerin olumlu görüşleri doğrultusunda açıklanırken, bazıları olumsuz görüşlerle ortaya konulmuştur. Bu farklı bakış açıları, dijital materyallerin eğitimdeki rolünü daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza yardımcı olmaktadır. Her bir temanın işaret ettiği anlam ayrı başlıklar altında ele alınarak örnek alıntılar eşliğinde aşağıda sunulmuştur.

Kullanılacak Dijital Materyalin Öğrenci Odaklanmasına Etkisi

Katılımcı öğretmenler, etkinlik tercihleri hakkında konuşurken, dijital materyalin öğrencileri nereye odaklayacağına dikkat edeceğini ve bu odaklanmanın öğretim sürecini nasıl etkileyeceğini ayrıntılı bir şekilde değerlendirmişlerdir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşleri, etkinliklerin seçimi ve sıralanmasında önemli bir rol oynamıştır. Aşağıda, bu durumu ele alan üç alıntıya yer verilmiştir. Bu alıntılardan ilki özel okulda çalışan Aslı öğretmen tarafından ikinci hafta yapılan görüşmede A5 etkinliğini sınıfta kullanmak istemeyişinin gerekçesi olarak ifade edilen aşağıdaki değerlendirmedir.

"A5 var. Bu bayağı uzun bir şey. Grafik 2 bölümünde bir sürü şey açılıyordu falan. Yönergeleri fazla, biraz karışıklık olabilir. Konuya odaklanmaları zor burada, konu dağılabilir"

Bu alıntıda, Aslı öğretmenin, materyal kullanımı için uygulanması gereken yönergelerin, öğrencilerin etkinliği anlamalarını ve etkinliğe odaklanmalarını zorlaştırabileceği endişesini dile getirdiği görülmektedir. Bu durum katılımcının etkinlik tercihlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Benzer bir değerlendirme de proje okulunda çalışan Ümit öğretmen tarafından Ü3 etkinliğine ilişkin olumsuzluklardan bahsederken aşağıdaki şekilde dile getirilmiştir.

"Öğrenci burada çemberler üzerine mi odaklanacak yoksa üçgen oluşturmaya mı? Sanki odaklanma biraz üçgenden çembere doğru kayar gibi düşündüm."

Burada Ümit öğretmenin kullanılacak materyalin öğrencilerin odak noktasını öğretimi amaçlanan üçgen kavramı yerine inşa sürecinde yardımcı olan çemberlere kayacağına ilişkin bir öngörüsünün olduğu görülmektedir. Bu durum da katılımcının tercihlerine olumsuz bir durum olarak yansımış ve bu etkinlik katılımcı tarafından sınıfta kullanılmak istenmeyen bir etkinlik olarak sınıflandırılmıştır.

Kullanılacak dijital materyalin öğrenci odaklanmasına etkisi, katılımcıların açıklamalarında her zaman olumsuz olarak ele alınmamıştır. Örneğin normal bir ortaokulda görev yapan Merve öğretmen, M4 etkinliğine ilişkin görüşlerini aşağıdaki gibi dile getirmiştir.

"M4'de açların taşınması ve süreçteki hareketlilik öğrencilerin dikkatini çekecek, ilgilerini artıracak ve kalıcı öğrenmeye de hizmet edecektir."

Bu alıntıda Merve öğretmenin kullanılacak materyalin öğrencilerin dikkatini konuya çekeceğini ve böylece ilgilerini konuya odaklamalarına yardımcı olacağını düşündüğü görülmektedir. Bu durum katılımcının tercihlerine olumlu bir durum olarak yansımış ve bu etkinlik katılımcı tarafından sınıfta kullanılmak istenen bir etkinlik olarak sınıflandırılmıştır.

Bu alıntılara ek olarak, süreç boyunca öğretmenlerin kullandığı "dikkatleri dağılır", "ilgi başka yöne kayar" ve "konudan uzaklaştırabilir" gibi ifadeler, materyallerin odaklanma üzerindeki olumsuz etkilerine işaret etmekte ve tercihlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Buna karşılık, "odaklanmalarına yardımcı olur", "dikkatlerini çeker" gibi ifadeler ise bu materyallerin odaklanma üzerinde olumlu etkiler yarattığını ve öğretmen tercihlerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bu bağlamda, dijital materyallerin öğrenci odaklanmasına etkisinin hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle değerlendirilebilen bir olgu olduğu söylenebilir.

Kullanılacak Dijital Materyalin Öğrenci Hazırbulunuşluğuyla Uyumu

Öğrencilerin etkinlikte kullanılacak olan dijital materyale yönelik olarak önceden bilmesi gereken bilgilere sahip olma durumu, öğretmenlerin tercihlerinde belirleyici olan bir başka olgudur. Katılımcı öğretmenler öğrencilerin kullanılacak dijital materyale ilişkin olarak sahip oldukları hazırbulunuşluk düzeylerini dikkate aldıklarını gösteren çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Aşağıda, bu durumla ilişkili olarak, normal bir devlet okulunda çalışan Merve öğretmenin, kullanılacak dijital materyalin çok fazla bilgi gerektirmesinin öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyine olan etkisini değerlendirdiği aşağıdaki açıklaması yer almaktadır.

"Etkinlikte olmayan, Geogebra ile ilgili çok fazla şeyler de bilmesi gerekiyor öğrencinin. Yani gereksiz bilgi mi desem buna, tamamen gereksiz de değil ama biraz hazırbulunuşluğunun fazla olması gerekiyor öğrencinin."

Yapılan değerlendirmeden Merve öğretmenin, öğrencilerin konuyu anlamaları için materyalle ilgili sahip olmaları gereken bilgi düzeyinin mevcut hazırbulunuşluk düzeylerinden yüksek olduğuna dair bir düşünceye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Benzer bir değerlendirme de Aslı öğretmen tarafından A3 etkinliği temelinde aşağıdaki şekilde dile getirilmiştir.

"Bu materyali anlaması için öğrencinin, konuyla ilgili bazı temel şeyleri önceden biliyor olması lazım. Yoksa, öğrenci materyali tam olarak kullanamayabilir."

Bu alıntıdan yola çıkarak, Aslı öğretmenin, dijital materyalin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için öğrencilerin belli bir bilgi düzeyine sahip olmalarının gerektiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Katılımcı, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin mevcut bilgi birikimlerine uygun olmaması durumunda, materyalin sağladığı faydaları yeterince değerlendiremeyeceklerini ifade etmektedir.

Bununla birlikte, farklı katılımcı öğretmenler tercihlerine ilişkin konuşurken "öğrencilerin mevcut bilgi düzeylerine göre materyal seçimi yapmak önemli," "konuya dair önceden bilgi sahibi olmaları gerekli" ve "etkinliğin öğrencilerin önceki bilgileriyle uyumlu olması, öğrenme sürecini kolaylaştıracaktır" gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu düşünceler, öğretmenlerin dijital materyallerin seviye üstü düzeyde kullanılmasının, öğrencilerin öğrenme süreçlerini olumsuz etkileyebileceğine dair endişelerini ortaya koymaktadır. Bu durumla karşılaşan katılımcı öğretmenler, bu tür materyaller içeren etkinlikleri sınıfta kullanmak istemediklerini belirtmişlerdir. Aksine, katılımcıların, öğrencilerin mevcut bilgi düzeyine uygun etkinliklerin seçilmesinin, öğrenme motivasyonlarını artıracığına ve dersin daha verimli geçeceğine inandıkları söylenebilir. Bu nedenle, hazırbulunuşluk seviyesine uygun materyal kullanımı gerektiren etkinliklerin katılımcıların tercih sıralamalarında önde olduğu belirlenmiştir.

Dijital Materyal Kullanımı ve Zaman Yönetimi İlişkisi

Araştırmaya katılan öğretmenler, etkinlik uygulaması için kullanılacak olan materyalin, ders planlamasındaki zaman yönetimi üzerindeki etkisine ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Aşağıda, bu durumla ilişkili iki alıntıya yer verilmiştir. Bunlardan ilkinde proje okulunda görev yapan Ümit öğretmenin, yönergesinde 17 tane yönerge bulunan Ü4 etkinliğini kullanma isteğine göre yaptığı sıralamada en sona koymasına ilişkin değerlendirmesinde dile getirdiği aşağıdaki ifadeler yer almaktadır.

"Ü4'de bir sürü yönerge var. ... Öğretmen, öğrenciyle birlikte tüm yönergeleri yapacaksa öğrencilerine de yapacaksa o zaman listede en son sırada yer alır. Çünkü programın ilk yapılış aşaması kısımları çok zaman alır. Bu kadar zaman kaybı fazla. Nasıl yetişecek konu yetişmez"

Bu alıntıda, Ümit öğretmen, materyal kullanımının yönergelerin fazlalığı ve karmaşıklığı nedeniyle kaybına yol açabileceğini belirtmiştir. Yine bu açıklamada, Ümit öğretmen etkinliğin yönergelerinin fazlalığı nedeniyle hem öğretmenin hem de öğrencilerin zamanını verimli kullanamayacağını ve bu nedenle etkinliğin listede en son sırada yer aldığını ifade etmektedir. Bundan farklı olan bir değerlendirme de normal bir devlet okulunda çalışan Merve öğretmen dijital materyal kullanımının zaman yönetimine olan etkisini şu şekilde açıklamıştır.

"Eğer zamanım olmazsa M1'i kullanmayı tercih ederdim. Kısa sürede yapmam gerekiyorsa anlatma işini o zaman hemen bu etkinlikle esas konu ortaya çıkıyor zaten."

Bu alıntıda, Merve öğretmen, zaman kısıtlaması durumunda kullanılacak dijital materyalin basit yapısı sayesinde daha kısa sürede tamamlanabilecek etkinlikleri tercih ettiğini belirtmektedir.

Yukarıdaki alıntılara benzer olarak farklı katılımcıların dile getirdikleri "süre yetmez", "uzun sürer", "zaman baskısı altında zorlanırsınız" ve "zaman yeterli olur". "sonuca hızlıca ulaşırsınız" gibi ifadeler, öğretmenlerin, dijital materyal kullanımının zaman yönetimi üzerindeki etkilerini dikkate alarak, etkinliklerin seçimi ve sıralamasında özen gösterdiklerine işaret etmektedir. Materyalin zaman kullanımı açısından uygun olması, katılımcılar tarafından öğretim sürecinin verimliliğini artıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmekte ve bu durumda etkinliğin tercih edilme düzeyini artırmaktadır. Aksi durumlarda ise etkinlik tercihleri olumsuz yönde etkilenmektedir.

Dijital Materyalin Öğrenme Çıktılarına Erişimdeki Rolü

Etkinliklerde kullanılması önerilen dijital materyallerin kullanımı ile öğrencilerin istenilen amaca uygun olarak belirlenen kazanımlara ve hedeflenen öğrenme çıktılarına ulaşma noktasındaki olumlu ya da olumsuz katkısı, öğretmenlerin değerlendirmelerinde ön planda tuttukları olgulardan bir başkasıdır. Bu kapsamda değerlendirilen katılımcı açıklamalarından biri Fen Edebiyat Fakültesi mezunu olan Aslı öğretmenin, A4 kodlu etkinliği derste kullanmak istemeyişinin nedeni ile ilgili olarak yaptığı aşağıdaki açıklamadır.

"A4'ü kullanmam. Çünkü konumuz açortaylar ama biz Geogebra'da çizimlere kenarlardan başladık, bu durum öğrencide kenarortay konusu izlenimi oluşturabilir. Kenardan yola çıktığım zaman aç ve kenar her ikisi de tam ikiye bölünüyor gibisi

anlaşılabilir. Açıortay kenarı da ortadan ikiye böler mi gibi yanlışlıklara sebep olabilir. Öğrenciler böyle bir kavram yanlışlığı yaşayabilir"

Buradaki alıntı Aslı öğretmenin dijital materyalin kullanım şeklinden kaynaklı olduğunu düşündüğü olası kavram yanlışları nedeniyle etkinliği sınıfta kullanmak istemediğine işaret etmektedir. Benzer bir açıklama da matematik eğitimi alanında doktorası devam eden Merve öğretmene ait olan aşağıdaki değerlendirmedir.

"Bu Geogebra çiziminde açının ölçüsü sadece mavi boyalı açıklığın ölçüsüymüş gibi görünüyor. Böyle bir çizim öğrencilerde açının kolları uzarsa açı da artar gibi yanlışlara sebebiyet verebilir."

Bu alıntı, Merve öğretmenin dijital materyalleri seçerken kavramların doğru şekilde öğretimine uygun olma noktasına dikkat ettiğini bir noktayı ortaya koymaktadır. Bundan farklı olarak doğru seçilen bir dijital materyalin öğrenme çıktısına erişimi olumlu yönde etkileyeceği ve bundan dolayı da tercihlerde ön planda tutulacağı söylenebilir. Bu durum Aslı öğretmen tarafından A3 etkinliği ili ilgili olarak yapılan aşağıdaki açıklamada görülebilir.

"A3 etkinliğinde bilgisayarda üçgen inşasını biz yaptığımız için çocuklarda anlamlı bir öğrenme olacaktır. Üçgenin köşelerinden tutarak hareketlendirmemizden dolayı tüm üçgenlerde doğru olduğu görülecek ve kazanım tam olarak öğrenilmiş olacak bu açıdan oldukça önemli."

Burada Aslı öğretmenin etkinlikteki dijital materyalin kullanım şeklini öğrenme çıktılarına erişim açısından olumlu olarak değerlendirdiği görülmektedir. Buna benzer değerlendirmelerde, "etkili bir öğretim gerçekleşir," "konuyu pekiştirir" ve "daha iyi sonuçlar elde edilir" gibi ifadeler, bu olgunun olumlu bir şekilde tercihlere yansıdığına işaret etmektedir. Öte yandan, öğretmenlerin dijital materyal seçiminde ve kullanımında "kavram yanlışlığına neden olur" ve "hatalı öğrenirler" gibi gerekçelerle bu olguyu etkinliklerin sıralanmasında olumsuz bir etken olarak gördükleri de gözlemlenmiştir. Bu durum, öğretmenlerin öğrenme çıktılarına ulaşma noktasında materyal seçiminde dikkatli olduklarını ve etkinlik seçimlerinde, materyalin, öğrencilerin kazanıma ulaşmalarına yönelik olumlu veya olumsuz etkileri göz önünde bulundurdıklarını göstermektedir.

Dijital Materyalin Öğretim İlkelerine Uygunluğu

Katılımcılar etkinlik tercihlerinde, dijital materyallerin kullanılması önerilen etkinliklerin öğretim ilkelerine uygun olmasına önem vermişlerdir. Bu bağlamda ele alınan görüşlerden biri Ümit öğretmene ait olan aşağıdaki görüştür.

"A3 etkinliğini sınıfta kullanabilirim çünkü başlangıç için sade bir hali var. Basitten karmaşığa doğru gitmek önemli anlatırken. O yüzden bu, açıortay kavramını temel düzeyde anlatmak için ideal. İspat yapmaya girmeden, açıortayın nasıl belirlendiğini ve kesişim noktalarını basitçe göstermek açısından faydalı olabilir."

Burada Ümit öğretmenin etkinlikleri seçerken basitlik ve anlaşılabilirliğe verdiği önem görülmektedir. Katılımcının bu etkinliği tercih etmesi, konuyu basitten karmaşığa doğru bir anlatım ilkesiyle öğrencilere sunmayı amaçladığını ve ispat sürecine girmeden konuyu sade bir şekilde açıklayarak, öğrencilerin temel kavramları rahatça kavramalarını

sağlamayı hedeflediğine işaret etmektedir. Benzer bir değerlendirme de Merve öğretmenin aşağıdaki değerlendirmesidir.

"Geogebra ile etkinliklerle konu anlatmayı tercih ederim çünkü bu araç sayesinde öğrencilerin somuttan soyuta geçişini çok daha kolaylaştırabiliyorum. Bunlarla bir fiziksel nesne kullanmadan öğrenciler konuyu daha iyi kavrayabiliyorlar ve bu da derslerin zaman ve maliyet açısından daha ekonomik olmasını sağlıyor"

Bu alıntıda, Merve öğretmen tarafından Geogebra gibi dijital materyallerin öğretim ilkeleri açısından sağladığı avantajların vurgulandığı görülmektedir. Katılımcıya göre dijital araçlar, 'somuttan soyuta geçiş' ilkesini destekleyerek öğrencilerin soyut kavramları daha anlaşılır ve erişilebilir hale getirmelerine yardımcı olmakta ve fiziksel nesnelere kullanmaya gerek kalmadan dijital ortamda etkileşim sağladıkları için, 'ekonomiklik' ilkesine uygun bir şekilde derslerin işlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bakış açısı Merve öğretmenin dijital materyalleri öğretim ilkelerine uygunluk açısından değerlendirdiğine işaret etmektedir.

Buna benzer değerlendirmelerde, "temelden ileri doğru ilerlemek," "anlaşılır bir şeyle başlayıp giderek zorlaştırmak" gibi ifadeler, katılımcıların, materyal kullanımının öğretim süreçlerinin olumlu bir şekilde ilerlemesine katkıda bulunabileceğini düşündüklerine işaret etmektedir. Öte yandan, öğretmenlerin dijital materyal seçiminde ve kullanımında "hemen başta zorla başlamak" ve "harcadığın zamana değmeyebilir" gibi gerekçelerle bu olguyu etkinliklerin sıralanmasında olumsuz bir etken olarak gördükleri de söylenebilir.

Dijital Materyalin Kullanımındaki Kolaylık/Zorluk Derecesi

Katılımcı öğretmenlerin etkinlik tercihlerinde, etkinlikte kullanılan dijital materyalin kullanımındaki kolaylık veya zorluklar önemli bir rol oynamaktadır. Dijital materyalin ne kadar kullanıcı dostu olduğuna, teknik bilgi gereksinimlerine ve uygulama sürecinde karşılaşılan zorluklara bağlı olarak öğretmenlerin etkinlik seçimleri değişiklik gösterebilmektedir. Bu noktada, formasyon eğitim almış olan Aslı öğretmenin etkinlik tercihlerinde bu durumu dikkate aldığına ilişkin olarak dile getirdiği etkinlik tercihlerindeki sıralamaya ilişkin olan aşağıdaki ifadeleri örnek gösterilebilir.

"Bu sıralamayı yaparken en çok dikkat ettiğim şeylerden biri de kullanımı kolay mı? Kullanımının kolay olması da önemli. Mesela M2'de oradaki düğmeler öğretmenin işini çok rahatlatıyor. O yüzden daha üste aldım sıralamada onu"

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Aslı öğretmen, dijital materyalin kullanım kolaylığının etkinlik tercihlerinde belirleyici bir faktör olduğunu dile getirmektedir. Burada Aslı öğretmen, dijital materyalin etkili ve sorunsuz bir şekilde kullanılabilmesinin, öğrencilerin öğrenme deneyimini olumlu yönde etkilediğini vurgulamaktadır. Merve öğretmen, bu konuda daha detaylı bir açıklama yaparak şu ifadeleri kullanmıştır:

"M1'de hâlihazırda var olan çember ve oran düğmesi etkinliğin uygulanışını kolaylaştırmaktadır. Yani sayılara bağlı olmadan da çok net bir şekilde hemen iki hareketle yapabiliyorum. Hiç zorlanmadan açılar arasındaki ilişkileri gösterebiliyorum."

Bu alıntıdan Merve öğretmenin dijital materyallerin kullanım kolaylığını göz önünde bulundurarak etkinlik seçimlerinde bulunduğunu ve materyalin pratikliğinin öğretim sürecine olan olumlu etkilerini önemseydiğini açıkça göstermektedir. Buna benzer

değerlendirmelerde, “kullanımı kolay program” ve “öğrencilerin çabucak yapabilmesi” gibi ifadeler, katılımcıların dijital materyal kullanımının öğretim süreçlerine olumlu katkılarda bulunabileceğini düşündüklerine işaret etmektedir. Öte yandan, öğretmenlerin dijital materyal seçiminde “teknik sorunlar yaşanabilir” ve “bazı öğrenciler bu programları tam bilmiyor” gibi gerekçelerle bu olguyu etkinliklerin sıralamasında olumsuz bir bakış açısıyla ele aldıkları söylenebilir. Bu durum, öğretmenlerin dijital materyalin kullanımındaki kolaylıkları ve zorlukları göz önünde bulundurarak seçimler yaptıklarını göstermektedir.

Dijital Materyalin İlgi Çekicilik Düzeyi

Katılımcı öğretmenlerin etkinlik tercihlerinde, etkinlikte kullanılan dijital materyalin öğrenciler açısından ilgi çekicilik düzeyi de önemli bir rol oynamaktadır. Dijital materyalin ne kadar etkileyici olduğuna ve öğrencilerin ilgisini ne kadar çektiğine bağlı olarak öğretmenlerin etkinlik seçimleri değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda, beş yıllık öğretmenlik deneyimine sahip olan Merve öğretmenin etkinlik tercihlerinde bu durumu dikkate aldığı aşağıdaki ifadelerde görülebilir.

"Dinamik geometri yazılımı kullanmayı gerektiren etkinlikleri beğeniyorum. Çünkü Geogebra'nın sağladığı dinamizm öğrencilerin ilgisini çekecek ve onları derse motive edecektir. Özellikle M2'nin en başta olmasının sebebi, hareketlendir düşmesinin sağladığı dinamizmden dolayı öğrencilerin hem ilgisini çekmesi hem de eğlenceli bir biçimde öğrenebilecek olmalarıdır."

Bu alıntıda Merve öğretmenin, dijital materyalin sağladığı dinamizmin ve etkileşimli özelliklerin, öğrencilerin ilgisini çekmede ve derse olan motivasyonlarını artırmada önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, katılımcının ilgi çekici ve dinamik materyalleri tercih ederek, öğrencilerin öğrenme deneyimini daha eğlenceli ve etkili hale getirmeyi amaçlamadığı söylenebilir. Bundan farklı olarak proje okulunda çalışan Ümit öğretmen aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmuştur.

"Uzun ve ilgi çekmeyen etkinlikler, genellikle öğrencilerin ilgisini çekmekte zorlanıyor. Bu tür etkinlikler çok fazla bilgi istiyor ve uzun sürüyor. Özellikle dijital materyalin görsel ve etkileşimli özellikleri de sınırlı olduğunda, öğrenciler tam anlamıyla derse karşı ilgilerini kaybedebiliyor ve bu da öğrenme sürecini olumsuz etkiliyor. Bu yüzden, daha kısa ve ilgi çekici etkinliklere yönelmeyi tercih ediyorum. "

Bu alıntıdan, Ümit öğretmenin uzun ve ilgi çekmeyen etkinliklerin öğrenciler üzerindeki etkisinin sınırlı olabileceğini düşündüğü daha etkili bir öğrenme deneyimi sağlamak için ilgi çekiciliği artıran dijital materyalleri tercih etme eğiliminde olduğu görülebilir. Buna benzer olan “eğlenceli”, “konuyu cazip hale getirir” ve “motivasyon sağlar” gibi alıntılardan da anlaşılabilir gibi, öğretmenlerin etkinliklerde kullanılan materyallerin matematiksel kavrayışa hizmet etme derecesini değerlendirmeleri, etkinlik seçimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Materyallerin, etkinliğin asıl amacını perdelemeden, öğrencilerin kavrayışlarını destekleyici bir işleve sahip olması, öğretmenler için kritik tercih nedeni olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, dijital materyallerin öğrenci odaklanmasına ilişkin etkisinin, öğretmenlerin etkinlik tercihlerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Katılımcı

öğretmenler, dijital materyallerin içeriği ve yönergelerinin, öğrencilerin etkinliklere odaklanmalarını zorlaştırabileceğine dikkat çekmiş ve bu nedenle potansiyel olarak sorun yaratabilecek etkinlikleri sınıfta kullanmaktan kaçındıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, özellikle ders kitabından çalışmayı alışkanlık haline getirmiş öğrenciler söz konusu olduğunda daha belirgin hale gelebilmektedir. Viberg ve arkadaşlarının (2023) bulguları, öğrencilerin dijital materyallerle odaklanma sorunları yaşadığını ve ders kitaplarına alışmış öğrencilerin bu alışkanlıklarını kolayca değiştiremeyeceklerini göstermektedir. Araştırmalar, bu öğrencilerin kitaplara odaklanma yeteneklerinin, ekranlara odaklanma yeteneklerinden daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Öğrencilerin derse olan ilgilerini ve dikkatlerini artırmak için, dijital materyallerin tasarımında öğrenci ve öğretmen arasında iki yönlü bir iletişimin sağlanması önemlidir. Wood, Brown ve Grayson (2017) bu durumu, öğrenci ve öğretmen arasındaki iki yönlü iletişimin öğrencilerin ders boyunca odakta kalmalarını sağladığını belirtmiştir. Bu bağlamda, dijital materyallerin tasarımında ve seçiminde, materyalin öğrenci odaklanmasını destekleyecek şekilde dikkatle planlanması gerektiği anlaşılmaktadır.

Araştırma bulguları, dijital materyallerin öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleriyle uyumunun, öğretmenlerin etkinlik tercihlerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcı öğretmenler, öğrencilerin dijital materyalleri etkin bir şekilde kullanabilmesi için gerekli bilgi düzeyine sahip olmalarını ön koşul olarak değerlendirmişlerdir. Öğretmenler, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerini, kullanılacak dijital materyalin gerektirdiği bilgi düzeyine uygunluk açısından değerlendirerek bazı dijital materyalleri sınıfta kullanma kararlarını şekillendirmişlerdir. Eğitim sisteminin yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda dijital okuryazarlık ve öğrencilerin bütünsel gelişimini desteklemeyi hedeflediği (MEB, 2024) düşünüldüğünde, öğretmenlerin bu yaklaşımı doğal olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, öğretmenler, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük olması durumunda etkinliklerin başarısız olabileceğini ve bunun da öğrencilerin motivasyonunu olumsuz etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Van der Merwe ve arkadaşlarının (2020) araştırmaları, öğrencilerin mevcut bilgi seviyeleri ile dijital materyaller arasındaki uyumsuzluğun öğrenme sürecinde zorluklar oluşturabileceğini ve öğrencilerin derse olan ilgisini azaltabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, dijital materyallerin öğrencilerin bilgi seviyelerine uygun şekilde seçilmesinin, materyal tasarımcıları açısından da dikkate alınması gereken bir husus olduğu ifade edilebilir.

Çalışmadan elde edilen bulgular, dijital materyallerin zaman yönetimi üzerindeki etkisinin öğretmenlerin etkinlik tercihlerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Katılımcı öğretmenler, dijital materyallerin karmaşıklığının ve yönergelerin fazlalığının, öğretim sürecinde zaman kaybına yol açabileceğini belirtmişlerdir. Buna karşın, dijital materyallerin sade ve anlaşılır olması durumunda, öğretim sürecinin verimliliğinin arttığı ve bu nedenle etkinliklerin tercih edilme olasılığının yükseldiği ifade edilmiştir. Bu durum, öğretim zamanını etkin kullanmanın akademik başarıyı artırabileceğini destekleyen bulgularla uyumludur (Wolters & Brady, 2021; Doumen vd., 2014; Dunlosky & Ariel, 2011). Bu bağlamda, öğretmenlerin dijital materyal seçimlerinde zaman yönetimi faktörlerini dikkate alarak, öğretim sürecinin verimliliğini artırmaları beklenmektedir. Dijital materyallerin sade ve anlaşılır bir yapıda olması, öğretmenlerin zaman yönetimini daha etkili bir şekilde gerçekleştirmelerine yardımcı olabilir. Dolayısıyla, dijital materyallerin tasarımı sırasında öğretim sürecindeki zaman yönetimi unsurlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu çalışma, dijital materyallerin öğrenme çıktılarına ulaşmadaki rolünün öğretmenlerin materyal seçiminde önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcı öğretmenler, dijital materyallerin öğrencilerin öğrenme hedeflerine ulaşmasını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebileceğini değerlendirmişlerdir. Öğretmenler, dijital materyallerin kavram yanlışlarına yol açıp açmayacağını ve öğrenme çıktılarına erişimi nasıl etkileyebileceğini de göz önünde bulundurmışlardır. Bu durum, öğretmenlerin dijital materyal seçiminde, materyallerin kavram öğretimine uygunluğunu ve olası kavram yanlışlarını dikkate alarak karar verdiklerini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, öğretmenler dijital materyallerin kullanımında hem kavram yanlışlarını önlemeye hem de öğrenme çıktılarının etkili bir şekilde elde edilmesini sağlamaya özen göstermektedirler. Matematiksel etkinliklerin öğrenme hedeflerine hizmet etmesinin, öğretmenlerin materyal seçiminde önemli bir rol oynadığı (Bozkurt, 2012, Özbey & Özmantar, 2023) bilinmektedir. Ancak çalışmamızda, öğretmenlerin bu niteliği daha mikro düzeyde ele aldıkları ve dijital materyal özelinde değerlendirmelerde buldukları gözlemlenmiştir. Etkinliklerin öğrenme hedeflerine hizmet etmesi, bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Bu bağlamda, etkinliklerde belirleyici olan ürünler, öğrenci sorumlulukları ve işlemler gibi bileşenlerin de dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Güzel vd., 2021). Çalışmamızda, öğretmenlerin dijital materyallerin bu bileşenler açısından değerlendirmelerini yaptıkları görülmüştür. Gelecekte yapılacak ileri düzey araştırmalar, matematiksel kazanımlara hizmet etme bağlamında bu bileşenlerin nasıl değerlendirildiğini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyerek önemli katkılarda bulunabilir.

Araştırma bulguları, dijital materyallerin öğretim ilkelerine uygunluğunun öğretmenlerin etkinlik seçiminde belirleyici bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcı öğretmenlerin, dijital materyallerin etkinliklerde nasıl kullanılacağına dair öğretim ilkelerine uygunluk durumlarını dikkate alarak seçim yaptıkları görülmüştür. Dijital materyallerin basitlik, anlaşılabilirlik, somuttan soyuta geçiş ve ekonomik kullanım gibi öğretim ilkeleriyle uyumlu olması, öğretmenlerin etkinlik tercihlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin, öğrenme ve öğretme süreçlerini genel öğretim ilkeleri doğrultusunda yapılandırmaları, yürütmeleri ve işletmeleri, eğitim sürecinin etkinliğini ve kalitesini artıran temel bir yeterlik alanıdır (Yeşilyurt, 2020). Öğretmenler, dijital materyal seçimlerinde, öğretim ilkelerinin ne kadarını uygulayabileceklerini ve bu ilkelerin nasıl etkili bir şekilde entegre edilebileceğini titizlikle değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda, dijital materyallerin tasarımında öğretim ilkelerine uygunluk, hem öğretim sürecinin etkinliğini artırmak hem de öğrencilerin öğrenme deneyimlerini iyileştirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Gelecekteki araştırmalar, öğretmenlerin bu ilkeleri nasıl daha etkili bir şekilde uyguladıklarını ve bu uygulamaların öğrenci başarısına nasıl katkıda bulunduğunu daha ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, eğitim uygulamalarını iyileştirmeye yönelik değerli bilgiler sağlayabilir. Bu tür çalışmalar, öğretim ilkelerinin eğitimdeki rolünü ve önemini daha da vurgulayacak ve öğretmenlerin profesyonel gelişimini destekleyecektir.

Çalışmanın bulguları, dijital materyallerin kullanımındaki zorluk veya kolaylıklarının öğretmenlerin etkinlik tercihlerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Katılımcı öğretmenler, dijital materyallerin kullanımında karşılaşılan zorluklar veya teknik bilgi gereksinimlerinin, etkinlik seçimlerinde olumsuz bir etken olduğunu vurgulamışlardır. Öğretmenler, dijital materyallerin kullanıcı dostu olmasını,

kullanımının kolay olmasını ve uygulama sürecindeki zorlukların en alt seviyeye indirilmesini önemsemektedirler. Hardman (2019) tarafından belirtildiği gibi, tüm araçlar belirli eylemleri gerçekleştirmede arabulucu bir rol üstlenirler. Bu durum, materyal kullanılarak gerçekleştirilen öğretimsel eylemler için de geçerlidir. Öğretmenler, materyallerle gerçekleştirdikleri eylemlerle şekillenirler, bu da ortaya çıkan eylemin araç veya kullanıcıdan herhangi birisine indirgenemeyeceğine işaret eder (Werstch, 1998). Bu açıdan bakıldığında, öğretmenlerin materyal kullanımındaki yetkinlik arayışları, önceki etkileşimlerine dayanan birikimlerinin sürece doğrudan yansımaları olarak değerlendirilebilir. Yapılan araştırmalar, bilgisayar destekli öğretim konusunda yeterli yetkinliğe sahip olmayan öğretmenlerin, derslerinde bilgisayar destekli materyalleri tercih etmediklerini göstermektedir (örn., Özbey ve Özmantar, 2023; Birgin vd., 2020; Kaleli-Yılmaz ve Koparan, 2015; Önal, 2014). Bu bulgular doğrultusunda, öğretmenlerin lisans eğitiminden sonra kazandıkları materyal kullanım yetkinliklerinin neler olduğu ve bu yetkinliklerin nasıl geliştirilebileceğine yönelik araştırmaların önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu tür araştırmalar, öğretmenlerin dijital materyallerle daha etkili bir şekilde çalışabilmelerini sağlayacak stratejiler geliştirmeye katkıda bulunabilir.

Bu araştırma, dijital materyallerin etkinliklerdeki ilgi çekicilik düzeyinin öğretmenlerin materyal seçimlerinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Katılımcı öğretmenler, dijital materyallerin öğrenciler üzerindeki ilgi çekiciliğini ve motivasyon artırıcı etkilerini göz önünde bulundurarak etkinlik tercihlerinde bulunmuşlardır. Öğretmenlerin, materyalin dinamik ve etkileşimli özelliklerinin öğrencilerin dikkatini çekmede ve derse olan ilgilerini artırmada belirleyici olduğunu vurguladıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca, etkinliklerin öğrencilerin birden fazla matematiksel kavramı öğrenmelerine ve bu kavramları pratikte nasıl uygulayabileceklerine olanak tanıyan özellikler taşıması, öğretmenlerin materyal seçimlerinde öncelikli olarak değerlendirdikleri faktörler arasında yer almaktadır. İlgi, öğrencilerde itici bir güç görevi görür ve onların seçici dikkat göstermelerine ve faydalı ve zevkli buldukları faaliyetlere katılmalarını sağlar (Surur, 2020). Eğer bir etkinlikte ilgiyi oluşturan özellikler düşükse, bu durum öğrencilerin o etkinliğe olan ilgisinin azalmasına neden olabilir ve sonuç olarak öğretmenlerin o etkinlikten uzaklaşmasına yol açabilir (Triantafillou vd., 2021). Bu bağlamda, dijital materyallerin ilgi çekici ve etkileşimli niteliklerinin öğretmenlerin etkinlik seçimlerinde önemli bir belirleyici faktör olduğunu ve öğrencilerin öğrenme deneyimlerini olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Eğitim teknolojileri geliştiricileri, dijital materyallerin ilgi çekiciliğini artırmak için etkileşimli ve dinamik özellikler sunmaya özen göstermelidir. Özellikle öğrencilerin dikkatini çeken, motivasyonlarını artıran ve öğrenme sürecini eğlenceli hale getiren tasarımlar ön planda tutulmalıdır. Bu tür materyallerin geliştirilmesi, öğrencilerin etkinliklere olan ilgisini artırabilir ve öğretmenlerin materyal seçimlerinde tercih edilmelerine yol açabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>* Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet Fatih ÖZMANTAR danışmanlığında 17.01,2023 tarihinde tamamladığımız “Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Etkinlik Tercihlerinde Belirleyici Olan Olgular” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.</p> <p>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</p> <p>*(Gaziantep Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 02.04.2021 Tarih, 2021-06-18 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)</p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	<p>Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50),</p> <p>Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40),</p> <p>Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40),</p> <p>Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40),</p> <p>Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (80), 2. Yazar (%20)</p>
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “Phenomena That are Determinant in the Activity Preferences of Secondary Mathematics Teachers”, supervised by Prof. Dr. Mehmet Fatih ÖZMANTAR (Ph.D. Dissertation, Gaziantep University, 17.01.2023).</p> <p>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</p> <p>* (Gaziantep University Rectorate, Social and Human Sciences Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 02.04.2021, numbered 2021-06-18 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)</p>
Plagiarism Checks	Yes – Turnitin
Conflicts of Interest	The authors has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	<p>Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50),</p> <p>Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40),</p> <p>Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40),</p> <p>Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40),</p> <p>Submission and Revision: 1. Author (%80), 2. Author (%20),</p>

Kaynakça

- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-14.
- Baye, M. G., Ayele, M. A., & Wondimuneh, T. E. (2021). Implementing Geogebra integrated with multi-teaching approaches guided by the APOS theory to enhance students' conceptual understanding of limit in Ethiopian Universities. *Heliyon*, 7(5). doi:10.1016/j.Heliyon.2021.e07012
- Birgin, O., Uzun, K., & Mazman Akar, S. G. (2020). Investigation of Turkish mathematics teachers proficiency perceptions in using information and communication technologies in teaching. *Education and Information Technologies*, 25(1), 487-507. <https://dx.doi.org/10.1007/s10639-019-09977-1>
- Bozkurt, A. (2012). Matematik öğretmenlerinin matematiksel etkinlik kavramına dair algıları. *Eğitim ve Bilim*, 37(166).
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Çenberci, S., & Özgen, K. (2021). Matematik öğretmen adaylarının etkinlik tasarımında günlük yaşamla ilişkilendirmeyi yansıtmaya becerileri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 70-95.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2011). *The Sage handbook of qualitative research*. Sage.
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S., Giardina, M. D., & Cannella, G. S. (Eds.). (2023). *The Sage handbook of qualitative research*. Sage publications.
- Doumen, S., Broeckmans, J., & Masui, C. (2014). The role of self-study time in freshmen's achievement. *Educational Psychology*, 34(3), 385-402.
- Dunlosky, J., & Ariel, R. (2011). Self-regulated learning and the allocation of study time. In B. Ross (Ed.), *Psychology of learning and motivation* (Vol. 54, pp. 103-140). San Diego: Academic Press.
- Freiman, V. (2020). Issues of teaching in a new technology-rich environment: Investigating the case of New Brunswick (Canada) school makerspaces. *STEM Teachers and Teaching in the Digital Era: Professional Expectations and Advancement in the 21st Century Schools*, 273-292.
- Freiman, V., & Volkov, A. (2022). Historical and didactical roots of visual and dynamic mathematical models: the case of "rearrangement method" for calculation of the area of a circle. In *mathematics education in the age of artificial intelligence: how artificial intelligence can serve mathematical human learning* (pp. 365-398). Cham: Springer International Publishing.
- Gardner, M., Greeno, J. G., Reif, F., & Schoenfeld, A. H. (2013). *Toward a Scientific Practice of Science Education*. Routledge.
- Güzel, M., Bozkurt, A., & Özmantar, M. (2021). Matematik öğretmenlerinin etkinlik tasarım ve uygulama süreçlerinde yaptıkları değerlendirme ve müdahalelerin incelenmesi. *Journal of Computer and Education Research*, 9(18), 513-545.

Hardman, J. (2019). Towards a pedagogical model of teaching with ICTs for mathematics attainment in primary school: A review of studies 2008–2018. *Heliyon*, 5(5), e01726.

Jones, K., & Pepin, B. (2016). Research on mathematics teachers as partners in task design. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 19(2), 105-121.

Jorgensen, R., Dole, S., & Larkin, K. (2020). *Teaching mathematics in primary schools: principles for effective practice*. Routledge.

Kaleli-Yılmaz, G., & Koparan, T. (2015). Investigate of the beliefs regarding to computer technology usage in mathematics teaching in terms of different variables. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, 35, 112–135.

Karataş, E. (2021). Matematik eğitiminde bir etkinlik örneği: Çevrel üçgenler. *The Journal of International Education Science*, 8 (29), 138-161.

Kaya, S. (2023). Türkiye'deki eğitim programları ve öğretim (epö) alanı'nın kapsamı ve araştırma alanları üzerine bir meta-sentez (1974-2021). *E-International Journal of Educational Research*, 14(4).

Kohen, Z., Amram, M., Dagan, M., & Miranda, T. (2022). Self-efficacy and problem-solving skills in mathematics: the effect of instruction-based dynamic versus static visualization. *Interactive Learning Environments*, 30(4), 759-778.

Maxwell, J. A. (2008). *Designing a qualitative study* (Vol. 2, pp. 214-253). The SAGE handbook of applied social research methods.

MEB. (Milli Eğitim Bakanlığı). (2018). *Matematik dersi öğretim programı*. Ankara: MEB yayınları.

MEB. (Milli Eğitim Bakanlığı). (2024). *Matematik dersi öğretim programı*. Ankara: MEB yayınları.

Merriam, S. B. (2015). Qualitative research: Designing, implementing, and publishing a study. In *Handbook of research on scholarly publishing and research methods* (pp. 125-140). IGI Global.

Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (Eds.). (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. John Wiley & Sons.

Moreno-Armella, L., & Sriraman, B. (2005). The articulation of symbol and mediation in mathematics education. *ZDM*, 37, 476-486.

Morse, J. M. (2016). *Mixed method design: Principles and procedures*. Routledge.

Önal, N. (2014). Views of middle school mathematics teachers on information technology competencies. *Unpublished doctoral thesis, Gazi University, Institute of Educational Sciences, Ankara*.

Özbey, N., & Özmantar, M. F. (2023). Material features that determine the activity preferences of mathematics teachers. *E-kafkas Journal of Educational Research*, 10(1), 18-36.

Price, S., Yiannoutsou, N., Johnson, R., & Outhwaite, L. (2021). Enacting elementary geometry: participatory 'haptic' sense-making. *Digital Experiences in Mathematics Education*, 7, 22-47.

- Schulz, M. (2023). E-learning as a development Tool. *Sustainability*, 15(20), 15012.
- Silverman, D. (2016). Introducing qualitative research. *Qualitative Research*, 3(3), 14-25.
- Stein, S. (2019). Beyond higher education as we know it: Gesturing towards decolonial horizons of possibility. *Studies in Philosophy and Education*, 38, 143-161.
- Sullivan, P., Clarke, D. J., Clarke, D. M., Farrell, L., & Gerrard, J. (2013). Processes and priorities in planning mathematics teaching. *Mathematics Education Research Journal*, 25(4), 457-480.
- Surur, M., D. (2020). Effect of education operational cost on the education quality with the school productivity as moderating variable. *Psychology and Education Journal*, 57(9), 1196-1205.
- Taşpınar-Şener, Z., & Bulut, A. S. (2022). 4. ve 8. sınıf matematik ders kitaplarının TIMSS bilişsel alanlarına göre analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(Özel Sayı), 46-83.
- Triantafillou, C., Psycharis, G., Potari, D., Bakogianni, D., & Spiliotopoulou, V. (2021). Teacher educators' activity aiming to support inquiry through mathematics and science teacher collaboration. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 19, 21-37.
- Vaismoradi, M., Turunen, H., and Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing And Health Sciences*, 15(3), 398-405.
- Van der Merwe, R. L., Groenewald, M. E., Venter, C., Scrimnger-Christian, C., & Bolofo, M. (2020). Relating student perceptions of readiness to student success: A case study of a mathematics module. *Heliyon*, 6(11).
- Viberg, O., Grönlund, Å., & Andersson, A. (2023). Integrating digital technology in mathematics education: a Swedish case study. *Interactive Learning Environments*, 31(1), 232-243.
- Wertsch, J.V. (1998) *Mind as Action*, Oxford: Oxford University Press.
- Wolters, C. A., & Brady, A. C. (2021). College students' time management: A self-regulated learning perspective. *Educational Psychology Review*, 33(4), 1319-1351.
- Wood, T. A., Brown, K., & Grayson, J. M. (2017). Faculty and student perceptions of Plickers. In *ASEE Zone II. Conference* (pp. 2-5).
- Yazlık, D. Ö. (2018). Öğretmenlerin matematik öğretiminde somut öğretim materyali kullanımına yönelik görüşleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(15), 775-805.
- Yeşilyurt, E. (2020). Öğretmenin pusulası: genel öğretim ilkeleri. *EKEV Akademi Dergisi*, (83), 263-288.
- Yin, R. K. (2014). Getting started: How to know whether and when to use the case study as a research method. *Case study research: Design and Methods*, 5, 2-25.

Ziatdinov, R., & Valles Jr, J. R. (2022). Synthesis of modeling, visualization, and programming in Geogebra as an effective approach for teaching and learning STEM topics. *Mathematics*, 10(3), 398.

Zulnaidi, H., Oktavika, E., & Hidayat, R. (2019). Effect of use of Geogebra on achievement of high school mathematics students. *Education and Information Technologies*, 25(1), 51–72. Doi:10.1007/s10639-019-09899-y

2024, 13 (4), 139-163 | Araştırma Makalesi

Öğretmenlerin Dijital Vatandaşlık Kavramına Yönelik Algıları: Nitel Bir Analiz

Münevver Çetin ¹

Gizem Yıldız Baklavacı ²

Öz

İnternetin insanlar ve toplumlar üzerinde yarattığı etki vatandaşlık kavramını dijital ortama taşıması ve dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır. Teknoloji kullanım becerilerini de içine alarak dijital ortamda sorumluluk bilinciyle etik ve evrensel kurallar çerçevesinde hareket etmeyi de gerektiren dijital vatandaşlık, alt boyutları ile birlikte incelenmektedir. Bu çalışmada öğretmenlerin dijital vatandaşlık kavramına yönelik algılarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseninin kullanıldığı bu çalışmada lisansüstü eğitim almış veya almakta olan 14 öğretmenden yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak belli temalar altında kodlanmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutu ile ilgili tanımlarla örtüşür şekilde görüşler belirttikleri anlaşılmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler, dijital erişim boyutunda farklı amaçlarla internete erişim sağladıklarını ve dijital ortamları en çok kişisel ve mesleki gelişimleri için kullandıklarını ifade etmektedirler. Öğretmenler, dijital etik ihlalleri konusunda farkındalık sahibidir ve bu konuda önlem almak için çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Dijital hukuk haklarına dikkat eden öğretmenler, özel hayatın gizliliği, ifade özgürlüğü ve siber zorbalık gibi konuların hukukla korunduğunu bilmektedirler. Araştırmanın bir başka sonucu ise öğretmenlerin dijital iletişim içerisinde aktif şekilde bulduklarıdır. Sosyal medya uygulamaları, yazışma uygulamaları, video konferans uygulamaları ve e-posta yoluyla iletişim kuran öğretmenler, dijital dünyada etkin bir şekilde yer almaktadır. Dijital ortamlarda alışveriş yapmayı tercih eden öğretmenler, dijital güvenlik konusunda da bilinçlidirler. Öğretmenler dijital ortamlarda sorumluluk bilinci ile hareket ettiklerini, başkalarının haklarına saygılı olunmasının önemini ve başkalarının haklarına saygılı olunmaması durumunda hissettikleri rahatsızlıkları vurgulamışlardır. Ayrıca katılımcı öğretmenlere göre özellikle dijital okuryazarlık, dijital etik ve dijital sağlık konularında öğrenci ve öğretmenlere yönelik eğitime ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Vatandaşlık, Öğretmenler, Dijital Vatandaşlık Boyutları

Çetin, M., & Yıldız Baklavacı, G. (2024). Öğretmenlerin Dijital Vatandaşlık Kavramına Yönelik Algıları: Nitel Bir Analiz. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(4), 139-163. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1514446>

Geliş Tarihi	11.07.2024
Kabul Tarihi	22.10.2024
Yayın Tarihi	25.10.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, mctetin@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1203-9098

2 Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, gizem yıldız baklavacı@gmail.com, ORCID: 0009-0005-6815-2646

2024, 13 (4), 139-163 | Research Article

Teachers' Perceptions Towards the Concept of Digital Citizenship: A Qualitative Analysis

Münevver Çetin¹

Gizem Yıldız Baklavacı²

Abstract

The impact of the Internet on people and societies has brought the concept of citizenship to the digital environment and the concept of digital citizenship has emerged. Digital citizenship, which also requires acting within the framework of ethical and universal rules with a sense of responsibility in the digital environment, including technology use skills, is being examined together with its sub-dimensions. In this study, it is aimed to examine the perceptions of teachers towards the concept of digital citizenship. In this study, which uses the phenomenology design, one of the qualitative research methods, data were collected from 14 teachers who have received or are currently receiving graduate education through a semi-structured interview form. The data obtained were subjected to content analysis and coded under certain themes. As a result of the research, it is understood that teachers express opinions in a way that coincides with the definitions related to the nine sub-dimensions of digital citizenship. According to the results of the research, teachers state that they provide access to the Internet for different purposes in the digital access dimension and use digital media mostly for their personal and professional development. Teachers are aware of digital ethics violations and resort to various methods to take measures in this regard. Teachers who pay attention to digital legal rights know that issues such as privacy of private life, freedom of expression and cyber bullying are protected by law. Another result of the research is that teachers are actively involved in digital communication. Teachers who communicate via social media applications, correspondence applications, video conferencing applications and e-mail are actively involved in the digital world. Teachers who prefer to shop in digital environments are also aware of digital security. Teachers emphasized that they act with a sense of responsibility in digital environments, the importance of respecting the rights of others and the discomfort they feel if the rights of others are not respected. In addition, according to the participating teachers, there is a need for education for students and teachers, especially in the areas of digital literacy, digital ethics and digital health.

Keywords: Digital Citizenship, Teachers, The Dimensions of Digital Citizenship

Çetin, M., & Yıldız Baklavacı, G. (2024). Teachers' Perceptions Towards the Concept of Digital Citizenship: A Qualitative Analysis, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(4), 139-163. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1514446>

Date of Submission	11.07.2024
Date of Acceptance	22.10.2024
Date of Publication	25.10.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1 Prof. Dr., Marmara University, Atatürk Education Faculty, Department of Education Science, İstanbul, Türkiye, mctin@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1203-9098

2 PhD Student Marmara University, Institute of Education Science, Department of Education Management, İstanbul, Türkiye, gizemyildizbaklavaci@gmail.com, ORCID: 0009-0005-6815-2646

Giriş

Belirli bir sosyal, politik veya ulusal topluluğun vatandaşı olmaya vatandaşlık denir. Vatandaşlık kavramının içinde hem haklar hem de sorumlulukları taşıma mevcuttur. Kepenekçi (2013) vatandaşlığı, “*bir kişiyi devlete bağlayan uyrukluk (tabiiyet) bağı*” olarak tanımlamıştır. “Vatandaş” kavramının bağlamına baktığımızda ise sadece devlete bağlı birey olmak değil, devleti ve toplumu ilgilendiren konularda da etkin olmak anlamı taşıdığı görülmektedir (Kızılay, 2015).

Türk Dil Kurumu [TDK] (2014) “Dijital”i, “*verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesi*” olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre dijital kavramını “ekranda gördüğümüz her şey” olarak düşünebiliriz. Dijital olmayan verilerin de dijital ortama aktarılması mümkündür. Dolayısıyla dijital ortamda üretilen veya daha sonra dijital ortama aktarılan veriler bütünü sayesinde bireylerin ve toplumların yaşam biçimleri dijitalleşmeye başlamıştır (Vural, 2016).

Günümüzde sosyal, ekonomik, kültür ve eğitim hayatının önemli bir parçası dijital teknolojilerdir. Bankacılıktan finansa, iletişimden alışverişe, eğlenceden eğitime pek çok faaliyet çevrimiçi ortamda yapılabilmektedir. İnternet ve mobil teknolojilerin hızlı bir şekilde yaygınlaşmış ve dijital teknolojilerin günlük yaşamın önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu durumun dijital toplumların oluşmasının önünü açtığını söylemek mümkündür (Schou ve Hjelholt, 2018).

Herkesin yaşamını çevreleyen internet ve ona bağlı olarak gelişen teknolojiler, akıllı telefonlar, uygulamalar, sosyal ağlar, elektronik kitaplar, dergiler ve doğru ya da yanlış içerik sunan web sayfaları, bilginin fiziksel ortamlardan çıkarak bulut teknolojiyiyle erişilir hale dönüşmesi, kurulan iletişim ağının ve verinin sayılarla ifade edilemez büyüklüğe ulaşması, herkesin çevrimiçi ortamda istediği şeyi yayınladığı, istediği her şeyi yapabildiği bir ortam oluştuğunu söyleyebiliriz. İşte bu ortam ve bu ortamın insanlar ve toplumlar üzerinde yarattığı etki, vatandaşlık kavramının dijital ortama taşınmasını ve dijital vatandaşlık kavramının ortaya çıkmasının zorunlu kılmıştır. Dijital vatandaşlık, ‘internet ortamında etik ve evrensel kurallar çerçevesinde her türlü tehlikenin bilincinde hareket etmek’ olarak tanımlanabilir (Aydın, 2015). İlk olarak Mike Ribble ve Gerald Bailey tarafından 2004 yılında dile getirilen dijital vatandaşlık (Sarı ve Taşer, 2018), Mossberger vd., (2007) tarafından teknoloji kullanım becerilerine sahip olan dijital vatandaşların, aynı zamanda bu ortamı sorumluluk sahibi bir şekilde ve kuralların farkında olarak kullanması şeklinde tanımlanmıştır. En genel anlamıyla ‘dijital vatandaşlık’ kavramı, interneti düzenli olarak etik, eleştirel ve güvenli bir şekilde kullanma becerisidir (Aldemir ve Avşar, 2020). Dijital vatandaşlık, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yasal, güvenli, etik ve sorumlu bir biçimde kullanımını sağlayan davranışları çevrimiçi ortamda uygulamaktır (ISTE, 2007).

Bir başka tanıma göre dijital vatandaşlık, teknolojiyi yetkin bir biçimde kullanabilmekle beraber, dijital içerikleri anlayabilme, yorumlayabilme ve güvenilir olup olmadığını belirleyebilme, araştırabilme, içerik oluşturabilme, uygun araçlarla iletişim kurabilme, etik konular üzerinde eleştirel düşünebilme, çevrimiçi ortamda güvenli, saygılı ve sorumluluk sahibi olabilme şeklinde açıklanmıştır (Common Sense Media White Paper, 2011). Dijital vatandaşlığı tanımlamaya çalışırken üç ana sütun üzerinden gidilmektedir: aidiyet, bağlılık ve koruma. Dijital vatandaşlar dijital topluma aittir. Dijital vatandaşlar dijital topluma aktif olarak katılmak, ait olmak ve toplumla birlikte olmak için teknolojiyi

kullanırlar. Dijital vatandaşlık, insanlara dijital teknolojiden güvenli ve etkili bir şekilde yararlanma gücü verir (eTwinning, 2016).

Avrupa Konseyi (2017) ise dijital vatandaşlığı, dijital teknolojiler ve verilerle (yaratma, yayınlama, çalışma, paylaşma, sosyalleşme, araştırma, oynama, iletişim kurma ve öğrenme) yetkin ve pozitif bir ilişki ile ilişkilendirmektedir. Ayrıca bir yönüyle de dijital vatandaşlık, sosyal adalete kendini adanmış bireyler ve gruplar oluşturmak için politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve kültürler arası düzeyde yerel, ulusal, küresel topluluklara aktif ve sorumlu bir şekilde katılmak; resmî, gayri resmî ve yaygın ortamlarda yaşam boyu öğrenme sürecine dahil olmak ve insan onurunu ve insan haklarını sürekli olarak savunmaktır.

Uluslararası Teknolojik Eğitim Standardı (International Society For Technology in Education, [ISTE]), yürüttüğü çalışmalarla dijital vatandaşlığın unsurlarının ve boyutlarının belirlenmesi için çalışmakta ve öğrenciler, eğitimciler, eğitim liderleri ve koçların da dahil olduğu bütün gruplar için ISTE standartları geliştirmektedirler. Bu bağlamda öğrencilere dijital vatandaşlığı öğretmenin dijital ve fiziksel topluluklarındaki sorunları öğrenmek ve çözmek için teknolojiyi nasıl kullanacaklarını bilen, düşünceli, empatik dijital vatandaşlar olmalarına yardımcı olacak becerileri modellemek ve uygulamakla ilgili olduğu belirtilmiştir. Oluşturulan standartlar dahilinde dijital vatandaşlık yetkinlikleri dengeli, bilgili, dahil, bağlı ve dikkatli şeklinde sıralanmıştır (ISTE, 2023). Bu yetkinliklere biraz daha yakından baktığımızda *dengeli*, yani sağlıklı çeşitlilikte çevrimiçi etkinliklere katılan ve sanal ile fiziksel etkinlikler arasındaki zamanlarını nasıl önceliklendireceklerini bilen; *bilgili*, yani dijital medyanın doğruluğunu, perspektifini ve geçerliliğini değerlendiren ve dijital kaynaklardan bilgi düzenlemeye yönelik kritik beceriler geliştiren; *dahil*, yani birden fazla bakış açısını duymaya ve tanımaya, ayrıca çevrimiçi ortamda başkalarıyla saygı ve empati yoluyla iletişim kurmaya açık; *bağlı*, yani teknolojiyi ve dijital kanalları sorunları çözmek için ve aileleri ve topluluklarında iyilik için bir güç olarak kullanan; *dikkatli*, yani dijital eylemlerinin farkında ve çevrimiçi ortamda nasıl güvende olacaklarını ve başkaları için güvenli alanlar yaratacaklarını bilen bireyler hedeflemektedir (ISTE, 2023).

Dijital vatandaşlık kavramının içerisinde pek çok boyut yer almaktadır. Dijital vatandaşlık boyutları dijital etik, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital erişim, dijital ticaret, dijital hukuk, dijital güvenlik, dijital hak ve sorumluluklar ve dijital sağlık şeklinde belirlenmiş ve kabul görmüştür (Ribble, 2007). Bu boyutlar Okul Liderleri için Dijital Vatandaşlık El Kitabı - Çevrimiçi Olumlu Etkileşimleri Teşvik Etmek kitabında yeniden ele alınmış ve Ribble ve Park (2019) tarafından güncel haliyle şu şekilde açıklanmıştır:

Dijital erişim, teknolojinin ve çevrimiçi kaynakların adil dağıtımıyla ilgilidir. Öğretmenler ve yöneticilerin kendi toplulukları ve yalnızca okulda değil evde de kimlerin erişime sahip olup olamayacağı hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Eğitimcilerin dersler ve veri toplama için topluluğa ücretsiz erişim veya ev için kaynak sağlama gibi seçenekler sunması gerekir (Ribble ve Park, 2019).

Dijital ticaret, malların ve hizmetlerin (dijital mallar ve hizmetler dahil) elektronik olarak satın alınması ve satılmasıdır ve dijital alanda herhangi bir şekilde para alan, satan, bankacılık işlemleri yapan veya kullananlara yardımcı olacak araçlara ve güvenlik önlemlerine odaklanır (Ribble ve Park, 2019).

Dijital iletişim ve iş birliği, bilginin elektronik alışverişi ve ortaklaşarak yaratılmasıdır. Diğer kullanıcıların mesajı anlayabilmesi için tüm kullanıcıların düşüncelerini nasıl paylaşacaklarını tanımlamaları gerekir. Ribble ve Park (2019)'a göre teknoloji, dünyadaki yerlerini anlamaya çalışan öğrencilere, kendi seslerini bulmaları ve kendilerini ifade etmeleri için yardımcı olabilir.

Dijital etik, elektronik davranış standartlarını veya prosedürleri ifade eder ve dijital cihazları kullanırken başkaları hakkında düşünme süreciyle ilgilidir. Öğretmenler dijital görgü kurallarını sınıf kurallarının veya akademik hedeflerin bir parçası olarak dahil edebilir. İster sınıfta ister çevrimiçi olsun, başkalarının farkında olmak herkes için önemli bir fikirdir (Ribble ve Park, 2019).

Dijital okuryazarlık, teknolojiyi ve kullanımını anlama, uygulama sürecidir. Öğrenciler ne kadar iyi eğitilmiş veya "dijital açıdan akıcı" olursa, olumsuz yorumlar yapmak yerine başkalarını desteklemek gibi çevrimiçi ortamda iyi kararlar verme olasılıkları da o kadar artar. Dijital okuryazarlık, medya okuryazarlığı tartışmasını ve "sahte haberler"i gerçek haberlerden, iyi bilgileri kötü bilgilerden ayırma ve ardından öğrenilen becerileri uygulama becerisini içerir (Ribble ve Park, 2019).

Dijital sağlık ve refah, dijital dünyada fiziksel ve psikolojik refahı ifade eder. Teknoloji birçok fırsat ve keyif sağlar, ancak kullanımı kendimizin ve başkalarının ihtiyaçlarına göre nasıl bölümlere ayıracağımızı bilmek sağlıklı, dengeli bir yaşamın anahtarıdır (Ribble ve Park, 2019). Eğitimcilerin, özellikle birebir okullarda veya sınıflarda, öğrenciler için ne kadar ekran süresinin uygun olduğu sorusunu sormaları da dijital sağlık kapsamında gerekli görülmektedir.

Dijital hukuk, eylem ve eylemlerin elektronik sorumluluğunu ifade eder ve çevrimiçi dünyayla ilgili konuları ele alan kural ve politikaların oluşturulmasıyla ilgilidir. Tıpkı gerçek dünyada olduğu gibi çevrimiçi dünyanın da bu dijital cihazları kullananları zarardan koruyacak bir yapı oluşturması gereklidir. Siber zorbalık ve cinsel içerikli mesajlaşma gibi konularda okul kaynaklarından destek alınabilir (Ribble ve Park, 2019).

Dijital haklar ve sorumluluk, dijital dünyada herkese sunulan gereksinimler ve özgürlüklerdir. Dijital vatandaşlığın bu alanı, öğrencilerin kendilerine internete erişim ve çevrimiçi ürünlerin kullanımı gibi fırsatlar sağlandığında, yetişkinleri potansiyel sorunlar hakkında bilgilendirmek gibi başkalarına yardım etme konusunda da gayretli olmaları gerektiğini anlamalarına yardımcı olmakla ilgilidir. Eğitimciler, öğrencilerin hem çevrimiçi hem de gerçek dünyada başkalarını korumanın sahip olunması gereken temel beceriler olduğunu anlamalarına yardımcı olmalıdır (Ribble ve Park, 2019).

Dijital güvenlik ve gizlilik, güvenliği garanti eden elektronik önlemlerdir. Birçoğu kullanıcının en hassas ve özel bilgilerine erişim sağlamak için tasarlanmış virüsler, solucanlar ve diğer botlar, tıpkı bir hastalık gibi bir sistemden diğerine aktarılabilir. Okulda veya evde cihazları kullanırken saldırıları anlamak ve bunların farkında olmak ve bunların nasıl önlenebileceğini anlamak, bugün ve gelecekte önemli becerilerdir (Ribble ve Park, 2019).

Bu dokuz boyut Tablo 1'de gösterildiği gibi üç ana tema altında toplanmaktadır (Ribble, 2014):

Tablo 1. Dijital Vatandaşlığın Ana Temaları ve Unsurları

Temalar	Unsurlar
Saygı duyma	Dijital erişim (topluma tam elektronik katılım)
	Dijital etik (elektronik davranış veya prosedür standartları)
	Dijital hukuk (eylemler ve eylemler için elektronik sorumluluk)
Eğitme	Dijital iletişim (elektronik bilgi alışverişi)
	Dijital okuryazarlık (teknoloji ve teknolojinin kullanımı hakkında öğrenme ve öğretme)
	Dijital ticaret (elektronik alım satım)
Koruma	Dijital haklar ve sorumluluklar (dijital dünyada herkese tanınan özgürlükler)
	Dijital güvenlik (güvenliği garanti etmek için dijital önlemler)
	Dijital sağlık (fiziksel ve psikolojik esenlik)

Tablo 1'in oluşturulmasında www.digitalcitizenship.net 'ten esinlenilmiştir.

Al Zahrani (2015), çalışmasında Ribble'in varsayımlarına dayalı olarak tasarlayarak geliştirdiği ölçekte dijital vatandaşlığı üç alt ölçek ile ölçmüştür: Kendinize Saygı Duyun/Başkalarına Saygı Duyun, Kendinizi Eğitin/Başkalarıyla Bağlantı Kurun, Kendinizi Koruyun/Başkalarını Koruyun.

Fernandez-Prados vd. (2021) dijital vatandaşlığın çok boyutlu olması nedeniyle yapılan çalışmalarda aynı yapının ölçülmediğini söylemektedirler. Bazı ölçeklerin daha çok dijital yeterliliklere, bazılarının ise eleştirel ve aktivist yönere odaklanan iki farklı dijital vatandaşlık kavramının varlığına dikkat çekmektedirler.

İncelenen dijital vatandaşlık ölçek çalışmalarında ortaya çıkan bu durum dijital vatandaşlık kavramının ilgili boyutlarıyla birlikte derinlemesine incelenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yapılan dijital vatandaşlık çalışmaları incelendiğinde çoğunlukla lisans öğrencileri bunlar içinde de öğretmen adaylarına, özellikle de sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik çalışmalar yapıldığı ve bu çalışmalarda dijital vatandaşlık düzeylerini ölçmeye yönelik tarama yöntemi tercih edildiği görülmektedir (Aslan ve Çakmak, 2018; Dere ve Yavuzay, 2019; Yılmaz ve Dogusoy, 2020; Çolak ve Öztürk, 2022; Karasu Avcı vd. 2021; Öztürk, 2021). Öğretmenlerle yapılan çalışmalarda da nicel yöntemlere daha çok yer verildiği anlaşılmaktadır (Türküresin ve Biçer, 2020; Arcagök, 2020; Sevinç vd. 2022). Yurtiçinde yapılan az sayıda nitel çalışmada araştırma grubu olarak öğretmen adaylarının tercih edildiği, görüşlerinin durum çalışması yoluyla incelendiği görülmektedir (Görmez, 2016; Kaya ve Kaya 2014; Özer, 2016). Bir yüksek lisans tez çalışmasında ise sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlıkla ilgili görüşleri ve uygulamaları incelenmiştir (Kilci, 2019). Dolayısıyla bu çalışmada öğretmenlerin dijital vatandaşlık kavramını nasıl algıladıklarına yönelik farklı branşlardan ve özellikle lisansüstü eğitimi olan öğretmenlerle görüşülmesi, öğretmenlerin dijital vatandaşlığa ilişkin görüşlerinin nitel bir yaklaşımla derinlemesine incelenmesi alanda yer alan bu boşluğun doldurulması yönünden önemli görülmektedir.

Dijital anlamda yaşanan bütün bu değişimlerin, gelecek nesillerin dijital ortamlardaki etkileşimlerini bilinçli bir şekilde gerçekleştirebilmeleri açısından eğitim ve dolayısıyla öğretmenler üzerine büyük bir sorumluluk yüklediği açıktır (Karaduman, 2011). Öğrencilerin genel olarak dijital bilgileri değerlendirme yeteneğini geliştirmek için öğretmenlerden yardım istediklerini göstermiştir (Hatlevik ve Hatlevik, 2018). Bu

anlamda yetişkinlerin onlara iyi vatandaşlık için gerekli desteği sağlamaları zorunlu hale gelmiştir (James vd., 2011). Öğretmenler dijital vatandaşlık eğitimini önemsemeli ve bu konuda öğrencilerine yardımcı olmak için çaba göstermelidirler. Bu şekilde, öğrencilerin dijital dünyada güvenli ve sorumlu davranışlar sergilemeleri sağlanabilir (Livingstone, 2008). Bu bağlamda öğretmenlerin dijital vatandaşlık konusundaki görüşlerinin incelenmesi gerekli ve önemlidir.

Yöntem

Amaç

Bu çalışmada öğretmenlerin dijital vatandaşlık kavramına yönelik algılarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Öğretmenlerin dijital ortamlarda kendilerine ve başkalarına saygı duymaya yönelik algıları nelerdir?
2. Öğretmenlerin dijital vatandaşlıkla ilgili kendilerini ve başkalarını eğitmekle ilgili algıları nelerdir?
3. Öğretmenlerin dijital ortamlarda kendilerini ve başkalarını korumaya yönelik algıları nelerdir?

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni ile yürütülmüştür. Fenomenoloji çalışmaları bireylerin zihinlerinde oluşan deneyimleri, algıları ve kavramları; bu algı, kavram ve deneyimlere nasıl tepkiler verdiklerini ve bunlar arasında potansiyel ilişkileri araştırır (Yılmaz vd. 2017). Fenomenolojik çalışmada nitel araştırmacı bir deneyimin özüne veya yapısına odaklanır (Merriam, 2002). Bu çalışmada dijital vatandaşlık olgusu, katılımcı öğretmenlerin dijital vatandaşlık ile ilgili algı ve deneyimlerine dair derinlemesine görüşleri alınarak incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada çalışma grubu “amaçlı örnekleme yöntemi” ile oluşturulmuştur. Amaçlı örneklemede araştırmacılar ana olgu hakkında bilgi edinmek veya onu anlamak için bireylerin maksatlı bir biçimde seçilmesidir (Creswell, 2017). Derinlemesine görüşmelerde gerekli deneyimleri aktarabilecek potansiyel katılımcılara ulaşmak gereklidir. Bu nedenle öğretmenlerin dijital vatandaşlık kavramına yönelik algılarıyla ilgili derinlemesine bilgi elde edebilmek amacıyla lisansüstü eğitim yapmış veya yapmakta olan öğretmenlerle görüşülmüştür. Ayrıca “maksimum çeşitlilik örnekleme” hedeflenerek farklı branşlardan, farklı mesleki kıdeme ve farklı öğrenim durumuna sahip katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir. Maksimum çeşitleme örnekleme ile belirlenmesindeki amaç görece olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örneklemede çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Patton, 1987; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışma grubu ile ilgili demografik bilgiler Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Eğitim D.	Kıdem Yılı	Okul Türü	Alan
K1	Erkek	YL	14	İlkokul	Sınıf
K2	Erkek	YL Öğr.	12	İlkokul	Sınıf
K3	Erkek	YL Öğr.	11	İlkokul	Sınıf
K4	Kadın	Dr. Öğr.	15	İlkokul	Sınıf
K5	Kadın	Dr. Öğr.	6	Ortaokul	İngilizce
K6	Kadın	Dr. Öğr.	10	Lise	İngilizce
K7	Kadın	Dr. Öğr.	13	Ortaokul	Matematik
K8	Kadın	YL	15	Ortaokul	PDR
K9	Kadın	YL Öğr.	14	Ortaokul	Bilişim Tek.
K10	Erkek	YL Öğr.	15	Ortaokul	Sosyal Bil.
K11	Kadın	Dr. Öğr.	12	Ortaokul	Matematik
K12	Kadın	YL	14	Ortaokul	Matematik
K13	Kadın	Dr. Öğr.	15	Lise	Radyo TV
K14	Kadın	YL Öğr.	11	Ortaokul	Türkçe

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından ilgili literatüre bağlı olarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Görüşme formu demografik bilgiler ve araştırma konusundaki sorulardan oluşmaktadır. Araştırma konusu ile ilgili sorular Dijital vatandaşlık kavramı ile ilgili alanyazına dayanarak oluşturulmuş toplam 13 sorudan oluşmaktadır. Ribble (2014) dijital vatandaşlığın yine kendisi tarafından açıklanan dokuz unsurunu üç ana tema altında toplamış, Al Zahrani (2015) tarafından geliştirilen “Dijital Vatandaşlık Ölçeği”nde de bu temalara dayandırılarak üç alt boyut yer almıştır. Bu üç alt boyut: “Kendinize/Başkalarına Saygı Duyun”, “Kendinizi/Başkalarını Eğitin”, “Kendinizi/Başkalarını Koruyun” şeklindedir. Bu çalışmada araştırmacılar tarafından oluşturulan görüşme soruları bu alt boyutlar göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formu uzman görüşüne sunulmuş, gelen geribildirimler doğrultusunda ve iki katılımcı ile pilot görüşme gerçekleştirildikten sonra nihai haline kavuşmuştur. Görüşmeler yaklaşık 45'er dakika sürmüş ve katılımcıların onayı alınarak kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada görüşmeler sonucunda elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizi elde edilen verilerin çözümlenmesinde, birbirine benzeyen ya da ilişkili olan verileri belirli temalar ve kavramlar çerçevesinde bir araya toplayarak ve bunları düzenleyerek yorumlama özelliğine sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İçerik analizi yöntemi, sosyal bilimlerde çalışmalarında yoğun bir şekilde kullanılan bir analiz tekniğidir. Sosyal iletişimin kanıtları olarak isimlendirilen mesajlar, yazılı dokümanlar ya da görüşmelerin (sesli iletişimin) kâğıda aktarılmış çözümlenmeleridir. İçerik analizi uzmanı, dokümanların üzerinde hassas materyaller ile çalışan bir dedektife benzetilmektedir (Bilgin, 2006). Bu çalışmada edilen verilerin deşifreleri üzerinden içerik analizi kullanılarak veriler sistematik bir şekilde kategorize edilmiş, temalar ve kodlar belirlenmiş, katılımcıların dijital vatandaşlık ile ilgili görüşleri çözümlenerek derinlemesine incelenmiştir.

İnandırıcılık/Aktarılabirlik ve Tutarlılık/Teyit Edilebilirlik

Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik kavramlarına yaklaşımlar, nicel araştırmalardan farklıdır. Geçerlik için inandırıcılık ve aktarılabirlik, güvenilirlik için ise tutarlılık ve teyit edilebilirlik gibi unsurlar ön plana çıkar (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada doğrudan alıntılara yer verilerek inandırıcılığın artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca farklı branşlardan, farklı mesleki kıdeme ve öğrenim durumlarına sahip öğretmenlere ulaşılarak aktarılabirliğin desteklenmesine çalışılmıştır.

Çalışmada her katılımcının görüşmesi yazıya döküldükten sonra katılımcılara bu metinler gösterilmiş ve onların görüşlerini doğrulamaları istenmiştir. Araştırma verileri, iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiş kod ve temalar oluşturulmuş, son olarak birlikte tekrar değerlendirilmiş ve nihai hali verilmiştir. Ayrıca bir uzman, çalışmanın bütüncül bir değerlendirmesini yapmış ve sonuçlara katkıda bulunmuştur. Böylece tutarlılık ve teyit edilebilirlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Etik Prosedür

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Marmara Üniversitesi Rektörlüğü, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 11.08.2023 Tarih, 596677 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde katılımcı öğretmenlerle araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrudan alıntılar ile sunulmuştur. Bulgular analiz edilerek, Ribble'in dijital vatandaşlık boyutları esas alınarak 3 üst tema, bu temaları oluşturan 9 alt temada toplanmıştır. Tablo 3'te üst tema, alt tema ve kodların listesi verilmektedir.

Tablo 3. Araştırma Bulgularının Tema, Alt Tema ve Kodlarının Listesi

Temalar	Alt Temalar	Kod	f	
KENDİNE VE BAŞKALARINA SAYGI DUYMA		Kişisel/ Mesleki Gelişim İçin Kullanıyorum	9	
		Sevdiklerimi Takip Ediyorum/ İletişim Kuruyorum	6	
		Gündemden Haberdar Oluyorum	4	
		Dijital Ortamlar Hayatın Bir Gerçeği	4	
		Keyifli Vakit Geçirmek için Kullanıyorum	4	
		Bankacılık İşlemleri İçin	4	
	Dijital Etik	Kullanılan Yanlış Üslup	6	
		Sınırsız Özgürlük Düşüncesi	5	
		Belli Ölçütlerin Olması Zorunluluğu	5	
		Çocukların Görüntülerinin Paylaşılması	5	
		Verilerin Paylaşılması	4	
		Atıflarda Kaynak Belirtilmemesi	3	
		Bilgi Kirliliği	3	
		Dijital Ortamdaki Haklarımı Biliyorum	7	
Dijital Hukuk	Dijital Ortamdaki Haklar Konusunda Yeterli Bilgim Yok	6		
	Yasal Güvencelerin Artırılması/Sınırlar Belirlenmeli	3		
KENDİNİ VE BAŞKALARINI EĞİTME	Dijital İletişim	Sosyal Medya	8	
		Yazışma Uygulamaları	7	
		E-mail	3	
		Video Konferans Programları	2	
	Dijital	Gereksiz Meşgul Etmesi	2	
		Öğrencilerin Eğitilmesinin Önemi	10	
		Okuryazarlık	7	
		Öğretmenlerin Eğitilmesinin Önemi	7	
		Dijital Ticaret	Dijital Ortamlarda Alışveriş Yapıyorum	8

Tablo 3 devamı

Temalar	Alt Temalar	Kod	f
KENDİNİ VE BAŞKALARINI KORUMA	Dijital Hak ve Sorumluluklar	Dijital Ortamlarda Sorumluluk Bilinci ile Hareket Ediyorum	11
		Başkalarının Haklarına Saygılı Olmanın Önemi	7
		Dijital Ortamlarda Başkalarının Haklarına Saygılı Olunmaması	4
	Dijital Güvenlik	Yorumlar ve Tavsiyeleri Önemsiyorum	7
		Kişisel Bilgilerimi Paylaşırken Dikkat Ediyorum	5
		Verileri Depolarken Güvende Hissetmiyorum	4
		Verilerimi Depolamaya Dikkat Edemiyorum	4
		Sanal Kart Kullanıyorum	3
		Lisansız Olmayan Yazılım Yüklemiyorum	2
		Fiziksel Problemlerin Artması	8
	Dijital Sağlık	Psikolojik Rahatsızlıklar	7
		Gerçeklikten Uzaklaşmak	6
		Kullanım Sınırlaması	3
		Kamuoyunun Bilinçlendirilmesinin Gerekliği	2
		Ebeveyn Desteği	1
Kendine Yatırım Yapmak	1		

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin dijital ortamda kendine ve başkalarına saygı duyma teması altında dijital erişim, dijital etik ve dijital hukuk alt temalarının; dijital ortamda kendini ve başkalarını eğitime teması altında dijital iletişim, dijital okuryazarlık ve dijital ticaret alt temalarının; dijital ortamda kendini ve başkalarını koruma teması altında ise dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve dijital sağlık alt temalarının yer aldığı görülmektedir.

Dijital Ortamda Kendine ve Başkalarına Saygı Duyma

Öğretmenlerin görüşlerine göre dijital ortamda kendine ve başkalarına saygı duyma teması altında dijital erişim, dijital etik ve dijital hukuk alt temaları yer almaktadır ve bu alt temalara ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Dijital Erişim ile İlgili Bulgular

Öğretmenlerin dijital erişime ilişkin görüşlerine dayalı oluşturulan kodlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Dijital Erişim ile İlgili Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Dijital Erişim	Kişisel/ Mesleki gelişim için kullanıyorum	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K14
	Sevdiklerimi takip ediyorum/İletişim kuruyorum	K1, K5, K6, K8, K9, K14
	Gündemden haberdar oluyorum	K1, K2, K5, K9
	Dijital ortamlar hayatın bir gerçeği	K1, K3, K4, K6
	Keyifli vakit geçirmek için kullanıyorum	K3, K5, K6, K9
	Bankacılık işlemleri için kullanıyorum	K8, K10, K12, K14

Tablo 4'te görüldüğü üzere katılımcı öğretmenlerin dijital erişim ile ilgili görüşlerinin dijital erişim sebepleri üzerinde toplandığı anlaşılmaktadır. Kişisel ve mesleki gelişimi için dijital ortamları kullandığını belirten katılımcılardan K8'in görüşleri şu şekildedir:

K8: Profesyonel olarak merak ettiğim, aklıma takılan ya da ihtiyaç duyduğum bazı bilgilere ulaşmada o kadar kolaylaştırıcı ki hani ben sonuçta başka şekilde onların kapısını çalıp iletişim kuramazdım. Büyük bir faydası oluyor.

Dijital erişimle ilgili olarak erişim amaçlarına göre görüş bildiren katılımcılardan birkaçının ifadeleri ise aşağıda verildiği gibidir:

K1: Twitter ise daha çok gündemden haberdar olmam için iyi oluyor.

K5: Dijital ortamları öğrenme ve bilgi edinme, eğitim, araştırma, eğlence (dizi, film, müzik), iletişim amaçlı kullanıyorum.

K10: Bankaların mobil uygulamaları üzerinden iş ve işlemlerimi yapıyorum. Yaptığım iş ve işlemler için banka tarafından bana mesaj veya mail ile bilgilendirme yapılmasını istiyorum.

Dijital erişimi hayatın gerçeği olarak gören K6 ise şu şekilde görüş belirtmiştir:

K6: Yüz yüze iletişim kadar güçlü ve duygulu olmasa da hayatımızın vazgeçilmez bir gerçeği olduğunu düşünüyorum.

Dijital Etik ile İlgili Bulgular

Öğretmenlerin görüşlerine göre dijital etik ile ilgili bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Dijital Etik ile İlgili Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Dijital Etik	Kullanılan yanlış üslup	K2, K3, K4, K5, K10, K14
	Sınırsız özgürlük düşüncesi	K1, K2, K3, K5, K14
	Belli ölçütlerin olması zorunluluğu	K1, K2, K3, K4, K12
	Çocukların görüntülerinin paylaşılması	K8, K9, K11, K13, K14
	Verilerin paylaşılması	K3, K5, K6, K13
	Atıflarda kaynak belirtilmemesi	K4, K5, K13
	Bilgi kirliliği	K9, K10, K13

Tablo 5'te görüldüğü gibi katılımcı öğretmenlerin dijital etik ile alakalı en çok dile getirdikleri konular kullanılan üslup, sınırsız özgürlük düşüncesi, belli ölçütlerin olması zorunluluğu şeklinde olmuştur. Katılımcıların bu konulardaki görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

K14: Özensiz buluyorum birçok şeyi. WhatsApp'ta öyle mesela dille ilgili yani daha özensiz, kaba. Bir de şey yani yazı dilde ister istemez mimikler vs. olmadığı için farklı şeyler içinde yanlış anlaşılma da oluyor. Bu yüzden de biraz sert oluyor. Bir de yani işte o sınırlar, sınırları yani insanları ihlal eden bir iletişim şekli oluyor.

K3: Yaşadığımız kanlı canlı hayattan farklı olmadığını düşünüyorum. Gerçek hayatta saygılı olmamız gereken şeyler dijital ortamlarda da geçerli aslında. Ama maalesef bu böyle olmuyor. Dijital dünyada herkes ölçsüz bir özgürlük içinde.

Verilerin paylaşılmasının etik dışı olduğunu belirten K13'ün görüşleri şunlardır: "En basitinden hani ister WhatsApp ister Google bunların hepsinin birbiriyle zaten dirsek temaslı olması, zaten bilgilerimin her yerde dolaşıma girmesi. Anında geliyor sonuçta hiçbir şey bedava değil yani bana ücretsiz uygulama veriyorsa biliyorum ki beni zaten bir tüketim öznesi olarak kullanıyor. Genelde olduğunu biliyorum ya bütün bilgilerim satarak reklam şirketlerine benim kullandığımı da biliyor. Maalesef acı gerçek."

Çocuk görüntülerinin dijital ortamda paylaşılması da pek çok katılımcı tarafından dijital etiğe aykırı görülmüş ve bu konudaki görüşlerden bazıları şu şekilde ifade edilmiştir:

K8: Yani o çocukların hakları, sosyal duygusal değişimlerine etki edecek boyutta; onlara bakım veren yetişkinler tarafından da olabilir bir çıkar, ticari bir kazanç da olabilir bütün bunlar için çocukların iradeleri dışında görüntülerinin, davranışlarının ve gelişiminin paylaşılması.

K9: Çocukların yüzlerinin görüldüğü fotoğraflar, videolar özellikle sosyal medyada herhangi bir içeriğin parçası olduğunda, son dönemlerde çıkan deepweb mesela o fotoğrafları, videoların yani benim paylaştığım içerikleri biri internette başka şekilde çevirip kullanabilir.

K13: O çocuğun çünkü unutulma hakkını biz elinden almış oluyoruz. Yani çok önemli bir kavram, benim çok önemsedğim bir kavram. Benim unutulma hakkım vardır. Benim çocuklukla ilgili bütün videolarımın bütün görsellerini iyi niyetli veya kötü niyetli de olsa zaten kötü niyetli olmuş oluyor.

Katılımcı öğretmenlerin etik dışı bulduğu konular arasında içeriklerde kaynak belirtilmemesi ve bilgi kirliliğinin yayılması da bulunmaktadır. Bu konudaki görüşler ise şu şekildedir:

K4: Başkasına ait ürünleri kendininmiş gibi kullanmak, kaynak belirtmemek, kullanılan dilin saygı sınırları dışında olması.

K10: ... Bunun yanında teyitte ihtiyaç duyulan birçok bilginin çok rahat bir şekilde dolaşıma sokulmasını sayabilirim.

Dijital Hukuk ile İlgili Bulgular

Öğretmenlerin dijital hukuk ile ilgili görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Dijital Hukuk ile İlgili Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Dijital Hukuk	Dijital ortamdaki haklarımı biliyorum	K4, K5, K7, K9, K10, K11, K13
	Dijital ortamdaki haklar konusunda yeterli bilgim yok	K1, K2, K3, K6, K12, K14
	Yasal güvencelerin artırılması/sınırlar belirlenmeli	K2, K8, K10

Katılımcı öğretmenlerin dijital hukuk ile ilgili görüşleri Tablo 6'da verildiği gibi olup "Dijital ortamda haklarımı biliyorum" diyen öğretmen kadar da bilmediğini söyleyen öğretmen olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte öğretmenler yasal güvencelerin artırılması gerektiğini belirtmektedirler. Dijital hukuk ile ilgili görüş belirten öğretmenlerden bazılarının görüşleri aşağıdaki gibidir:

K4: Özel hayatın gizliliğinin korunması hakkı olduğunu biliyorum. Sosyal medya gizlilik ve güvenlik bölümleri de bunun üzerine kurulmuş. düşüncemy ifade hakkı, bir de şikayet hakkımız olduğunu biliyorum.

K12: .... genelde o kişisel verilerin korunması hakkındaki şeyi bile okumuyorum. Anladım diye ya da okudum diye işaretliyorum ama yüzde yüz okumuyorum bazı şeyleri kabul ederken.

K10: Herkesin her şey olabildiği ortam ve platformlarda tehditler de kaçınılmazdır. Yasal süreç ve kanunların bu konuda revize edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Siber zorbalık, mobbing gibi olumsuz durumlarda yasal süreçlerin işletilebilmesi için kanunların oluşturulması gerekmektedir.

Dijital Ortamda Kendini ve Başkalarını Eğitme

Öğretmenlerin görüşlerine göre dijital ortamda kendini ve başkalarını eğitme teması altında dijital iletişim, dijital okuryazarlık ve dijital ticaret alt temaları yer almıştır ve bu alt temalara ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Dijital İletişim ile İlgili Bulgular

Öğretmenlerin dijital iletişim ile ilgili görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Dijital İletişim ile İlgili Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Dijital İletişim	Sosyal medya	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8, K10
	Yazışma uygulamaları	K1, K2, K5, K7, K8, K11, K14
	E-mail	K1, K4, K7
	Video konferans programları	K3, K8
	Gereksiz meşgul etmesi	K11, K14

Tablo 7’de görüldüğü gibi katılımcıların dijital iletişim için kullandıkları araçlara değinmişler, en çok kullanılan dijital iletişim araçlarının Whatsapp, Telegram gibi yazışma uygulamaları ve Instagram, Twitter (X), Youtube gibi sosyal medya uygulamaları olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin dijital iletişim ile ilgili görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

K1: Bazen acaba Whatsapp olmasa ne yapardık diye düşünüyorum. Her yerde bir grubumuz var.

K8: Hem aile hem arkadaşlık ilişkileri açısından uzak bir şehirde yaşıyorum. Yakın arkadaşlarımın bir kısmı ile zaten online’in dışında herhangi bir iletişim kurma imkanım yok. İlişkilerimi bu şekilde koruyabiliyorum. O yüzden çok kıymetli.

Katılımcı öğretmenler dijital iletişimin gereksiz meşgul eden yönüne de dikkat çekmişlerdir. Bu konuda görüş belirten K11 ve K14’ün ifadeleri şu şekildedir:

K11: Mesela benim oğlumun sınıfından 5 tane kızımın sınıfından 6 altı tane Whatsapp grubu var. Gerçekten çok zor, sürekli bakma ihtiyacı. Bu anlamda beni çok zorluyor. İrademi eksiltiyor. Olumsuz yanı gereksiz meşgul etmesi. Ama çok büyük de nimet.

K14: MEB’de de bu var başka kurumlarda da var. Gecenin bir yarısı atılan mesajlar, Whatsapp gruplarına gelen şeyler, resmi yazılar. Yani o bile, ne bileyim günün her saati gerek yok.

Dijital Okuryazarlık ile İlgili Bulgular

Öğretmenlerin görüşlerine göre dijital okuryazarlık ile ilgili bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Dijital Okuryazarlık ile İlgili Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Dijital Okuryazarlık	Öğrencilerin eğitilmesinin önemi	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K13
	Öğretmenlerin eğitilmesinin önemi	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K10

Tablo 8’de görüldüğü üzere katılımcı öğretmenler dijital okuryazarlık ile ilgili olarak öğrencilerin ve öğretmenlerin eğitiminin önemi üzerine görüş belirtmişlerdir. Öğrencilerin dijital okuryazarlık ile ilgili eğitilmesinin öneminde söz eden katılımcılardan K1 ve K13’ün görüşleri şu şekildedir:

K1: Çok çok önemli bir konu bu. Öğrenciler bizden daha çok dijital ortamda bulunuyor ve hakimler. Hayatları artık dijital dünyada pek çoğunun. Ancak zararlarının pek farkında olamıyorlar. Yaptıklarının farkında olamıyorlar. Bu bilince erişmeleri için eğitim şart.

K13: Öğrenci o dünyanın içine doğuyor. Öğrenci için yapmamız gereken şey etik değerleri, hakları, yani çerçeve işte bunları öğretmek. Mesela güzellik algısı, kızlara dayatılan. Ben lisede çalışıyorum ve lise sona doğru kız öğrenci işte dudaklar işte üçgen vücutlar olmaya zorlanan algıları. Çünkü dayatılan şey bu. Yani bunu bilmek, bunu eğitimin parçası haline getirmek, okulda bir şeyler yapmak gerekiyor.

Katılımcılardan dijital okuryazarlık ile ilgili öğretmen eğitiminin önemine değinen K2 ve K13’ün görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

K2: Öğrencilerin eğitimi ile ilgili hassasiyetlerin öğretmenler için de geçerli ve önemli olduğu düşüncesindeyim. Ayrıca, öğretmenlerin rehberlik edici ve rol-model oluşu göz önüne alındığında dijital teknolojilerin kullanımı konusunda öğretmenlere şahsi ve mesleki olarak fazlasıyla iş düşmektedir.

K13: Pandemi zamanı EBA için çekim yapıyorduk o zaman orada görmüştüm öğretmenleri. Ben hani zannediyorum ki öğretmenler arasında zaten dijitalleşme çok, hani bir dijital okur yazarlık var ama orada gördüm ki hani gerçekten öğretmen bilgisayardan korkuyor. Okullarda dijital okuryazarlık sandığımız gibi değil. Sadece tüketici demek ki. Yani önüne geleni sadece bir şekilde tüketiyor yani onu kullanmayı nasıl kullanacağını çok da bilmiyor.

Dijital Ticaret ile İlgili Bulgular

Öğretmenlerin görüşlerine göre dijital ticaret ile ilgili bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Öğretmenlerin Dijital Ticaret ile İlgili Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Dijital Ticaret	Dijital ortamlarda alışveriş yapıyorum	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K14

Tablo 9’da görüldüğü üzere katılımcı öğretmenler dijital ticaretle ilgili görüş belirtirken dijital platformlardan alışveriş yaptıklarını dile getirmişlerdir. Dijital ortamlarda alışveriş yaptığını belirten katılımcılardan K1 ve K5’in görüşleri şu şekildedir:

K1: Alışveriş yaparken de sitenin güvenli olmasına dikkat ediyorum. Kurumsal bir firma olmasını öncelikliyorum.

K5: Alışveriş yaptığım sitelerin kurumsal ve büyük şirketler olmasına özen gösteriyorum.

Dijital Ortamda Kendini ve Başkalarını Koruma

Öğretmenlerin görüşlerine göre dijital ortamda kendini ve başkalarını koruma teması altında dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve dijital sağlık alt temaları yer almaktadır ve bu alt temalara ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Dijital Haklar ve Sorumluluklar ile İlgili Bulgular

Öğretmenlerin görüşlerine göre dijital haklar ve sorumluluklar ile ilgili bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmenlerin Dijital Haklar ve Sorumluluklar ile İlgili Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Dijital Haklar ve Sorumluluklar	Dijital ortamlarda sorumluluk bilinci ile hareket ediyorum	K1, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K14
	Başkalarının haklarına saygılı olmanın önemi	K4, K5, K6, K7, K8, K9, K12
	Dijital ortamlarda başkalarının haklarına saygılı olunmaması	K1, K2, K11, K12

Tablo 10'da görüldüğü üzere katılımcı öğretmenlerin büyük çoğunluğu (f=11) dijital ortamlarda sorumluluk bilinci ile hareket ettiğini ifade etmiş ve başkalarının haklarına saygılı olunmasının önemli olduğuna değinmişlerdir. Dijital ortamlarda sorumluluk bilinci ile hareket ettiğini belirten katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

K1: Ben kendimi bir öğretmen olarak farklı sorumluluk içinde hissediyorum. Öğrencilerimden ve velilerimden takip edenler olduğu için kendi paylaşımlarımı kısıtlıyorum. Sonuçta bir rol modeliz. Bunun yanı sıra kendimi herkese karşı da sorumlu hissediyorum.

K8: Etkileşim içerisinde olduğun kişileri haklarını gözeterek iyilik hallerini gözeterek paylaşımlar yapmak ya da yapmamak. Yapmanın kendisi de çok önemli, durmak çok önemli.

K10: Kötü söz, hakaret, şiddet gibi davranışlardan kaçınmaya çalışırım. Doğruluğunu net bilmediğim herhangi bir bilgiyi paylaşmam. İnsanların hassasiyetlerini gözetmeye çalışırım.

Ayrıca katılımcı öğretmenlerin dijital ortamlarda başkalarının haklarına saygılı olunmadığı durumlarla ilgili de görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerden K11 bu konudaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: *“Öğretmenler arasında işte konuşurken -öğrencinin özel durumu ile ilgili- mahremiyete nasıl dikkat ediyorsak WhatsApp'tan vs yazarken de aynı şekilde dikkat edilmeli. WhatsApp üzerinden konuşurken de yazı dilinde mahremiyetin kalmaması gerekiyor. Kişisel hayatımızda dikkat ettiğimiz mahremiyet sınırları ne ise burada da uyulmalı.”*

Dijital Güvenlik ile İlgili Bulgular

Öğretmenlerin görüşlerine göre dijital güvenlik ile ilgili bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Öğretmenlerin Dijital Güvenlik ile İlgili Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Dijital Güvenlik	Kurumsal ve Güvenilir Sitelerden Alışveriş Yapıyorum	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8, K10
	Verilerimi Depoluyorum/ Yedekliyorum	K1, K2, K3, K5, K9, K10, K13
	Yorumlar ve Tavsiyeleri Önemsiyorum	K1, K3, K6, K8, K10, K13, K14
	Kişisel Bilgilerimi Paylaşırken Dikkat Ediyorum	K1, K2, K10, K11, K12
	Verileri Depolarken Güvende Hissetmiyorum	K6, K9, K12, K14
	Verilerimi Depolamaya Dikkat Edemiyorum	K4, K6, K13, K14
	Sanal Kart Kullanıyorum	K5, K6, K8
	Lisanslı Olmayan Yazılım Yüklemiyorum	K9, K10

Katılımcı öğretmenlerin dijital güvenlik ile ilgili görüşleri Tablo 11’de verildiği şekildedir. Tablo 11’e göre öğretmenlerin alışveriş yaparken, yazılım yüklerken, veri depolarken ve kişisel bilgilerini paylaşırken dijital güvenliğe dikkat ettikleri anlaşılmaktadır. Kişisel bilgilerini paylaşırken dikkat ettiğini vurgulayan katılımcı öğretmenlerden K2 ve K11’in görüşleri şu şekildedir:

K2: Güvenilir siteleri tercih etmeye, kişisel verilerimi paylaşmamaya ve şifre girme, SMS onayı alma gibi güvenlik önlemleri almaya, banka/kredi kartı bilgilerini kaydetmemeye dikkat ederim.

K11: Çok fazla çerez isteyen sitelerden ve uygulamalardan vazgeçebirim mesela. Her şeye de kabul et demiyorum.

Lisanslı yazılım kullanmaya dikkat çeken K10’un görüşleri ise aşağıdaki gibidir:

K10: Yeni yazılımın orijinal ve kullanışlı olmasına dikkat ederim. Ayrıca yapılacak güncellemelerin kullandığım dijital aracın firması tarafından gönderilip gönderilmediğine dikkat ederim.

Katılımcı öğretmenlerin veri depolarken dikkat ettikleri güvenlik önlemlerine ilişkin görüşleri ise şu şekildedir:

K3: Belirli bir sisteme göre depolamaya ve gerekli olanları bulut veya hardiske kaydetmeye çalışıyorum. Önemli bilgileri olabildiğince bu şekilde arşivliyorum.

K5: Verileri depolarken güvenli bulut depolama uygulamaları kullanırım. Verilerim için güçlü şifre oluştururum.

K8: Bulutta depolarken şirketlerin beyanlarına, kamusal, hukuki açıklamalara güveniyorum.

Verilerini depolamaya dikkat etmediğini belirten öğretmenlerden K14 ise şöyle söylemiştir: “3D falan vardı artık onu bile yapmıyorum.”

Veri depolarken güvende hissetmediğini belirten katılımcılardan K9 ise görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Bulut hesaplarında fotoğraflarımı saklayamıyorum. Çekiniyorum ele geçirilecek falan gibi, özel bir şey saklayamayacağım gibi geliyor. Saçma belki ama yapamıyorum.”

Dijital Sağlık ile İlgili Bulgular

Öğretmenlerin görüşlerine göre dijital sağlık ile ilgili bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Öğretmenlerin Dijital Sağlık ile İlgili Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Dijital Sağlık	Fiziksel problemlerin artması	K1, K2, K4, K5, K7, K11, K13, K14
	Psikolojik rahatsızlıklar	K1, K2, K7, K8, K11, K12, K13
	Gerçeklikten uzaklaşmak	K1, K2, K3, K6, K7, K9
	Kullanım sınırlaması	K8, K9, K12
	Kamuoyunun bilinçlendirilmesi	K1, K2
	Ebeveyn desteği	K4
	Kendine yatırım yapmak	K11

Tablo 12’de görüldüğü gibi öğretmenlerin dijital sağlık ile ilgili görüşleri fiziksel problemler, psikolojik rahatsızlıklar, gerçeklikten uzaklaşmak ve kullanımın sınırlandırılması, ebeveyn desteği, kendine yatırım yapmak gibi öneriler başlıklarında toplanmıştır. Dijital sağlığın fiziksel sağlık problemlerine değinen öğretmenlerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

K11: Fizyolojik olarak zaten en çok hareketsizlik. Mesela benim kızım kilo almaya pandemi döneminde başladı. Fizyolojik sıkıntı zaten tartışmasız birçok çocukta var, uykusuzluk, duruş bozukluğu.

K14: Boyun düzleşme vs. gibi şeyler o kadar herkeste var ki gerçekten fiziksel olarak hareketsizlik var. Çok kimsede sağlık sorunlarına yol açıyor. Bilek rahatsızlığı olan çok insan var.

Dijital sağlığın psikolojik boyutuna değinen öğretmenlerden bazılarının görüşleri ise şunlardır:

K7: Psikolojik olarak izolasyona sebep olması, sonra sosyal medya paylaşımlarının bazı insanları yetersiz hissettirmesi, olumsuz yargıların çoğalması. Korumak için gerçek ilişkiler, bağlantılar olmalı.

K13: Bir kere bir kaçırma hastalığı var. Ben bir şeyleri kaçırıyorum herkes ne kadar güzel her şeyi yapıyor, herkes ne kadar güzel her şeyi yaşıyor ben kaçırıyorum galiba. Sürekli orada olmak isteği. Bununla ilgili olarak da bence hani eğitimlerin parçası olmalı.

Katılımcı öğretmenler dijital sağlıkla ilgili olarak çözüm önerilerinde de bulunmuşlardır. Kullanımın sınırlandırılmasını dile getiren katılımcı öğretmenlerden K9 ve K12 şu şekilde görüş belirtmişlerdir:

K9: “Teknolojisiz gün” etkinliği mesela. Bazen çocuklar için yaptırıyorum teknoloji kullanmadan gün boyunca her şey dahil ama. Onun dışında sınırlama, işte “şu kadar süreyi aşmayacağım” gibi şeyler.

K12: Ona da yeterli zaman ayırmak diğerine yeterli zaman ayırmak. Öteki ile sağlıklı bir ilişki yüz yüze, sağlıklı gerçekte fiziksel temasa dokunmaya dayalı bir ilişki şart. Sağlıklı sınır şart. Bu anlamda yani hem öteki akran ile sağlıklı ilişki hem de o dijital ile sağlıklı ilişkisi olmalı. Yani onun yerine koymaması gerekiyor. O dijital neyse artık telefonsa yapay zekayla ilgili bir şeyse onun annesi, onun babası veya arkadaşı değil. O rolleri almaması gerekiyor.

Sonuç

Öğretmenlerin dijital vatandaşlık kavramına yönelik görüşlerini incelediğimiz bu araştırmanın sonucunda dijital erişim boyutuyla ilgili hangi amaçlarla erişim sağladıklarını, dijital etik kavramını oldukça önemsediklerini, dijital hukuk ile ilgili bilgi sahibi olduklarını, dijital iletişimi aktif olarak kullandıklarını, dijital okuryazarlık konusunda eğitimin önemini dile getirdiklerini, dijital ortamlarda alışveriş yapmayı tercih ettiklerini, dijital güvenlik için yapılması gerekenlerden haberdar oldukları ve dijital sağlık için önerilerde buldukları söylenebilir.

Araştırmamız sonucunda öğretmenlerin dijital erişim konusunda hangi amaçlarla erişim sağladıklarından bahsettikleri görülmüştür. Görmez (2016)'in öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ve alt boyutları hakkındaki görüşlerini inceledikleri çalışmada öğretmen adaylarının dijital erişim kavramını bilmedikleri sonucuna ulaşmıştır. Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre; 2023 yılında evden internete erişim imkânı olan hanelerin oranı bir önceki yıla göre 1,4 puan artarak %95,5 olduğu görülüyor. Bu orana bakılınca görüşülen öğretmenlerin de internete erişip erişemediklerini değil hangi amaçla erişim sağladıklarını söylemeleri her zaman internete erişebildikleri için olduğu şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Van Dijk (2017) 'kullanım'ı erişimin son aşaması ve birincil hedefi olarak tanımlamaktadır. Yüksek eğitilmiş kişilerin iş, kariyer ve eğitimle ilgili sermaye artırıcı hedefler için dijital medyanın gelişmiş uygulamalarını önemli ölçüde kullanırken, daha düşük eğitilmiş kişilerin eğlence, ticaret ve mesajlaşma gibi basit uygulamaları kullanması da başka çalışmaların sonuçlarındandır (Bonfadelli, 2002; Cho vd., 2003; Van Deursen ve Van Dijk, 2013; Van Dijk, 2005; Zillien ve Hargittai, 2009). Çalışmamızda da benzer şekilde öğretmenlerin dijital ortamları en çok kişisel ve mesleki gelişimleri için kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızın sonucuna göre öğretmenlerin dijital ortamda etik bulmadıkları konuların başında yanlış üslup kullanılması, sınırsız özgürlük düşüncesi, çocukların görüntülerinin paylaşılması, veri paylaşımı, atıflarda kaynak belirtilmemesi ve bilgi kirliliği olduğu anlaşılmaktadır. Öteleş ve Merey (2022) sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital etik kavramını doğru olarak algılayıp yorumladığı ve öğretmenlerin tamamının dijital etik ihlaliyle karşılaştığı ve bu ihlalleri önlemek amacıyla farklı yöntem ve etkinliklere başvurduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmamızın bulgularıyla örtüşür şekilde Buchanan (2019) öğretmenlerle ilgili dijital etik ikilemleri arasında veri paylaşımı (kişisel bilgi, öğrencilerin bilgileri ve fotoğrafları), sosyal medyada sınırlar gibi konular gösterilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler dijital hukuk ile ilgili olarak haklarının yasalarca gözetilmesini bekledikleri, bazı öğretmenlerin dijital hukuk açısından haklarını biliyorken bazılarının bilmediği görülmüştür. Hui ve Campbell (2018) öğrencilerle yaptıkları bir çalışmada dijital hukuk boyutu ile ilgili olarak bazı öğrencilerin dijital hukuka ilişkin belirli senaryolarda neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda fikir birliğine varamadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada elde edilen bulgular öğretmenlerin özel hayatın gizliliği, ifade özgürlüğü, siber zorbalık, şikayet hakkı gibi konuların hukukla korunduğunu bildiklerini göstermektedir. Koç ve Koç (2021) yaptıkları çalışmada katılımcıların %73.3'ü kendilerini dijital vatandaş olarak tanımlama sebeplerinin arasında dijital hak ve hukuklarının farkında olmaları, siber zorbalıktan

uzak ve farkında olmaları, gerekirse hukuki tedbir alabileceklerini bilmeleri geldiğini belirtmişlerdir.

Araştırmanın bir başka sonucu öğretmenlerin dijital iletişim içerisinde aktif şekilde bulduklarını ve sosyal medya uygulamaları, yazışma uygulamaları, video konferans uygulamaları ve mail yoluyla iletişim kurduklarını ortaya koymaktadır. Koç ve Koç (2021)'e göre katılımcılar dijital vatandaşı tanımlarken dijital iletişime her an açık ve hazır olmasının önemini vurgulamıştır.

Öğretmenler dijital okuryazarlık ile ilgili olarak hem öğretmenlerin hem öğrencilerin eğitiminin önemini vurgulamışlardır. Gerçekten de pek çok araştırma öğretmenlerin dijital okuryazar olmalarının ve bu konuda eğitilmelerinin önemine değinmektedir (Záhorec vd. 2019; Li ve Yu, 2022; Aksoy vd. 2021; Karakuş ve Gürbüz, 2019; Sulak 2022).

Araştırmaya katılan öğretmenler dijital ticaret ile ilgili olarak dijital ortamlarda alışveriş yapmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. TÜİK hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre internet kullanan bireylerin internet üzerinden özel kullanım amacıyla mal veya hizmet satın alma ya da sipariş verme (e-ticaret) oranı, 2022 yılında %46,2 iken 2023 yılında %49,5 olmuştur.

Araştırmanın bir diğer sonucu öğretmenlerin dijital hak ve sorumluluklarının farkında olduklarını gösteriyor. Öğretmenler dijital ortamlarda sorumluluk bilinci ile hareket ettiklerini, başkalarının haklarına saygılı olunmasının önemini ve başkalarının haklarına saygılı olunmaması durumunda hissettikleri rahatsızlıkları vurgulamışlardır. Elçi ve Sarı (2016) dijital etik-hukuk ve buna bağlı hak ve sorumluluklar boyutuna ait ortalamanın dijital okuryazarlık, dijital güvenlik ve dijital iletişim boyutlarına göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Dijital haklar ve sorumluluklar dijital araçları herkesin özgürce kullanabilmesi ve dijital ortamda herkesin kendini özgürce ifade edebilmesi ve dijital ortamda işlenen suçlar ve yapılan haksızlıklara karşı şikayet hakkının kullanılmasıdır (Çubukçu ve Bayzan, 2013). Bu çalışmada öğretmenlerin dijital hak ve sorumluluk ile ilgili görüşleri bu tanımla örtüşmektedir.

Bu çalışmada öğretmenlerin dijital güvenlik kavramını bildikleri ve dijital ortamlarda güvenliklerine dikkat ettikleri anlaşılmaktadır. Alışveriş yaparken güvenilir siteler tercih etme, sanal kart kullanma, lisanslı yazılım kullanma, verileri yedekleme gibi kavramlara dikkat çekmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarıyla benzer şekilde Yılmaz vd. (2016)'nin yaptıkları çalışmada öğretmenlerin dijital veri güvenliği farkındalıklarının oldukça yüksek olduğu bulunmuştur. Görmez (2016) ise öğretmen adaylarıyla yaptığı çalışmada dijital güvenlik kavramını bilgilerimizin dijital ortamda güvenle saklanması ve bilgisayar güvenliği ifadeleriyle tanımladıklarını belirtmektedir. Bu sonuçlara göre öğretmenlerin öğretmen adaylarına göre dijital güvenlik kavramına daha hakim oldukları düşünülebilir. Latorre-Medina ve Tnibar-Harrus (2023)'ün çalışmasına göre ilkökul alanında üniversite diplomasına sahip olan geleceğin kadın öğretmenlerinin, tekno-pedagojik açıdan kendilerini yetkin bulmalarına rağmen, dijital güvenlik konusunda yüksek düzeyde yeterliliğe ulaşmanın daha fazla teorik ve pratik eğitim gerektirdiğini düşünmektedir. Geleceğin erkek ilkökul öğretmenleri ise tam tersine kendilerini dijital güvenlik konusunda yetkin olarak görmektedir.

Araştırmada öğretmenlerin dijital sağlık konusunda dijital ortamlarda geçirilen zamanın artmasıyla birlikte fiziksel ve psikolojik sağlık ile ilgili oluşabilen sağlık sorunlarına

değınmiş ve bunlara yönelik önerilerde bulunarak dijitalin gerçeklerden uzaklaşmadan ve sınırlı kullanılmasının önemli olduğunu söylemişlerdir. Bu ifadeler dijital sağlığın tanımıyla örtüşmekte olduğundan öğretmenlerin dijital sağlık konusunda bilinçli oldukları söylenebilir. Yine Görmez (2016)'ya göre öğretmen adayları dijital sağlığı interneti sağlığa zarar vermeden kullanma ve daha çok ise internetten tahlil sonucu, doktor randevusu alma yönüyle tanımlamışlar. Özer ve Özer (2017)'in sosyal bilgiler öğretmen adayları ile gerçekleştirdikleri çalışmada da dijital vatandaşlığın dijital sağlık boyutu en az dile getirilen boyut olmuştur. Bu çalışmaların pandemi öncesi yapılmış olması aradaki bu farkın sebebi olabilir. Myyry vd. (2021)'ne göre COVID-19'un, öğretmenlerin dijital yeterliliğini hızlandıran bir etkisi olmuştur.

Sonuç olarak öğretmenlerin dijital vatandaşlık kavramının farkında olduklarını söylemek mümkündür. Öğretmenler dijital vatandaşlığın dijital erişim, dijital etik, dijital hukuk, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital ticaret, dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve dijital sağlık boyutlarının hepsiyle ilgili bu kavramların tanımına uygun görüşler bildirmişler ve bu kavramların öğrencilerde, tüm öğretmenlerde ve toplumda da yer etmesinin önemini, burada eğitime düşen rolün bilincinde olarak dile getirmişlerdir. Görülüyor ki öğretmenler iyi birer dijital vatandaş olarak hem meslektaşlarına hem öğrencilerine rol model olmaktadır ve dijital vatandaşlığın benimsenmesi için üstlerine düşen sorumluluğu almaya hazırdırlar. Dolayısıyla politika yapıcıların öğretmenlerin değindikleri özellikle dijital etik, dijital hukuk ve dijital sağlık konularında öğrencilere yönelik eğitim programları hazırlaması gerekli ve önemli görülmektedir. Bu araştırmada çalışma grubunu oluşturan öğretmenler lisansüstü eğitim almış veya almakta olan öğretmenlerden oluştuğu için dijital vatandaşlıkla ilgili farkındalıklarının fazla olması mümkün olabileceğinden çalışmanın eğitim düzeyi lisans olan öğretmenlerle de yapılması önerilebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Marmara Üniversitesi Rektörlüğü, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı'nın 11.08.2023 Tarih, 596677 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * (Marmara University Rectorate, Institute of Education Sciences Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 11.08.2023, numbered 596677 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça

- Aksoy, N. C., Karabay, E. ve Aksoy, E. (2021). Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk İletişim*, 14(2), 859-894.
- Aldemir, C., Avşar, M. N. (2020). Pandemi döneminde dijital vatandaşlık uygulamaları. *ASEAD*, 7(5), 148-169.
- Al-Zahrani, A. (2015). Toward digital citizenship: examining factors affecting participation and involvement in the Internet society among higher education students. *International Education Studies*, 8(12), 203-217.
- Arcagök, S. (2020). Öğretmenlerin dijital vatandaşlığa yönelik algılarının incelenmesi. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 534-556.
- Aslan, S. ve Çakmak, Z. (2018). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, 8(1), 72-99.
- Aydın, A. (2015). Dijital vatandaşlık. *Türk Kütüphaneciliği*, 29 (1), 142- 146.
- Avrupa Konseyi (2017). *Digital Citizenship Education; Working Conference "Empowering Digital Citizens"*; Council of Europe: Brussels, Belgium.
- Buchanan, R. (2019). Digital ethical dilemmas in teaching. M. A. Peters (ed.), *Encyclopedia of Teacher Education*. Springer Nature Singapore Pte Ltd.
- Common Sense Media White Paper (March 2011). Digital Literacy and Citizenship in the 21st Century: Educating, Empowering and Protecting America's Kids. Retrieved from <http://www.commonsensemedia.org/sites/default/files/DigitalLiteracyandCitizenshipWhitePaper-Mar2011.pdf> Erişim tarihi: 05.04.2023.
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*. (H. Ekşi, Çev. Ed.). Edam Yayıncılık.
- Çolak, A. ve Öztürk, T. (2022). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 6(2), 367-394.
- Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye'de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. *Middle Eastern & African Journal Of Educational Research*, 5, 148-174.
- Dere, İ. ve Yavuzay, M. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık göstergelerinin incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2400-2414.
- Elçi, A. C. ve Sarı, M. (2016). Bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programına yönelik öğrenci görüşlerinin dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 87-102.
- eTwinning (2016). *Growing digital citizens: developing active citizenship through eTwinning*; Central Support Service for eTwinning: Brussels, Belgium.
- Fernández-Prados, J. S., Lozano-Díaz, A., & Ainz-Galende, A. (2021, March). Measuring digital citizenship: A comparative analysis. *In Informatics* (Vol. 8, No. 1, p. 18). MDPI.

Görmez, E. (2016). Öğretmen adaylarının “Dijital vatandaşlık ve alt boyutları” hakkındaki görüşleri (Bir durum çalışması). *Electronic Turkish Studies*, 11(21), 125-144.

Gürcan, H. İ. (2013). *İnternette medya okuryazarlığı yaklaşımı*. <http://inettr.org.tr/inetconf16/sunum/inettr11-5.doc>. Erişim tarihi: 16.06.2023.

Hatlevik, I. K. and Hatlevik, O. E. (2018). Students' evaluation of digital information: The role teachers play and factors that influence variability in teacher behaviour. *Computers in Human Behavior*, 83, 56-63.

Hui, B. ve Campbell, R. (2018). Discrepancy between learning and practicing digital citizenship. *Journal of Academic Ethics*, 16, 117-131.

ISTE-International Society for Technology in Education (2007). ISTE standards for teachers. Retrieved from http://www.iste.org/docs/pdfs/20-14_ISTE_Standards-T_PDF.pdf

ISTE (2023). Digital Citizenship in Education. <https://iste.org/digital-citizenship#coalition> Erişim tarihi: 06.05.2023.

Ivanoff, K. Ve Belvery, J. (2016). “Digital Security”. *DigitalCitizenship*. N.P.,n.d.

James, C., Davis, K., Flores, A., Francis, J. M., Pettingill, L., Rundle, M., Gardner, H. (2011). Young people, ethics, and the new digital media. *Contemporary Readings In Law & Social Justice*, 2(2), 215-284.

Karaduman, H. (2011). 6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital ortamdaki tutumlarına etkisi ve öğrenme öğretme sürecine yansımaları. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Karakuş, G., ve Gürbüz, O. C. A. K. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık öz-yeterlilik becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 129-147.

Karasu Avcı, E., Faiz, M. ve Recepoğlu, S. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık algılarının belirlenmesi. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 5(1), 46-62.

Kaya, A. ve Kaya, B. (2014). Öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık algısı. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 346-361.

Kepenekçi, Y. K. (2008). *İnsan Hakları ve Vatandaşlık*. Ekinoks Yayınevi.

Kızılay, N. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenim bana göre iyi vatandaş. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (11).

Kilci, Z. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlığa yönelik görüşleri ve uygulamaları*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Koç, N. E. ve Koç, E. (2021). Pandemi dönemi’nde Türkiye’de dijital vatandaşlık olgusu. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11 (3), 1019-1035.

Latorre-Medina, M. J. ve Tnibar-Harrus, C. (2023). Digital security in educational training programs: A study based on future teachers’ perceptions. *Information Technologies and Learning Tools*, 95(3), 102-111.

Li, M. ve Yu, Z. (2022). Teachers' satisfaction, role, and digital literacy during the COVID-19 pandemic. *Sustainability*, 14(3), 1121.

Livingstone, S. (2008). Taking risky opportunities in youthful content creation: Teenagers' use of social networking sites for intimacy, privacy and self-expression. *New Media & Society*, 10(3), 393-411.

Merriam, S. B. (2002). Introduction to qualitative research. *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*, 1(1), 1-17.

Myyry, L., Kallunki, V., Katajavuori, N., Repo, S., Tuononen, T., Anttila, H., ... ve Pyörälä, E. (2022, January). COVID-19 accelerating academic teachers' digital competence in distance teaching. In *Frontiers in education* (Vol. 7). Frontiers Media SA.

Öteleş, F. ve Merey, Z. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital etik kavramına ilişkin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1302-1323.

Özer, Ü. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlığa ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *V. Sakarya'da Eğitim Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*: 18-24.

Özer, Ü. ve Özer, E. A. (2017). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık eğitimi ihtiyaçları. *Eğitimde Güncel Yaklaşım ve Uygulama Örnekleri Üzerine Seçme Yazılar*, 35-45.

Öztürk M. (2021). Dijital vatandaşlık araştırmalarının incelenmesi: Kavramsal ve yöntemsel eğilimler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 11(2), 385-393.

Patton, M. Q. (1987). *Qualitative research & evaluation methods*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Ribble, M. (2007). *Digital citizenship in schools*. Eugene, OR: International Society for Technology in Education.

Ribble, M. (2014). *Digital citizenship: Using technology appropriately*. <https://www.digitalcitizenship.net/nine-elements.html> 2 Mayıs 2023 tarihinde alındı.

Ribble, M. ve Park, M. (2019). *The Digital Citizenship Handbook for School Leaders fostering Positive Interaction Online*. International Society for Technology in Education.

Sarı, İ. ve Taşer, S. (2018). Türkiye'de dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 1063-1069.

Sevinç, M., Akyüz, H. ve Dönmez, H. (2022). Sınıf öğretmenlerinin dijital vatandaşlık ve dijital okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi: İskenderun ilçesi örneği. *Journal of Research in Education and Teaching*, 11(2), 7-17.

Schou, J. ve Hjelholt, M. (2018). Dijital vatandaşlık ve neoliberalizasyon: yöneten dijital vatandaşlar Danimarka. *Citizenship Studies*, 22, 5, 507-522.

Sulak, S. E. (2022). Dijital okuryazarlık ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 5(31), 1329-1342.

Şeremet, Ö. (2014). *BİT'in sosyal ve kültürel katkıları, bilişim teknolojileri ve yazılım dersi etkilik sitesi*. <http://ozgurseremet.com/bitin-sosyal-ve-kulturel-katkilari/>

Türküresin, K. ve Biçer, B. (2020). Öğretmenlere yönelik dijital vatandaşlık davranış ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2020(15), 83-98.

Van Dijk, J. A. (2017). Digital divide: Impact of access. *The international encyclopedia of media effects*, 1-11.

Vural, S. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Eskişehir Anadolu Üniversitesi1

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, E., Şahin, Y. L. ve Akbulut, Y. (2016). Öğretmenlerin dijital veri güvenliği farkındalığı. *Sakarya University Journal of Education*, 6(2), 26-45.

Yılmaz, M. ve Dogusoy, B. (2020). Öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerinin belirlenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 28(6), 2362-2375.

Yılmaz, Ş., Timur, B. ve Timur, S. (2017). Ortaokul öğrencilerinin canlı kavramına yönelik anahtar kelimelerinin belirlenmesi: Bir fenomenoloji çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(4), 659-669.

Záhorec, J., Hašková, A. ve Munk, M. (2019). Teachers' Professional Digital Literacy Skills and Their Upgrade. *European Journal of Contemporary Education*, 8(2), 378- 393.

İsrail-Filistin Savaşında Siyasi Liderlerin X (Twitter) İçeriklerinin Analizi

Gözde Koca¹

Özüm Eğilmez²

Yeşim Ankara³

Öz

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte sosyal medya araçlarının çeşitliliği de önemli ölçüde artmaktadır. Bireyler sosyal medya araçları ile kendi fikir ve düşüncelerini paylaşabilme bu sayede görünür olma ve diğer insanları etkileyebilme fırsatı yakalamaktadırlar. X (Twitter) ise bu sosyal medya araçları içerisinde anlık ileti gönderme ve yüksek sayıda kitlelere hitap etmesiyle dikkat çekmektedir. Bu çalışmada 07 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın Güney İsrail sınırlarından girerek saldırıda bulunması ile başlayan Hamas-İsrail çatışmaları ile ilgili siyasi liderlerin tweetleri nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi tekniği ile incelenmiş ve dünya siyasi liderlerinin bu savaş hakkındaki tutumlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda çatışmaların ilk dönemi olan 07 Ekim - 07 Kasım 2023 tarihleri arasındaki tweetler incelemeye alınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden'ın 73, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un 29, Almanya Şansöyesi Olaf Scholz'ın 24, Birleşik Krallık Başbakanı Rishi Sunak'ın 38, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 18 ve Katar Emiri Temim Bin Hamed Es-Sani'nin 5 olmak üzere toplam 187 tweet her biri kendi içerisinde ayrılarak analiz edilmiştir. Analiz için MAXQDA 2020 paket programı kullanılmış ve sonuç olarak siyasi liderlerin savaşın ilk dönemlerinde mevcut iş birlikleri ve siyasi stratejileri gereği tweetleri olduğu gözlenirken zaman içerisinde barış yanlısı tutumlar sergiledikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte Hamas'ın tüm Filistin halkını temsil etmediği ve savaşın her iki taraf içinde yıkıcı sonuçları olduğu ve sivillerin bu durumdan zarar görmemesi gerektiği konusunda hemfikir olduğu, insani yardım konusunda tüm liderlerin gayretli çalışmalar yürüttüğü tespit edilmiştir. Çalışmanın siyasi liderlerin ilgili çatışmalar hakkındaki tweetlerinin içerik analizini çıkararak alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, İçerik Analizi, Siyasi Lider, İsrail- Filistin Savaşı.

Koca, G., Eğilmez, Ö., & Ankara, Y. (2024). İsrail-Filistin Savaşında Siyasi Liderlerin X (Twitter) İçeriklerinin Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(4), 164-191. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1449115>

Geliş Tarihi	08.03.2024
Kabul Tarihi	23.10.2024
Yayın Tarihi	25.10.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bilecik, Türkiye, gozde.koca@bilecik.edu.tr, ORCID:0000-0001-6847-6812.

² Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bilecik, Türkiye, ozum.egilmez@bilecik.edu.tr, ORCID:0000-0001-5251-5629.

³ Doktora Öğrencisi., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye, yesim.atak1@gmail.com, ORCID:0000-0001-6901-1777.

2024, 13 (4), 164-191 | Research Article

Analysis of X (Twitter) Contents of Political Leaders in the Israel-Palestine War

Gözde Koca¹

Özüm Eğilmez²

Yeşim Ankara³

Abstract

Today, with the development of technology, the diversity of social media tools is increasing considerably. With social media tools, individuals have the opportunity to share their ideas and thoughts, thus becoming visible and influencing other people. X (Twitter), on the other hand, stands out among these social media tools with its ability to send instant messages and appeal to a large number of audiences. In this study, the tweets of political leaders about the Hamas-Israel conflict, which started on October 07, 2023 when Hamas attacked Israel from the southern borders of Israel, were examined with the content analysis technique, which is one of the qualitative research methods, and it was aimed to reveal the attitudes of world political leaders about this war. In this context, the tweets between October 07 and November 07, 2023, the first period of the war, were analyzed. A total of 187 tweets, including 73 tweets by the President of the United States of America Joe Biden, 29 tweets by the President of France Emmanuel Macron, 24 tweets by the Chancellor of Germany Olaf Scholz, 38 tweets by the Prime Minister of the United Kingdom Rishi Sunak, 18 tweets by the President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdoğan and 5 tweets by the Emir of Qatar Temim Bin Hamed Es-Sani, were separated and analyzed. The MAXQDA 2020 package program was used for the analysis and as a result, it was observed that political leaders tweeted in accordance with their existing cooperation and political strategies in the early stages of the war, while they exhibited pro-peace attitudes over time. However, it was determined that Hamas does not represent the Palestinian people, that the war has devastating consequences for both sides and that there is an agreement that civilians should not be harmed by this situation, and that all leaders are working diligently on humanitarian aid. It is thought that the study will contribute to the field by analyzing the content of political leaders' tweets about the related war.

Keywords: Social Media, Content Analysis, Political Leader, Israel- Palestine War.

Koca, G., Eğilmez, Ö., & Ankara, Y. (2024). Analysis of X (Twitter) Contents of Political Leaders in the Israel-Palestine War, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(4), 164-191. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1449115>

Date of Submission	08.03.2024
Date of Acceptance	23.10.2024
Date of Publication	25.10.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc Prof., Bilecik University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Bilecik, Türkiye, gozde.koca@bilecik.edu.tr , ORCID:0000-0001-6847-6812.

² Assoc Prof., Bilecik University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Bilecik, Türkiye, ozum.egilmez@bilecik.edu.tr , ORCID:0000-0001-5251-5629

³ PhD Student., Bilecik University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Bilecik, Türkiye, yesim.atak1@gmail.com, ORCID:0000-0001-6901-1777.

Giriş

Hızla gelişen teknoloji sayesinde sosyal medya kavramı da zaman içerisinde sürekli gelişmektedir. Bu bağlamda sosyal medya kavramı için kesin ve net bir tanımlama yapılamazken genel anlamıyla bir internet sağlayıcısı üzerinden herhangi bir iletişim aracı ile bireylerin birbirleriyle görsel, sesli ve yazılı olarak etkileşim kurabildikleri araçlar olarak ifade edilebilmektedir (Onat, 2010, s. 108).

Günümüzde sosyal medya geçmiş on yıla göre fazlasıyla büyüyüp genişleyerek gelişmektedir. Bireyler sosyal medya araçları sayesinde içerik üretip ürettikleri içerikler sonucunda da etkileşim sağlayabilmektedirler. Öte yandan sosyal medya araçları kişilere kendilerini olduğundan farklı gösterme olanağı sağlarken başka bireyleri de etkileyebilme gücü sunmaktadır (Bozkurt, 2018, s. 410).

Bireylerin anlık ileti paylaşma, yaşanan gelişmeler hakkında bilgi sahibi olma, beğeni toplama, eleştirilebilme, istedikleri alan hakkında görüş alabilme gibi gereksinimlerinin karşılık görebilmesi için sürekli kendini geliştiren bilgi ve iletişim teknolojileri sosyal medya sayesinde boyut değiştirerek genişlemektedir. Sosyal medyaya erişimin basit olması, kullanım kolaylığı ve hızı sayesinde kullanıcı sayısı da artarak devam etmektedir (Sönmez, 2022, s. 25).

Sosyal medya araçlarında, blogların daha küçük versiyonu olarak en fazla kullanıcıya sahip uygulamalardan biri olan X (Twitter) yer almaktadır. Bireylerin X (Twitter) uygulaması ile kendi profilleri üzerinde anlık ileti gönderme, atılan tweetlere yorum yapabilme, beğendikleri tweetleri kendi profillerinde retweet yöntemi ile paylaşabilme imkânları bulunmaktadır.

X (Twitter) kullanıcılarına siyaset yapma olanağı da sunması nedeniyle seçmen ve seçilen olarak tüm bireylerin yoğun bir şekilde ilgisini çekmektedir. X (Twitter) kullanıcısı olabilmek için herhangi bir ölçüt bulunmamakla beraber yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim durumu gibi ayrıntılarında bir önemi yoktur (Karakulakoğlu ve Uğurlu, 2015, s. 97).

X (Twitter) diğer sosyal medya uygulamalarına kıyasla daha fazla düşüncelerin paylaşıldığı bir platform olması nedeniyle, politikacılar ve siyasi liderler tarafından siyasal iletişim için tercih edilen bir uygulamadır. Bununla birlikte X (Twitter) yalnızca fikirleri paylaşmak için değil aynı zamanda herhangi bir olay karşısında tutum ve tepki belirtmek içinde kullanılmaktadır (Kurtuluş, 2018, s. 61).

Sonuç olarak günümüz bilgi çağında sosyal medya kullanımının tüm bireyler için oldukça önemli ve popüler olduğu bilinmektedir. Bu çalışma siyasi liderlerin İsrail ve Hamas arasında yaşanan savaş karşısındaki tutum ve

görüşlerinin bir sosyal medya kullanım aracı olan X (Twitter) üzerinden nasıl belirttiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Literatür Taraması

Alan yazın incelendiğinde sosyal medya verileri kullanılarak yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bireylerin herhangi bir konu hakkındaki tutumları, duygu analizleri, siyasi liderlerin çeşitli olaylar hakkındaki paylaşımlarının içerik analizleri çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu bölümde çalışmalar, iki kısımda sunulmuştur. İlk olarak çeşitli konularda yapılmış X (Twitter) çalışmaları, ikinci olarak ise İsrail-Filistin savaşını ele alan içerik analizi çalışmalarına yer verilmiştir. Bu çalışmalardan da bazıları aşağıda sunulmuştur:

- Çeşitli konularda yapılmış X (Twitter) çalışmaları

Zhang, Jansen ve Chowdhury'nin 2011 yılında yaptıkları çalışmada, 5 haftalık bir çalışma süresi boyunca dokuz markaya ilişkin 96.725 bireysel X (Twitter) kullanıcılarından gelen 164.478 tweeti incelemek için yol analizi kullanılmıştır. İşletme katılımını, markadan gelen çevrimiçi ağızdan ağıza mesaj miktarı ve markanın takip ettiği tüketici sayısı olarak işlevselleştirilmiştir. Tüketici katılımı, hem markayla bağlantı kuran hem de markayla hiçbir bağlantısı olmayan tüketicilerden gelen çevrimiçi ağızdan ağıza mesaj sayısı ve markayı takip eden tüketici sayısı olarak ortaya konulmuştur. Sonuçta; Twitter'daki işletme katılımının, doğrudan tüketicilerin çevrimiçi ağızdan ağıza iletişimle katılımıyla ilgili olduğu belirlenmiştir. Ek olarak, tüketicilerin işletme katılımına verdiği tepkiyi göstermenin açık bir yolu olarak retweet, etkinin yalnızca markayla ikinci derece ilişkisi olan tüketicilere ulaştığını ve bir tweetin yaşam döngüsünün genellikle en fazla 1,5 ila 4 saat olduğunu göstermiştir. Böylelikle araştırmada, işletmenin çevrimiçi ağızdan ağıza iletişimdeki rolünün anlaşılmasını ilerletmek ve sosyal ağların analitiğine ve çevrimiçi ağızdan ağıza mesaj yayılma modellerine ilişkin içgörü sağlamak açısından kritik çıkarımlara sahip olduğu ortaya konulmuştur.

2015 yılında Aslan'ın yaptığı çalışmada, ilk olarak Baltimore olayları süresince Obama'nın geç paylaşımında bulunması üzerine sayfasında bulunan en son tweet'ine, ikinci olarak Beyaz Saray X (Twitter) hesabından retweet yaptığı Ferguson mesajına ve son olarak Hillary Clinton'un Baltimore olaylarını içeren tweet'ine gelen yorumlar analiz edilmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan tweet'ler kodlanmıştır. Sonuçta sosyal medya içeriklerinin değerlendirilmesinin stratejik iletişim yönetimine katkıda bulunduğu ortaya konulmuştur.

Gazalı Demirtaş ve Demirtaş'ın 2017'de yaptıkları çalışma ile Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu üyelerinin, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası ilan edilen ilk OHAL sürecinde X (Twitter) uygulamasını nasıl kullandıklarının

incelenmesi amaçlanmıştır. Sonuçta X (Twitter) uygulamasının Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu üyeleri tarafından aktif olarak kullandıkları görülmüştür. Etkileşimi yüksek bir paylaşım ortamı olduğu belirtilmiştir. Paylaşımlarda kriz yönetimi ve itibar yönetimi ön planda tutulmuştur.

Klimes'in 2017 yılında yaptığı çalışmada ise farklı ülkelerdeki gazetecilerin X (Twitter) kullanımına yönelik farklı yaklaşımlara sahip olduğunu göstermek amaçlanmıştır. Amerikan ve Alman araştırmalarına bakıldığında, gazetecilerin X (Twitter) paylaşımlarını genellikle meslekleriyle ilişkili olarak algıladıkları ifade edilmiştir. Gazetecilerin X (Twitter) uygulamasını yalnızca özel alan olarak görmedikleri anlaşılmış olup, en popüler altı Çek gazetecinin X (Twitter) hesabı incelenmiştir. Çalışmada yapılan içerik analizi, başka yerlerden yapılan anketlerin sonuçları ile desteklenmiştir. Sonuçta, Çek gazetecilerin X (Twitter)'i yayıncısının içeriğini tanıtmak için bir araç olmaktan çok, diğer kullanıcılarla özel sohbetleri desteklemek için bir araç olarak algıladıkları görülmüştür.

2020 yılında Çelik tarafından yapılan çalışmada, 23 Haziran 2019'da Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından tekrarlanan İstanbul Büyükşehir Belediye (İBB) Başkanlığı seçiminde Binali Yıldırım ve Ekrem İmamoğlu'nun X (Twitter)'de yaptıkları açıklamaların analiz edilmesi amaçlanmıştır. Adayların resmi X (Twitter) hesaplarından yaptıkları paylaşımlar MAXQDA programı ile analiz edilmiştir. Paylaşımlar yedi kategoride incelenmiştir. Sonuçta, adayların X (Twitter)'i seçim kampanyası boyunca sıklıkla kullandıkları ve böylelikle sosyal medyanın etkileşim gücünden yararlandıkları ortaya konulmuştur.

Bilgiç ve Akyüz tarafından 2020 yılında ortaya konulan çalışmada, Türkiye'de ilk Covid-19 vakasının görüldüğü zaman ile ilk sokağa çıkma yasağı uygulamasının başladığı zaman arasında Fahrettin Koca'nın X (Twitter) paylaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Paylaşımlar "Gündem Belirleme Kuramı" çerçevesinde değerlendirilmiştir. En çok "sağlık", "Koronavirüs" ve "tedbir" kelimelerinin kullanıldığı, en az "maske", "pandemi", "bulaşıcı" ve "sosyal mesafe" kelimelerinin kullanıldığı görülmüştür.

Kanılmaz'ın 2021 yılında yaptığı çalışmada da Covid-19 kriz sürecinde Türkiye'deki liderlerin X (Twitter) paylaşımlarının 12 farklı kategoride incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma "Durumsal Kriz İletişimi Teorisi" kullanılarak değerlendirilmiştir. Sonuçta liderlerin X (Twitter)'i süreç boyunca aktif bir şekilde kullandıkları görülmüştür. Bu konuda özellikle de gerçek dışı bilgilerin yayılmasının önlenmek istendiği ifade edilmiştir.

Güven tarafından 2022 yılında ortaya konulan çalışmada Netflix platformunun ABD ve Türkiye hesaplarının bir haftalık süreç içerisinde analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla MAXQDA 2020 programından yararlanılmıştır.

Sonuçta, kültürel olarak farklılıklar olduğu ortaya konulmuştur. Türkiye’de Netflix paylaşımlarının mizah ve etkileşim açısından daha aktif olduğu görülmektedir. ABD’de Netflix hesabının ise daha kurumsal paylaşım yaptığı belirtilmiştir.

Özer ve Torun’un 2022 yılında yaptığı çalışmada X (Twitter)’de “paribu” etiketi ile yapılan paylaşımların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada X (Twitter) aracılığıyla elde edilen 21 günlük veriler kullanılarak içerik analizi ile duygu analizine yer verilmiştir. Sonuç olarak Paribu borsası etiketinden daha fazla kripto paralar hakkında içeriklerin olduğu görülmüştür.

2023 yılında Kahraman tarafından yapılan araştırmada 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçiminde siyasi parti liderlerinin X (Twitter) paylaşımları, korkunun siyasi çıkarlar doğrultusunda kullanılmasını göstermek amacıyla içerik analizi kullanılarak incelenmiştir. Paylaşımlar iki haftalık zaman diliminde alınmıştır. Sonuçta, korku kültürünün siyasi başarıda tek başına belirleyici bir rol olmadığı tespit edilmiştir.

Tüylüoğlu’nun 2023 yılında yapmış olduğu çalışmada, Cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turu sürecinde adayların X (Twitter) paylaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda içerik analizinden faydalanılmıştır. MAXQDA 2022 programı kullanılmış olup, bulgular tablolar ve grafiklerle gösterilmiştir. Sonuçta adayların X (Twitter) paylaşımlarının tek taraflı oldukları, etkileşimi önemsemedikleri görülmüştür.

Alkan, Güder, Özyıldız, ve Dere tarafından 2023’te yapılan çalışmada hekimlerde beyin göçünün toplumsal yansımalarının X (Twitter) paylaşımları ile ortaya konulması amaçlanmıştır. Netnografi tekniği ile incelenen paylaşımlarda #hekingöçü vb. kelimeler incelenmiş ve toplamda 640 tweet analiz edilmiştir. Kodlamalar yapıp temalar belirlendikten sonra bazı paylaşımlarda hekimler haklı bulunurken, bazı paylaşımlarda ise hekimlere karşı değersizleştirmenin yapıldığı ortaya konulmuştur.

2023 yılında Kıymaz tarafından yapılan çalışmada, 5 ayrı siyasi partiye mensup ve aktif siyaset yapan 5 kadın siyasetçinin X (Twitter) paylaşımları, 27 anahtar kelime ile 558 tweet olarak R-Studio programı ile alınmıştır. Sonrasında elde edilen 558 tweet, MAXQDA Programı ile analiz edilmiştir. Sonuçta oluşturulan kategoriler, 3 tema başlık altında toplanmıştır. Bu bağlamda tüm kadın siyasetçilerin paylaşımlarının benzerlik taşıdığı görülmüştür.

İralı’nın 2023 yılında yapmış olduğu araştırmada sanal gerçeklik gözlüklerine olan eğilimin, reklam izleyicileri üzerinden öğrenilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda; örnek bir YouTube videosu seçilip, videonun altında bulunan 656 yorum analiz edilmiştir. Sonuçta, rakip firmalara yapılmış olan esprili atıfların,

izleyicilerin en fazla dikkat ettiği nokta olduğu ve gerçek/sanal evrem kavramlarının kargaşa yarattığı tespit edilmiştir.

2023 yılında Bademli tarafından yapılan çalışmada ise X (Twitter) paylaşımlarında şizofreniye yönelik damgalayıcı tutumların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. X (Twitter)'de Türkçe olarak "şizofreni" vb. kelimeler içeren tweetler Knime programı ile alınmıştır. Sonuçta; ana ve alt temalar belirlenmiş olup şizofreni ile mücadele programlarında kullanılabilen bir çalışma olarak sunulmuştur.

- İsrail-Filistin savaşını ele alan içerik analizi çalışmaları

Yılmaz (2024a) tarafından yapılan araştırmada, Hamas-İsrail çatışmasının ulusal medyadaki yansımaları içerik analizi ile değerlendirmesi amaçlanmıştır. Gazetelerin farklı bakış açıları ortaya konularak, savaşın medyadaki durumu sunulmuştur. Yılmaz (2024b) tarafından yapılan başka bir araştırmada ise dünyada bilinen üç önemli medyanın (The New York Times (ABD), The Guardian (İngiltere) ve Hürriyet (Türkiye)) çatışmayla ilgili tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Sonuçta, bu araştırma, medyanın çatışma bakış açısının kamuoyu algısını etkileyebileceğini ifade etmiştir.

Abuşoğlu'nun 2024 yılında yaptığı çalışmada İsrail-Hamas savaşıyla alakalı haber başlıklarının barış gazeteciliği bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Örneklem olarak, Al Jazeera ve CNN International alınmıştır. Bu haber sitelerinde yer alan savaş haber başlıkları seçilerek, Jake Lynch ve Annabel McGoldrick tarafından ortaya konan barış gazeteciliğinin 17 ilkesi ışığında oluşturulan 5 kategoride içerik analizi yapılmıştır. Sonuçta, her iki haber sitesinde de genel olarak barış gazeteciliği ilkeleriyle bağdaşmayan bir durum olduğu tespit edilmiştir.

2024 yılında Gökdemir tarafından yapılan çalışmada, İngiliz medyasındaki İsrail-Filistin Savaşı haberin tarafsızlığı konusu üzerinden ele alınarak incelenmiştir. Daily Mail, Guardian ve Sun gazetelerinde yer alan 141 savaş haberi incelemesi değerlendirilmiştir. Sonuçta temalar oluşturularak, söz konusu savaş konusunda tutumlar karşılaştırılmıştır.

Ergen tarafından 2024 yılında yapılan çalışmada, İsrail-Filistin çatışması, G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye'nin politikalarını ve yaklaşımlarını çerçeveleme kuramı ile ele alınarak incelenmiştir. Ülkelerde yayınlanan haberler içerik analizi ile ele alınmıştır. Sonuçta, medyada çerçeveleme stratejilerinin çatışma konusundaki algıyı yönetme girişimlerini anlamak adına bulgular sunulmuştur.

2024 yılında Gül'ün yaptığı çalışmada Teyit.org sitesinde bulunan 140 adet şüpheli içerik analiz edilmiştir. Sonuçta söz konusu içeriklerin çoğunun yalan

olduğu ve en çok İsrail-Hamas savaşı ile ilgili içeriklerden oluştuğu belirlenmiştir.

Avşar ve Koyuncu'nun 2024 yılında yayımladığı makalede ise savaşın sosyal medya üzerinden bazı medya kuruluşları ve troller tarafından nasıl dezenformasyona uğratıldığı değerlendirilmiştir. Toplamda 151 dezenformasyon faaliyet değerlendirilmiştir. Dezenformasyon içerikli paylaşımların büyük çoğunluğunun İsrail kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca başka ülkelerdeki basın kuruluşlarının ve bireysel sosyal medya kullanıcılarının da dezenformasyon yaptığı görülmüştür.

2024 yılında Aydın tarafından yazılan çalışmada, savaş sırasında ortaya çıkan sahte haberlere odaklanılmıştır. Araştırmada 7 Ekim-31 Aralık 2023 tarihleri arasında teyit.org sitesinde bulunan tüm iddialar ele alınmıştır. Sonuçta, yalan içeriklerin çok fazla olduğu ve bu içeriklerle mücadelede alınması gereken önlemler konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Türkoğlu'nun 2024 yılında yaptığı çalışmada da savaşla ilgili çıkan haberlerde dezenformasyon incelenmiştir. Haberlerin doğruluğu, çeşitli yerlerden değerlendirilerek ortaya konulmuştur. Sonuçta, en çok yalan haberlerin yayıldığı ifade edilmiştir.

Kazaz, Özkan ve Acar tarafından 2024 yılında yayımlanan çalışmada, savaşın yapılan haberlerde hangi bakış açısıyla ele alındığını belirlemek için Van Dijk'in eleştirel söylem analizi ile değerlendirme yapılmıştır. Analiz için çeşitli haber kanalları ele alınmıştır. Söz konusu kanallarda savaşın ilk haftasında yayınlanan ana haber bültenlerinin ilk iki haberi değerlendirmeye alınmıştır. Sonuçta; haberlerin ele alınış biçimleri farklı açılardan değerlendirilmiştir.

Çelik, Boz ve El-awaisi'nin 2024'te yayınladıkları çalışmada, X (Twitter)'in karmaşık rolünü savaş üzerinde detaylı bir şekilde incelemişlerdir. Özellikle de her iki tarafın dışişleri bakanlığı ve gurbetçiler tarafından kullanılan tweet kullanımını ele almışlardır. Sonuçta, X (Twitter)'in söz konusu resmî kurumlar tarafından nasıl kullanıldığı gösterilmiştir.

Yukarıdaki çalışmalar değerlendirildiğinde dünya siyasi liderlerinin savaş konusunda X (Twitter) paylaşımları üzerinde çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışma ise dünya siyasi liderlerinin 21. Yüzyılda yaşanan bir savaş karşısında, siyasi iş birlikleri ve politikaları da göz önünde bulundurularak tutumlarını ortaya koyması ile diğer araştırmalardan farklılaşmaktadır. Böylelikle de bu çalışma ile savaş farklı açıdan ele alınarak literatüre katkı sağlamaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada 07 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın İsrail' e saldırıda bulunması ile başlayan savaş karşısında dünya siyasi liderlerinin X (Twitter) paylaşımlarının içerikleri nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir.

İnsanların kendilerini ifade edebilmek ve anlaşılabilirlik için kullandıkları kaynaklar kelime ve cümleler olarak ifade edilmektedir. Günlük yaşamda kullanılan her söz, şarkı, şiir, fıkra analize tabi tutulabilmektedir. Bu analizler günlük yaşamı değerlendirebilmek için oldukça donanımlı verilerdir. Analiz sonuçları bireyler veya medeniyetler ile ilgili kapsamlı veriler sunabilmektedir. Bu bağlamda sosyal bilim araştırmacıları elde edilen verileri yorumlayabilmek ve düzenleyebilmek için içerik analizini geliştirmişlerdir (Koçak ve Arun, 2006, s. 23).

İçerik analizi, çeşitli ifadeleri işleyebilen yöntem bilimsel tekniklerin tümü şeklinde belirtilmektedir. İçerik analizi ile ifadelerin anlamlandırılmasında ve tefsir edilmesinde kişisel yorumların göz ardı edilmesi ve çıkarımlarda bulunulması mümkün olmaktadır (Bilgin, 2014, s. 41).

İçerik analizinde en genel anlamıyla amaç, simgesel ve mana açısından donanımlı olan bir ifadenin altında olan asıl anlamın hisler ve tahammül tekniğiyle değerlendirilmesidir (Gökçe, 2001, s. 33).

Kodlamaların güvenilirliği konusunda üç ayrı akademisyenden görüş alınmış ve doğru kodlama yapılıp yapılmadığına dair görüşlerine başvurulmuştur. Bunun yanında yapılan kodlamaların tutarlılığı açısından iki uzman tarafından temalar gözden geçirilmiştir. Tutarlılık oranlarının yüksekliği kodlamalar arasında mevcut olan karşılaştırma sonucunda olan benzerliktir. Miles ve Huberman (2015)'e göre bu tutarlılık- kodların uyumları- görüş birliği sayısının, toplam görüş birliğine bölünmesi ve bu sonuca görüş ayrılığı sayısının eklenmesi ile bulunmaktadır. Bu çalışmada da kod uyumu yüzdesi %95 (>%80) olduğundan yüksek bir güvenilirlikten söz edilebilir.

Bu çalışmada elde edilen verilerin incelenmesinde tematik analiz kullanılmıştır. Tematik analizin önemli bir unsuru verilerin kodlanmasıdır. Verileri kodlamanın temel amacı, metindeki içsel veya desteklenen anlamı belirlemektir. Veri kodlamaya başlamadan önce, tüm veriler titizlikle birden çok kez incelenmiş, veri okuma süreci, kodlamada bilişsel yeterlilik elde etmek için çeşitli günlerde birden çok kez gerçekleştirilmiştir. Okumaların ardından, tüm veriler analitik dosyalara kategorize edilmiş ve ön kodlama şeması oluşturulmuştur. İçerik analizinin ilk aşaması, verilerin kodlanması (indekslenmesini) içerir. Bu aşamada, görüşme verileri, verileri anlamlı parçalara ayırma ve içerik analizi bağlamında etiketleme süreci olarak tanımlanan kodlama yoluyla kavramsallaştırılmıştır. İlk kodlamaya benzer

şekilde kodlanan tüm veriler, söz konusu kodun temel doğasını belirlemek amacıyla yeniden incelenmiştir (Glesne, 2014; Berg ve Lune, 2017).

Devlet büyükleri tweetleri seçilirken ise; amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Creswell'in 2015 çalışmasında belirtildiği üzere, nitel analizlerde amaç, genelleme yapmaktan ziyade durumun içeriğini açıklama çabasıdır. İsrail- Filistin savaşında, batı ülkelerinin İsrail (yanlısı) taraftarı olması, Türkiye'nin ise Filistin ve barış yanlı olması, benzer konumda olan Katar Emiri Temim Bin Hamed Es-Sani'nin tweetleri bu amaç doğrultusunda kabul edilmiş ve gruplandırılmıştır. Amaçlı örneklem, salt İsrail tarafı değil aynı zamanda karşı tarafta yer alan Filistin tarafına da yönelik bilgi toplanması amaçlanmıştır (Maxwell, 1992).

Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın analizi için MAXQDA 2020 programı kullanılmıştır. Analiz için savaşın ilk dönemi olan 07 Ekim- 07 Kasım 2023 tarihleri arasındaki tweetler incelemeye alınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden' ın 73, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron' un 29, Almanya Şansölyesi Olaf Scholz' ın 24, Birleşik Krallık Başbakanı Rishi Sunak' ın 38, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 18 ve Katar Emiri Temim Bin Hamed Es-Sani'nin 5 olmak üzere toplam 187 tweet her biri kendi içerisinde ayrılarak analiz edilmiştir.

Siyasi liderlerin X (Twitter) profilleri hakkındaki genel bilgiler Tablo 1'de belirtilmiştir. Liderlerin X (Twitter)'e katılım tarihleri ve görev süreleri değişmekle birlikte takipçi sayısı açısından Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan en fazla takipçisi bulunan liderler olarak dikkat çekmektedir.

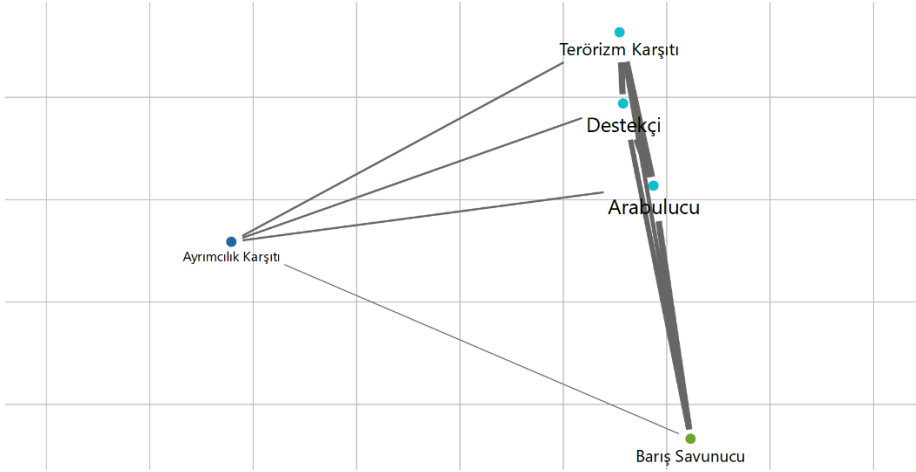
Tablo 1. Siyasi Liderlerin Twitter(X) Bilgileri

Siyasi Lider	Takip Edilen Sayısı	Takipçi Sayısı	Gönderi Sayısı	Analiz Edilen Tweet Sayısı
Joe Biden	45	37,7 Milyon	10 Bin	73
Emmanuel Macron	722	9,5 Milyon	13 Bin	29
Olaf Scholz	119	844,7 Bin	1.296	24
Rishi Sunak	276	2,3 Milyon	3.888	38
Recep Tayyip Erdoğan	120	21,3 Milyon	12,5 Bin	18
Temim Bin Hamed Es-Sani	0	1,8 Milyon	378	5

İncelenen tweetler her bir siyasi lider için ayrı ayrı kodlanarak analiz edilmiştir. Liderlerin tweetleri ayrı kodlanmasına rağmen ortak kodlamalarda bulunmaktadır. Şekil 1' de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden' e ait tweetlerin kod ve alt kodları yer almaktadır. Şekil incelendiğinde Biden' ın tweetlerinin Barış Savunucu, Terörizm Karşısı, Ayrımcılık Karşısı, Destekçi ve Arabulucu şeklinde kodlandığı görülmektedir. Ana tema olarak ise incelenen tweetlerin en genel anlamıyla "Barış Yanlısı" olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 3' te ise Joe Biden tweetlerinin kodlarından oluşturulmuş kod haritası sunulmaktadır. Kod haritası ile birbiri ile ilişkisi olan kodların durumları görülmektedir. Bu bağlamda Şekil 3 değerlendirildiğinde “Destekçi”, “Terörizm Karşıtı” ve Arabulucu” kodlarının birbirlerine daha yakın olduğu ve birbirleri ile diğer kodlara kıyasla daha fazla ilişki içerisinde oldukları yorumu yapılabilmektedir. Bununla beraber “Destekçi”, “Terörizm Karşıtı”, “Arabulucu” ve “Barış Savunucu” kodlarının arasında bulunan çizgilerin kalınlığının fazla olması nedeniyle frekanslarının da fazla olduğu da görülebilmektedir.

Şekil 3. Joe Biden Tweetlerinin Kod Haritası

İlgili dönemde incelenen Joe Biden tweetlerinde geçen söylemlerin zaman içerisinde değiştiği de gözlenmiştir. Hamas'ın saldırısı ile başlayan savaşın ilk dönemlerinde İsrail desteği gözlenirken ilerleyen dönemlerde Gazze sivil halkının da insani yardıma ihtiyaç duyduğu ve Filistin halkının Hamas tarafından temsil edilmediği konusunu ön plana çıkaran tweetleri tespit edilmiştir.

“ABD İsrail halkının yanındadır.” 08.10.2023

“İsrail'in arkasını kollamakta asla başarısız olmayacağız.” 08.10.2023

“Filistinlilerin ezici çoğunluğunun Hamas'ın dehşet verici saldırılarıyla hiçbir ilgisinin olmadığı ve bu saldırılardan acı çektiği gerçeğini gözden kaçırmamalıyız.” 15.10.2023

“Kendimi açıkça ifade edeyim: Filistinlilerin büyük çoğunluğu Hamas değil. Ve Hamas Filistin halkını temsil etmiyor.” 18.10.2023

“Hamas'ın İsrail'e yönelik terör saldırısından bu yana ilk insani yardım konvoyu bugün Gazze'ye ulaştı ve ihtiyaç sahibi Filistinlilere ulaştı. Bu önemli

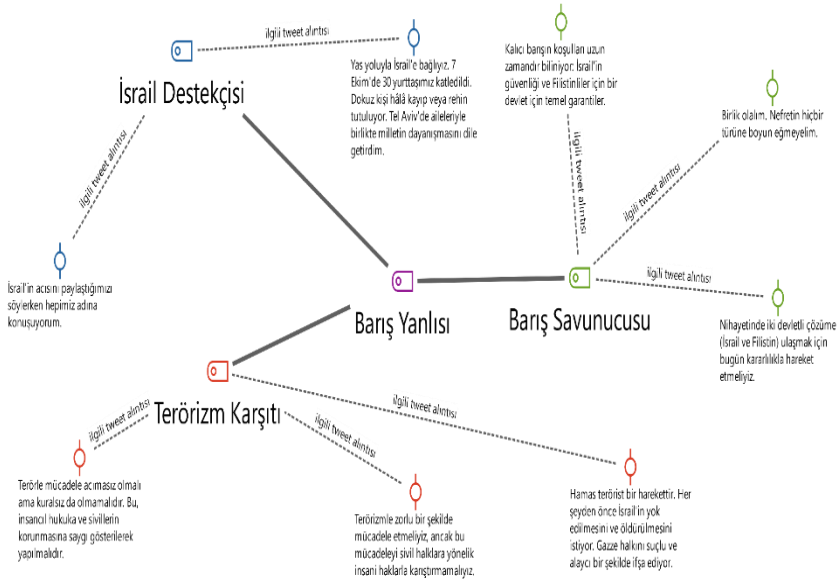
tedarik yolunun açılması, günlerce süren en üst düzeydeki diplomatik angajmanların sonucuydu.” 21.10.2023

Sonuç olarak ise Joe Biden genel çerçevede Amerika liderliği ve arabuluculuğu ile bir barış sağlanabileceğine ve bunun iki devletinde sorumlulukları ile gerçekleşeceğine dikkat çekmektedir.

“Amerikan liderliği dünyayı bir arada tutuyor. Bunu riske atıp Ukraynalılardan uzaklaşırsak ya da İsraili ve Filistinli sivillere sırtımızı dönersek buna değmez. Bu yüzden Amerika'nın ulusal güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması için Kongre'ye acil bir bütçe talebi gönderdim.” 20.10.2023

“Ne kadar zor olursa olsun barıştan vazgeçemeyiz. İki devletli çözümden vazgeçemeyiz.” 21.10.2023

Emmanuel Macron tarafından paylaşılmış 29 tweetin analizi ile elde edilen kod-alt kod ağı Şekil 4' te görülmektedir. Macron' un tweetlerinin temasını “Barış Yanlısı” oluştururken kodları ise “Terörizm Karşıtı”, “İsrail Destekçisi” ve “Barış Savunucusu” şeklindedir.

Şekil 4. Emmanuel Macron Tweetlerinin Kod-Alt Kod Ağı

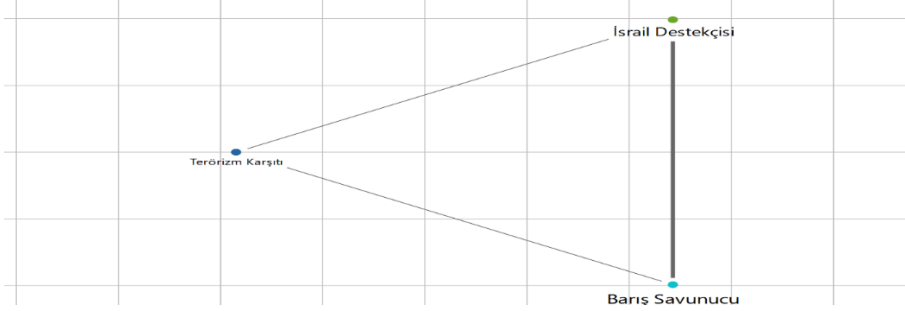
Emmanuel Macron' un tweetlerinde en sık kullandığı kelimelerden oluşturulan kelime bulutu ise Şekil 5' te belirtilmiştir. Şekil incelendiğinde merkezi konumda “İsrail” yer alırken merkeze yakınlık açısından “terör”, “sivillerin”, “Ürdün” kelimeleri de ön plana çıkmaktadır.

Şekil 9' da Scholz' un tweet kodlarından oluşturulan kod haritası görülmektedir. Harita incelendiğinde kodlar arasında yakın ilişki olmadığı fakat “İsrail destekçisi” ve “barış savunucu” kodlarının frekanslarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 9. Olaf Scholz Tweetlerinin Kod Haritası

Scholz' un tweetleri değerlendirildiğinde İsrail desteği bir yaklaşım sergilediği bununla birlikte Filistin halkı için insani yardımı önemseydiği görülebilmektedir. Bununla birlikte barışın iki devletli çözümlerle sağlanabileceğine ve bu konuda ki işbirliklerine dikkat çekmektedir.

“Bugün #Israel 'dan dehşet verici bir haber ulaştı bize. Gazze'den gelen roket atışları ve artan şiddet bizi derinden sarsıyor. Almanya, Hamas'ın bu saldırılarını kınıyor ve İsrail'in yanında duruyor.” 07.10.2023

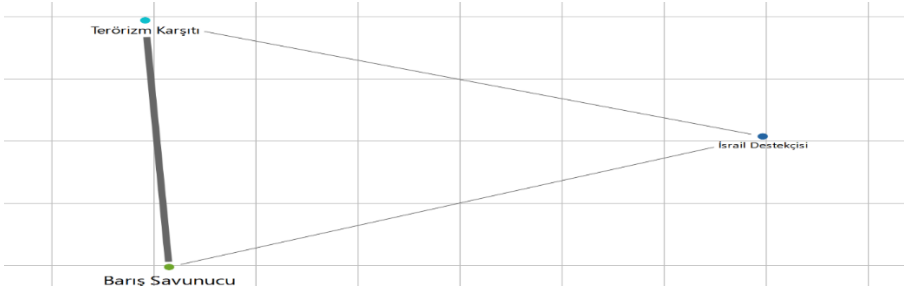
“Hamas'ın şiddetinden duyduğumuz dehşet içinde, şunu ayırt etmek önemlidir: Filistinliler Hamas değildir ve Hamas'ın onlar adına konuşma hakkı yoktur. Gazze'deki sivil halk da Hamas'ın kurbanı. Acilen insani yardıma ihtiyaç var.” 17.10.2023

“Acımasız terör. Savunmasız sivillerin infazı. Bebekler katledildi, çocuklar kaçırıldı. Aşağılanmış Holokost mağdurları. Kanımızı donduruyor. İsrail'in buna karşı kendini savunma hakkı vardır. Bir devletin vatandaşlarını koruma görevi vardır.” 17.10.2023

“Barış ve güvenlik ancak iki devletli çözümlerle sürdürülebilir bir şekilde sağlanabilir. @KingAbdullahII ve konuşmamızda bu konuda anlaştık. Almanya sivilleri koruma ve insani yardım sağlama konusundaki kararlılığını sürdürüyor.” 03.11.2023

Birleşik Krallık Başbakanı Rishi Sunak tarafından süreç içerisinde savaş ile ilgili paylaşmış olduğu 38 tweet analiz edilmiştir. Analiz sonucunda tweetler “Barış Yanlısı” temasında ve “Terörizm Karşıtı”, “Barış Savunucu” ve “

Şekil 12: Rishi Sunak Tweetlerinin Kod Haritası

Sunak tarafından bir aylık dönem içerisinde paylaşılan tweetlerin genel çerçevede ise İsrail desteği, insani yardım ve barışın önemi konuları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

“ Hamas teröristlerinin bu sabah İsrail vatandaşlarına yönelik saldırıları karşısında şok oldum. İsrail'in kendisini savunma hakkı mutlakdır. İsraili yetkililerle temas halindeyiz ve İsrail'deki İngiliz vatandaşlarının seyahat tavsiyelerine uyması gerekiyor.” 07.10.2023

“Biz yanındayız İsrail” 08.10.2023

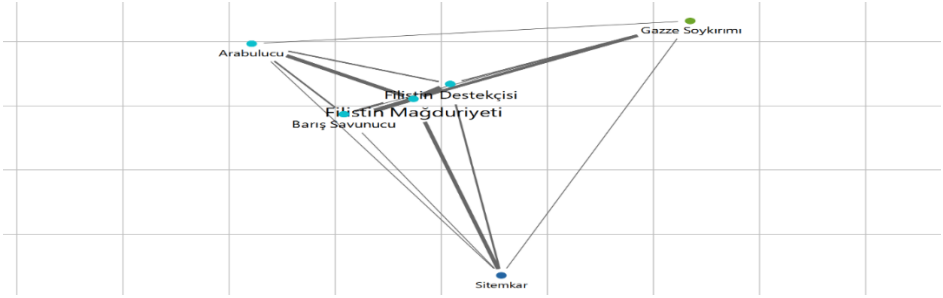
“İsrail'deki Hamas terör saldırılarının ardından şiddetin yayılmasını önlemeye yönelik daha geniş çabaların bir parçası olarak Mısır'dayım. Tüm liderler, bölgesel gerginliklerin önlenmesi ve insani yardımın Gazze'deki sivillere ulaşmasını sağlamak için birlikte çalışmalıdır. İngiltere yardıma hazır.” 20.10.2023

“İki devletli çözümün ne kadar önemli olduğunu asla gözden kaçırmamalıyız. Daha iyi bir gelecek vizyonunu, onu yok edeceklere karşı canlı tutmalıyız. Ortaklarımızla birlikte bunu yapacağız.” 23.10.2023

“Daha önce Başkan Mahmud Abbas ile Gazze'deki sivillere hayat kurtaran yardım ulaştırma çabaları hakkında bilgi veren bir görüşme yapmıştım. Hamas'ın Filistin halkını temsil etmediğini biliyoruz. Bu krize kalıcı bir çözüm bulmak için ortaklarımızla birlikte yoğun bir şekilde çalışmalıyız.” 31.10.2023

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 07 Ekim 2023 ve 07 Kasım 2023 tarihleri arasında savaş hakkında X (Twitter) platformu aracılığı ile paylaşmış olduğu 18 tweetin analizi sonucunda “Barış Yanlısı” teması ve “Arabulucu”, “Gazze Soykırımı”, “Sitemkâr”, “Filistin Mağduriyeti”, “Filistin Destekçisi”, “Barış Savunucu” kodları oluşturulmuştur. Oluşturulan kod ve alt kod ağı Şekil 13'de görülebilmektedir. İlgili ağ üzerinde ilgili tweet alıntılarını da görebilmek mümkündür.

Şekil 15. Recep Tayyip Erdoğan Tweetlerinin Kod Haritası

Recep Tayyip Erdoğan'ın ilgili dönem içerisinde tweetleri değerlendirildiğinde Filistin ve İsrail sivil vatandaşlarının zarar görmesine karşı olduğu, orantısız güç kullanımı nedeniyle Gazze halkının mağdur olduğu, savaşın hiçbir zaman kazananı olmayacağı sebebiyle barışın savunulması gerektiği ve bu konuda tarafların talebi doğrultusunda arabulucu olabileceği sonucuna ulaşılabilmektedir.

"Orta Doğu'ya kalıcı barışın gelebilmesi ancak Filistin-İsrail sorununun nihai bir çözüme kavuşturulmasıyla mümkündür. Bu mesele hakkaniyete uygun bir şekilde çözülmedikçe bölgemiz barışa hasret yaşamaya devam edecektir." 08.10.2023

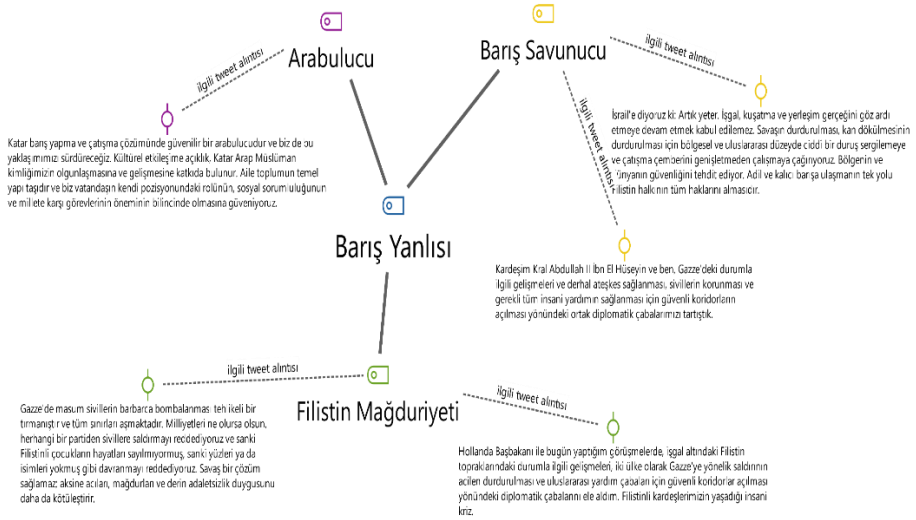
"...Türkiye olarak tarafların talep etmesi halinde esir takası dâhil her türlü arabuluculuğa hazır olduğumuzu belirtmek isterim..." 09.10.2023

"Gazze'ye su verilmiyor. Elektrik yok, verilmiyor. Hastaneler ne durumda, çalışabiliyor mu, bilmiyoruz... Maalesef ibadethaneler, hastaneler, okullar, hepsi acımasızca vuruluyor; bunlar yapılırken dünya suskun. Kimse bir şey söylemiyor. Hani insan hakları?" 10.10.2023

"Büyük Filistin Mitingi'ndeyiz. Bugün İstanbul'da Filistin davasına sahip çıkan, Gazzeli mazlumlara umut olan aziz milletimin her bir ferdini tebrik ediyorum. Tüm ülkeleri, Gazze'de çocuklar, kadınlar ve masum sivillerle birlikte enkaz altında kalan insanlığın ortak değerlerine sahip çıkmaya çağırıyoruz." 28.10.2023

"Biz "adil bir barışın kaybedeni olmayacağına" olan samimi inancımızla hareket ediyoruz..." 28.10.2023

Katar Emiri Temim bin Hamed es-Sani tarafından bir aylık süreç içerisinde Twitter (X) üzerinden savaş ile ilgili paylaşılan 5 tweet analiz edilmiştir. Analiz sonucunda tema "Barış Yanlısı" olurken kodlar ise "Filistin Mağduriyeti", "Arabulucu", "Barış Savunucu" olarak oluşturulmuştur. Yapılan kodlamaya dair kod alt kod ağı Şekil 16' da yer almaktadır.

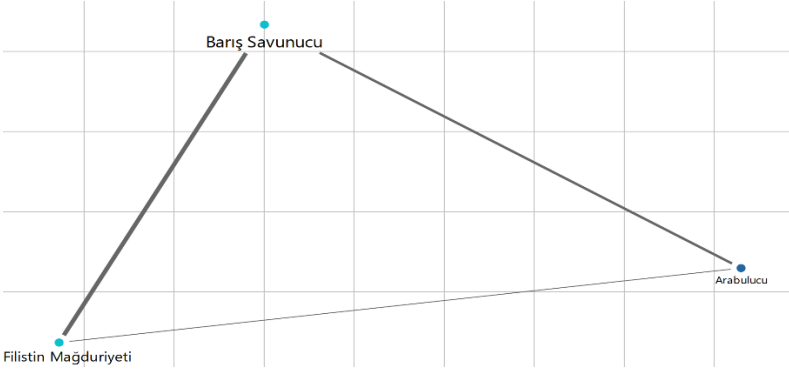
Şekil 16. Temim bin Hamed es-Sani Tweetlerinin Kod- Alt Kod Ağı

Katar Emiri Temim bin Hamed es-Sani' nin paylaştığı tweetler içinde en sık kullandığı kelimelerden elde edilen kelime bulutu Şekil 17'de belirtilmiş olup en sık kullanılan kelimenin merkezi konumda yer alan "Gazze" olduğu görülmektedir. Kelime bulutunda yer alan "insani", "diplomatik", "çatışma" ve "güvenli" kelimeleri de dikkat çekmektedir.

Şekil 17. Temim bin Hamed es-Sani Tweetlerinden Oluşturulan Kelime Bulutu

Temim bin Hamed es-Sani' nin paylaştığı tweetlerin kodlanması sonucu elde edilen kod haritası aşağıdaki şekilde yer almaktadır. Şekil 18 incelendiğinde kodlar arasında herhangi bir yakın ilişkiden söz edilemezken "Barış Savunucu" ve "Filistin Mağduriyeti" kodları arasında frekansın daha yoğun olduğu görülebilmektedir.

Şekil 18. Temim bin Hamed es-Sani Tweetlerinin Kod Haritası

Temim bin Hamed es-Sani tarafından paylaşılan tweetlerin çözümlenmesi sonucunda genel olarak barış yanlısı bir tutum sergilediği ve arabuluculuk konusunda gayretli olduğu tespit edilmiştir.

“...İsrail'e diyoruz ki: Artık yeter. İşgal, kuşatma ve yerleşim gerçeğini göz ardı etmeye devam etmek kabul edilemez. Savaşın durdurulması, kan dökülmesinin durdurulması için bölgesel ve uluslararası düzeyde ciddi bir duruş sergilemeye ve çatışma çemberini genişletmeden çalışmaya çağırıyoruz. Bölgenin ve dünyanın güvenliğini tehdit ediyor. Adil ve kalıcı barışa ulaşmanın tek yolu Filistin halkının tüm haklarını almasıdır...” 24.10.2023

“...Katar barış yapma ve çatışma çözümünde güvenilir bir arabulucudur ve biz de bu yaklaşımımızı sürdüreceğiz. Kültürel etkileşime açıklık, Katar Arap Müslüman kimliğimizin olgunlaşmasına ve gelişmesine katkıda bulunur. Aile toplumun temel yapı taşıdır ve biz vatandaşın kendi pozisyonundaki rolünün, sosyal sorumluluğunun ve millete karşı görevlerinin önemini bilincinde olmasına güveniyoruz.” 24.10.2023

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile 07 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın İsrail'e saldırması ile başlayan savaş hakkında dünya siyasi liderlerinin X (Twitter) paylaşımlarının analizi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Almanya Şansölyesi Olaf Scholz, Birleşik Krallık Başbakanı Rishi Sunak, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Katar Emiri Temim Bin Hamed Es-Sani tweetleri çözümlenmiştir. Analiz için MAXQDA 2020 paket programından faydalanılmıştır.

Joe Biden, Emmanuel Macron, Olaf Scholz ve Rishi Sunak'ın İsrail'in kendisini savunma hakkı olduğunu ve bu konudaki desteklerini savaşın ilk döneminden beyan ettikleri tespit edilmiştir. Devam eden süreçte ise Filistin halkının Hamas tarafından temsil edilmediğini ve onlarında bu savaşta kurban

oldukları yönündeki tweetleri de dikkat çekmektedir. Bununla birlikte insani yardım ve iki devletli barışın sağlanması noktasında hassasiyetleri de görülebilmektedir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın mevcut savaş karşısında paylaşmış olduğu tweetler incelendiğinde ise özellikle savaşın tarafları arasındaki masum sivillere dikkat çektiği görülmektedir. Bu noktada İsrail ordusunun Filistin halkına orantısız güç uygulaması neredeyse katliama varan davranışlar sonucunda insan hakları savunucularına sitemini belirten söylemleri de bu durumu doğrular niteliktedir. Erdoğan'ın özellikle "...adil bir savaşta kaybedenin olmayacağı..." söylemi savaş tutumunu tam olarak ifade etmektedir. Ek olarak barışın sağlanabilmesi için arabuluculuk konusunda ki hassasiyeti de görülebilmektedir.

Katar Emiri Temim bin Hamed es-Sani diğer siyasi liderlere kıyasla daha az paylaşımında bulunmasına rağmen ilgili tweetlerde tutumunu net olarak belirtmektedir. Mevcut savaşta Filistin halkının mağduriyetine dikkat çekerken, savaşın çözüm olmayacağını adil ve kalıcı barışın sağlanması gerektiği savunan tweetleri bulunmaktadır. Arabuluculuk konusunda da sorumluluk alacağını belirten Temim bin Hamed es-Sani'nin insani yardım içinde gerekli hassasiyet içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Genel çerçevede liderlerin siyasi iş birlikleri de göz önüne alındığında destekledikleri farklı taraflar olmasıyla birlikte ortak kanunun barış yanlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Hamas'ın Filistin halkını temsil etmediği ve savaşın her iki taraf içinde yıkıcı sonuçları olduğu ve sivillerin bu durumdan zarar görmemesi gerektiği konusunda hemfikir olduğu, insani yardım konusunda tüm liderlerin gayretli çalışmalar yürüttüğü tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma ile Hamas ve İsrail savaşı konusunda dünya siyasi liderlerinin X (Twitter) paylaşımları analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında X (Twitter) platformunu aktif kullanmayan liderler oluşu çalışmanın kısıtlarından biri olurken yapılacak çalışmalar için farklı analiz teknikleri kullanılarak, zaman kapsamı genişletilerek ve analize dâhil edilen siyasi liderler artırılarak çalışma zenginleştirilebilir. Çalışmanın mevcut savaş hakkında siyasi liderlerin tutumlarını ve söylemlerinin analizini ortaya koyarak alana fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve etik kurul kararı gerektirmediği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)

Kaynakça | References

- Abuşoğlu, H. Ö. (2024). 7 Ekim İsrail-Hamas Çatışması: Al Jazeera ve CNN International Haberlerinin Barış Gazeteciliği Perspektifiyle Analizi. *Journal Of Current Debates In Social Sciences (Cudes)*, 7(7 (1)), 47-62.
- Alkan, A., Güder, M., Özyıldız, K.H., ve Dere, T. (2023). Hekim Göçünün Twitter Perspektifinden İncelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26 (3), 615-640.
- Aslan, P. (2015). Kriz İletişimi Yönetimi, Sosyal Medya ve Liderlik: 'Baltimore Olayları'nda Barack Obama ve Hillary Clinton'ın Twitter Mesajlarına Dair Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (49), 15-30.
- Avşar, Z., ve Koyuncu, S. (2024). 7 Ekim Sonrası Gazze'ye İsrail Saldırıları ve Dezenformasyon. *Ombudsman Akademik*, (Özel Sayı 2 (Gazze)), 363-404.
- Aydın, A. F. (2024). Sosyal Medyada Propaganda ve Algı Yönetimi: İsrail-Filistin Savaşı Örneği. *Ombudsman Akademik*, (Özel Sayı 2 (Gazze)), 65-99.
- Bademli, K., Kaya Kılıç, A. ve Kayakuş, M. (2023). Şizofreni ve Psikoza Yönelik Damgalamayı Değerlendirmede Twitter Kullanımı: Nitel Çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 34 (3), 154-161.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2017). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bilgiç, A. ve Akyüz, S. S. (2020). Türkiye'de Covid-19 Pandemisi Döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın Sosyal Medya Kullanımı: Twitter Paylaşımları İçerik Analizi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 230-243.
- Bilgin, N. (2014). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar. Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Bozkurt, Ö. (2018). Sosyal Medya ve Kültürel Yansımaları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (14), 406-417.
- Celik, A., Boz, N., & El-awaisi, K. (2024). The Role of X "Twitter" in the Palestinian-Israeli Conflict a Focus on MFA's Official Accounts. *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 8(1), 1-13.
- Creswell, J. W. (2015). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni (3. Baskıdan Çeviri). M. Bütün Ve S.B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çelik, A., Boz, N. ve El-awaisi, K. (2024). Filistin-İsrail Çatışmasında X "Twitter"ın Rolü MFA'nın Resmi Hesaplarına Odaklanma. *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 8(1), 1-13.

Çelik, F. (2020). İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimi'nde Adayların Twitter İçeriklerinin Siyasal İletişim Açısından İncelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7 (1), 123-148.

Ergen, E. (2024). Çerçeveleme Kuramı Bağlamında Kamu Yayın Kuruluşlarının İsrail-Filistin Çatışmasına Yaklaşımlarının İncelenmesi: G7 Ülkeleri, Rusya ve Türkiye Örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (67), 75-95.

Gazalı Demirtaş, Z. ve Demirtaş, İ. (2017). Kriz Dönemlerinde Sosyal Medya Kullanımı: 15 Temmuz Darbe (Kalkışma) Girişimi Sonrasında Türkiye'deki Bakanlar Kurulu Üyelerinin Twitter Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8 (19), 137-146.

Glesne, C. (2014). Nitel Araştırmaya Giriş (4. Baskı). A. Ersoy Ve P. Yalçınoğlu. (Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gökçe, O. (2001). *İçerik Çözümlemesi: Teori, Metod, Uygulama*. Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

Gökdemir, A. (2024). İngiliz Medyasında İsrail-Filistin Savaşının Haberin Tarafgirliği Ekseninde Değerlendirmesi. *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 225-261.

Gül, K. (2024). Yeni Medyada Yalan Haber Olgusu Ve Doğrulama Platformu Olarak Teyit.Org Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 419-458.

Güven, A. (2022). Netflix Twitter Hesaplarının ABD ve Türkiye Özelinde Karşılaştırılması ve Kullanılan Strateji Farklılıklarının Belirlenmesi. *Bakırçay Üniversitesi Nitel Araştırmalar Çalıştayı Bildiriler Kitabı, İzmir, Türkiye, 14 - 15 Ekim 2022*, (s.1-20) içinde.

İralı, A. E. (2023). Sanal Gerçeklik Gözlüğü Reklamlarına Yönelik Bir İçerik ve Duygu Analizi Çalışması: Quest 2 örneği. *TRT Akademi*, 8 (17), 218-245.

Kahraman, İ. (2023). Twitter'da Korku Söylemi Kullanımı: Siyasi Liderlere Dair Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Selçuk İletişim Dergisi*, 16 (2), 354-386.

Kanılmaz, A. (2021). Kriz Dönemlerinde Liderlerin Twitter Kullanımı: Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Türkiye Örneği. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 3-27.

Karakulakoğlu, S. E. ve Uğurlu Ö. (2015). *İletişim Çalışmalarından Dijital Yaklaşımlar Twitter*. Heretik Yayıncılık. 95-101

Kazaz, M., Özkan, B., ve Acar, N. (2024). 7 Ekim Olaylarına Yönelik Türk Medyasında Haber Çerçevesi. *International Journal Of Communication And Media Research*, 4(2), 96-109.

Kıymaz, E. (2023). "Twitter'da Kadın Siyasetçilere Yönelik Cinsiyetçi Söylemlerin Kullanımı. *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, 3 (5), 367-395.

Klimesš, D. (2017). Understanding Journalists on Twitter: The Czech Case. In *Strategic Innovative Marketing: 4th IC-SIM, Mykonos, Greece 2015* (pp. 219-225). Springer International Publishing.

Klimesš, D. (2017). Understanding Journalists on Twitter: The Czech Case. In: Kavoura, A., Sakas, D., Tomaras, P. (eds) *Strategic Innovative Marketing. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham.* https://doi.org/10.1007/978-3-319-33865-1_28

Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4 (3), 21-28.

Kurtuluş, S. B. (2018). *Siyasal İletişimde Yeni Medyanın Kullanımı ve Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Maxwell, J. A. (1992). Understanding and Validity in Qualitative Research. *Harvard Educational Review*, 62, 979 -1000.

Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (2015). Nitel Veri Analizi: Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap (1. Baskı). S. Akbaba Altun And A. Ersoy (Çev. Eds). Ankara: Pagem Akademi.

Onat, F. (2010). Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 31, 103-122.

Özer, E. ve Torun, N.K. (2022). R ile içerik analizi ve duygu analizi Paribu borsası. İ. Demir ve H. İş (Ed.) *Uluslararası Bilişim Kongresi Bildiriler Kitabı*, 17-19 Şubat 2022, Batman (s. 175-180) içinde. Batman Üniversitesi Yayınevi.

Sönmez, E. (2022). Sosyal Medyada Siyasal İletişim ve Politainment: 2019 Yerel Seçimlerinde Sosyal Medya Paylaşımının Politainment Bağlamında Tematik Analizi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Türkoğlu, H. S. (2024). Sosyal Medyada Yanlış Bilinç İnşası: Gazze'ye Yönelik İsrail Saldırılarının Dezenformasyon Boyutu. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (21), 28-47.

Tüylüoğlu, E. (2023). Siyasal Pazarlamada Bir Siyasal İletişim Aracı Olarak Sosyal Medyanın Kullanımı: XIII. Cumhurbaşkanlığı Seçimi II. Turunda Adayların Twitter Kullanımları ve Söylemleri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15 (4), 2863-2879.

Yılmaz, D. (2024a). Türk Medyasında Hamas-İsrail Çatışması: Analiz ve Değerlendirme. *TRT Akademi*, 9(20), 80-123.

Yılmaz, D. (2024b). Filistin-İsrail Çatışması: Liberal Basının Bakış Açısından Uluslararası Bir Analiz. *Ombudsman Akademik*, (Özel Sayı 2 (Gazze)), 309-344.

Zhang, M. M., Jansen, J. B., ve Chowdhury, A. (2011). Business engagement on Twitter: a path analysis. *Electronic Markets*, 21 (3) , 161-175.

2024, 13 (4), 192-213 | Araştırma Makalesi

Yapay Zeka ve Bilinç: Anlamsal ve Duygusal/Heyecansal Boyutları Üzerinden Bir Değerlendirme

Temel Alper Karşlı¹

Öz

Endüstri devrimiyle birlikte makine-insan etkileşimi siberetik çatısı altında günümüzdeki yapay zeka uygulamalarına kadar uzanan bir süreç dahilinde gittikçe önem kazanmaya başlamış ve bu süreçte psikoloji ve diğer bilişsel bilimler felsefe ve yapay zeka alanlarındaki bilinç meselesi gibi çeşitli tartışmalara, çeşitli bulgular üzerine şekillenen yeni kuramsal açılımlar sağlamıştır. Bu süreçte psikoloji ve diğer bilişsel bilimler de insan bellek sistemi üzerindeki araştırmalarda kodlama, saklama, geri getirme süreçleri ve çalışma belleği gibi doğrudan bilgi işleme sistemimizdeki bir hipotetik merkezi yürütücüye bağlı çalışan bellek modalitelerinin deneysel olarak gösterilmesi gibi hususlarda bilgisayar modellemelerinden yararlanmaya başlamışlardır. Ancak, araştırmaların sonuçları, görece daha mekanik ve duyum-temelli işleyen dikkat süreçlerinden farklı olarak, daha üst düzey kodlama ve işlemler içeren bellek süreçlerinin özellikle saklama ve geri getirme işlemlerinin mantığı ve sistem mimarisi bakımından konvansiyonel bilgisayar teknolojilerinden ayrıştığına işaret edegelmektedirler. Bu bağlamda insan bilgi işleme sisteminin kapasite, esneklik ve yaratıcılık avantajı ile klasik anlamdaki bir bilgisayarın dakikliği veya nesnellliğini biraraya getiren yeni bir teknolojinin elde edilmesine dönük çabalar farklı disiplinlerden araştırmacıların ortak bir hedefi olarak yapay zeka (YZ) kavramının oluşmasına ve olgunlaşmasına zemin teşkil etmiş bulunmaktadır. Bu süreçte bilinç tartışmaları bilincin işlevsel özellikleri üzerinden yeniden tanımlandığı bir yöne doğru evrilirken bu işlevsellik üzerinde düzenleyici bir etken olarak bulunan temel duygusal/heyecansal mekanizmaların rolü, bilinç tartışmalarında geri planda kalma riski taşımaktadır. Mevcut çalışma, yapay zekâ çalışmaları bağlamında, bilincin duygusal temellerini de vurgulayarak gerçek anlamıyla bütünsel olarak bilinçli bir yapay zekanın olamayacağı hakkında genel bir değerlendirme ve tartışma sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Bilinç, Bilişsel Bilimler, Duygusal Sistemler, Empati

Karşlı, T. A. (2024). Yapay Zeka ve Bilinç: Anlamsal ve Duygusal/Heyecansal Boyutları Üzerinden Bir Değerlendirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(4), 192-213. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1517371>

Geliş Tarihi	16.07.2024
Kabul Tarihi	27.10.2024
Yayın Tarihi	30.10.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Afyon, Türkiye, takarsli@aku.edu.tr, ORCID:0000-0002-4837-6213.

2024, 13 (4), 192-213 | Research Article

Artificial Intelligence and Consciousness: An Evaluation on Semantic and Emotional Dimensions

Temel Alper Karşlı²

Abstract

With the industrial revolution, machine-human interaction has become increasingly important under the umbrella of cybernetics in a process that extends to today's artificial intelligence applications, and in this process, psychology and other cognitive sciences have provided new theoretical expansions shaped on empirical findings to various debates in the fields of philosophy and artificial intelligence, such as the issue of consciousness. In this process, psychology and other cognitive sciences have also begun to make use of computer modeling in research on the human memory system, such as encoding, storage, and retrieval processes, and the experimental demonstration of memory modalities, such as working memory, that directly depends on a hypothetical central executive in our information processing system. However, the results of the research have always pointed out that, unlike relatively more mechanistic and sensation-based attentional processes, memory processes involving higher-level encoding and processing differ from conventional computer technologies, especially in terms of the logic and system architecture of storage and retrieval operations. In this context, efforts to achieve a new technology that combines the capacity, flexibility, and creativity advantages of a human information processing system with the punctuality or objectivity of a computer in the classical sense have laid the groundwork for the formation and maturation of the concept of artificial intelligence (AI) as a common goal of researchers from different disciplines. In this process, discussions on consciousness have evolved in a direction where consciousness is redefined in terms of its functional properties. At the same time, the role of basic excitatory mechanisms as a regulating factor on this functionality has the risk of remaining in the background in discussions on consciousness. In the context of artificial intelligence studies, the current study also emphasizes the emotional foundations of consciousness, providing a general assessment and discussion about the inability to be a genuinely conscious AI.

Keywords: Artificial Intelligence, Consciousness, Cognitive Sciences, Emotional Systems, Empathy

Karşlı, T. A. (2024). Artificial Intelligence and Consciousness: An Evaluation on Semantic and Emotional Dimensions, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(4), 192-213. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1517371>

Date of Submission	16.07.2024
Date of Acceptance	27.10.2024
Date of Publication	30.10.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

² Assistant Professor, Afyon Kocatepe University, Faculty of Sciences and Literature, Department of Psychology, Afyon, Türkiye, takarsli@aku.edu.tr, ORCID:0000-0002-4837-6213.

Giriş

Herhangi bir aygıt bilinçli olabilir mi ya da bilgi işleyen bir sistem gerçekten bir zihne sahip olabilir mi veya bir bilgisayar bilincinin olasılığı nedir gibi sorular aslında insanlık tarihi bakımından yeni değildir. Bilakis, oldukça eski ve bazılarınca en azından M.Ö. 6. yüzyılda antik Yunan mühendisleri tarafından icat edilen “otomat” kelimesine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir (McCauley, 2020, s. 103; Shepherd, 2022, s. 971). İnsan zihninin bir makine veya daha spesifik olarak bir bilgi işleme sistemi olduğu yönündeki görüşler Descartes'a kadar uzanmaktadır (Copeland, 2000, s.5). Makine-insan etkileşiminin insanın zihinsel ve fiziksel gelişimi üzerindeki etkisini anlamak için, insanın bilişsel gelişiminin hem bireysel hem de toplumsal düzlemde kendi ürettiği somut ve soyut araçlarla birlikte ilerlemekte olduğu hususu göz önüne alınmalıdır (Karslı, 2018, s. 65). Bu nedenle, dijital dünya, yapay zekâ teknolojilerini ve insan davranışlarıyla ilişkisini anlayabilmek için psikoloji biliminden yararlanabilmek gerekmektedir.

Bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı itibariyle endüstri devrimiyle dönemdaş olan Psikoloji Bilimi, en fazla odaklandığı konular olan duyum, algı, dikkat, öğrenme gibi olguları aslında yalnızca kendi fenomenolojik doğası içinde incelemek zorunda kalmamış, aynı zamanda bu olguların çevresel etkileşimlere bağlı değişimlerini sibernetik çatısı altında insan-makine etkileşimi bağlamında da incelemiştir. Şöyle ki, insan kendi ürettiği araçları kendisinin organik/bedensel bir devamı olarak benimsemekte ve geliştirmiş olduğu bu araçların sağladığı yeni imkanlar, bir sonraki adımda insanın zihinsel/bedensel gelişimini etkileyerek daha da etkin birtakım yeni somut ve soyut araçlar geliştirmesini sağlayan bir döngüyü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, endüstri çağıyla birlikte yoğunlaşarak ortalama bir insanın günlük yaşamına sirayet etmeye başlayan makine-insan etkileşimi süreci, psikoloji biliminin temel olgularını teknolojik gelişmeler ışığında ele almasını sağlayan bir “Zeitgeist Etkisi” oluşturmuştur. Bu etkinin önemli birer bileşeni olarak, psikoloji alanında çeşitli yeni model ve kuramların geliştirilmesi anlamında, özellikle geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren haberleşme, elektrik-elektronik ve bilgisayar alanlarındaki gelişmelerin ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Bilhassa enformasyon kuramı, sinyal tarama, filtreleme ve sınırlı kapasite kavramları gibi haberleşme ve elektronik mühendisliği temelli mefhumlar insan dikkat süreçlerinin anlaşılması için yeni birtakım modellerin geliştirilmesinde yaygın biçimde kullanılmıştır. Bu alanlardan alınan muhtelif kavram ve modeller psikologlar tarafından insan-radar sistemleri etkileşimleri ile havacılık bazlı yeni elektromekanik düzeneklerin daha etkin biçimde kullanılması da dahil olmak üzere yeni teknolojiler bağlamında insan-makine etkileşimi içeren uygulamalı mecralarda incelenmiştir.

Sibernetik çatısı dahilinde ele alınabilecek bu yaklaşımlar, hem algı ve dikkat gibi süreçler bağlamında psikolojik bilginin gelişimini sağlamış hem de psikoloji alanındaki bu gelişim daha ergonomik ve insan bilgi-işleme doğasına daha uygun sistemlerin/arayüzlerin geliştirilmesi anlamında teknolojik katkı sağlayarak, bilişsel gelişim döngüsünün bir yansımasını teşkil etmiştir (Rigney, 2021, s. 328).

Öte yandan, yine geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren, insan bilgi işleme sistematliğini daha iyi anlayabilmek adına, bilgisayar bilimlerinden alınan çeşitli kavramlar ve modellemeler göze çarpmaya başlamaktadır (Rigney 1978, s. 190). Özellikle insan bellek sistemi üzerindeki araştırmalarda kodlama, saklama, geri getirme süreçleri

ve çalışma belleği gibi doğrudan bilgi işleme sistemimizdeki bir hipotetik merkezi yürütücüye bağlı çalışan bellek modalitelerinin gösterilmesi hususunda, bilgisayar modellemeleri oldukça yararlı olmuştur. Ancak, bu araştırmaların sonuçlarına göre, insan bellek sistemleri, daha üst düzey kodlama ve işlemler içeren bellek süreçleri, özellikle saklama ve geri getirme işlemlerinin mantığı ile genel anlamda sistem mimarisi bakımından geleneksel bilgisayar teknolojilerinden epeyce ayrılmaktadır (Gratton vd., 1988, s. 335; Kramer vd., 1994, s. 3). İşte bu ayrışma, neden insan beyninin geleneksel anlamdaki herhangi bir bilgisayardan depolama kapasitesi, yaratıcılık potansiyeli ve bilgi esnekliği gibi bakımlardan üstün olduğunu, ancak sisteme yüklenen bilginin orijinal haliyle, bozulmadan/değişmeden saklanması ve geri getirilmesi gibi işlev ya da ihtiyaçlar bakımından ise daha dezavantajlı olduğunu açıklamaktadır. İnsana özgü bu avantaj ve dezavantajlar, insan bilişsel gelişimi ve nörobiyolojik etmenlerle ilişkilidir (Öhman, 2021, s. 445). Bu avantaj ve dezavantaj bulguları, süreç içinde YZ araştırmalarını hızlandırmış ve insan bilgi işleme sisteminin kapasite, esneklik ve yaratıcılık avantajı ile klasik bir bilgisayarın dakikliğini veya nesnellliğini bir araya getirme arzusu taşıyan yeni bir teknolojinin elde edilmesine ve böylelikle YZ kavramının oluşmasına ve olgunlaşmasına zemin teşkil etmiştir. Bu bağlamda, insana özgü olarak ele alınan bilinçli deneyimin insan bilişinde oynadığı rol ve bu rolün, insan olmayan zeki bir varlıkta ne ölçüde ve nasıl bulunması gerektiğine ilişkin pek çok bulgu ve kuramsal yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır.

Özellikle de günümüzde *Genel Yapay Zekâ* (GYZ) olarak tanımlanan ve genel işletim özellikleri bakımından insan zihninin birebir bir kopyası olarak konumlandırılan bir yapay zeka türevinin oluşturulması, bilinç kavramının tanımı ve insan bilgi işlem sistemi açısından bir bilinç işlevinin gerekli olup olmadığına dair tartışmaların önemini arttırmaktadır (Dong vd., 2020, s. 2; Seth ve Hohwy, 2021, s. 89; Srikanth, 2022, s. 3). İşbu makale, YZ araştırmalarının, bilinç süreçlerinin yanı sıra empati ve duygular gibi bileşenleriyle de birlikte bütünsel olarak, insan bilişsel sistemini modelleyebilmek adına yol alabileceği çeşitli istikametleri ana hatlarıyla değerlendirmeyi ve gelecekteki teknolojimizin makinelerle aramızdaki boşluğu ne denli kapatabileceğine dair değerlendirmelerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Yapay Zekâ ve Bilinç

YZ, öğrenme, problem çözüme, karar verme ve yaratıcılık gibi tipik olarak insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirebilen sistemlerin geliştirilmesini kapsayan çok yönlü bir alandır (Enholm vd., 2021, s. 1716; Goni, 2020, s. 77; Harkut ve Kasat, 2019, s. 3; Tai, 2020, s. 340). Özünde YZ, verileri analiz edip yorumlayabilen, deneyimlerden öğrenebilen ve yeni durumlara uyum sağlayabilen akıllı sistemlerin oluşturulmasını içerir (Mayahi & Vidrih, 2022, s. 5). Bu sistemler, siber güvenlik ve veri analizinden robotik ve doğal dil işlemeye kadar çok çeşitli uygulamalarda insanlara yardımcı olmak için tasarlanmıştır (Goni, 2020). YZ kavramı çoğu zaman yanlış anlaşılmakta, fütüristik ve karmaşık bir teknoloji olarak algılanmaktadır (Mayahi & Vidrih, 2022, s., 2). Ancak YZ, sesli asistanlar ve öneri algoritmalarından, otonom araçlara ve tıbbi teşhis araçlarına kadar günlük hayatımızın çeşitli yönlerine zaten entegre edilmiştir (Tai, 2020, s. 340).

YZ'nin en önemli özelliklerinden biri, tıpkı insanlarda olduğu gibi, zaman içinde öğrenme ve gelişme yeteneğidir (Goni, 2020). Makine öğrenimi algoritmalarının kullanımıyla, YZ sistemleri verilerdeki kalıpları belirleyebilir, tahminlerde bulunabilir,

artan doğruluk ve verimlilikle kararlar alabilir (Harkut & Kasat, 2019, s. 2). YZ'nin toplumumuz üzerindeki etkisi halihazırda önemlidir ve çeşitli endüstrilerde devrim yaratarak yaşam, çalışma ve teknolojiyle etkileşim şeklimizi dönüştürme potansiyeli ile büyümeye devam etmektedir (Mayahi & Vidrih, 2022, s.13). Dahası, derin öğrenme ve doğal dil işleme gibi alanlardaki hızlı ilerlemeler, YZ'yi çevremizdeki dünyayı anlama, yorumlama ve etkileşimde bulunma konusunda insan benzeri bir yeteneğe yaklaştırmıştır (Mayahi & Vidrih, 2022, s. 2). YZ gelişmeye devam ettikçe, sağlık ve ulaşımdan, eğitim ve finansa kadar çeşitli sektörler üzerinde derin bir etkisi olması muhtemeldir (Rani, 2020, s. 1997). Bununla birlikte, YZ'nin potansiyeli, çeşitli zorluklar ve endişelerden bağımsız değildir (Hassani vd., 2020, s. 144) Gizlilik, önyargı ve istihdam üzerindeki etki gibi YZ kullanımıyla ilgili etik hususlar, teknoloji ilerlemeye devam ettikçe ele alınması gereken önemli konulardır (Ahmad vd., 2023, s. 3).

Gamez'e göre (2008, s. 887), insan-makine kıyaslamasının sürekliliği boyunca makine bilinci üzerinden dört farklı aşama ayırt edilebilir: insan davranışının ve mimarisinin yeniden üretilmesinden yani simülasyonundan biyolojik bir fenomen olarak gerçek bilincin yaratılmasına kadar ki (MC1) aşaması, bilinçle ilişkili dış davranışlara sahip makineler aşaması (MC2), bilinçle ilişkili bilişsel özelliklere sahip makineler aşaması (MC3) ve insan bilincinin bir nedeni ya da bağıntısı olduğu iddia edilen bir mimariye sahip makineler ile fenomenal olarak bilinçli makineler aşaması (MC4) (Gamez, 2008). Gamez tarafından belirtilen bu alanlar veya düzeylerin hangilerinin gerçekleştirilebileceği veya gerçekleştirilemeyeceğine dair zihin felsefesi ve bilişsel bilimlerdeki farklı görüşler ve kuramsal tartışmalar, esasında geçmişten bugüne bilincin tanımı ve bilgi işleme süreçleri bağlamındaki yapısal ve işlevsel konumuyla ilgili kuramsal farklılaşmalara işaret etmektedir. Bu noktada YZ'e dair bilgisayar bilimleri ve zihin felsefesindeki iki klasik düşünce deneyine ana hatlarıyla değinmekte yarar görmekteyiz: Bunlar; Turing Testi ve Çin Odası Deneyi.

Turing Testi ve Çin Odası Deneyleri

Alan Turing tarafından 1950 yılında, bir makinenin insandan ayırt edilemeyen davranışlar sergileme yeteneğini üzerinden zekasını değerlendirmeyi amaçlayan bir test önerilmiştir. Bu test Turing Testi adını almakta ve YZ alanında ufuk açıcı bir düşünce deneyi olarak tanımlanmaktadır (Abioye vd., 2021, s. 2; Aggarwal vd., 2023, s. 2; Putchala ve Agarwal, 2009, s. 97). Test, bir sorgulayıcının, biri insan diğeri makine olan iki görünmeyen varlıkla konuştuğu bir senaryoyu içermektedir (Ayesh, 2019, s. 3). Sorgulayıcı, hangisinin insan, hangisinin makine olduğunu güvenilir bir şekilde belirlediği takdirde, makinenin Turing testini geçtiği kabul edilir ve doğal dil iletişimi alanında insan benzeri bir zekâ sergilediğine dair bir gösterge olarak değerlendirilir (Schwanninger, 2022, s. 1438; Sejnowski, 2023, s. 314) Turing testi, başlangıcından bu yana kapsamlı bir tartışma konusu olmuştur; savunucuları makine zekasını değerlendirmek için pratik ve nesnel bir araç sağladığını savunurken, eleştiriler sınırlılıkları ve felsefi sonuçları hakkındaki çekincelerle ilişkilidir. Yine de geçtiğimiz yıllar boyunca Turing testi, yeni hesaplama tekniklerinin geliştirilmesinde ve siber güvenlik de dahil olmak üzere çeşitli alanları etkilemiştir. Turing testi süregelen tartışmalara rağmen, YZ tarihinde önemli bir kilometre taşı olarak insan benzeri etkileşimlere girebilen ve insan zekasının münhasır alanı olduğu düşünülen görevleri yerine getirebilen akıllı makinelerin geliştirilmesi için bir ölçüt olarak kullanılmaktadır (Abioye vd., 2021, s. 2).

Öte yandan, John Searle tarafından önerilen Çin Odası Testi, Turing Testinin aksine, YZ fikrine ve onun dili gerçekten anlama ve kavrama yeteneğine meydan okuyan bir düşünce deneyi olarak ele alınabilir. Test, bir odaya kilitlenen bir kişinin, dilin anlamını gerçekten anlamadan Çince karakterleri manipüle etmek için kendisine sağlanan bir dizi talimatı takip edebileceği varsayımına dayanmaktadır. Buna göre, Searle'in düşünce deneyi, Çince anlamayan bir kişinin bir odaya kilitlendiğini ve kendisine Çince karakterleri manipüle etmesi için bir dizi talimat verildiğini hayal eder. Kişi, dilin anlamını gerçekten anlamadan talimatları takip ederek Çince sorulara yanıt verebilmektedir. Bu senaryo, açık biçimde, o hipotetik odadaki kişi gibi bir bilgisayar programının da dili anlıyormuş gibi görünebileceğini, ancak gerçekte herhangi bir gerçek anlama olmaksızın önceden programlanmış bir dizi talimatı takip ettiğini göstermek için düzenlenmiş bir düşünce deneyi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, konu hakkındaki yorumları itibariyle John Searle, esasında YZ bağlamında bilinç ile ilgili bir "zor problemin" var olmadığını savunmaktadır (konuya ilişkin detaylı bir tartışma için bkz. Chalmers, 2014, s.28-40). Searle'in makine ve bilinç ilişkisi hakkındaki yaklaşımına temel olmak üzere, bilinç şu işlevsel odaklı kavramları içermelidir: farkındalık, niyetlilik, deneyim, bilişin temel işlevleri (yani, algılama, tanıma, anlama) ve diğer kültürlerden gelen tanımlamalara ilişkin önyargısız bir şekilde değerlendirme (Searle, 2004, s. 165). Şüphesiz ki, Searle bakımından söz konusu bu temel işlevleri sağlayan harici bir modülatör etken olarak bilincin, insan zihni dışında bulunması mümkün değildir, dolayısıyla da YZ ve bilinç tartışmalarında, yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, o "zor problem" söz etmek zaten mümkün değildir. Çin Odası Testi, Turing Testi'nin, öne sürdüğü haliyle bir makinenin dili gerçekten anlayabileceği veya gerçek bir zeka sergileyebileceği fikrine de net biçimde karşı çıkmaktadır. Searle, makinenin, tıpkı odadaki kişi gibi, anlamlarına dair gerçek bir kavrayış olmaksızın yalnızca sembolleri manipüle edebileceğini savunur. Bu görüş, süregelen bir tartışmaya yol açmıştır; bazı araştırmacılar Çin Odası Testi'nin Turing Testi'nin geçerli bir eleştirisi olduğunu savunurken, diğerleri bunun yapay zekanın doğasını ve gerçek anlama potansiyelini doğru bir şekilde temsil etmediğini iddia etmektedirler (Shabbir & Anwer, 2018, s., 14). Diğer yandan, psikoloji alanında dil öğrenimi konusundaki çalışmalar, dil edinimi sürecinin erken dönemlerinde sözcüklerin, belirli tepkilerin belirli bağlamlarda belirli sonuçları (olumlu pekiştirici durumu) elde etmek için çıkarıldığı veya belirli birtakım sonuçlardan kaçınmak için ise çıkarılmadığına (olumsuz pekiştirici durumu) işaret etmektedirler (Blaisdell vd., 2016, s. 63). Aynı sözcüklerin farklı anlamlarıysa, bir nevi ayırt etme görevi olarak farklı bağlamlardaki kullanımlarının sonuçlarına göre edinilebilmektedir. Bu durumda çocukların henüz işlem öncesi dönemde dahi dili temel gereksinimlerini karşılamak üzere etkin bir biçimde kullanabildikleri düşünüldüğünde, eğer Searle'in Turing Testine dair eleştirilerinde mesele salt dil kullanım düzeyi ise, çocuklarda da makinelerde olduğu gibi bilinçten söz etmek mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla, Searle'in makine ve bilinç ilişkisine dair "zor problem" bağıntılı genel görüşleri esas itibariyle geçerli olmakla birlikte Turing Testi üzerinden itirazların yalnızca anlamsal bilgi işleme düzeyinde konumlandırılması yetersiz kalmaktadır. Bu tip bir itirazda insandaki bilgi işleme sistemi üzerindeki duygusal mekanizmaların derin etkilerinin de kaale alınarak insan zihni bilişsel ve duygusal yönleriyle bütünsel bir planda bilinçli olduğu öne sürülen bir makine ile karşılaştırılmalıdır.

Bilişsel psikoloji alanındaki güncel kuramsal yaklaşımlar ise yukarıda değindiğimiz bilincin yalnızca anlamlı bilgi işlemeye indirgenmesine ilişkin doğru ve kapsayıcı bir itiraz zemini oluşturulması gerekliliğine yönelik görüşlerimizi desteklemektedir. Buna göre, manası soyut işlem döneminde “kavranarak” kullanılan pek çok soyut kavramın fiziksel çevremizdeki somut varlık ve değerlerle bedenimiz üzerinden çevresel sinir/iskelet-kas sistemimiz kanalıyla kurduğumuz temasa doğrudan biçimde bağlıdır (Karslı, 2019, s. 2094). Örneğin, çocuk bir kitabın içerik olarak ağırlığına dair algısını öncelikle, ilgili kitabın fiziksel ağırlığı ile bağlantılandırır. Dolayısıyla, Searle’in vurguladığı türde ya da düzeyde bir bilişselliğe herhangi bir varlığın zihinsel temel işlevsellik veya çevresel adaptasyon nitelikleri bakımından, Turing Düşünce Deneyinde işaret ettiği gibi, “pratikte” gerek olmayabilir.

Öte yandan bilişsel psikoloji ve bilgisayar bilimleri gibi çeşitli bilişsel bilimlerin güncel birtakım kuramsal açıklamaları YZ hakkındaki birtakım tartışmaların etkin/işlevsel bir bilişsel yapı için olmasa da olur sayılabilecek birtakım ayrıntılara takılıyor olabileceğini göstermektedir. Örneğin, duyu modalitelerinin işleyişinde farklı enerji biçimlerine duyarlı özelleşmiş reseptörlerin (basınca duyarlı mekano-reseptörler gibi) sağladığı elektrokimyasal mesajların özelleşmiş kortikal alanlarca farklı modalitelerden gelen bilgilerle kaynaştırılarak çok modaliteli asosiyasyon alanlarındaki ileri işleme süreçleri için dönüştürülerek kodlanmaktadır (Krstijanson ve Egeth, 2020, s.11). Çevremizdeki uyaranlar doğuştan getirdiğimiz veya öğrenmeyle edindiğimiz çeşitli birtakım şablonlarla karşılaştırılarak en uygun yanıt saptanmaktadır. Örneğin görme sistemimizdeki özellik dedektörü hücrelerinin farklı geometrik şekillere göre özelleşmesiyle her bir hücre grubunca saptanan özellikler biraraya getirilip yeni uyaranların görsel temsili meydana getirilmekte (aşağıdan yukarıya süreçler), bilindik uyaranlaraysa doğrudan tepkide bulunulmaktadır (yukarıdan aşağıya süreçler) (Kristijansson ve Egeth, 2020, s.15). Bu açıdan değerlendirildiğinde, sinir sistemimizin çevreyle etkileşimi birtakım sensörler vasıtasıyla belirli enerji tiplerindeki uyaranları tarayıp saptayarak yorumlanabilir hale dönüştüren kamera, mikrofon vb. elektronik donanımı andırmaktadır. Bilişsel nörobilimlerde gittikçe ivme kazanan görüngül yöntemler nöral yapıların yapılandırılmasında (sinir sisteminin plastisitesi, bellek sistemindeki dinamik ağ yapısı modeli bellek izi gibi hipotetik kavramların nörobiyolojik karşılıklarının gösterilmesi) ilerleme sağlamıştır. Ancak, bilinç dahil tüm bilişsel süreçlerin sinir sisteminin prenatal dönemdeki gelişiminden itibaren dinamik bir işlevselliğin fonksiyonu olduğunu gösteren bulgular bir kenara bırakılarak bilinç tartışmaları o “zor soruya” odaklandığında insan zihninin yansımaları olarak tasarladığımız GYZ düzeyinde bir YZ’nın olanaklılığına dair odak noktası da kaymaktadır: Bu bağlamda, mesela, bilinci işlevsel yönünden bağımsız bir yapı olarak ele almaktan ziyade onu oluşturan dinamik bir sürecin ürünü olan işlevsel bir yapı olarak değerlendirmek daha pratik bir yaklaşım olacaktır. Beklentimizi Turing testiindeki insana ilk bakışta ayırt edilemeyecek kadar “benzemekten” öte gerçekten insan düzeyinde bir bilinçlilik olarak yükselttiğimizde ise oyunun kurallarının nitel anlamda değişmektedir. Bu durumda, çevresel koşullara anlamsal düzeyde uyum sağlamak ve belirlenen görevleri tamamlamak üzere varlığını sürdürebilmeye yönelik salt bilgi işleme optimizasyonuna dayalı, hesaplayan bir anlık yapısı yeterli olamamaktadır. Bu aşama için çeşitli bağlamsal etkilerin yol açtığı duygusal tesirlerin, değişimlerin ve empati, vicdan ve icra edilen eylemlerin neticelerine ilişkin sorumluluk hissi gibi üst düzey bilişsel-duygusal işlevlere haiz “insani” özelliklerin mevcudiyeti gerekmektedir.

Biliş ve Bilincin Mahiyetine İlişkin Güncel Yaklaşımlar

Günümüzde soyut zihin modelleri yaratmanın bir aracı olarak YZ, aynı zamanda pratik bir teknolojik sorunsaldan ziyade, bilişsel ve felsefi bir mesele olarak ön plana çıkmakta, farklı eğitim ve kültürel geçmişe sahip farklı akademik disiplinlerdeki araştırmacıların da ilgisini çekmektedir (Belanche vd., 2024, s. 150; Gervasi vd., 2023, s. 817). Bu disiplinlerarası alan kapsamında YZ uygulamaları, zihin felsefesi ve bilişsel bilimler gibi çeşitli alanlardaki bilincin ne olduğu, sinir sisteminin bir işlevi olarak bilinç ile altta yatan psikobiyolojik dinamiklerle bilinç süreçlerinin kesiştiği ve ayrıştığı noktaların mahiyetini, bunların saptanıp saptanamayacağı veya günlük hayatta tanımladığımız manada bir bilincin/bilinçlilik halinin gerçek olmadığı gibi meselelerdeki tartışmaların bir yansıması halindedir. Hatta bu tartışmalar, YZ uygulamalarına dair GYZ gibi hipotetik nihai ürünlerden beklentilerimizde, ilgili sorular hakkındaki geleneksel yorumlarla güncel kuramsal yaklaşımlar arasındaki farklılaşmaların vurgulanması bakımından yararlı olmaktadır (Hoffman, 2022, s. 2; Mitchell, 2021, s. 4; Van der Maas vd., 2021, s. 5). Bilhassa bilişsel psikoloji ve nörobilimlerdeki son birkaç on yılda meydana gelen gelişmeler ve yeni kuramsal yönelimler bilinç kavramı ve bilişe dair önceki kavramsallaştırmalarımızı değiştirmeye başladığı gibi, YZ uygulamalarından beklentilerimizi de değiştirip güncellemeye başlamıştır. İnsan bilgi işleme sistemi üzerindeki duygusal mekanizmaların önemi, sosyal ve fiziki bağlamların niteliklerinin ve merkezi bilgi işleme mekanizmaları üzerindeki bedensel etkilerin, çevresel ve merkezi sinir sisteminin iskelet-kas sistemlerini de içerecek şekilde bilinç daha önceki dönemlerde sanılandan çok daha geniş bir alanda temsili veya bedeni de kapsayacak biçimde yaygın bir işlevi olarak karşımıza çıkması gibi olgular bu süreçte etkili olmuştur. Öte yandan, bilinci anlamlı farkındalık hali olarak indirgediğimizde, konuşma faaliyeti gibi herhangi bir motor eylemin icrasından milisaniyeler öncesinde ilgili sinirsel yapılarda faaliyet gözlenmesi ve bu faaliyetin sonucuna ilişkin gecikmeli yorumlarımız (şunu söylemek istedim ve söyledim gibi) yönündeki bulgular günlük hayatta anladığımız ve YZ uygulamalarına ilişkin biliş ve bilinç etrafında dönen geleneksel tartışmaların mahiyetini değiştirmektedir. Buna göre, istemli olarak yapıldığını kabul ettiğimiz çeşitli bilişsel-motor faaliyetlere ilişkin bilinçli farkındalığımızın esasında otomatik olarak cereyan eden çeşitli süreçlerin bir son ürünü olarak yaptığımız yorumlama faaliyetiyle oluştuğu ifade edilebilir (Lau, 2022, s. 205; Malach, 2021, s. 10). Bu otomatik süreçler üzerindeki türe özgü olarak doğuştan getirdiğimiz uyaran-tepki yönelimleri, yaşamın ilk günlerinden itibaren deneyimlediğimiz sosyalleşme/sosyal öğrenme süreçleri neticesinde edindiğimiz ve içselleştirdiğimiz çeşitli algısal filtreler (kazandığımız kültürel normlara bağlı bağlam etkileri vb.) şeklinde sıralayabileceğimiz çeşitli etkenler göz önünde bulundurulduğunda pekala insan bilişi de önceden oluşturulmuş bir algoritma(lar) ekseninde işlem yapan bir tür zekalı etkinlik olarak tanımlanabilir. Özellikle ilgili psikoloji literatüründen gelen bu yöndeki bulguların “organik” insan bilişiyle bir YZ algoritması arasındaki karşılaştırmada YZ’den beklentilerimizin görüngül bir temel üzerinde şekillenen daha işlevsel ve gerçekçi bir yapıya kavuşması anlamında yararlı olduğu söylenebilir.

Nitekim Searle’ün, YZ’de bilinçlilik hali elde edilebilir mi ile ilgili olan o ünlü “zor problemi” dışlayarak, odaklandığı bilinç yapısına dair güncel psikolojik açıklamalar da benzer bir işlevsel kabule dayanmaktadır. Örneğin Gerrig vd. (2015, s., 319) bilinci, içsel durumların ve dış çevrenin farkına varma durumu olarak tanımlamaktadır. Öte yandan

yine kapsamlı bir bilinç modeli olarak Baars'ın (2005, s. 45) *Küresel Çalışma Modeli* de özellikle bilişsel bilimler ve nörobilimlerdeki bilinci ve bilinçli bir varlığı, bilinci meydana getirdiği kabul edilen temel birtakım alt işlevlere sahip olunup olunmaması üzerinden tanımlayan işlevsel odaklı bir yaklaşımdır. Bilişsel bilimler alanında yaygın olarak tartışılan etkili bir insan bilinci modeli olarak bu kuram, bilişsel mimari geleneğinden ortaya çıkarak bilincin, çeşitli uzmanlaşmış bilinçdışı süreçlerden gelen bilgilerin entegre edilip üst düzey bilişsel işlevler için kullanılabilir hale getirildiği beyindeki küresel bir çalışma alanından kaynaklandığını öne sürmektedir. Buna göre *Küresel Çalışma Alanı Modeli* ya da *Teorisi*, bilincin beyinde meydana gelen çok çeşitli bilinçdışı süreçlerden bilgi seçip yayınlayan sınırlı kapasiteli bir sistem olduğunu kabul etmektedir (Posner, 1994, s. 7399). Bu bilinçli işleme süreci düzeyine erişmeyen süreçler "şeytanlar" ya da bilinçli farkındalığa ihtiyaç duymaksızın görsel işleme, geri getirme ve duygusal düzenleme gibi belirli işlevleri yerine getiren özel beyin modülleri olarak adlandırılır (Oakley ve Halligan, 2017, s. 6). Kurama göre, küresel çalışma alanı, bu özelleşmiş süreçlerin çıktılarının karar verme, problem çözme ve tutarlı bir yaklaşımın formülasyonu gibi daha ileri bilişsel işlemler için kullanılabilir hale getirildiği bir tür "kara tahta" görevi görmektedir. Küresel Çalışma Alanı Kuramı, bilincin planlama, muhakeme ve istemli kontrol gibi görevler için gerekli olan çeşitli kaynaklardan gelen bilgilerin entegrasyonuna ve manipülasyonuna izin vererek esnek, uyarlanabilir davranışta çok önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Earl, 2014, s. 2). Baars'ın kuramı, diğer biyolojik ve dinamik beyin işletim kuramlarıyla birtakım benzerlikler taşısa da, bilinci salt bir anlamsal bilgi-işleme mekanizması olarak değerlendirmiyor oluşu ve bilişsel mimariye ile küresel çalışma alanının bilinçli deneyimdeki rolüne yaptığı vurguyla onlardan ayrılmaktadır. Küresel Çalışma Alanı Kuramı ve bilinç/biliş arasındaki ampirik bağlantılar çeşitli nörogörüntüleme çalışmaları aracılığıyla araştırılmıştır. (Meneguzzo vd., 2014, s. 2; Posner, 1994, 7401; Sanchez, vd., 2020, s. 7438). Bulgular, bilginin anlamsal ve duygusal/heyecansal yönleriyle küresel çalışma alanı içinde bütünleştirilmesi ve yayınlanmasının bilinçli deneyimin kilit bir bileşeni olduğuna işaret etmektedirler.

Diğer bir güncel yaklaşım olarak ise, bilişsel bilimlerde hızla gelişen bir alan olan, bedenlenmiş biliş yaklaşımı da bilişin duygular ve bedensel duyumları da içeren çok katmanlı ve yaygın bir bilgi-işleme mekanizmasının bütünsel bir ürünü olduğu fikrini desteklemektedir. (Anderson, 2003, s. 91). Son zamanlarda yapılan araştırmalar, algının, muhakemenin ve hatta soyut düşüncenin, bedenin fiziksel formu, eylemleri ve duyumsal/duygusal deneyimleri tarafından derinden şekillendirildiğini gösteren kanıtların giderek artmasını sağlamıştır (Clark, 2012, s. 276; Inui, 2006, s. 124). Bedenlenmiş bilişin temel ilkelerinden, problem çözme yükünün yalnızca beyinle sınırlı kalmak yerine beyin, beden ve çevre arasında dağıtıldığı "önemsiz olmayan nedensel yayılma" fikri, zihinsel kapasitemizi artırmak için fiziksel kısıtlamaları ve araçları kullanarak bilişsel süreçleri dış dünyaya yüklediğimiz yollarda görülebilmektedir (Anderson, 2003, s. 119). Ayrıca, bedenlenmiş biliş, soyut kavramlara ilişkin anlayışımızın duyumal-motor deneyimlerimize dayandığı somutlaştırılmış soyut metaforların önemini de vurgulamaktadır. Bu da zihnin bedensiz bir hesaplama makinesi olmadığını, aksine bedenin fiziksel gerçekliklerine ve çevreyle etkileşimlerine derinden bağlı dinamik, konumlandırılmış bir sistem olduğunu göstermektedir. Ayrıca, beyin, beden ve dünya arasındaki karmaşık etkileşime yeni bakış açıları sağlayarak bilişin beyinle sınırlı olmayan doğası hakkında yeni bir bakış açısı sunmaktadır (Clark, 2012, s. 285; Ale vd., 2022, s. 2). Ayrıca, bedenleşmiş biliş kavramı da Küresel Çalışma Alanı

Kuramı ve Dinamik Sistemler Kuramı gibi karmaşık bir sistemin işleyişini o sistemi meydana getiren farklı bileşenler tarafından ortaklaşa olarak meydana getirilen ve sistemin geneline dağılmış bir ürün olarak nitelemektedir. Dolayısıyla, bedenleşmiş biliş yaklaşımı bağlamında bilinç merkezi ve çevresel sinir sistemi boyunca tüm bedene yayılmış olan geniş, yaygın ve çok katmanlı bir yapının ortak işleyişi neticesinde oluşan düzenleyici/derleyici bir tür geri bildirim mekanizmasına olanak tanıyan işlevsel bir yapı durumundadır. Ancak bu işlevsel yapı, dolaylı olarak, gerçek bir bilincin yalnızca anlamlı biçimde bilgi işlemeye odaklanmış yapay bir zihinde öte bedensel duyular, hisler ve duygular gibi heyecansal süreçleri içeren bütün olarak gelişmiş organik bir yapı içerisinde bulunabileceğine de işaret etmektedir.

Öte yandan, özellikle bilgisayar bilimlerinde bilincin sürekli olarak işlevselliğinden doğru tanımlanması yönelimi bilincin rolünü, "en uygun olanın hayatta kalması" şiarıyla evrimsel perspektiften açıklama eğilimini yansıtmaktadır. Bilincin yaratılması, eylemi kesintiye uğratmak ve alternatifleri ve sonuçları göz önünde bulundurmamak amacıyla yürütme kontrolü olarak da adlandırılan kısıtlayıcı bilgi alımı, seçici bellek ve planlama işlevi gibi yeni becerileri içermektedir (Gerrig vd., 2015, s. 315). Bilgisayar bilimlerindeki bu kuramsal yaklaşım minvalinde adaptasyona yönelik dinamik zihinsel süreçlerin toplamının bir ürünü olarak ele alındığında bilinç artık anlık farkındalık ve irade meselesi çerçevesinden çıkararak herhangi bir "zekalı varlığın" çevre ile etkileşimini bilgi işleme düzeyinden başlayarak (uyaran seçimi/filtreleme/kodlama/geri getirme vb.) metabolik/enerji kullanımı süreçlerinin en optimal düzeyde kullanımına kadar ayarlanması işlevine indirgenmektedir. Gerekliğinde, önceki işlemlerin incelenerek geleceğe yönelik düzeltmeler yapılmasını ya da hali hazırda sürmekte bir eylemin iptal edilerek düzenlenmesi veya alternatif/ikame bir eylemin başlatılması gibi dinamik bir akışın işlevsel bir parçası bağlamında işlemsel olarak tanımlanmaktadır. Bu tip bir işlemsel tanımla hem günlük hayatta anladığımız anlamıyla bilinç organizmanın sürekli değişen çevresel koşullara dinamik bir biçimde uyum sağlamasını engelleyen riskli bir unsur haline gelmektedir hem de belirtilmiş olan işlevlere haiz, YZ de dahil, herhangi bir varlık doğrudan "bilinçli" olarak kabul edilebilmektedir. Dahası, Bilincin Bilgi Entegrasyonu Teorisi/ Fi Kuramına göre (Tononi, 2004, s. 2), yukarıda ifade edilmiş olan bu kabule paralel olarak, yüksek derecede karmaşık bilgi işlemeye sahip herhangi bir sistemin de insan zihnine benzer şekilde bilinçli olduğunu ve sonuç olarak YZ'nin de bilinç niteliği bakımından açıklanabileceği ifade edilmektedir. Ancak, bu tarz bir açıklama elbette, farklı bilim dallarını ilgilendiren farklı düzeylerdeki sınırlarına kadar zorlandığında birkaç soruyu da gündeme getirmektedir: Örneğin, bir sistemi makro bir düzeyde ele alarak büyük sosyolojik grupları/toplumlari bir yapı veya sistem olarak kabul ettiğimizde kolektif bir bilinçten söz etmek mümkün müdür ya da, mesela, ülkelerin/devletlerin bir bilinci var mıdır gibi soruların sayısı artırılabilir. Bu gibi hususlarda sınırları/kesim noktaları belli, dakik bir bilinç modeline sahip olabilmek adına, örneğin, Graziano ve Webb (2014, s. 173), bilişsel psikoloji ve hesaplamalı nörobilimlerindeki çalışmalara dayanan oldukça mekanistik bir bilinç kuramı (Dikkat Şeması Kuramı) önermektedir. Kuramın merkezinde bilginin işlenmesi ve bilgiyi başarıyla işlemek için bilincin beyin tarafından inşa edilen bir araç olduğu (bir veri işleme yöntemi olarak dikkat) yer almaktadır. Merkezi bir düzenleme mekanizması olarak dikkatin kontrol işlevinin meşrulaştırılması, yazarlar tarafından evrimsel bir perspektiften açıklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, insandaki yürütücü işlevler olarak adlandırılan zihinsel işlevlere sahip bir "mekanizma" (ileriye dönük planlamalar ve

düzenlemeler ile ileriye dönük işlemlere zemin teşkil edecek biçimde geçmişe yönelik performans değerlendirmesi ve bu değerlendirmeye dayalı olarak isabetli anterograd tahminler yapabilme vb.) aynı zamanda bilinçli bir varlık olarak kabul edilebilir. Elbette bilinci anlamlı bilgi-işlemeye dönük işlevsel temelleri üzerinden tanımlayan bu tip kuramsal açıklamalar günlük yaşamdaki ihtiyaçları karşılayan işlevsel YZ uygulamalarının inşasında pratik işlemsel tanımlar sağlayabilir. Fakat, insandaki merkezi yürütücü işlevlerin aynı zamanda çeşitli heyecansal (emosyonel) mekanizmalarla karşılıklı bağlantısı ve insan dahil organik bilişsel sistemlerdeki bilgi işleme mekanizmalarının bu heyecansal süreçlerle arasındaki içiçe ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda gerçek anlamda “bilinçli” bir varlıktan söz ettiğimizde yalnızca adaptasyon amaçlı konvansiyonel bilgisayar benzeri bir bilgi işleme düzeneğinden değil fakat aynı zamanda dış çevreden aldığı heyecansal malumat üzerinde de “işlem yapabilen” bir varlıktan söz etmiş oluyoruz. Bu bağlamda organik bir bilinçli sistem olarak insan zihninin inorganik bir bilinçli sistem olarak YZ’den beklentisi yalnızca pür semantik bir çerçeve dahilinde muhtelif hususlar veya meseleler hakkında akademik ya da araştırmacı gazetecilik düzeyinde nesnel/didaktik bir malumat alışverişi değil fakat duygusal valans içeren bir geribildirim olarak yalnızca anlamsal olarak değil, duygusal olarak da anlaşılma hissi talebiyle birlikte şekillenmektedir. Bu nokta, özellikle de çeşitli YZ uygulamalarının gittikçe artan bir biçimde ortalama insanın dahi günlük yaşamına girmeye başladığı günümüzde, neyin hangi düzeyde bilişsel veya bilinçli olarak kabul edilebileceği hakkındaki akademik tartışmaları ve kuramsal açıklamaları aşan içgüdüsel bir gereksinim halinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum bizi YZ ile ilgili bu yazı boyunca değinilen çeşitli meseleleri yalnızca klasik bir Turing Testi bağlamından çıkararak (özellikle de kullanıcıyla teması ikonik ve/veya ekoik arayüzle desteklenen YZ uygulamaları üzerinden ele alındığında) YZ’de, örneğin, bir empati işlevinden veya heyecansal/duygusal deneyimlerden söz etmek mümkün müdür sorusunu sormaya yöneltmektedir.

Biliş ve Bilinç Süreçlerinde Duygusal/Heyecan Mekanizmalarının Rolü

Temel heyecan, duygu ve bilişsel işlevler duygulara ait nöral ağlar beynimizdeki ilkel motivasyonel sistemlerle bağlantılıdır. Bu ilkel devreler canlıların yaşamını idame etmesi için gerekli temel tepkileri düzenleyen limbik korteks, beyin sapı gibi bölgelerde bulunmaktadır. Bu motivasyonel devreler doğada şartsız haz/yaklaşma ve/veya acı/kaçınma uyarılarından hareketle geçirilmekte, organizmanın yaklaşma-kaçınma davranışlarını idare etmekte ve bu ilkel yaklaşma-kaçınma temelli ödüllendirme sisteminden doğru korkuyla ilgili yeni çağrışım bağlarının kurulmasına imkan vermektedir. İnsan duygularının ifade ediliş biçimi açısından çok fazla çeşitlilik gösterse de bu heyecanların motivasyonel organizasyonunun evrimsel açıdan daha basit ve çift yönlü bir yapı teşkil ettiği görülmektedir; açlık, cinsellik gibi davranışlarla ilgili bir appetatif sistem ve aversif uyarılardan uzaklaşmayı amaçlayan, savunma temelli bir saldırganlık üreten bir kaçınma/korunma sistemi. İşte bu iki faktörlü sistem temel öğrenme mekanizmalarının çekirdeğini meydana getirmekte ve hem insan hem de diğer organizmaların bilgi işleme sistematiği üzerinde bir bağlam düzenleyicisi olarak doğrudan etki etmektedir. Diğer bir nokta olarak ise özellikle insanlarda hem kendi duygularını hem de çevresindeki kişilerin temel duygusal ifadelerini saptamak ve çözümlenmek için merkezi sinir sisteminde beyin sapından limbik sisteme ve neokortikal alanlara kadar uzanan oldukça geniş bir nöroanatomik ve bağlantısal uzam

bulunmaktadır. Dolayısıyla, duyguların birey içi ve bireyler arası olarak tanımlanabilmesi ve aktarımı temel bir bağlam etkisi olarak ortamdaki malumatın işlenme biçimi üzerinde doğrudan bir biçimde belirleyici olmaktadır; bireyin kendinde ve başka bireylerde algıladığı heyecansal ipuçları hem bireysel duygu ve bilgi işleme düzenlemesini ortamsal gereksinimlere en uygun şekilde ayarlamak hem de karşı taraf ile (empati süreçlerinde olduğu üzere) duygudaşlık ve işbirliği/müşterek hareket sağlayabilmek anlamında belirleyici bir değişken olarak işlev görmektedir. Bu noktadan hareketle (Turing Testini de göz önünde bulunduracak olursak) insanlar arası iletişimde salt semantik bir çerçeve dahilinde lisan kullanımı toplam iletişimin yalnızca belirli bir bölümünü teşkil etmekte, bu bağlamda ortamdaki sözel ve sözel olmayan malumatın bilgi işleme sisteminde en doğru biçimde seçilerek işlenmesi büyük oranda heyecansal bağlamın yol açtığı duygusal bir filtrelemeye dayalı olarak ortaya gerçekleşmektedir. Başka bir ifade ile çevre ile işlevsel ve akıcı bir iletişim heyecansal ipuçlarının doğru bir biçimde değerlendirilmesine doğrudan bir biçimde bağlıdır. Nitekim bireyin iç ve dış çevresinden gelen duygusal ipuçlarının dakik bir şekilde değerlendirilmesinin mümkün olmadığı otizm sendromu ve şizofreni spektrumu bozuklukları gibi durumlarda bireylerin çevre ile iletişimi çok büyük oranda akamete uğramaktadır (Cano vd., 2021, s. 52; Stevens ve Taber, 2021, s. 2).

Yine, duygusal ipuçlarının bilginin kodlanması ve geri getirilmesi aşamaları üzerindeki etkisine ilişkin deneysel çalışmalar bireylerin basit dış bir fiziksel müdahale ile bile duygu-durum hallerinin etkilenebildiğine (örneğin dudaklar arasına yerleştirilen bir kalem benzeri basit bir uygulama neticesinde “zorla gülümsetilmesi” gibi) işaret etmektedir (Strack vd., 1988, s. 768). Bu şekilde “zorla gülümsetilen” denekler daha sonraki bir geri getirme görevinde istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde kendilerine verilen bir metindeki olumlu noktaları hatırlama eğilimi sergilemişlerdir. Diğer bir deyişle yeni bir semantik bağlamdaki hangi uyaranların daha sonra geri getirmek üzere uzun süreli belleğe kodlanacağına dair bilişsel bir karar semantik bağlamla birlikte sunulan heyecansal bağlamın etkisine dayalı olarak verilmiş bulunmaktadır. Literatürdeki bu gibi pek çok bulgu somatik işaretleyici hipotezi kapsamında ele alınmaktadır. *Somatik İşaretleyici Hipotezi* (SMH), duyguların karar verme süreçlerini nasıl etkilediğini açıklayan oldukça etkili bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır (Lerner vd., 2015, s. 800). Bu hipoteze göre duygular, özellikle risk ve belirsizlik içeren durumlarda bilişsel olarak işlenecek uyaran ve tepki seçimlerimizi yönlendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Gutnick vd., 2006, s. 721). Somatik İşaretleyici Hipotezinin ana ilkesi, bir kararla karşı karşıya kaldığımızda, beynin işaretleyici olarak hareket eden somatik (bedensel) sinyaller üreterek bizi avantajlı seçimlere yönlendirdiği ve riskli veya dezavantajlı seçeneklerden uzaklaştırdığıdır (Lempert ve Phelps, 2014, s. 222) Bu somatik işaretlerin, kalp atış hızı ve deri iletkenliğindeki değişiklikler gibi vücudun fizyolojik tepkilerinden gelen bilgileri karar verme sürecine dahil olan bilişsel süreçlerle bütünleştiren ventromedial prefrontal korteks tarafından üretildiğine inanılmaktadır (Gutnick et al., 2006; Lempert & Phelps, 2014, s. 222). Araştırmalar, duyguların karar vermede güçlü, yaygın ve öngörülebilir itici güçler oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Lerner vd., s., 799). Duygular seçimleri iki ana yolla etkileyebilir: temel bir duygusal durumun kararlar ile ilgili olmayan seçimleri değiştirdiği tesadüfi etki ve seçim süreci sırasında duygunun doğrudan değer hesaplamasına dahil edilmesi (Gutnick vd., 2006, s. 723; Lempert ve Phelps, 2014, s. 223). Örneğin, belirtilen çalışmalar, seçim seçeneklerine veya sonuçlarına verilen fizyolojik uyarılma tepkilerinin bireylerin verdikleri kararlarla

bağlantılı olduğunu göstermiştir. Bu durum, duygusal tepkiler ile karar verme süreci arasındaki yakın bağlantıyı vurgulamakta ve karar vermenin tamamen rasyonel bir çaba olduğu yönündeki geleneksel görüşe meydan okumaktadır. Genel olarak, Somatik İşaret Hipotezi, özellikle risk ve belirsizlik bağlamında, karar vermede duygu ve biliş arasındaki karmaşık etkileşimi anlamak için zorlayıcı bir çerçeve sağlamaktadır (Lerner vd., 2015, s. 801). Diğer bir önemli nokta olarak ise duygusal ipuçlarının ve heyecansal bağlamın bilgi işleme tarzı üzerindeki doğrudan etkilerine dikkati çekmektedir.

Duygusal/heyecansal mekanizmaların bilgi işleme sistemi üzerindeki etkilerine dair bulgular yapay zekaların da kendi heyecansal/duygusal deneyimlerine ihtiyaç duymayacağı ve ne ölçüde ihtiyaç duyacağı yönünde tartışmalara yol açmaktadır. Duyguların dinamiklerinin bilinçli süreçlere ne ölçüde gömülü olduğu sorusuna ve literatürdeki bu yöndeki ikna edici bulgulara ek olarak, duyguların rolü sorusu psikolojik-epistemolojik bağlamda da önemlidir. Buna göre, bilinç gibi üst düzey bilişsel işlevler üzerinden kapsamlı bir insan anlayışına ulaşabilmek için insan ve yapay zeka formları arasındaki farklılıklar sorusuyla daha fazla yüzleşilmeli ve aynı zamanda insanın kendi bilişsel yapısının temel heyecanların ve türe özgü öğrenme eğilimlerinin altında yatan bağlam yaratıcı olmak anlamında belirleyici arkaik limbik ve beyin sapı yapıları ile bağlantıları hususunu gözden kaçırmamalıdır (Gutnick vd., 2006, s. 734; Lempert ve Phelps, 2014, s. 233). Son yıllarda bazı araştırmacıların duyguların kendilerine ait genetik bir avantajı olmadığını ve birey için olumlu, nötr ya da yıkıcı olabileceğini varsayarak insandaki his ve duygulardan ziyade bilinçli durumların rolünü vurgulayan yüzeysel ve pratik amaçlarla güdülen bir yaklaşım sergilemekte olduğu düşünüldüğünde belirtilmiş olan bu son husus özellikle önem taşımaktadır.

Öte yandan temel heyecansal dinamikler ve duyguların hem bilgi işleme süreçleri hem de bireylerin YZ uygulamaları ile müşterek bir paylaşım zemini yakalayabilmeleri bakımından YZ uygulamalarına “duygu kazandırma” çalışmaları sürmektedir. Yapay zekayla ilişkili olarak duygular konusu da siberetikte bir ön tarihe sahiptir ve araştırmalar esas olarak sosyal robotik alanında yürütülmektedir (Yan vd., 2021, s. 1). Bu yöndeki çalışmalar, daha verimli ve kullanıcı dostu bir insan-bilgisayar etkileşimi yaratmak için sosyal robotlar veya duygusal hesaplama kavramının geliştirilmesine ve araştırılmasına katkıda bulunmaktadır. Özellikle duygusal bilişim alanında, insanın evrimsel bir avantaja sahip olan duygulara sahip olduğu ve bu nedenle duygulara sahip yapay yaşam formlarının insan benzeri bir şekilde hareket edebileceği ve örneğin daha verimli insan-bilgisayar etkileşimi sağlayabileceği varsayılmaktadır (Coronado vd., 2022, s. 393). İnsan benzeri davranış açısından bakıldığında bu akla yatkın görünmektedir, ancak duyguların insan karar verme veya bilincinde ve dolayısıyla yapay yaşam formlarında gerçekten belirleyici bir rol oynayıp oynamadığı sorusu henüz çözülmemiştir. Bu mesele esasında YZ ve bilinç tartışmaları bağlamında görüldüğünden daha önemli bir sorunsal olarak ortaya çıkmaktadır zira, yukarıdaki paragraflarda değinilmiş olduğu üzere, psikoloji bilimi dahil olmak üzere bilişsel ve sinirbilimlerdeki bilinç meselesine ilişkin güncel kuramsal yaklaşımlardaki işlevsel odaklı açıklamalar bilinci de kapsayacak bir şekilde bilişsel süreçlerin anlamsal veya semantik ayağının oluşumu üzerinde açıklayıcı olmakla ve yürütücü işlevlerin planlama, düzenleme, geçmiş performansa dayalı üstbilişsel kararlar gibi daha “mekanik” kısımlarını kapsamakla birlikte yine yürütücü işlevler kapsamında ele alınan hayal kurma, sorumluluk duyma ve vicdan gibi heyecan temelli üst düzey işlevler konusunda yetersiz

kalmaktadır. İnsan da dahil olmak üzere omurgalı canlılarda temel heyecanların uzun bir gelişim sürecinin neticesinde acı ve haz gibi bedensel duyumlarla şekillenen ve oldukça karmaşık bir nöral, endokrinel ve musküler mekanizmaya dayalı olarak çok çeşitli geri-besleme ilmekleri üzerinden işleyen bir sistem arz ettiği düşünüldüğünde yapay bir sistem üzerinden bu mekanizmayı simüle etmenin ilk planda görüldüğünden çok daha zor bir iş olduğu aşikardır (Simic vd., 2021, s. 44).

Bir YZ uygulamasında gerçek anlamda duygu simüle edebilmek anlamında değinilmiş olan zorluklar neticesinde YZ'de duyguların geliştirilmesi sürecinde büyük ölçüde insansı robotlarda gerçeğe yakın yüz ifadesi ve vücut dili elde etmeye odaklanmıştır. Keza YZ tarafından üretilen insan yüzlerinin kullanıldığı arayüzlerin mevcut olduğu uygulamalar bakımından da benzer bir eğilim söz konusudur. Dil öncesi araştırmalar, insan yüz ifadelerinin tüm yüz yapısı sağlam olduğunda, yani yüzün bunları üretmesi mümkün olduğunda üretilebileceğini göstermiştir (Saarimaki, 2021, s. 9). Bulgular ayrıca duyguların yüz ifadelerinin her zaman iç organ bağlantılı sinir sisteminin (acı ve haza dayalı bedensel duyumlara dayalı geribildirimler) güçlü bir tepkisiyle örtüştüğünü ortaya koymuştur. Çocuklar için duygu tanıma gelişimi, duygusal ifadeleri ne kadar iyi üretip tanıyabildiklerine ve duygusal ifadelerin bu duyguların gerçek deneyimlerine ne kadar benzer olduğuna bağlıdır (Bagheri vd., 2020, s. 3). Bu nedenle, empatik, duygusal olarak uyumlu yapay zekanın anahtar olarak kabul edildiği göz önüne alındığında, yapay zekaya insan duygularını algılama yeteneği kazandırmanın önemli bir araştırma hedefi olması şaşırtıcı değildir. Bu süreçte çok taraflı sohbet sistemleri, yanıtların kişiselleştirilmesi, kanala özgü davranışlar, empati veya merhametin algılanması, kişiselleştirme, kanala özgü davranışlar, ruh haliyle uyumlu ton, duygusal düzeltme veya kullanıcıların tepkilerine uyum sağlayabilme gibi temel hedefler belirlenmiş bulunmaktadır. YZ'de empati ve duyguların geliştirilmesi açısından, teknik zorluklardan bazıları, hem günümüzün YZ uygulama paradigmaları hem de empati ve duyguların son teknoloji anlayışı ile ilişkili sayısız kısıtlamadan etkili bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Sonuç itibarıyla, YZ'de empati geliştirmenin önemli bir amacı, YZ sistemlerinin daha gerçekçi, insan benzeri bir şekilde iletişim kurmasını sağlamaktır. Duygu farkındalığına sahip yapay zeka sistemleri yaratma potansiyeli, hızla büyüyen yapay zeka alanı için birçok olasılığın önünü açmaktadır. Bugüne kadar yapılan araştırmaların çoğu, izole fizyolojik ve davranışsal bağlamlarda insan duygularını tanımlamaya, tanımaya ve tahmin etmeye odaklanmıştır. Güncel araştırmalar kullanıcının duygusal durumu, duygusal tetikleyicileri ve duygusal eşikleri hakkında bilgi kullanılarak gerçekleşen daha 'doğal' insan-YZ etkileşimleri yaratmayı hedeflerken örneğin *Affectiva* gibi YZ teknolojileri 75 ülkede bir milyon yüzden oluşan bir veri tabanı oluşturmakta ve insanlar tarafından sergilenen duyguları tanımlayabildiğini öne sürmektedir (Kulke vd., 2020, s. 2). Buna göre bir kişinin sıkılıp sıkılmadığını ya da öfke ve olumsuz duygular gösterip göstermediğini saptayabilmek için sıkıntı, endişe, mutluluk, üzüntü, öfke veya tiksinti gibi temel heyecansal yaşantıların ifadesinde sergilenen mikro hareketlerden (mikro-tiklerden) istifade edilmektedir. YZ uygulamalarının heyecansal/duygusal ayağındaki tüm bu gelişmelere karşın bölümün başında ifade ettiğimiz çekince geçerliliğini korumaktadır: Heyecansal bir durumu gerçekten deneyimlemek insan gibi organik sistemlerde, karşı taraftan doğru algılanan heyecansal ipuçlarına bağlı olarak muhtemel emosyonel bağlamı saptayarak ona göre taklitle dayalı bir şekilde davranış düzenlemesi yapmaktan daha farklı ve derin bir organik sürece tekabül etmektedir. Elbette bu yöndeki gelişmeler ve artan duygusal taklit/simülasyon kalitesi günlük yaşamda yararlı

olabilecek birtakım teknolojilerin ve insanlar için daha verimli/bütünsel YZ deneyimlerinin geliştirilmesi bakımından (otistik çocuklara duyguları ve duygusal geribildirimleri öğretmeyi hedefleyen özel eğitim teknolojileri gibi) önem taşımaktadır ancak heyecan-biliş ilişkisi bağlamında ele alınmış olan noktalar ışığında YZ'nin "fenomenolojik düzeyde" bilinçli bir varlık olabilmesi için yapması gereken nitel bir gelişimsel sıçrama olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Sonuç

Gerekli teknolojik kapasiteye sahip olup olmadığımızdan veya buna yönelik bir gereksinim olup olmadığı konusunda kesin olarak emin değilsek, makinelerin de "içsel bir yaşamları" olabileceğini düşünmek gereksiz bir uğraşı mıdır? Makineler var olmadıkları takdirde herhangi bir şeyin nasıl farkında olabilirler? Programcıları doğru şekilde hissetmelerini isterse, makineler herhangi bir şey hissedebilir mi? Donanım ve yazılım bilinçli olabilir mi? Tüm bu soruları yanıtlayabilmek, makine bilincine ilişkin beklentilerimizi hem bilişsel bilimlerden gelen kuramsal gelişmeler, hem de çeşitli felsefi tartışmalarla birlikte değerlendirerek oluşturmak suretiyle mümkün olabilecektir. Ele almış olduğumuz kuramsal ve felsefi tartışmalar ışığında bilinç olarak nitelediğimiz sürecin çok boyutlu, çok katmanlı ve insani niteliklerle harmanlanmış yapısı göz önünde bulundurulduğunda insana denk (GYZ düzeyinde) bir suni bilincin inşasının mümkün görünmediği ifade edilebilir. Diğer yandan, YZ araştırmalarının insan olmanın ne anlama geldiğine dair anlayışımız ve sınırlarımız üzerinde hiç şüphesiz önemli etkileri olmaktadır. YZ ve makine bilinci kavramlarının çeşitli uygulamalar kanalıyla günlük yaşamımızda görülmeye başlayan etkileri ve mevcut bilgi eksikliğimiz göz önüne alındığında, YZ çalışmalarına hangi yönde devam etmeliyiz sorusu ise aynı zamanda etik bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tip etik meselelere ilişkin bariz bir örnek olarak mevcut YZ uygulamalarında kullanılan algoritmalara sirayet etmiş olan önyargı ve ayrımcılık olasılığı verilebilir (Sutaria, 2022, s. 2). Derin öğrenme gibi süreçlerde kullanılan geniş verilerin aynı zamanda mevcut toplumsal önyargıları da içermesi neticesinde YZ uygulamalarına dayalı personel seçimi/işe alım gibi süreçlerde mevcut eşitsizlikler YZ karar algoritmaları üzerinden önyargılı tercihlere dönüştürebilmektedir (Kadiresan vd., 2022, s. 278). Dolayısıyla, bağlamdaki duygusal ipuçlarının kullanımı ve değerlendirilmesi olmaksızın yalnızca anlamsal bilgi yapılarına dayalı görece nesnel ve özünde mekanik bir bilgi işleme sistemine dayalı olarak verilen kararlara göre hareket etmek çeşitli riskler ihtiva etmektedir.

YZ'nin verdiği kararlardan kaynaklanan herhangi bir zarar durumundaki sorumluluk durumu potansiyel bir etik mesele olarak değerlendirilebilir. YZ'yi ahlaklı bir fail olarak kabul etmediğimiz takdirde olası olumsuz sonuçların varlığında arka planda sorumlu bir insan arayışı devam edecektir. Ancak, bu görüldüğünden daha büyük bir meseledir zira, "çok ellilik" olarak da ifade edilen bir sorunsal bağlamında, YZ süreçlerinin genellikle oldukça büyük ve karmaşık bir bilişim sisteminin ve veri yapısının bir ürünü olması nedeniyle görünürdeki hatanın sistemin hangi parçasından kaynaklandığını pek çok bileşen arasından tam olarak saptamak oldukça zordur (Coeckelbergh, 2019, s.31; Sutaria, 2022, s. 4). Diğer yandan YZ uygulamalarının karar alma süreçleri, özellikle yapay sinir ağlarını kullanarak makine öğrenmesi ile ilerleyen sistemlerin kapalı yapısı nedeniyle, algoritması açık karar ağacı modellerinde olduğu gibi muhakeme zinciri geriye doğru

takip edilememektedir (Coeckelbergh, 2019, s.33). Bu da YZ 'ye dair şeffaflık anlamında temel bir mesele olduğu anlamında gelmektedir.

Şeffaflık eksikliği büyük önem taşımaktadır zira YZ tarafından verilen karar neticesinde yaşamı etkilenen bir insanın verilen kararın ardındaki gerekçeyi öğrenme hakkıyla birlikte aynı zamanda, kendini savunma hakkı da elinden alınmış olmaktadır (Kadiresan vd., 2022, s. 279; Coeckelbergh, 2019, s.32). Bu bağlamda YZ'nin ilerleyen dönemlerde hukuk, sağlık, kolluk gibi bireyin yaşamını doğrudan etkileyecek mecralardaki empati olmaksızın doğrusal bir "iş ahlakı" bağlamında vereceği kararlara ilişkin potansiyel etik problemler ciddi bir risk unsuru olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, insan karar verme süreçlerinin rasyonel insan modelinden ziyade heyecansal, motivasyonel ve manevi pek çok değişkeni dikkate alan duygu tabanlı bir sistem olduğu düşünüldüğünde empati ve vicdan gibi zihinsel/duygusal işlevlere haiz olmayan ve bu anlamda heyecansal bir geri bildirim mekanizmasından yoksun bir YZ'nin vereceği kararların "nesnel düzeyde" son derece doğru olsa bile "insani" sonuçlarının gözetilmesi anlamda eksik kalacağı görülmektedir. Nitekim günümüzdeki finans ve aktüerya gibi alanlardaki YZ uygulamaları bu duruma ilişkin emareleri sergilemektedir. Bu anlamda, olağan koşullar altında bireyin yaşamını doğrudan etkileyecek mecralardaki YZ uygulamaları bakımından Asimov'un "3 Robot Yasası" benzeri bir önlem mekanizmasının varlığı elzem görünmektedir (McCauley, 2007, s.154).

Çeşitli teknolojik sorunlar ve etik tartışmalarla birlikte YZ çalışmalarının temelde insan zihnini anlamaya çalışmamız sürecinde bizi, kendimiz ve YZ'nin geleceği hakkında bir dizi önemli sonuca götürmesi muhtemeldir. Açıkçası bu süreçteki en çekici sonuç, YZ araştırmalarıyla hem ne olduğumuz hem de yapay yaratımlarımızla neyi başardığımız konusundaki anlayışımızın artırması olacaktır. Bu anlayışın önemli bir yönü, insan zihninin kendini ve işleyişini anlama becerisinin bir sınırı olduğudur. İnsan-makine işleyişinin doğrudan karşılaştırılması söz konusu olmasa bile, bu yapısal sınır, bazı açılardan rahatsız edicidir. Bilincin ve insan zihninin nasıl ortaya çıktığı sorusu, bilimler tarafından pek çok kuramsal açıklamaya ve görüngül çalışmaya rağmen hala tam ve kapsamlı bir biçimde cevaplanmamıştır. Bilincin nöral temeli ve çeşitli farkındalık durumları hakkındaki sorular, bilişsel bilim, nöroloji ve psikoloji içindeki çeşitli alanların kesişimini inceleyen zengin ve büyüleyici disiplinler arası sorular olarak ön plana çıkmaktadır. Bu soruları yanıtlamaya başlamadan önce, bu alanlar arasındaki işbirliğinden doğan bilincin doğası ve köklerine ilişkin bilginin neye benzeyeceğini ve bu soruların yanıtının beyin bilimi dışındaki disiplinlerden çıkıp çıkamayacağını düşünmek gerekmektedir. Yöneltiğimiz sorulara ilişkin net bir yanıt bulamasak veya nihai bir hedef olarak bir GYZ elde edilemese dahi muhtemeldir ki bu süreçteki multidisipliner çalışmalar insanlığın gelişimi ve yaşam kalitesi adına çok değerli katkılar sağlayacaktır. Bu çabalar, en yalın haliyle, insan bilişsel sisteminin heyecansal/duygusal mekanizmalarla derin bağlantısının insan bilgi-işleme sistemini ne denli özgün ve karmaşık bir hale getirdiğini vurguladığı için dahi değerlidir. Sonuç itibarıyla, bilişin empati gibi duygusal bileşenlerini içermeyen bir YZ'nin, salt mükemmelmiş bir bilgi-işleme ve karar verme yetisi üzerinden insan zihninin tam bir muadili haline gelemeyeceği söylenebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Tek yazarlı
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	One author

Kaynakça | References

- Abioye, S. O., Oyedele, L. O., Akanbi, L., Ajayi, A., Delgado, J. M. D., Bilal, M., ... & Ahmed, A. (2021). Artificial intelligence in the construction industry: A review of present status, opportunities and future challenges. *Journal of Building Engineering*, *44*, 103299.
- Ahmad, S. F., Han, H., Alam, M. M., Rehmat, M., Irshad, M., Arraño-Muñoz, M., & Ariza-Montes, A. (2023). Impact of artificial intelligence on human loss in decision making, laziness and safety in education. *Humanities and Social Sciences Communications*, *10*(1), 1-14.
- Aggarwal, N., Saxena, G. J., Singh, S., & Pundir, A. (2023). Can I say, now machines can think?. *arXiv preprint arXiv:2307.07526*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2307.07526>
- Ale, M., Sturdee, M., & Rubegni, E. (2022). A systematic survey on embodied cognition: 11 years of research in child-computer interaction. *International Journal of Child-Computer Interaction*, *33*, 100478.
- Anderson, M. L. (2003). Embodied cognition: A field guide. *Artificial intelligence*, *149*(1), 91-130.
- Ayesh, A. (2019). Turing Test Revisited: A Framework for an Alternative. *arXiv preprint arXiv:1906.11068*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.1906.11068>
- Baars, B. J. (2005). Global workspace theory of consciousness: toward a cognitive neuroscience of human experience. *Progress in brain research*, *150*, 45-53.
- Bagheri, E., Esteban, P. G., Cao, H. L., Beir, A. D., Lefeber, D., & Vanderborght, B. (2020). An autonomous cognitive empathy model responsive to users' facial emotion expressions. *ACM Transactions on Interactive Intelligent Systems (TIIS)*, *10*(3), 1-23.
- Belanche, D., Belk, R. W., Casalo, L. V., & Flavián, C. (2024). The dark side of artificial intelligence in services. *The Service Industries Journal*, *44*(3-4), 149-172.
- Blaisdell, A. P., Stolyarova, A., & Stahlman, W. D. (2016). The Law of Expect or a Modified Law of Effect?. *Conductual*, *4*(2), 61-90.
- Cano, S., González, C. S., Gil-Iranzo, R. M., & Albiol-Pérez, S. (2021). Affective communication for socially assistive robots (sars) for children with autism spectrum disorder: A systematic review. *Sensors*, *21*(15), 51-66. <https://doi.org/10.3390/s21155166>
- Chalmers, D. J. (2014). Subsymbolic computation and the Chinese room. In *The Symbolic and Connectionist Paradigms* (pp. 25-48). Psychology Press.
- Clark, A. (2012). 14 Embodied, embedded, and extended cognition. *The Cambridge handbook of cognitive science*, 275-291
- Coeckelbergh, M. (2019). Artificial Intelligence: Some ethical issues and regulatory challenges. *Technology and regulation*, 2019, 31-34.
- Copeland, B. J. (2000). Narrow versus wide mechanism: Including a re-examination of Turing's views on the mind-machine issue. *The Journal of Philosophy*, *97*(1), 5-32.
- Coronado, E., Kiyokawa, T., Ricardez, G. A. G., Ramirez-Alpizar, I. G., Venture, G., &

Dong, Y., Hou, J., Zhang, N., & Zhang, M. (2020). Research on how human intelligence, consciousness, and cognitive computing affect the development of artificial intelligence. *Complexity*, 2020(1), 1680845.

Earl, B. (2014). The biological function of consciousness. *Frontiers in psychology*, 5(697), 1-18. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00697>

Enholm, I. M., Papagiannidis, E., Mikalef, P., & Krogstie, J. (2022). Artificial intelligence and business value: A literature review. *Information Systems Frontiers*, 24(5), 1709-1734.

Gamez, D. (2008). Progress in Machine Consciousness. *Consciousness and Cognition*, 17, 887-910.

Gerrig, R. J., Zimbardo, P. G., Campbell, A. J., Cumming, S. R., & Wilkes, F. J. (2015). *Psychology and life*. Pearson Higher Education AU.

Gervasi, R., Barravecchia, F., Mastrogiacomo, L., & Franceschini, F. (2023). Applications of affective computing in human-robot interaction: State-of-art and challenges for manufacturing. *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part B: Journal of Engineering Manufacture*, 237(6-7), 815-832.

Goni, I. (2020). Machine Learning Algorithms Applied to System Security: A Systematic Review. *Asian Journal of Applied Science and Technology*, 4(3), 76-81.

Gratton, G., Coles, M. G., Sirevaag, E. J., Eriksen, C. W., & Donchin, E. (1988). Pre-and poststimulus activation of response channels: a psychophysiological analysis. *Journal of Experimental Psychology: Human perception and performance*, 14(3), 331-344

Graziano, M. S., & Webb, T. W. (2014). A mechanistic theory of consciousness. *International Journal of Machine Consciousness*, 6(02), 163-176.

Gutnik, L., Hakimzada, A F., Yoskowitz, N A., & Patel, V L. (2006, December 1). The role of emotion in decision-making: A cognitive neuroeconomic approach towards understanding sexual risk behavior. Elsevier BV, 39(6), 720-736. <https://doi.org/10.1016/j.jbi.2006.03.002>

Harkut, D. G., & Kasat, K. (2019). Introductory chapter: artificial intelligence-challenges and applications. *Artificial Intelligence-Scope and Limitations*. IntechOpen.

Hassani, H., Silva, E. S., Unger, S., TajMazinani, M., & Mac Feely, S. (2020). Artificial intelligence (AI) or intelligence augmentation (IA): What is the future?. *AI*, 1(2),143-155. <https://doi.org/10.3390/ai1020008>

Hoffmann, C. H. (2022). Is AI intelligent? An assessment of artificial intelligence, 70 years after Turing. *Technology in Society*, 68, 101893.

Inui, T. (2006). Experimental approach to embodied cognition. *Japanese Psychological Research*, 48(3), 123-125.

Jiang, Y., Li, X., Luo, H., Yin, S., & Kaynak, O. (2022). Quo vadis artificial intelligence?. *Discover Artificial Intelligence*, 2(1), 1-19. <https://doi.org/10.1007/s44163-022-00022-8>

Kadiresan, A., Baweja, Y., & Ogbanufe, O. (2022). Bias in AI-based decision-making. In *Bridging Human Intelligence and Artificial Intelligence* (pp. 275-285). Cham: Springer International Publishing.

Karşlı, T. A. (2018). Vygotsky ve Piaget'nin Kuramsal Yaklaşımları Bağlamında İnsan Bilişsel Gelişimi Üzerinde Toplumsallaşma Etkisi Ve Bilişsel Gelişim Sürecinde Aktif Bir Eğitici Yapı Olarak Toplumsallaşma: Eğitim Ve Bilişsel Gelişim Psikolojisindeki Kuramsal Tartışmaların Tarihsel-Toplumsal Perspektifi. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 5(2), 61-70.

Karşlı, T. A. (2019). Bedenselleşmiş biliş kavramı bağlamında "beden-ötesi biliş": tarihsel-kültürel psikoloji paradigmasının etkisi. *OPUS International Journal of Society Research*, 10(17), 2093-2118.

Kramer, A., Coles, M., Eriksen, B., Garner, W., Hoffman, J., & Lappin, J. (1994). Charles Eriksen Past, present, and future. *Perception & Psychophysics*, 55, 1-8.

Kulke, L., Feyerabend, D., & Schacht, A. (2020). A comparison of the Affectiva iMotions Facial Expression Analysis Software with EMG for identifying facial expressions of emotion. *Frontiers in psychology*, 11(329), 1-9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00329>

Lau, H. (2022). In consciousness we trust: The cognitive neuroscience of subjective experience. Oxford University Press.

Lempert, K. M., & Phelps, E. A. (2014). Neuroeconomics of emotion and decision making. *Neuroeconomics*, 219-236. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-416008-8.00012-7>

Lerner, J S., Li, Y., Valdesolo, P., & Kassam, K S. (2015, January 3). Emotion and Decision Making. *Annual Reviews*, 66(1), 799-823. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115043>

Malach, R. (2021). Local neuronal relational structures underlying the contents of human conscious experience. *Neuroscience of consciousness*, 2021(2), niab028. <https://doi.org/10.1093/nc/niab028>

Mayahi, S., & Vidrih, M. (2022). The impact of generative ai on the future of visual content marketing. *arXiv preprint arXiv:2211.12660*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2211.12660>

McBride, D. M., Cutting, J. C., & Zimmerman, C. (2022). *Cognitive psychology: Theory, process, and methodology*. Sage Publications.

McCauley, L. (2007). AI armageddon and the three laws of robotics. *Ethics and Information Technology*, 9, 153-164.

McCauley, R. N. (2020). Recent trends in the cognitive science of religion: Neuroscience, religious experience, and the confluence of cognitive and evolutionary research. *Zygon: Journal of Religion & Science*, 55(1), 97-124.

Meneguzzo, P., Tsakiris, M., Schioth, H. B., Stein, D. J., & Brooks, S. J. (2014). Subliminal versus supraliminal stimuli activate neural responses in anterior cingulate cortex, fusiform gyrus and insula: a meta-analysis of fMRI studies. *BMC psychology*, 2, 1-11. <https://doi.org/10.1186/s40359-014-0052-1>

Mitchell, M. (2021). Why AI is harder than we think. *arXiv preprint arXiv:2104.12871*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2104.12871>

Oakley, D. A., & Halligan, P. W. (2017). Chasing the rainbow: the non-conscious nature of being. *Frontiers in psychology*, 8(1924), 1-16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01924>

Öhman, A. (2021). The orienting response, attention, and learning: An information-processing perspective. In *The orienting reflex in humans* (pp. 443-471). Routledge.

Posner, M. I. (1994). Attention: the mechanisms of consciousness. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 91(16), 7398-7403.

Putchala, S., & Agarwal, N. (2011). Machine vision: an aid in reverse Turing test. *AI & society*, 26(1), 95-101.

Rani, P. (2020). A Comprehensive Survey of Artificial Intelligence (AI): Principles, Techniques, and Applications. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 11(3), 1990-2000.

Rigney, J. W. (1978). Learning strategies: A theoretical perspective. *Learning strategies*, 165-205.

Rigney, J. W. (2021). Cognitive learning strategies and dualities in information processing. In *Aptitude, learning, and instruction* (pp. 315-343). Routledge.

Sanchez, G., Hartmann, T., Fuscà, M., Demarchi, G., & Weisz, N. (2020). Decoding across sensory modalities reveals common supramodal signatures of conscious perception. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(13), 7437-7446.

Saarimäki, H. (2021). Naturalistic stimuli in affective neuroimaging: A review. *Frontiers in human neuroscience*, 15, 675068.

Schwaninger, A. C. (2022). The Philosophising machine—a specification of the Turing test. *Philosophia*, 50(3), 1437-1453.

Searle, J. R. (2004). *Mind: A brief introduction*. Oxford university press.

Sejnowski, T. J. (2023). Large language models and the reverse turing test. *Neural computation*, 35(3), 309-342.

Seth, A. K., & Hohwy, J. (2021). Predictive processing as an empirical theory for consciousness science. *Cognitive Neuroscience*, 12(2), 89-90.

Shabbir, J., & Anwer, T. (2018). Artificial intelligence and its role in near future. *arXiv preprint arXiv:1804.01396*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.1804.01396>

Shepherd, J. (2022). Flow and the dynamics of conscious thought. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 21(4), 969-988.

Sutaria, N. (2022). Bias and ethical concerns in machine learning. *ISACA Journal.*, 4, 1-4.

Simic, G., Tkalčić, M., Vukić, V., Mulc, D., Španić, E., Šagud, M., ... & R. Hof, P. (2021). Understanding emotions: origins and roles of the amygdala. *Biomolecules*, 11(6), 823.

Srikanth, K. (2022). Artificial intelligence and human consciousness. *Social Science Research Network*, 10. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4070609>

Stevens, F., & Taber, K. (2021). The neuroscience of empathy and compassion in pro-social behavior. *Neuropsychologia*, 159, 107925.

Strack, F., Martin, L. L., & Stepper, S. (1988). Inhibiting and facilitating conditions of the human smile: a nonobtrusive test of the facial feedback hypothesis. *Journal of personality and social psychology*, 54(5), 768-777.

Tai, M. C. T. (2020). The impact of artificial intelligence on human society and bioethics. *Tzu chi medical journal*, 32(4), 339-343. https://doi.org/10.4103/tcmj.tcmj_71_20

Tononi, G. (2004). An information integration theory of consciousness. *BMC neuroscience*, 5, 1-22.

Turing, A. (1950). *Computing Machinery And Intelligence*. Oxford University Press.

Van der Maas, H. L., Snoek, L., & Stevenson, C. E. (2021). How much intelligence is there in artificial intelligence? A 2020 update. *Intelligence*, 87, 101548. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2021.101548>

Yan, F., Iliyasa, A. M., & Hirota, K. (2021). Emotion space modelling for social robots. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 100, 104178. <https://doi.org/10.1016/j.engappai.2021.104178>